

Comuna Dieci. Monografie istorică

Preot dr. Pavel Vesa

***Comuna Dieci.
Monografie istorică***

*Editura Mirador
Arad, 2009*

Comuna Dieci. Monografie istorică

Volum apărut cu sprijinul financiar al
Centrului Cultural Județean Arad
și
Primăria comunei Dieci

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VESA, PAVEL

Comuna Dieci: monografie istorică / Pavel Vesa. – Arad: Mirador, 2009

Bibliogr.

ISBN: 978-973-164-037-2

908(498 Dieci)

Editor: Ioan Matiuț

Tehnoredactare: Pavel-Florin Vesa
Loredana Purece

Cuprins

CUVÂNTUL AUTORULUI.....	5
INTRODUCERE: CADRUL GEOGRAFIC ȘI NATURAL	8
CAPITOLUL I: AȘEZĂRILE ȘI PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ.....	11
I. 1. Câteva considerații.....	11
I. 2. Așezările existente.....	12
I. 3. Așezările dispărute.....	16
I. 4. Sistematizarea satelor în secolele XVIII-XIX.....	19
CAPITOLUL II: DIN ISTORIA COMUNEI. CÂTEVA REPERE.....	22
II. 1. Urmele strămoșilor. Mărturii arheologice.....	22
II. 2. Evoluția istorică până la sfârșitul secolului al XIII-lea.....	24
II. 3. Evoluția istorică în secolele XIV-XVIII.....	25
II. 4. Mișcări sociale în secolul al XVIII-lea	31
II. 5. Mișcări sociale în secolul al XIX-lea.....	35
II. 6. Introducerea limbii române în administrație (1861).....	37
II. 7. Sigiliul în limba română al comunei Dieci.....	38
II. 8. Împăratul Francisc Iosif I în Dieci (1893).....	38
II. 9. Consiliul Național Român din Dieci (1918).....	39
II. 10. Intrarea armatei române în Dieci (1919).....	41
II. 11. Eroii din cele două războaie mondiale.....	42
CAPITOLUL III: DEMOGRAFIE.....	47
III. 1. Dinamica populației.....	47
III. 2. Mișcarea naturală a populației.....	57
III. 3. Mișcarea migratoare.....	61
CAPITOLUL IV: SITUAȚIA ECONOMICĂ A LOCUIȚORILOR (SECOLELE XVIII-XX).....	65
IV. 1. Starea economică în secolul al XVIII-lea.....	65
IV. 2. Starea economică în secolele XIX-XX.....	72
IV. 3. Perioada de după al doilea război mondial.....	79
CAPITOLUL V: VIAȚA BISERICESCĂ ÎN DIECI ȘI ÎMPREJURIMI.....	95
V. 1. Câteva considerații	95
V. 2. Biserici dispărute.....	96
V. 3. Biserica parohială actuală cu hramul „ <i>Bunavestire</i> ”	100
V. 4. Cântăreți bisericești.....	107
V. 5. Corul bisericesc	109
V. 6. Fanfara bisericii.....	112
V. 7. Epitropii bisericii.....	112

V. 8. Membrii Consiliului parohial	112
V. 9. Clopotele bisericii.....	115
V. 10. Antimise.....	116
V. 11. Cărțile de cult și însemnările manuscrise.....	128
V. 12. Copistul de manuscrise Ioan Popovici Muncăcianu.....	133
V. 13. Icoane prăznicar din secolul al XIX-lea.....	133
V. 14. Casa parohială.....	135
V. 15. Pământul Bisericii.....	139
V. 16. Vizite canonice.....	141
V. 17. Date sumare despre parohia Crocna.....	145
V. 18. Date sumare despre parohia Revetiș.....	153
V. 19. Date sumare despre parohia Roșia.....	156
CAPITOLUL VI: MĂNĂSTIREA DE LA ROȘIA.....	158
CAPITOLUL VII: PROPAGANDA GRECO-CATOLICĂ PE VALEA CRIȘULUI ALB (sec. XVIII-XIX).....	160
CAPITOLUL VIII: CULTUL CREȘTIN BAPTIST.....	165
VIII. 1. Cultul creștin baptist din Dieci.....	165
VIII. 2. Cultul creștin baptist din Revetiș.....	167
VIII. 3. Cultul creștin baptist din Crocna.....	168
CAPITOLUL IX: ÎNVĂȚĂMÂNTUL.....	169
IX. 1. Istoria școlii din Dieci.....	169
IX. 2. Școală din Crocna de la înființare până la 1918.....	183
IX. 3. Școala din Cocioba și Revetiș de la înființare până în 1918.....	185
IX. 4. Școală din Roșia (1811-1918).....	187
CAPITOLUL X: PERSONALITĂȚI DIECENE.....	189
X. 1. Preotul George Lupșa (1845-1920).....	189
X. 2. Pictorul Alexandru Popp (1868-1949).....	193
X. 3. Preotul dr. Gheorghe Lupșa (1910-1989).....	194
X. 4. Învățătorul Marcu Lupșa (1911-1984).....	197
X. 5. Profesorul Pavel Galea.....	198
X. 6. Prof. univ. dr. Marius Mărușteri.....	200
BIBLIOGRAFIE.....	205
ANEXE.....	213

Cuvântul autorului

Pe măsura trecerii anilor, un glas tainic ne face tot mai legați de satul natal. Trecând peste toată puterea convențională a cuvintelor, în perimetrul aducerilor aminte, ne apare tot mai mult silueta casei în care am văzut pentru prima dată lumina zilei, unde am murmurat primele cuvinte și am făcut primii pași în viață.

În satul natal ne întoarcem ca la izvoarele vieții, căci din el am primit viața, în el ne-am trezit la cunoaștere și în el am deprins rostirea în dulcea limbă românească. În satul natal, în liniștea serilor, sub cerul înstelat, am ascultat glasul tainic al pământului strămoșilor și am trăit pentru sentimentul eternității.

Sub povara amintirilor ne apare tot mai mult chipul luminat al părinților, figuri unice și nepieritoare, ce de-a pururi rămân în inimile și amintirile noastre. Vedem turnul bisericii a căror clopote chemau la „convorbire cu Dumnezeu”, iar lângă biserică, alături, peste drum, școala, izvor de lumină, de învățătură, de înțelepciune, în care dascăli devotați ne-au ajutat să deslușim farmecul slovelor și puterea miraculoasă a cifrelor.

Satul natal trebuie păstrat ca pe cea mai de preț avere moștenită de la părinții noștri, să-l înnobilăm prin strădania noastră ca să-l lăsăm urmașilor cu întreaga sa frumusețe, în limita putinței, suntem obligați să contribuim la eternizarea lui peste veacuri.

Este o mare bucurie pentru mine ca fiu al satului Dieci, să pot da la lumină această lucrare pentru care nu am precupețit nici o clipă de răgaz și nici banul economisit. Dornic de a cunoaște cât mai multe lucruri despre satul natal, m-am aplecat cu dragoste și pasiune încă din perioada studiilor teologice de la Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu (astăzi Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga”). Mai târziu a apărut și dorința ca întreaga muncă să fie concretizată prin tipărirea întregului material documentar adunat.

Realizarea acestei lucrări nu a fost, se înțelege, deloc ușoară. Dificultatea a constat mai ales prin faptul că nu există o culegere de documente referitoare la istoria așezărilor rurale arădene. De asemenea, o parte din fondurile arhivistice, ne-a fost cu neputință a le cerceta, aceasta independent de voința noastră, motive pe care nu le vom mai comenta. Scrierile apărute de-a lungul timpului, unde se fac referiri la localitățile supuse de noi spre analiză, sunt destul de sumare și prezintă numai anumite componente ale istoriei lor.

Printr-o strădanie de peste două decenii, după cercetări în bibliotecile și arhivele arădene (Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad, Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Dieci), prin cercetarea unei literaturi istoriografice de referință generală, a unei părți a presei locale sau din studii ce tratează anumite aspecte locale, am adunat un bogat material documentar, excelentă bază pentru întocmirea unui asemenea demers istoriografic. Din păcate, arhiva parohiei de dinaintea anului 1920 nu mai există. După moartea preotului George Lupșa, care a locuit în casa sa, urmașii nu au prețuit arhiva, condiții în care ea a dispărut.

De mare ajutor mi-au fost cele două lucrări manuscrise datorate preoților George Lupșa (Cronica bisericei parohiale Dieci, 1907) și Ioan Bogdan (Cronica parohiei Dieci, 1928), primele încercări de a pune în lumină câteva frânturi din trecutul satului Dieci. Cronica lui George Lupșa, scrisă în primul deceniu al secolului al XX-lea, în cele 50 de file, sânt prezentate cele mai de seamă evenimente din viața socială, economică, bisericească și culturală a diecenilor desfășurate de-a lungul secolelor XVIII și XIX. Evenimentele descrise sânt cu atât mai importante cu cât unele dintre ele au fost trăite de autor sau înaintașii săi de la care le-a aflat. Prezent mereu în mijlocul parohienilor săi, preotul George Lupșa a împărtășit cu ei și bucuriile și necazurile, prezentând fresce autentice din viața satului și a locuitorilor. Atenția este legată de problemele social-economice, bisericești și culturale, ceea ce demonstrează cât de atașat s-a simțit autorul de tot ce reprezintă imaginea consătenilor și enoriașilor săi, atât cu cele bune cât și cu cele rele, însă permanent legați de realitățile vremurilor trăite.

Cea de-a doua lucrare, datorată preotului Ioan Bogdan, în mare se bazează pe datele istorice cuprinse de lucrarea lui George Lupșa, însă este mult mai sistematică, și încearcă să completează unele lipsuri ale celei dintâi, iar unele capitole încearcă să le aducă la zi.

Deși modeste, ele reflectă faptul că și în mediul rural au existat oameni cu preocupări de cercetarea istoriei locale. Nu vom putea scrie niciodată pe deplin o istorie a satului românesc dacă vom neglija cronicile preoților sau ale învățătorilor, însemnările manuscrise de pe filele îngălbenite ale cărților de cult care au fost folosite în stranele bisericilor.

*Contribuțiilor amintite, le adăugăm cele personale aduse la cunoașterea trecutului comunei Dieci. Astfel, în anul 1997, am publicat o monografie prescurtată a vieții bisericești, **Din trecutul parohiei Dieci (jud. Arad)**, apărută în revista „Altarul Banatului” din Timișoara¹. După numai doi ani, în 1999, în urma unei investigații îndelungate, pe care am desfășurat-o în arhivele și bibliotecile arădene, am reușit să tipăresc o modestă monografie a comunei, intitulată, **Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuții monografice** (Editura Știrea, Arad, 1999, 220 p.). În cele șapte capitole am prezentat o primă frescă istorică a comunei și locuitorilor din comuna Dieci și satele aparținătoare. Cartea a apărut în condiții mai speciale. Apropiindu-se o nouă ediție a sărbătorii „Întâlnirea fiilor satului” (ediția septembrie 1999), materialul adunat a fost redactat și tipărit în grabă, fără a folosi toate datele de care le aveam la dispoziție pentru monografie amplă, motiv pentru care, am considerat ca binevenită revenirea asupra întregului material documentar avut la dispoziție și redactarea unei noi cărți dedicate comunei Dieci.*

Astfel, la un deceniu de la prima carte despre comuna Dieci, cu scurte incursiuni istorice privitoare și la satele aparținătoare, vede lumina tiparului o cu totul altă lucrare, mult mai bogată cantitativ și calitativ, motiv pentru care nu o putem considera ca fiind o ediție a doua.

*Această nouă carte, intitulată **Comuna Dieci. Monografie istorică**, este structurată în zece capitole. În Introducere ne ocupăm de **Cadrul geografic și natural** al comunei, scena de desfășurare a vieții istorice a românilor din aceste părți. Primul capitol (**Așezările și prima mențiune documentară**), cuprinde date despre numele satelor, existente și dispărute, așa cum sunt menționate în documente începând cu prima atestare documentară din perioada medievală și până la sfârșitul epocii moderne.*

*Cel de-al doilea capitol (**Din istoria comunei Câteva repere**), nu tratează exhaustiv trecutul localității, cuprinde doar câteva repere pentru a putea fixa unele cadre ale istoriei așezărilor dispărute sau existente din aceste părți, începând cu primle descoperiri arheologice, ce plasează așezarea în a doua jumătate a secolului al II-lea î. d. Hr., și până la începutul epocii comunismului totalitarist și ateu ce se impune în toate sferele sociale, economice și culturale ale românilor pentru mai bine de cinci decenii. Cuprinde date istorice înlănțuite*

---

¹ Anul VIII (XLVII), Serie nouă, nr. 1-3, 1997, pp. 125-134.

cronologic ce oglindesc doar într-o mică măsură faptele și evenimentele la care au participat de-a lungul veacurilor.

Capitolul al III-lea (**Populația**), așa după cum sugerează și titlul, se ocupă mișcarea populației începând cu secolul al XVIII-lea. Următorul capitol, al IV-lea (**Situația social-economică în secolele XVIII-XX**) se ocupă de starea materială a locuitorilor în baza unor conșcripții urbariale din secolul al XVIII-lea și informații documentare din secolele următoare, mai puțin despre perioada comunismului „victorios”.

Cel mai întins și, credem noi, mai documentat, este capitolul al V-lea (**Viața bisericească din Dieci și împrejurimi**), ce cuprinde informații despre bisericile dispărute și slujitorii lor, biserica parohială actuală din Dieci, și a satelor din jur, șirul preoților, obiecte de cult (antimise, icoane-prăznicar), cărți de cult și însemnările manuscrise, cântăreți, epitropi, corul bisericesc și despre propaganda greco-catolică în Dieci și împrejurimi.

Capitolul al VI-lea (**Mănăstirea de la Roșia**), tratează începuturile, biserica și anexele mănăstirii, obștea și despre pelerinaje. Următorul capitol, al VII-lea (**Propaganda greco-catolică pe valea Crișului Alb**), cuprinde câteva date sumare despre efectele disputelor confesionale în această zonă asupra unor parohii.

Capitolul al VIII-lea (**Cultul creștin baptist**), este unul nou față cartea anterioară și cuprinde date sumare despre această confesiune neoprotestantă (începuturile, membrii, casa de rugăciune, pastorii) din cele trei sate ale comunei.

Capitolul al IX-lea (**Învățământul**) cuprinde date despre înființarea și evoluția învățământului din Dieci și satele din jur până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Din motive independente de voința noastră, când am dorit a vedea arhiva școlii din Dieci, pentru perioada cuprinsă între 1948-1990, am fost refuzat, motiv pentru care, mai târziu, nu am mai insistat.

În capitolul al X-lea (**Personalități**), sunt prezentate șase personalități de seamă ale comunei Dieci, preotul George Lupșa, pictorul Alexandru Papp, preotul dr. Gheorghe Lupșa, învățătorul Marcu Lupșa, prof. Pavel Galea și prof. univ. dr. Marius Mărușteri de la Facultatea de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș.

Lucrarea se încheie cu **Bibliografia** lucrărilor folosite la redactarea demersului și mai multe documente prezentate în **Anexe**.

Abordarea tematicii și realizarea acestei cărți o consider importantă atât pentru mine personal, cât și pentru alte persoane care sunt interesate de localitățile din spațiul geografic al văii Crișului Alb. Trebuie menționat că, referitor la satele aparținătoare comunei Dieci, datele sunt sumare, ele constituind doar un punct de plecare pentru cine dorește să realizeze o lucrare amplă despre fiecare dintre ele. Sântem convinși că se vor găsi intelectuali care să se aplece cu pasiune și pricepere asupra trecutului acestor comunități. Considerăm că este necesară și o monografie etnografică și folclorică a comunei Dieci, ea neintrând în preocupările noastre.

Considerăm demersul nostru referitor la istoria comunei Dieci și a satelor aparținătoare (Cocioba, Crocna, Revețiș Roșia) ca fiind o contribuție însemnată pe care o aducem în memoria strămoșilor, moșilor și părinților noștri cu ocazia sărbătoririi a 570 de ani de la prima atestare documentară a localității Dieci, 220 ani de la încheierea contractului primului învățător de la școala din Dieci și 130 de ani de la înființarea primului cor de la biserica din Dieci.

Cartea se vrea a fi și un omagiu adus satului natal unde își dorm somnul de veci înaintașii noștri și unde am văzut lumina zilei, noi toți cei ce ne considerăm fii buni ai acestui sfânt pământ strămoșesc.

Arad, 2009

În ajunul Sărbătorii Nașterii Maicii Domnului

Introducere

Cadrul geografic și natural

Comuna Dieci cu satele aparținătoare, Revetiș, Roșia, Crocna și Cocioba, este așezată în partea de est a județului Arad, pe malul drept al Crișului Alb, în Depresiunea Almaș-Gurahonț, „sculptată aproape exclusiv în sedimentar pliocen” și se impune prin remarcabila desfășurare a luncii, utilizate de așezări și culturi cerealiere².

Comuna Dieci, se află la o distanță de 93 km de reședința județului, municipiul Arad, la 15 km de orașul Sebiș și la 11 km de Gurahonț, importante localități din zonă. Distanța dintre centrul de comună și satele aparținătoare este următoarea: Crocna 5 km, Revetiș 5 km, Cocioba 6 km și Roșia 7,5 km.

În partea de nord se învecinează cu satul Laz (com. Dezna), în partea de nord-est cu județul Bihor, în sud-est cu satul Pescari (com. Gurahonț), în est cu satul Feniș (com. Gurahonț), în vest cu satul Berindia (com. Buteni) în nord-vest, pădurea Teiușului desparte comuna Dieci de satul Sălăgeni (oraș Sebiș), iar la sud, râul Crișul Alb face hotar cu comuna Almaș.

Legătura cu reședința de județ se face cu mașina pe o șoseaua asfaltată, sau folosind trenul Brad-Arad, prin stația CFR Almaș³, aflată la o distanță de 2 km. Locuitorii din Revetiș, Roșia și Cocioba, pot folosi trenul din halta CFR Joia Mare, iar cei din Crocna, beneficiind de un autobuz până la stația CFR Gurahonț, unii folosind stația CFR Almaș. Legătura între comună și satele aparținătoare se face printr-un drum comunal pietruit.

Ca forme de relief predomină dealurile, câmpia doar în lunca Crișului Alb. În partea de nord se află *Munții Codru-Moma*, cu înălțimi ce nu ating 800 m și care formează limita dintre județele Arad și Bihor. Dealul cu cea mai mare altitudine este *Măgura Diecilor* (741 m), urmat de *Măgureauă* (416 m), *Osoi*, *Șorgău*, *Dănuțăști*, *La hodăi*, locuri mai puțin înalte. Eruptivul din această zonă deranjează zona dealurilor piemontane prin prezența unor înălțimi vulcanice (350-400 m), în care predomină conglomerate andezidice.

Între zona deluroasă și sat, întâlnim locuri mai joase, unde datorită precipitațiilor abundente și a torenților s-au produs unele eroziuni ale solului, așa cum este cazul Dubășeștilor.

Din părțile de hotar cu pământ arabil menționăm: *Nedeia*, *Țăleap*, *Căsoaie*, *Varniță*, *Măgurănești*, *Dănuțăști*, *Măgureauă*, *Zamărd*, *Craicova* și *Căruțăști*, iar din pășuni amintim *Țigăneasca*, *Dubășăști*, *Vițălărie* și *Merceasca*.

Dintre părțile de hotar ale satelor aparținătoare comunei Dieci amintim: *Dâmbu la Lupu*, *Dealul Haiuga*, *Izlazul*, *Borlești*, *Dumbrăvi*, *La Fânațe*, *La Pustă* (spre Zamărd), *Tripești*, *Sucească*. La Cocioba există *Dealul lui Huda* și *Via lu Doamna*⁴.

---

² Valeria Velcea, Alexandru Savin, *Geografia Carpaților și Subcarpaților românești*, București, 1982, p. 224.

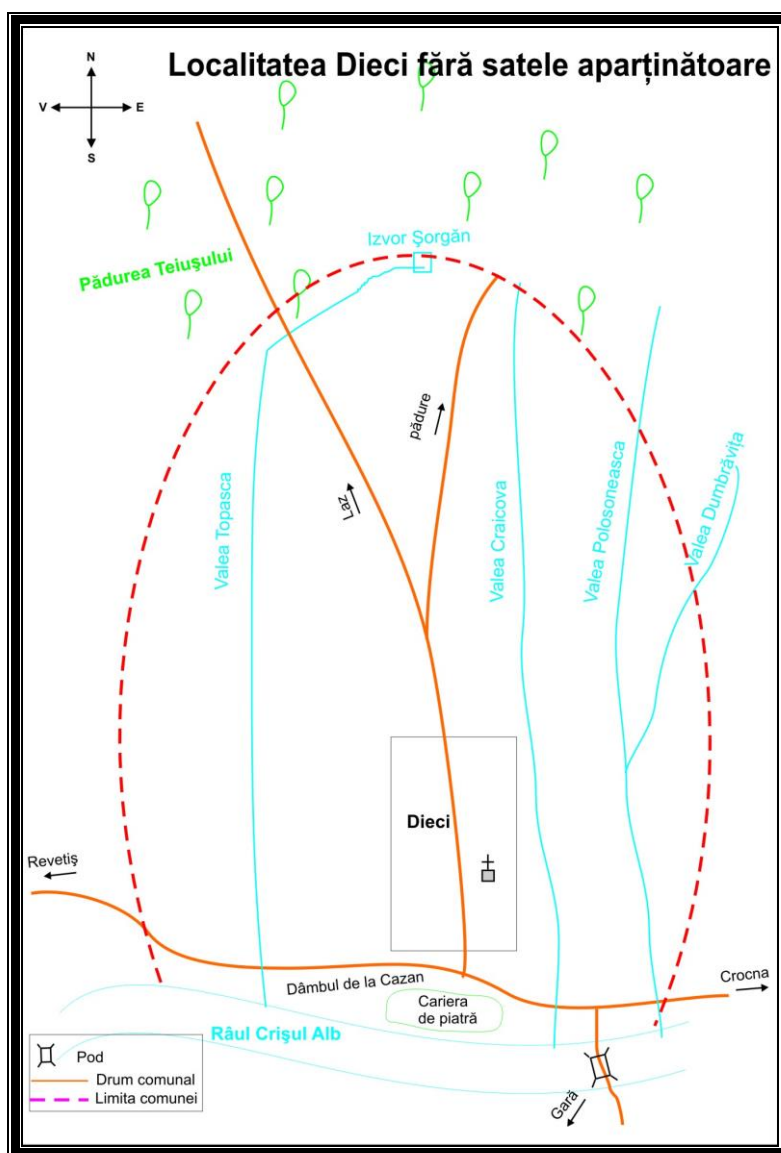
³ Din păcate, stația CFR Almaș a fost desființată, multe trenuri, pe ruta Arad-Brad, au fost anulate, îngreunând tot mai mult legătura cu reședința de județ, municipiul Arad.

⁴ Este un platou situat în dreapta *Dealului lui Huda*, unde era cimitirul familiei nobiliare Brașovan - Brassay.

Terenurile din lunca Crișului, cu un pământ arabil de calitate, este supus des inundațiilor, începând de la *Dâmbul Dulii* și până la Cocioba. Inundațiile se produc în special primăvara în urma ploilor sau topirii zăpezilor. Dintre inundațiile cele mai mari amintim cele din 1887, 1925, 1932, 1968, 1975 și 1977, ce au avut loc din cauza revărsării Crișului Alb, provocând mari pagube culturilor agricole din lunca râului⁵.

În ultimii ani, în fiecare primăvară, în urma topirii zăpezii în amonte pe valea Crișului Alb și de pe versanții laterali, au loc inundații în lunca Crișului dar și pe drumul de la gară și cele către Revetiș și Crocna. Vara și toamna inundații se produc mai rar, doar atunci când au loc ploi abundente.

Principala arteră hidrografică este Crișul Alb cu o serie de afluenți, *Valea Morminților*, *Valea Țiganilor*, *Valea Craicovii*, *Valea Polosoneasca*, *Valea Topasca*, *Valea Merceasca*, *Valea de Carpine* (Revetiș), *Calea Căprii* (Revetiș), *Valea Roșii* (Roșia). În timpul verii, majoritatea au un debit de apă scăzut sau chiar deloc. Doar *Valea Dumbrăviței* și *Valea Crocnei* au apă aproape în tot timpul anului.

⁵ Alexandru Roz, *Studii privind istoria județului Arad în perioada 1900-1924*, Arad, 1980, p. 135.

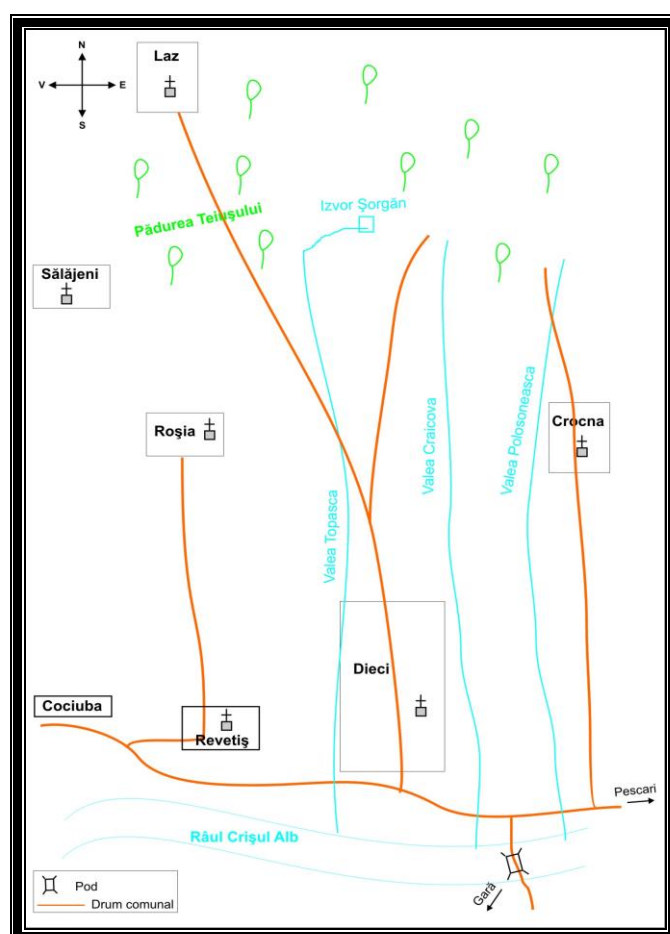
Clima este blândă, cu ierni nu prea friguroase și cu veri relativ călduroase, cu influență sudică și sud-vestică. Temperatura medie anuală este de aproximativ +19°, crescând considerabil în ultimii ani. De multe ori se întâmplă ca primul îngheț să apară la sfârșitul lunii noiembrie, iar ultimul, foarte rar, la sfârșitul lunii martie. Vânturile cele mai frecvente sunt cele dinspre vest, făcându-și apariția, mai ales, primăvara și toamna, iar în timpul iernii se simte și o anumită influență a crivățului din nord-est. Bruma apare cam între 10-20 octombrie, iar ultima pe la sfârșitul lunii martie. În ultimii ani iernilor sânt mai blânde, cu puține zile și nopți geroase.

Solul este podzolic, cu excepția celui din lunca Crișului Alb, unde întâlnim un sol nisipos de proveniență aluvionară.

Vegetația este răspândită în raport de sol și formele de relief. Astfel, regiunea de deal este predominantă de pădurile de fag (*Fagus silvatica*), cer (*Quercus cerris*), gorun (*Quercus petraea*), stejar (*Quercus*), corn (*Cornus mas*), carpen (*Carpinus betulus*). Pe terenurile din apropierea dealurilor destinate agriculturii pot fi întâlniți stejari izolați ce dovedesc existența din vechime a pădurilor și pe aceste locuri, mai târziu ele fiind defrișate.

Lunca Crișului Alb este caracteristică prin prezenta pajiștilor alcătuite din păiușuri (*Fescuta salcata*, *Fescuta vallesiaca*, *Agrostis tenuis*). Datorită umidității mai ridicate a solului și a lentilei de apă superficială întâlnită frecvent în depozitele din luncă, o pondere ridicată o dețin esențele albe ca, sălcii (*Salix alba*, *Salix fragilis*) și plopi (*Populus alba*). Din cadrul florei întâlnim unele plante de ornament și flori perene, dintre care amintim: fonfiu, ghiorghine, canapăr, busuioc.

Fauna pădurilor de foioase este populată cu mistreț (*Sus scrofa latila*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), veverița (*Sciurus vulgaris*), iepurele (*Lepus europaeus*) iar ca păsări, fazanul, privighetoarea, pițigoii, potârnichea. Apele dețin și ele o bogată faună piscicolă alcătuită din mreană, somn, știucă, babușcă.

Capitolul I

Așezările și prima mențiune documentară

I. 1. CÂTEVA CONSIDERAȚII

Condițiile prielnice de viață și resursele naturale variate, au permis dezvoltarea neîntreruptă a comunităților omenești pe valea Crișului Alb încă din cele mai vechi timpuri. Descoperirile întâmplătoare și cercetările arheologice au scos la lumină numeroase dovezi ale prezenței comunităților umane de-a lungul secolelor pe aceste meleaguri, cadrul fizico-geografic oferind condiții prielnice traiului. În alegerea vetrelor de sate, s-a urmărit în primul rând ca acestea să ofere condiții cât mai bune pentru practicarea agriculturii și creșterii animalelor.

Referitor la primele mențiuni documentare ale localităților, ele nu reprezintă data înființării lor, care, în cele mai multe cazuri sunt mai vechi, de secole chiar, însă apariția lor târzie în documentele de cancelarie, în cele mai multe cazuri, este întâmplătoare.

Cea mai veche așezare atestată documentar este Zemerzel, menționată pentru prima dată în 1214 (*Zemerdy*)⁶, urmată de Cocioba, menționată în 1219 (*Koczioba*)⁷ și Dumbrăvița, menționată în 1374 (*Dombrovitza*)⁸.

În secolul al XV-lea sunt menționate satele Dieci și Craicova⁹, amândouă existând deja în anul 1439¹⁰. Tot în acest secol mai sunt menționate satele Crocna de Sus (*Felso Korothna*) și Crocna de Jos (*Also Korothna*) amintite pentru prima dată în 1448¹¹. În secolul al XVI-lea sunt menționate satele Șara (1519 - *Șarafalva*)¹² și Cioești (1597 - *Choresd*)¹³. Toate aceste așezări umane vor face, în cele ce urmează, obiectul demersului nostru.

După cum vedem, cel mai vechi sat este Zemerzelul de la cărui atestare documentare se împlinesc în acest an 795 de ani, urmat de Cocioba - 790 ani și Dumbrăvița - 635 ani. Satele Dieci și Craicova împlinesc în anul acesta, 570 ani de atestare documentară. Doar cele două Crocne, de Sus și de Jos, mai sunt menționate în secolul al XV-lea, celelalte, așa după cum vom vedea, numai în secolul al XVI-lea.

---

⁶ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad (în continuare: A. N. D. J. Arad) Kovach Geza, *Repertoriul istoric al localităților din județului Arad*, vol. II, Arad, 1990, f. 26 (mss dactilo).

⁷ *Ibidem*, vol. I, Arad, 1990, f. 65-66.

⁸ *Ibidem*, vol. II, f. 26.

⁹ *Ibidem*, vol. II, f. 27.

¹⁰ Kovach Geza, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 129.

¹¹ A. N. D. J. Arad, Kovacs Geza, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. I.

¹² cf. *Ibidem*, vol II. f. 26. 1553, 1558 (*Șarafalvu*). 1732, 1742 (*Iara*); 1804, Kovach Geza o localizează greșit lângă Dezna. *Valea Șara*, din partea de răsărit, între Dieci și Crocna, păstrându-i amintirea până astăzi.

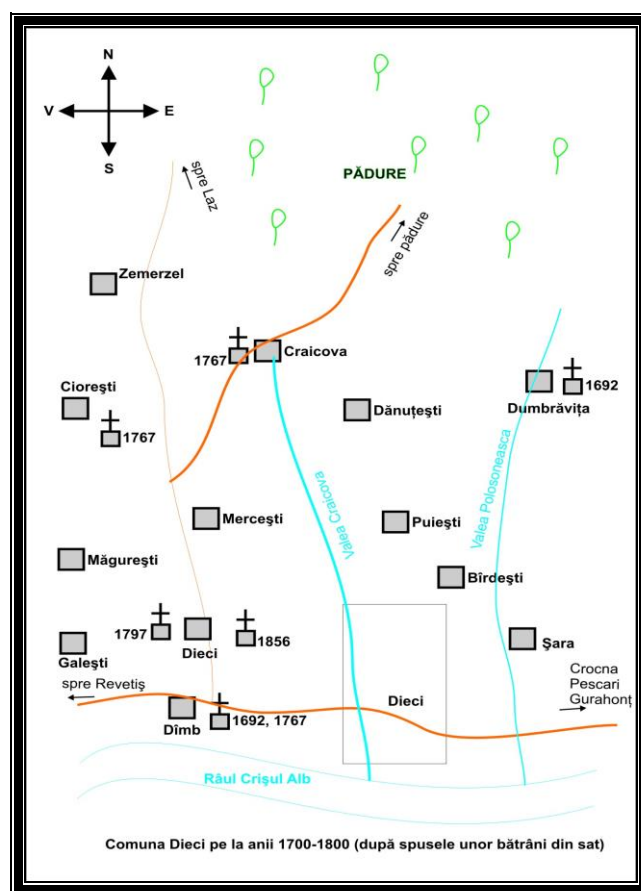
¹³ *Ibidem*, vol. II.

I. 2. AȘEZĂRILE EXISTENTE

I. 2. 1. Satul Dieci

Numele localității mai mari în jurul căreia au gravitat o serie de sate sau cătune, a fost Dieci, atestat documentar în anul 1439 ca făcând parte, alături de încă 23 de sate, din întinsul domeniu al cetății Dezna¹⁴.

În documentele vremii îl întâlnim sub diferite forme: *Deakfalva* (1553-1561)¹⁵, *Deakfalwa* (1561)¹⁶, *Deakfalva alia Diecs* (1613, 1619)¹⁷, *Diaczy, alias Deakfalwa* (1622)¹⁸, *Diecs* (1746)¹⁹, *Diets, Dîieaci* (1786)²⁰, *Dets* (1828)²¹, *Decs* (1851)²², *Decse, Diecs* (1913)²³, *Diecs* (1915)²⁴.

¹⁴ Kovach Geza, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI.*, p. 129.

¹⁵ Márki Sandor, *Arad vármegye és Arad szabad város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 227.

¹⁶ Alexandru Roz, Kovach Geza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997, p. 101.

¹⁷ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX (1616-1636), București, 1937, p. 203.

¹⁸ *Ibidem*, vol. IX, pp. 23, 282.

¹⁹ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice*, Arad, 1940, Anexe, p. 227.

²⁰ Eduard I. Găvănescu, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, pp. 16, 107.

²¹ Ludovico Nagy, *Notițe-politico-geografico-statisticae inelytii regni Hungariae partiumque edidem adnexorum*, Tomus primus, Budae, 1828, p. 29.

²² Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 199.

²³ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *op. cit.*, vol. I, f. 80-81.

²⁴ Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, București, 1915, p. 82.

Faptul că ortografia numelui diferă, aproape de la document la document, nu trebuie să ne mire, pentru că aceasta atârna nu numai de cunoștințele, capriciile sau naționalitatea copiștilor de cancelarii, cât mai ales de tendința de maghiarizare a numelor românești. Redactorii documentelor, prin adăugarea sufixului „-falva” sau „-haza”, atribuiau în mod arbitrar comunelor un caracter maghiar. Adesea stâlceau forma numelui românesc ori slav pentru ca să încerce a-i da o înfățișare ungurească²⁵.

Întrebarea normală care se pune, este: de unde se trage numele satului? O veche tradiție locală consemnată de preotul George Lupșa în *Cronica* sa, ne transmite că numele satului se trage de la doi cântăreți bisericești, numiți „dieci” și a căror faimă trecuse de mult hotarele satului. Se spune că atunci când trebuia dat numele satului, o comisie „cercetând a aflat că nici după a unei (n. n. familii) nu se cade ci numai după numele acelor doi frați care știaau cânta în biserică - pentru care poporul îi numea Dieci”²⁶.

Preotul George Lupșa plasează acest eveniment pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea când are loc sistematizarea satului pe actuala vatră, dar, după cum se poate vedea satul este menționat în documente, cu acest nume, încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Se confirmă și în acest caz afirmația istoricului A. D. Xenopol că acolo unde lipsesc documentele își fac loc legendele²⁷. Dar, cu toate acestea, ele, de cele mai multe ori, sunt transmițătoare a unui sâmbure de adevăr.

Despre renumele acestor cântăreți menționează și preotul Ioan Bogdan, care consemnează în *Cronica* sa că atunci „când se întâmpla de veneau la ei oameni din Dumbrăvița, Craicova [...] ziceau: **mergem la diecii aceștia** (sublinierea noastră)”²⁸. La care dintre bisericile cunoscute se aflau acești dieci ne lămurește același preot. Atunci când, în 1927 descinde în parohie episcopul Grigorie Comșa, preotul Ioan Bogdan face următoarea precizare: „Numirea de **Dieci** și-a luat-o de la cântăreții bisericești de lemn, ce se afla, prin veacul al XVIII-lea, în vârful colinei din marginea de către Criș”²⁹.

„Dieci”, provine de la vechiul cuvânt „diac”, sinonim cu „grămătic”. În vorbirea populară, „diac” - după Tikin - înseamnă știutor de carte, cărturar, iar pentru „grămătic”, dă mai multe sensuri: dascăl, cântăreț de strană, scriitor, țiitor de registre, contabil, secretar³⁰.

Enciclopedia Minerva, pentru „diac” dă înțelesurile de scriitor de cancelarie, școlar, student și cântăreț de biserică³¹. În *Dicționarul explicativ al limbii române*, „diac” și „dieci”, sunt sinonime cu scriitor de cancelarie, grămătic, copist, om învățat, cărturar, cântăreț de biserică și menționează că provine de la cuvântul vechi slavon „dijaku”³². Pentru istoricul bisericesc Ștefan Lupșa, „dieci” este sinonim cu învățători și cântăreți de biserică, dar, având și un rol deosebit în copierea manuscriselor³³.

În legătură cu poziția copiștilor de manuscrise din vechea cultură românească, este de remarcat afirmația istoricului Dan Zamfirescu, că „cele mai vechi manuscrise românești provin de la **cărturarii sătești** (sublinierea lui D. Z.) și nu de la diecii de cancelarie”³⁴.

Activitatea copiștilor de manuscrise, acei „cărturari sătești”, apar în secolul al XVI-lea. Să fi existat în Dieci un important centru cultural? Mai mult ca sigur, dar mărturiile

²⁵ Nicolae Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933, p. 234.

²⁶ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad (în continuare: A. E. O. R. Arad), George Lupșa, *Cronica bisericești parohiale Dieci*, 1907, f. 43, doc. 7441/1907.

²⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, Ediția a IV-a, București, 1986, p. 163.

²⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Dieci (în continuare: A. P. O. R. Dieci), Ioan Bogdan, *Cronica Parohiei Dieci*, Dieci, 1928, f. 11 (caiet manuscris).

²⁹ (Redacția), *Sfințirea bisericii din Rădești. Vizitarea parohiilor din Dieci, Crocna, Almaș, Bonțești și Cil*, în „Biserica și Școala”, anul LI, nr. 43, 23 octombrie 1927, p. 2.

³⁰ Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în R.P.R.*, București, 1952, p. 173; Idem, *Toponimia românească*, București, 1964, p. 209.

³¹ *** *Minerva. Enciclopedia Română*, Cluj, 1929, p. 383.

³² *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 262.

³³ Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I, Oradea, 1935, p. 22.

³⁴ Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967, p. 60.

documentare lipsesc. Istoricul Florian Dudaș nu se îndoiește nici el că toponimul sugerează activitatea diecilor de odinioară³⁵.

Bazați pe cele arătate mai sus, putem afirma că numele satului provine de la cântăreții de biserică a căror faimă trecuse cu mult hotarele parohiei. Suntem siguri că acești *dieci* au fost mai mult decât niște simpli cântăreți de strană, activitatea lor nu se limita numai la necesitatea cultului public ca ajutoari ai preoților. Într-o oarecare măsură aducându-și și ei contribuția la dezvoltarea culturii în mediul rural.

În părțile Aradului și ale Bihorului întâlnim, în secolele XVIII-XIX, o mulțime de dieci care se îndeletniceau cu producerea de manuscrise și colportarea cărților de cult prin parohii. La ei veneau mulți tineri din satele învecinate pentru a se deprinde cu scrisul, cititul, tipicul și cântarea bisericească. Nu se poate să fi fost altfel, căci nu persistau atât de mult în tradiția locală dar poate și numele satului era altul.

Starea socială a acestor *dieci* nu se deosebea de cea a iobagilor, aveau însă parte de cinstea slujirii la biserică și de unele prinoase aduse acolo. În strană, ori lângă cădelnița din altar, își făceau ei „școală”, și nu odată vor fi tins și, poate vor fi și ajuns la darul preoției. Dacă rosturile acestor dieci locali erau limitate la necesitatea cultului public și să fie de ajutor preoților în slujirile cultului divin, în schimb se mai întâlnesc, în părțile Bihorului și Aradului, și alte personalități de seamă în persoana diecilor. Este vorba de unii copişti de manuscrise, cărți de cult, predici, toate pentru trebuințele preoților și cântăreților de la strană. Ei colindau ținuturile românești pentru a-și pune cunoștințele lor în serviciul Bisericii și nevoilor de cult³⁶.

În secolul al XVIII-lea, în Dieci și împrejurimi a activat un astfel de copist, cunoscutul copist de manuscrise Ioan Popovici Muncăcianu, de care ne vom ocupa într-un alt capitol al demersului nostru.

I. 2. 2. Satul Cocioba

Prima mențiune documentară a satului Cocioba datează din anul 1219 (*Koczioba*)³⁷. Aceasta este denumirea până astăzi, așa cum apare și în documente, însă cu ortografia modificată: *Kochyoba* (1553)³⁸, *Koczioba* (1574, 1579, 1597, 1613, 1619)³⁹, *Kochioba* (1622)⁴⁰, *KörosKocsoba* (1633, 1647, 1771-1786, 1792, 1800, 1913)⁴¹, *Kotsaba* (1828)⁴².

Cocioba era un sat/cătun mic⁴³ situat nu departe de vatra veche a satului Revetiș, care după sistematizarea celui din urmă, spre deosebire de alte cătune, a rămas în continuare pe vatra inițială.

I. 2. 3. Satul Crocna

Despre o singură localitate numită Crocna putem vorbi începând numai din perioada 1819-1828, când, cele două sate, *Crocna de Jos* și *Crocna de Sus* și-au finalizat termenul de contopire⁴⁴.

³⁵ *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, nota 243, p. 141.

³⁶ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 201, 202.

³⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 203.

³⁸ Al. Roz, G. Kovach, *op. cit.*, p. 89.

³⁹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IX, p. 283.

⁴⁰ Al. Roz, G. Kovach, *op. cit.*, p. 89.

⁴¹ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. I, f. 65.

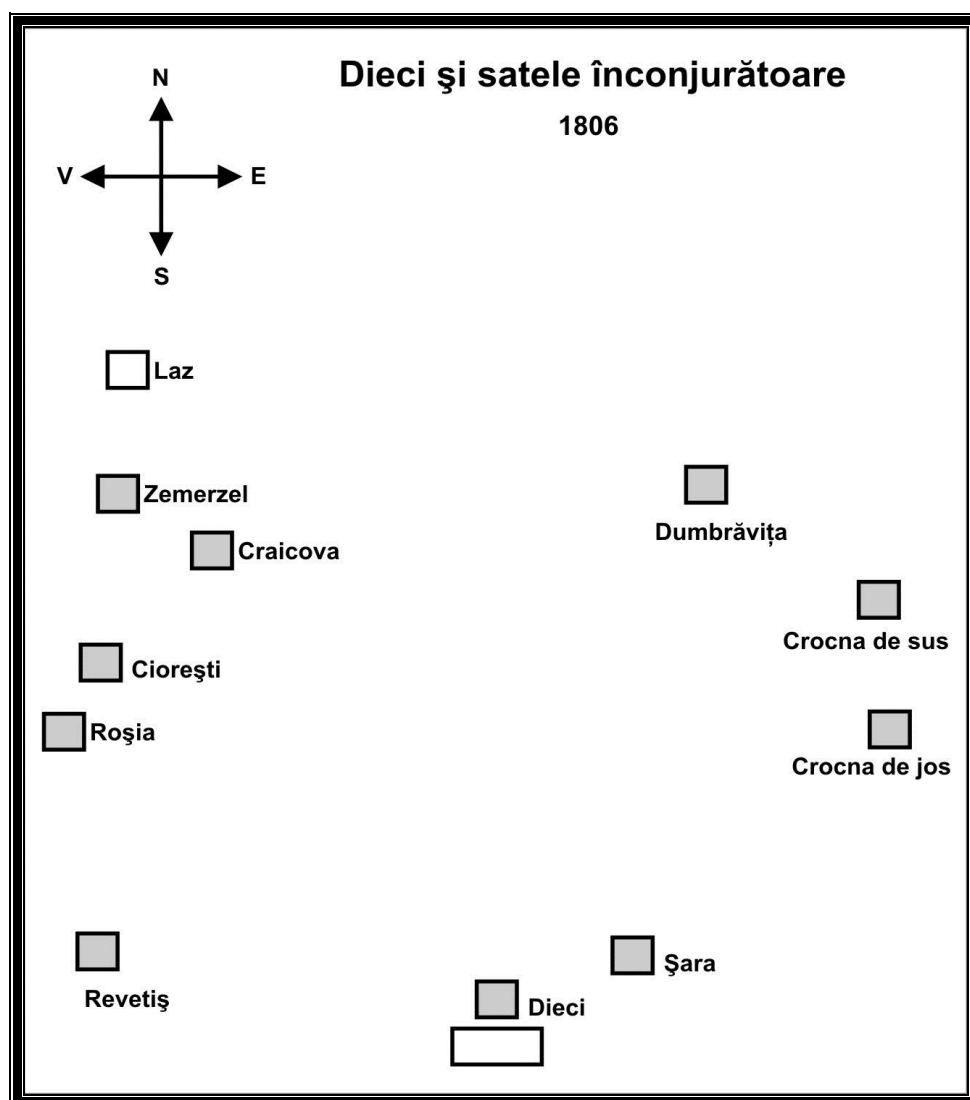
⁴² Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus, p. 30.

⁴³ Cătun, întâlnit ca toponim în toate județele țării, cu înțeles de sat cu mai puțin de 100 de gospodării (cf. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul româno-albanez*, București, 1970). Cei mai mulți locuitori, 124, i-a avut în anii 1890-1900, cf. A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *op. cit.*, vol. I, f. 66.

⁴⁴ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *op. cit.*, vol. II, f. 26; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 34.

Cea mai veche atestare documentară este din anul 1441 când este menționată Crocna de Jos (*Also Karathno*) iar din 1448 Crocna de Sus (*Felso Karathno*)⁴⁵. De-a lungul timpului, cele două sate au mai fost menționate, sub aceleași denumiri până la 1828: 1597 (*Felso Korotna*), 1602 (*Also Korotna*), 1715 (*Also Korothna, Felso Korothna*), 1720, 1732, 1742, 1747-1828 (*Also Korothna, Felso Korothna*)⁴⁶, *Krokna* (1828)⁴⁷.

Până la începutul secolului al XIX-lea și sistematizarea satului, pe lângă cele două Crocne, de Sus și de Jos, au mai existat cătunele Bândești, Ciobești, Dăscălești și Lupșești⁴⁸. Denumirea cătunelor provenea de la familiile cu acele nume care le populau. Nume de Bânda, Cioba, Lupșa și Dascăl au fost sau încă mai sunt întâlnite în Crocna.

Odată cu sistematizarea satului, toate așezările mici s-au alipit Crocnei, formând o singură localitate. În perioada următoare este amintită doar Crocna cu ortografia diferită: 1851 (*Krocna*), 1913 (*Koroknya, Krokna*)⁴⁹.

⁴⁵ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *op. cit.*, vol. II, f. 26.

⁴⁶ Al. Roz, G. Kovach, *op. cit.*, Tomus primus, pp. 95-96.

⁴⁷ Ludovico Nagy, *op. cit.*, p. 30.

⁴⁸ Nu deținem date de ce aceste patru așezări nu sunt menționate în documente în perioada respectivă, probabil erau prea mici și neînsemnate.

⁴⁹ Al. Roz, G. Kovach, *op. cit.*, pp. 95-96.

I. 2. 4. Satul Revetiș

Cea mai veche atestare documentară a satului Revetiș este din 1553-1561 (*Revekeș*). Sub această denumire mai este amintit și în anii următori: 1574 (*Revekeș*), 1579-1597, 1596, 1597, 1613 (*Revekeș*), 1622 (*Revetiș*), 1715-1800 (*Revetiș*)⁵⁰, *Revetiș* (1828)⁵¹.

Până la începutul secolului al XIX-lea, satul se afla pe vatra veche, situată în partea de sud-est a celei de astăzi, în imediata apropiere a malului drept al Crișul Alb, de unde a trebuit să se mute din cauza deselor inundații ale apelor râului⁵².

Odată cu mutarea vetrei satului pe cea actuală, a avut loc și o sistematizare a zonei înconjurătoare, cătunele *Dobreștilor* și *Borleștilor*, în care locuiau familiile Dobrei și Borlea, s-au alipit satului Revetiș pe noul amplasament. Numai cătunul *Cociubeștilor* a rămas în continuare pe vatra lui, așa după cum se află și astăzi.

I. 2. 5. Satul Roșia

Dacă în prima mențiune documentară, din 1528, apare doar o singură așezare sub denumirea de Roșia (*Rossya*), în anii 1553-1561 apar două sate cu acest nume, Roșia Mică și Roșia Mare (*Kiș* și *Naghrosa*), iar din anul 1619 din nou numai o singură localitate (*Roșia*)⁵³. Se pare că între 1619 și 1622 cele două au dispărut prin contopire. Tot în această perioadă, sau mai târziu, au fost sistematizate, prin alipire la satul Roșia și cătunele Bohesca, Doșci, Negrele. Satul Roșia mai este amintit în 1715-1800, 1828, 1851, 1913 (*Boroșroșa*)⁵⁴, *Rossia* (1828)⁵⁵.

I. 3. AȘEZĂRILE DISPĂRUTE

De-a lungul istoriei și așezările și-au avut și ele soarta lor. Multe au trăit, s-au dezvoltat, au „*roit*” s-au transformat, ajungând până în zilele noastre (Dieci, Crocna, Revetiș, Roșia, Cocioba), altele au trăit mai puțin, câțiva ani, câteva decenii, câteva secole, apoi au „*dispărut*” din câmpul observației. Au trăit sub diferite împrejurări pierzându-și sau ascunzându-și identitatea ori sfârșindu-și cu adevărat existența. În acest context ne apar două tipuri de așezări: supraviețuitoare și „*dispărute*”. Dacă așezările din prima categorie sunt atestate documentar și au supraviețuit până în vremea noastră sunt mai ușor de urmărit în timp, cele din a doua categorie, sunt mai greu de urmărit. Viața acestor așezări este mult mai complicată.

Unele dintre ele au dispărut de-a lungul timpului din mai multe motive: invazii, războaie, epidemii, din cauza domnului de pământ. În unele cazuri a fost schimbat numele satului. Se cunosc și cazuri când satul și-a strămutat vatra, după secătuirea pământului, la distanțe mai mari, păstrându-și numele sau primind un altul nou. Uneori, un sat mai mare, prin extensiune, s-a apropiat de altul mai mic și la „*integrat*” la sânul său, așa după cum am putut vedea cu cele câteva cătune existente în jurul satelor Crocna, Revetiș și Roșia.

Situația celor din jurul Diecilor le vom analiza în continuare, problematica lor fiindu-ne mai mult cunoscută. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, în urma dispozițiilor din 1770 ale Mariei Tereza, urma contragerea satelor împrăștiate și refacerea lor în plan sistematic pe locul cel mai accesibil comunicației. În comitatele Arad și Zarand, această acțiune a fost amânată până după anul 1782, întreruptă de mișcările sociale din 1784, reluate și continuate până în primele

⁵⁰ *Ibidem*, p. 207; A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. I, f. 199-200.

⁵¹ Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus, p. 31.

⁵² Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 655.

⁵³ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. I, f. 203.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. I, f. 202.

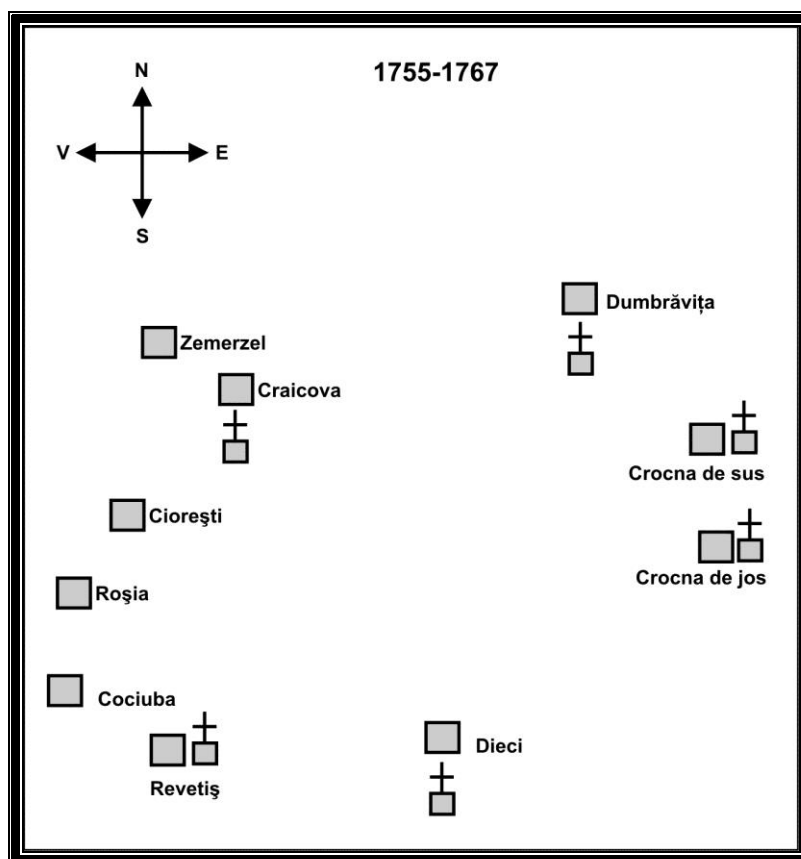
⁵⁵ Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus, p. 31.

două decenii ale secolului următor⁵⁶. Fenomenul de concentrare a satelor răsfirate este cunoscut și în zona Diecilor. Multe din așezările deja menționate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au dispărut prin alipirea lor la localitatea cea mai apropiată.

Satul **Ciorești**, amintit pentru prima dată în documente din 1597 (*Csoresd*), iar mai târziu în 1613 (*Csoresd*) și 1622 (*Chiorești*)⁵⁷. În anul 1814 încă nu era desființat, pentru că în *Protocolul cununațiilor* din parohia Dieci, în acel an, este menționată cununia lui Lajăr Ioja din Ciorești cu o tânără din Dieci⁵⁸. Se pare că numai după anul 1823⁵⁹, o parte a locuitorilor s-au mutat în satul Roșia, cealaltă în Sălăgeni⁶⁰. În conscripția din 1828 este menționată ca nelocuită⁶¹. Toponimul îi păstrează amintirea.

Locuitorii din satul **Craicova**, menționat documentar în 1439⁶², apoi în 1553-1561 (*Krajkova*), 1573, 1579, 1597, 1612-1613 (*Kraykova*), 1622, 1742, 1771-1786, 1820⁶³. Începând din anul 1810 încep să-și mute gospodăriile în Dieci⁶⁴, dar în 1828 nu erau mutați toți⁶⁵. Partea de hotar numită *Craicova*, îi păstrează amintirea.

Crocna de Sus și **Crocna de Jos**, în anul 1819, erau contopite într-o singură localitate, *Crocna*⁶⁶.

⁵⁶ Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 4, f. 33-34.

⁵⁷ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. II.

⁵⁸ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 23.

⁵⁹ G. Kovach, *Ahol Dozsa es Horea hadajartak*, p. 120.

⁶⁰ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 11.

⁶¹ Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus, p. 33.

⁶² G. Kovach, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, p. 129.

⁶³ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. II, f. 27.

⁶⁴ Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului*, p. 34

⁶⁵ Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus, p. 30.

⁶⁶ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 34.

Satul **Dumbrăvița**, este menționat documentar pentru prima dată în 1374 (*Dombrovitza*), apoi în 1553, 1561, 1579, 1597, 1599 (*Dombrawitza*); 1619 (*Dumbravicza*), 1622 (*Dombrowitza*), 1720, 1732 (*Dombrovitza*); 1742, 1747, 1771-1786, 1820, 1828 (*Kisdombrovitza*), 1851 (*Havasdombrovitza*)⁶⁷.

În urma legiferării sistematizării satelor, odată cu debutul anului 1810, locuitorii din Dumbrăvița încep să-și mute gospodăriile în satul Dieci, nu cu mult timp în urmă sistematizat. În 1812 nu erau mutați toți locuitorii, pentru că, în *Protocolul cununatilor* din parohia Dieci, la poziția 147/1812, este menționată cununia unui tânăr din Dieci cu Toc Floare din Dumbrăvița⁶⁸.

Prin faptul că în 1828 este amintit satul Dumbrăvița Mică, credem că încă nu toți locuitorii și-au mutat gospodăriile în Dieci sau Crocna de Sus, mai rămânând o mică parte din ele, de aici și denumirea satului în această perioadă. Mai târziu, cele câteva case rămase și despre care nu avem date, au primit denumirea de Dumbrăvița de Deal, menționată în anul 1851. Nu cunoaștem când s-a finalizat mutarea tuturor locuitorilor din Dumbrăvița, însă un lucru este cert: nu au fost mutate s-au demolate toate casele, proprietarii lor le-au lăsat pentru că acolo aveau pământ și le foloseau când veneau la efectuarea lucrărilor agricole. Multe dintre aceste case, numite mai târziu hodăi, s-au menținut până târziu în timp. Partea de hotar numită *Dumbrăvița*, păstrează amintirea satului de odinioară.

Satele **Roșia Mare** și **Roșia Mică**, în anul 1619, erau contopite într-o singură localitate Roșia⁶⁹, la fel și cele trei cătune din jur, Bohesca, Dosci și Negrele.

Satul **Șara**, menționat documentar în 1519 (*Sarafalva*), apoi 1553, 1558 (*Szarafalvu*). 1732, 1742 (*Iară*). Pentru ultima dată este amintit în documente din anul 1804⁷⁰, după acest an locuitorii s-au mutat la Dieci. Istoricul Kovach Geza o localizează greșit lângă Dezna. *Valea Șara*, din partea de răsărit a satului Dieci, înspre Crocna, păstrându-i amintirea până astăzi.

Satul **Vesăști** este menționat documentar în 1477-1561 (*Vesafalwa*, *Vesefalwa*)⁷¹, 1597 (*Vezezt*)⁷² localizat în partea de hotar dinspre Laz și Dezna. Când s-au mutat locuitorii din *Vesăști* în Dieci nu cunoaștem, însă preotul George Lupșa, în *Cronica* sa, amintește satul ca existând la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Zemerzelul apare în documente pentru prima dată în anul 1214 (*Zamord*, *Zemerdy*, *Zemerzel*), apoi în 1553 (*Nagy* și *Kiș Zamord*); 1561 (*Nagy Zamord*); 1656, 1715, 1732 (*Zemerzel*); 1746, 1771-1786, 1913. Depopularea așezării a avut loc numai după anul 1918⁷³.

***

Pe lângă satele dispărute, deja amintite, preotul George Lupșa, în *Cronica* sa, mai menționează și satul **Măgurănești**, iar preotul Ioan Bogdan amintește și de satele **Bârdești**, **Dănuțăști**, **Gălești**, **Mercești** și **Puiești**. În fiecare din aceste așezări locuia neamul sau familia identică cu numele satului.

În *Bârdești* locuiau cei din familia Bârda, în *Dănuțăști* cei din familia Dănuț, în *Gălești* cei din familia Galea, în *Măgurănești* cei din familia Măguran, în *Mercești* cei din familia

⁶⁷ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. II, f. 26. Nu putem cunoaște de ce în descripția din 1828 nu este menționată localitatea Dumbrăvița. Vezi: Ludovico Nagy, *op. cit.*, Tomus primus.

⁶⁸ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 22.

⁶⁹ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. I, f. 203.

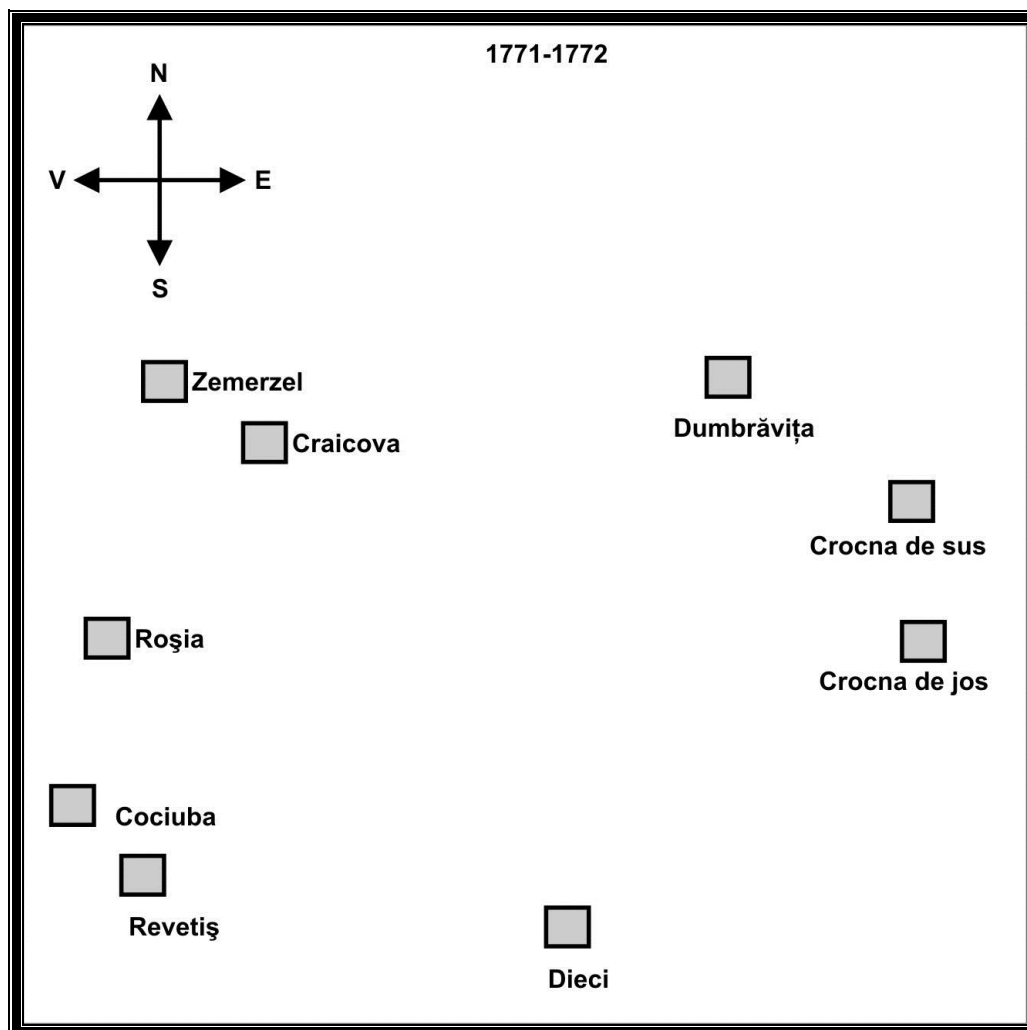
⁷⁰ *Ibidem*, vol. II, f. 26.

⁷¹ A. N. D. J. Arad, Fond Márki Șandor, *Diplomatarium Aradiensis*, mss, dosar nr. 1-2, fasc. 2, f. 306-308, 321-324; Idem, G. Kovacs, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. II, f. 26.

⁷² Fábian Gábor, *Arad vármegye leirása historiai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. I, Buda, 1835, pp 223-226, *Anexa P*.

⁷³ A. N. D. J. Arad, G. Kovacs, *Repertoriul istoric al localităților*, vol. II, 26. În *Matricolele parohiei Dieci*, până în acest an sânt menționate servicii religioase pentru locuitorii din această așezare.

Mercea, iar în *Puiști* cei din familia Pui⁷⁴. Amintirea acestor sate este păstrată astăzi în toponimia părților de hotar ale Diecilor.

Dacă aceste sate au existat cu adevărat, ne întrebăm de ce nu figurează în conscripțiile vremii? Numele de Măguran, Pui, Barda, în 1746, figurează ca locuitori ai satului Dieci⁷⁵, probabil că în acest an satele nu mai existau iar locuitorii erau deja mutați în Dieci.

I. 4. SISTEMATIZAREA SATELOR ÎN SECOLELE XVIII-XIX

Doar cu excepția satului Cocioba, care a rămas pe vechea vatră, toate celelalte (Crocna, Dieci, Revetiș, Roșia) au fost „aduse la linie”. În cazul acesta factorul istoric a avut o importanță hotărâtoare. Unii atribuie contragerea satelor și sistematizarea lor amplificării fenomenului lotriei în părțile Zarandului⁷⁶. Este binecunoscut faptul că această formă de luptă socială a premers marea mișcare socială din anul 1784, care nu a putut fi înfrântă nici la începutul secolului al XIX-lea.

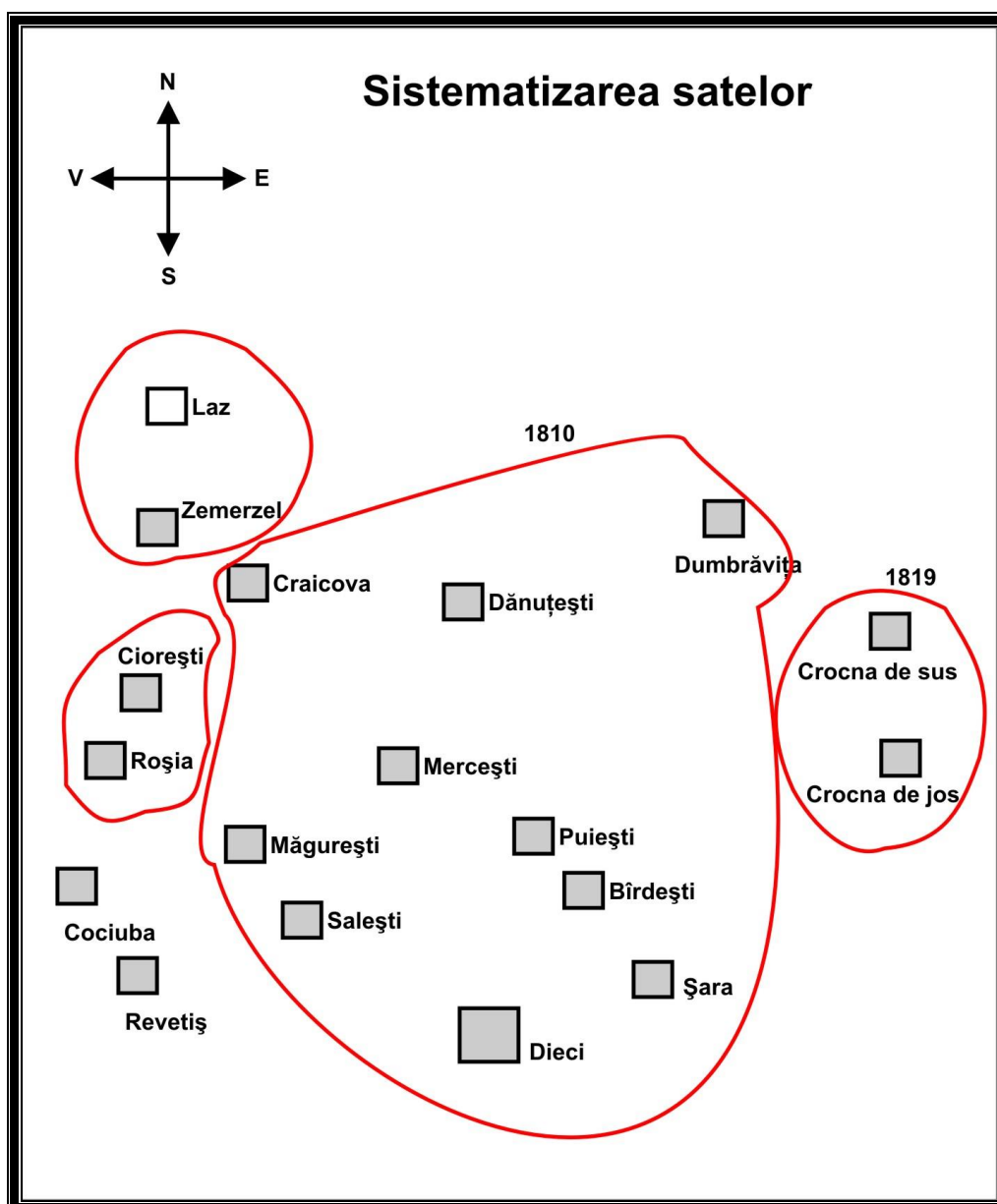
⁷⁴ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 11.

⁷⁵ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, *Anexe*, p. 227.

⁷⁶ FI. Dudaș, *Cronica haiducească. Lotrii Zarandului*, în „Magazin istoric”, anul VII, 1973, nr. 3 (72), pp. 74-77.

La mutarea satelor, oficialitățile, împreună cu domnul de pământ, au trasat ulițele largi, drept și au repartizat fiecărui cap de familie un lot, iar în mijlocul satului a fost fixat locul pentru noua biserică. În termen de doi ani locuitorii trebuiau să-și mute casele din vatra veche a satului pe locul nou destinat. Intravilanul, de o formă perfect dreptunghiulară, a fost împărțit în două părți: ocolul/curtea casei și grădina. În cadrul ocolului, amplasarea construcțiilor s-a făcut în funcție de locul casei.

Vatra veche a satului Dieci a fost situată *La drum*. Casele se aflau construite de o parte și de alta a drumului iar locașul de cult îl aveau pe delul dintre sat și malul drept al Crișului Alb, numit *Dâmbul de la Caznari*. După dispozițiile imperiale, locuitorii vor rămâne pe loc, doar cei care nu se aflau în perimetrul menționat și-au mutat gospodăriile pe un nou amplasament de pe vatra actuală a satului. Satul Dieci este un sat dreptunghiular, pentru faptul că toate străzile sale sunt drepte, formate ca dintr-o plasmă regulată, ale cărei ochiuri sunt alcătuite din dreptunghiuri ale terenurilor clădite, încadrate în plasa ulițelor drepte. Casele sunt aliniate aproape una lângă alta, cu o poziție perpendiculară pe direcția străzilor. Ulițele sunt largi și drepte, încât, adesea, cu o singură privire, poți pătrunde până la capătul celălalt al satului.

Celelalte trei sate, sunt cu ulițele drepte și largi, spațiul din fața caselor fiind pline cu verdeață, permițând plantații de pomi fructiferi și șanțuri pentru scurgerea apei. În Crocna „din Sus”, la fel ca și la Roșia, ulițele nu sunt așa de largi, sunt mai strâmte.

Capitolul II

Din istoria comunei. Câteva repere

II. 1. URMELE STRĂMOȘILOR. MĂRTURII ARHEOLOGICE

Comuna Dieci, cu satele aparținătoare, se află așezată într-o zonă intens locuită încă din cele mai vechi timpuri. Întreg bazinul văii Crișului Alb, deși sărac în săpături arheologice sistematice, spre deosebire de valea Mureșului, totuși posedă un bogat inventar arheologic ce începe din paleolitic până în perioada medievală.

În deceniul al treilea al secolului al XX-lea, arheologul Martin Roșca, cercetând împrejurimile Gurahonțului, nu departe de Dieci, la Iosășel, descoperă unelte datând din perioada *paleoliticului*, toporașul de mână cioplit pe ambele fețe și unelte rezultate din așchii de piatră cioplită⁷⁷. Descoperirilor de la Iosășel li se mai adaugă și cele de la Rostoci, Valea Mare și Zimbru⁷⁸.

Neoliticul este prezent prin descoperirile de la Mădrigești, Buceava-Șoimoș, Dezna, Susani și Moneasa⁷⁹, iar epoca *bronzului* prin cele de la Chisindia⁸⁰. Mult mai numeroase sunt dovezile arheologice ce privesc perioada *dacică* din epoca clasică a Daciei libere de la Burebista la Decebal. În așezările de la Dezna⁸¹, Gura Văii⁸² și Moroda⁸³, au fost descoperite obiecte din argint - fibule, lanțuri, coliere, brățări - descoperirile din ultimele două așezări fiind asociate cu monede grecești și republicane romane⁸⁴.

Nu putem să nu amintim despre descoperirile de tezaure monetare de la Șilindia, Feniș, Almaș și Bârșa⁸⁵. La Șilindia ne găsim în fața celui mai bogat tezaur de monede dacice (729 bucăți), din perioada secolelor III-II î. d. Hr. prelucrate din argint de o mare puritate.

---

⁷⁷ Lucian Roșu, *Cercetări asupra paleoliticului de la Iosășel*, în „Revista muzeelor”, București, VI, 1963, 3, pp. 257-260.

⁷⁸ FI. Dudaș, *Repertoriul arheologic al Țării Zarandului în lumina ultimelor descoperiri*, în „Revista muzeelor”, VII, 4, 1970, p. 356.

⁷⁹ Vezi: Mircea Barbu, Eduard Ivanof, *Evoluția istorică a zonei Aradului până în secolul al X-lea*, în vol. „Studii privind istoria Aradului”, București, 1980, p. 17.

⁸⁰ FI. Dudaș, *op. cit.*, p. 357.

⁸¹ Le poalele cetății medievale au fost descoperite o fibulă din argint și un fragment dintr-un lanț, tot din argint, datate din secolul I î. d. Hr. cf. D. Popescu, *Objets de parure geto-daces en argent*, în „Dacia”, VII-VIII, București, 1937-1940, p. 199.

⁸² Pe dealul Crișului Alb au fost descoperite două inele cu pandantiv din argint, un fragment de colier din argint și 70 monede de argint emise de cetatea grecească Apollonia. cf. Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, pp. 536, 559, 611, 613; D. Popescu, *op. cit.*, pp. 199-200.

⁸³ De la Moroda provin dintr-o descoperire întâmplătoare o brățară din argint, trei fragmente dintr-o altă brățară, tot din argint și un fragment de inel din bronz. Aceste obiecte au fost descoperite împreună cu 10 monede republicane romane, cea mai recentă fiind de la Iulius Caesar. cf. V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 559, 611; D. Popescu, *op. cit.*, p. 200.

⁸⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 536, 559, 611, 613; D. Popescu, *op. cit.*, pp. 199-200.

⁸⁵ Eugen Chirilă, Nicolae Chidioșan, I. Ordentlich, Nicolae Kiss, *Tezaurul de monede dace de la Șilindia*, Oradea, 1972; E. Chirilă, M. Barbu. Pascu G. Hurezan, *Tezaurul dacic de la Feniș*, în „Ziridava”, Arad, XV-XVI,

În septembrie 1862, în hotarul comunei Bârsa, lângă Crișul Alb, în apropiere de valea Inicu, au fost descoperite mai multe monede din argint, din care numai un număr de 29 monede au ajuns, datorită intervenției autorităților, la forurile oficiale din Budapesta și Viena. Perioada de emiteră a monedelor e cuprinsă între anii 172-46 î. d. Hr.⁸⁶.

Din perioada contemporană stăpânirii *romane* a provinciei Dacia, *datează* urmele unei așezări dacice situată pe dealul Șindrioara din apropierea satului Berindia, de pe malul nordic al Crișului Alb, nu departe de Dieci. În locuințele descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice, au fost scoase la suprafață ceramică lucrată cu mâna și la roată, unelte de fier, piese din bronz, toate provenind de la începutul secolului al II-lea î. d. Hr. Din această așezare se remarcă un vas mare de provizii, de tradiție și factură romană, lucrată dintr-o pastă de culoare roșie, ornamentat prin linii simple și valuri⁸⁷.

Pe teritoriul localității Dieci, întâmplător și la date diferite, au fost descoperite trei tezaure compuse din monede de argint emise de cetățile grecești Dyrrachium și Apollonia în a doua jumătate a secolului al II-lea î. d. Hr. și primele decenii ale celui următor. Ele au ajuns în Dacia pe calea schimbului comercial și au rămas în circulație în tot cursul acestor secole, datorită materialului de calitate din care au fost confecționate.

Primul tezaur, compus din 171 de drahme, a fost descoperit în anul 1902, fără a se cunoaște locul topografic. O parte din tezaur se păstrează la Muzeul Național din Budapesta⁸⁸. Dintr-un al doilea tezaur, în ianuarie 1958, Muzeul Țării Crișurilor din Oradea a achiziționat un număr de 349 drahme⁸⁹, descoperite de cetățeanul Ioan Crișan din Dieci, la locul numit de către localnici *Căsoaie*. În anul 1969, cu prilejul unor lucrări agricole efectuate la locul numit *Măgurănești*, a fost descoperit al treilea tezaur. Din el au mai fost recuperate doar cinci monede ajunse în diferite colecții particulare⁹⁰.

Descoperirea acestor tezaure în perimetrul localității Dieci, dovedește existența unor așezări ale dacilor liberi care, după cucerirea romană (105-106 d. Hr.), vor cunoaște un treptat proces de romanizare ca urmare a deselor contacte cu lumea romană provincială, proces ce se va definitiva după retragerea aureliană (271 d. Hr.). Acum se va desăvârși întrepătrunderea dintre populația romanizată rămasă la vechile vetre în fosta provincie imperială și dacii liberi de la nordul Mureșului.

În perioada următoare, romanitatea nord-dunăreană se va desăvârși în ansamblul ei, asigurând premisele afirmării poporului român care a asimilat elemente ale popoarelor migratoare cu care a conviețuit un timp mai îndelungat.

1987, pp. 55-58; E. Chirilă, N. Chidioșan, *Tezaurul de monede dace de la Almaș*, în „Acta Musei Napocensis”, Cluj, II, 1956, pp. 111-118; J. Winkler, *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, VI, nr. 1-2, 1955, p. 128.

⁸⁶ Pentru amănunte vezi: Egon Dörner, *Tezaurul de denari republicani romani de la Bârsa*, în “Tibiscus”, I, Timișoara, 1971, pp. 24-32.

⁸⁷ Sever Dumitrașcu, I. Ordentlich, *Săpăturile arheologice de la Berindia*, în „Crisia”, III, Oradea, 1973, pp. 47-95; FI. Dudaș, *Zarandul, chipuri și lapte din trecut*, București, 1981, p. 21.

⁸⁸ Ion Horațiu Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, p. 180.

⁸⁹ Titus L. Roșu, *Monede greco-romane pe teritoriul regiunii noastre. Tezaurul de la Dieci*, în ziarul „Crisana” (Oradea), din 25 ianuarie 1958; Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R. S. R.*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, tom, XIX, București, 1968, nr. 1, p. 171.

⁹⁰ 1. monedă dyrrhachiană Nikyllou-Kerdon; M, 325, Greutate = 3 grame; Diametrul = 23 milimetri, colecția Ion Diaconescu - Ineu; 2. monedă din Apollonia, Soteles-Zenophanton; 325, G= 2,8; D= 21, colecția Gheorghe Cavalu - Dieci; 3. monedă dyrrhachiană Nikyllon-Kerdon; M, 335; G= 3; D= 23, colecția ing. V. Palicică; 4-5. monede dyrrhachiene Asklaon-Philotas; M, 147; G= 3,5; D= 23 și G= 4; D= 21, colecția Gheorghe Cavalu - Dieci și Dr. Pavel Iva - Almaș, cf. FI. Dudaș, *Descoperiri monetare antice în Tara Zarandului*, în „Acta Musei Napocensis”, XII, 1975, p. 136. I. Pârva în *Drumuri în Țara Zarandului*, București, 1983, p. 152, susține că tezaurul descoperit în 1969 constă din 20 de piese, din care 3 în colecția lui Filip Leonaș din Almaș și 6 în colecția dr. Pavel Iva din Almaș. Din păcate, nu cunoaștem care a fost soarta acestor monede.

II. 2. EVOLUȚIA ISTORICĂ PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIII-LEA

Despre perioada *medievală timpurie* izvoarele istorice sunt destul de sărace. Dovezi ale continuității de viață ale populației autohtone din această perioadă le aflăm din relatările cunoscutei *Gesta Hungarorum*, scrisă de Anonymus (*P. dictus magister ac quendum bene memoriae gloriosissimi Bele regis Hungariae notarius*), învățat latinist, scriitor al cronicii în jurul anului 1200, în care evocă dezvoltarea statală românească în etapa invaziei ungarilor și a formării regatului arpadian (sec. X-XI)⁹¹.

Informațiile lui Anonymus lasă să se întrevadă că în prima jumătate a secolului al X-lea, teritoriile de pe cele trei Crișuri făceau parte din voievodatul lui Menumorut, cu reședința în cetatea Biharea (*in castrum Byhor*). Atunci când s-a confruntat cu pericolul invaziei ungarilor, Menumorut s-a opus nu numai cu forța armelor ci și cu argumente de drept.

„Spuneți lui Arpad, ducele Ungariei, stăpânul vostru, căi suntem datori, ca unui prieten, cu toate ce-i suntem de trebuință, fiind el om străin și ducând lipsă de multe. Iar pământul pe care l-a cerut bunăvoinței noastre nu i-l vom putea da niciodată, câtă vreme vom trăi. Socotim lucru nevrednic că ducele Salanus i-a dat o țară așa de mare, fie cum se poate, din dragoste, fie de frică, cum se tăgăduiește. Noi însă nici din dragoste, nici din frică, nu-i dăm nici o palmă de pământ, deși ne-a spus că are un drept asupra lui. Și nu se tulbură cu vorbe ca acele trimise, că e coborât din neamul regelui Attila, cel care era numit biciul lui Dumnezeu. Chiar dacă acela a răpit cu sila pământul acesta de la strămoșul meu, acum însă, din milostivirea stăpânului meu, împăratul de la Constantinopol, nimeni nu poate să-l mai smulgă din mâinile mele”⁹².

El se baza pe autoritatea suverană a împăratului bizantin de la Constantinopol, pe atunci Leon VI Filozoful (886-912), singurul în drept să acorde sau să ia îndărăt teritorii. După lupte grele, Menumorut este nevoit să se închine ungarilor cerând pace. Extinderea luptelor și în sudul ducatului este atestată de incendierea fortificației *Bâlhradului*, localizat lângă Sebiș⁹³.

Prin poziția sa, Bâlhradul a constituit o fortificație similară cu cea de la Arad-Vladimirescu, apărând întinderea deluros-muntoasă estică a Zarandului și a văii Crișului Alb - principala arteră de comunicație cu Ardealul - de atacurile venite dinspre șesul vestic. Alături de urmele întăriturilor de lemn incendiate, au mai fost descoperite fragmente de vase ornate prin benzi de linii simple și vălurile reprezentând ceramică românească și o podoabă în formă de emisferă coronală ornamentată cu motive pseudogranulare reliefate - o piesă rară care nu-i exclus să provină din lumea Bizanțului - vestigii ale populației autohtone din secolele IX-X, subordonată unei formațiuni încadrată politic ducatului dintre Mureș și Crișuri. Fortificația Bâlhradului se încadrează perioadei medievale timpurii, când, în condițiile primejdiei cuceririi străine, formațiuni ale ducatului vestic și-au restrâns întinderea sub straja cetăților de pământ din zona de șes și piemont și a unor locuri întărite de tipul acelor *indagine*s din trunchiuri de copaci sau *prisăci* pomenite de cronicarul Anonymus ca existente în „țara” lui Menumorut⁹⁴.

Istoria zonei din jurul anului 1000, se leagă nemijlocit de ducatul independent al lui Antum, un descendent al lui Glad, a cărui perioadă coincide cu sfârșitul secolului al X-lea și ține până în jurul anului 1030. întreaga epocă se caracterizează prin străduința populației românești locale de a consolida și apăra existența statului său care cuprindea o zonă destul de

---

⁹¹ Sergiu Iosipescu, *Schiță a constituirii statelor medievale românești*, în „Revista de istorie”, tom 36, martie, 1983, p. 258.

⁹² George Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor. I. Gesta Hungarorum*, București, 1934, p. 91.

⁹³ Dealul *Bâlhradului* se află situat în apropierea localității Sebiș, unde, *La strămtură* i se pierde urma în valea Deznei. Cartările mai vechi înregistrându-l și spre sud, între Buteni și Berindia, cf. FI. Dudaș, *Zarandul, chipuri și fapte din trecut*, pp. 27-28.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 28.

întinsă. Ținutul stăpânit de Ahtum cuprindea 40 000 km², pe teritoriul actualelor județe Mehedinți, Caras-Severin, Timiș, Arad, Bekes de sud, Csongrad și întreagă Voivodina (Backa), între Vidin, Belgrad, Szeged, Szentes, Gyoma, Gyula, Ineu, Gurahont, Munții Poiana Ruscăi și Retezat, cu piemontul oltean până în valea Dunării, la Calafat, iar reședința fiind în cetatea Morisena (*Urbs Morisena*) de pe malul Mureșului⁹⁵.

Puternicele forme de autonomie românească din părțile Aradului și Zarandului sunt evidente și prin păstrarea până târziu în evul mediu a titlaturii, des întâlnite, de *voievod*. În secolul al XII-lea, când începe consolidarea expansiunii maghiare, zona era organizată în comitate. În 1214 este semnalată existența comitatului Zarand, ce la început cuprindea teritoriul de la sud-vest de Munții Codru-Moma având centrul în cetatea omonimă, de unde mai târziu se mută la Ineu. Favorizat de cursul Crișului Alb, treptat, comitatul își extinde jurisdicția până la izvoarele râului, integrând toate districtele, voievodatele și cnezatele din acest spațiu geografic⁹⁶. De configurația istorică, politică și geografică a comitatului Zarand, este legată și existența satului Dieci și a celor învecinate pe parcursul a mai bine de patru secole.

II. 3. EVOLUȚIA ISTORICĂ ÎN SECOLELE XIV-XVII

Referindu-se la zona arădeană, unii istorici menționează că voievodatele și cnezatele locale semnalate documentar începând cu secolul al XII-lea, odată cu extinderea cancelariilor și cronicarilor trebuie să fi avut la acea dată o vechime de mai multe secole, ele având o îndelungată continuitate în timp, mai ales în zona muntoasă a județului Arad, menținându-se până în secolele XVII-XVIII⁹⁷.

În secolul al XIII-lea găsim o formațiune românească în sectorul Beliu-Craiva⁹⁸, în 1359 este menționat voievodul „Bybarch” al Hălmagiului⁹⁹, iar într-un document din 1386 se vorbește despre Stan, fiul lui Broda din Iosaș, „iobagul” voievodului Ștefan care avea curte în Dyssnaius (azi dispărut)¹⁰⁰. Două documente din anii 1423 și 1438 menționează despre un voievod Toma la Nădab¹⁰¹.

Pe lângă voievozii amintiți mai sunt menționați cei de la Șoimoș, Buceava, Căpruța, toți în 1493, cei de la Covăsânt și Cărand în 1553. În jurul anului 1595 este menționat voievodul George de Cociuba¹⁰². O existență îndelungată au avut organizațiile românești de la Archiș, Botfei, Clit, Hășmaș și altele, care sânt menționate documentar până în timpul lui Mihai Viteazul¹⁰³.

O parte a instituțiilor românești au supraviețuit, într-o anumită formă, chiar și până în secolul al XVIII-lea. Astfel, conscripția comitatului Arad, din 1744, menționează cercurile administrative din răsăritul comitatului cu titlul de „cnezate”, ca de exemplu: Sebiș cu 19 sate, Almaș cu 18 sate, Buteni cu 16 sate, Dieci cu 17 sate (Berindia, Craicova, Crocna de Jos, Crocna de Sus, Dieci, Dulcele, Dumbrăvița, Feniș, Govojdia, Holt, Mizeș, Iosaș, Iosășel, Revetiș, Roșia, Valea Mare, Zimbru)¹⁰⁴.

⁹⁵ Eugen Gluck, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, în „Ziridava”, VI, 1976, p. 89; Radu Constantinescu, în *Introducere la Gerard din Cenad, Armonia lumii*, București. 1984, pp. 38, 39; Ștefan Pascu. *Voievodatul Transilvaniei*, voi. I, Cluj. 1971, p. 63.

⁹⁶ Șt. Pascu, *op. cit.*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1988, p. 120.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 210.

⁹⁸ Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj-Sibiu”, Sibiu, anul 10, 1945, pp. 151-153.

⁹⁹ Andrei Caciora, Eugen Gluck, *Cnezate și voievodate românești arădene*, în vol. „Studii privind istoria Aradului”, București, 1980, p. 160.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Octavian Lupaș, *Voievozi și cnezi români în județul Arad*, Arad, 1941, p. 13.

¹⁰² A. Caciora, E. Gluck, *op. cit.*, pp. 160, 168.

¹⁰³ E. Gluck, *Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601)*, în vol. „Mihai Viteazul și Aradului”, Arad, 1975, pp. 82-83.

¹⁰⁴ O. Lupaș, *op. cit.*, pp. 22-24.

Dintr-o altă conscripție, de această dată a domeniului ducelui de Modena, întocmită la 1780-1781, plasa Buteni era împărțită în cnezatele Buteni, Sebiș, Crocna și Bonțești¹⁰⁵.

***

Datorită fragmentării depresionare a Țării Zarandului s-au format mai multe districte care reprezentau o supraviețuire a vechilor instituții românești. Într-un document din 15 august 1390, redactat cu ocazia donării de către regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei către comitele Ladislau Garow al Timișului, aflăm despre existența districtelor românești de la Hălmagiu, Vârfurile, Izvorul Crișului, Arăneag, Cladova și Căpâlna, ca pertinente ale domeniului cetății de la Șiria¹⁰⁶. În secolul al XV-lea mai sunt pomenite alte două districte: Crișul Alb (1404) și Ribița (1444)¹⁰⁷.

Unul dintre cele mai întinse districte era cel al Căpâlnii¹⁰⁸, menționat în documente, pentru prima dată în 1390, și se întinde peste ținuturile de la sudul Crișului Alb, în zona depresionară și colinară nordică a Munților Zarandului și la nord de râu, până la poalele sudice ale Munților Codru-Moma. Centrul districtului era în cetatea omonimă, situată în apropierea satului Mădrigești, la locul numit de către localnici *Cetățeaua*, unde se presupune că ar fi existat o cetate medievală¹⁰⁹.

Districtul Căpâlna¹¹⁰ era organizat în două voievodate, unul la sud de Crișul Alb, cu centrul în cetatea omonimă, iar al doilea, la nordul râului, cu centrul în cetatea de la Dezna¹¹¹, care, împreună cu domeniul ei conferea importanță voievodatului. Acesta se întindea la răsărit și la nord până la Munții Codru-Moma iar la apus până spre Câmpia Aradului¹¹².

La 11 februarie 1387, o parte a comitatului Zarand, între care și domeniul cetății Dezna este înglobat în marele domeniu al familiei Losonczy care a dat o serie de bani ai Severinului și înrudită cu familia Mușatinilor din Moldova. În posesia familiei Losonczy va rămâne timp de aproape 170 de ani, până când autoritatea îi este impusă de garnizoanele turcești din epoca pașalâcului de la Buda¹¹³.

La începutul secolului al XV-lea, cetatea Dezna cu apartenențele ei devine centru domenal, în 1439, având în componență un număr de 23 de sate: Nădălbești, Miniad, Neagra, Prăjești, Ignești, Rănușa, Dezna, oppidul Sebiș, Buhani, Zimbru, Săliște, Dulcele, Brusturescu, Iosaș, Valea Mare, Holt, Mizes, Feniș, Cocioba, Zemerzel, Dumbrăvița, Craicova și Dieci¹¹⁴.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰⁶ Zenovie Pâclișanu, *Vechile districte românești de peste munți*, în „Revista istorică română”, tomul 13, 1943, nr. 3, p. 21; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, p. 210; Victor Eskenasy, *Hălmagiul, un sat medieval din Țara Crișului Alb (sec. XIV-XV). Considerații istorice* în „Ziridava”, V, 1975, p. 24.

¹⁰⁷ Z. Pâclișanu, *op. cit.*, pp. 19-21.

¹⁰⁸ În 1441 sunt menționate Căpâlna Mare și Căpâlna Mică, cf. C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 348.

¹⁰⁹ În apropiere de Bonțești se ținea „*târgul de la Căpâlna*”, amintire păstrată de acest toponim (Octavian Mândruț, Elena Grămescu, Aurel Ardelean, *Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția populației și așezărilor umane din județul Arad*, în „Ziridava”, X, 1978, pp. 184-185); între Buceava-Șoimoș și Bonțești este localizată de Coriolan Suciu (*op. cit.*, vol. II, București, 1968, p. 348); Marki Șandor o localizează undeva mai aproape de Gurahonț (vezi O. Lupaș, *Voievozi și cneji români în județul Arad*, p. 13).

¹¹⁰ Odată cu sfârșitul secolului al XV-lea încetează datele referitoare despre districtul Căpâlnii. Pentru alte mănuțe vezi și: Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea I, Arad, 1938, *Anexe*; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 154; I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980, doc. 43, pp. 92-93.

¹¹¹ În anul 1439 districtul Căpâlna avea 45 de sate și 5 puste (predii), cf. C. Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 348; David Prodan, *Domeniul cetății Șiria în 1552*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, Tom 3, 1960, p. 61; vezi și Idem, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. I, București, 1968, p. 71.

¹¹² D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, p. 197; Șt. Pascu, *op. cit.*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 522.

¹¹³ *** *Tomaj nemzetsegbeli Losonczy Bánffy család oklevéltára*, vol. I (1214-1457), Budapest, 1908, doc. CCLXXIX, pp. 387-388; Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, p. 36; Cornelia Bodea, *Cetatea Desnei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937, p. 10.

¹¹⁴ G. Kovach, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, p. 129.

Este prima atestare documentară a localității Dieci. Începând din această perioadă, pentru timp de aproape două secole, soarta locuitorilor din aceste sate este legată de cetatea Dezna¹¹⁵.

La sfârșitul secolului al XV-lea, într-un document din 20 martie 1475, se menționează despre neînțelegerile dintre familiile Losonczy și Banffy care pricinuesc mari nemulțumiri în rândul locuitorilor din satele de pe domeniul cetății Dezna, ajungându-se chiar la unele mișcări sociale¹¹⁶. Încetul cu încetul, situația țăranilor se înrăutățește. La începutul secolului al XVI-lea, odată cu înfrângerea răscoalei lui Gheorghe Doja (1514), regele Ungariei decretează legarea de glie a iobagilor, consacrată, din punct de vedere juridic, în *Tripartitul* lui Verboczy din 1517.

Regatul feudal maghiar, puternic zdruncinat de mișcările sociale și de anarhia care domnea, nu poate rezista puternicei forțe de șoc a Imperiului otoman și, în urma bătăliei de la Mohaci din 1526, Ungaria cade, iar fostul voievod Ioan Zapolya, devine rege al Arealului. În această calitate își anexează și regiunile limitrofe, spre apus, Aradul, Bichișul, Cenadul și Zarandul. La rândul său, Ferdinand de Austria, care râvnea tronul Ungariei, nu înțelegea să renunțe la aceste părți și nici asupra Arealului să nu aibă pretenții. De aici s-au iscat hărțuiri între „rege” și împăratul Ferdinand I. În această situație, Ioan Zapolya face apel la protectorii săi turci. Pe de altă parte, magnații unguri și marii lăzari se ridică cu alte ambiții personale învăluite în valurile fantomatice ale sentimentului național, de a scutura orice dominație imperială. Ferdinand I intră în tratative cu Petru Rareș, dar Ioan Zapolya învinge, căci Soliman întreprinde expediția asupra Vienei (1529) în favoarea vasalului său. Atacurile nu se opresc aici. Norocul este alternativ, deoarece atitudinile lui Ioan Zapolya, cu pretenții de mare suveran, dau de gândit magnaților, care, încep să vadă în el un al doilea Ferdinand. Se înfiripă planuri de politică separatistă, ca a lui Petru Pereny (1528), Ștefan Bathory (1529), Emeric Balassa și Ștefan Mailat (1535-1540), care minează siguranța regalității, provocând războaie civile¹¹⁷.

La 24 februarie 1538, la Oradea, împăratul Ferdinand I și regele Ioan Zapolya, au încheiat o pace, care părea că ar sista nemulțumirile existente. Conform acestui acord, partea din fosta Ungarie stăpânită de Ioan Zapolya, împreună cu Transilvania, rămâneau sub stăpânirea acestuia, iar la moartea sa trece sub coroana împăratului Ferdinand. Pacea de la Oradea avea menirea să refacă unitatea statului ungar. În anul 1539 însă, Ioan Zapolya se căsătorește cu Isabella, fiica regelui Poloniei. Ioan Zapolya, după nașterea fiului său Ioan Sigismund, la 18 iulie 1540, trece la cele veșnice. Acum se complică din nou lucrurile, pentru că Poarta otomană, prin solia sosită la Istanbul, l-a recunoscut pe Ioan Sigismund ca rege al Ungariei. Austriei, prin diferite manevre, au încercat să intre în posesia teritoriilor prevăzute în pacea de la Oradea, însă nu reușesc¹¹⁸.

Prin această înțelegere, Zarandul rămânea pe mai departe Ardealului, pe care-l va conduce regina Isabella. Cu toate fluctuațiile părților ungurene, Zarandul rămâne reginei și în 1540 când, capitala Ungariei este transformată în pașalâc, curtea regală adăpostindu-se la Lipova. Regina este silită să abdice, dar, sultanul are posibilitatea să-și manifeste din nou grija sa protectoare¹¹⁹.

De fapt, ce s-a întâmplat. Austriei încercând să intre în posesia teritoriilor prevăzute prin pacea de la Oradea, încep ostilitățile. Buda este asediată și ajunge sub comanda lui von Rogendorf (1541), dar, la 20 iunie 1541, sultanul Soliman restabilește ordinea în Ungaria. La 19 august 1541, cucerește Buda și hotărăște ca aceasta să rămână sub ocupație otomană până când micul rege Ioan Sigismund va crește, atribuindu-i regatul¹²⁰.

¹¹⁵ În 1549, satele Craicova, Dumbrăvița, Crocna de Sus, Crocna de Jos, Dieci, Vesăști, Nagy Zamord și Kiș Zamord, ca aparținute a cetății Dezna se aflau în posesia văduvei Losonczy. A. N. D. J. Arad, Fond Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiensis*, mss, dosar nr. 1-2, fasc. 2, f. 273-276.

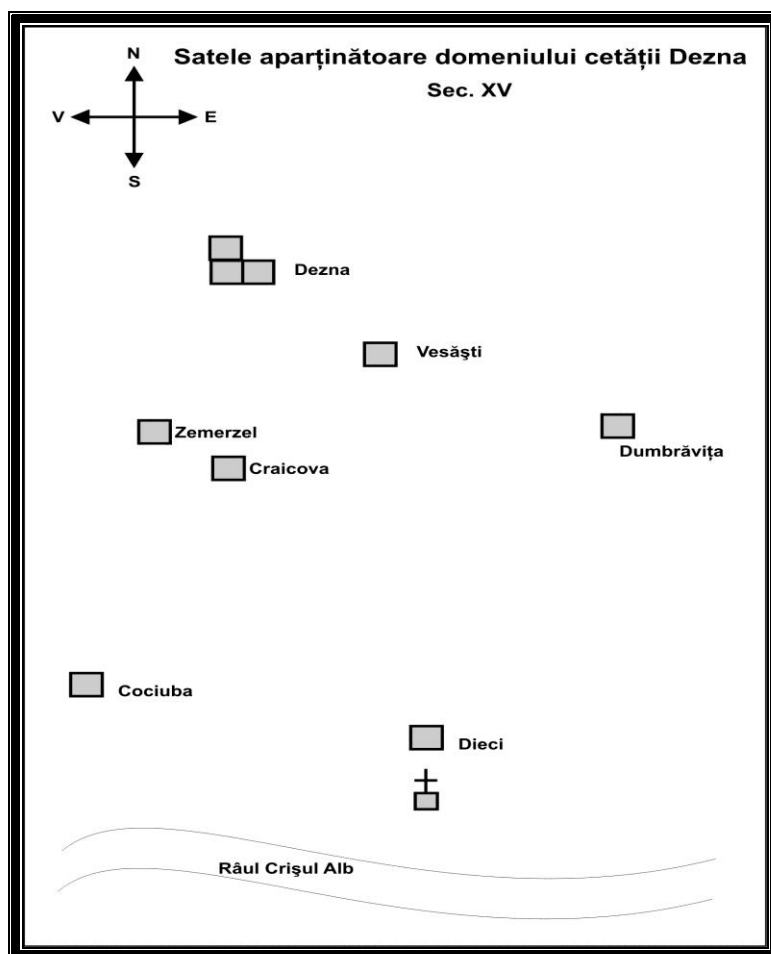
¹¹⁶ G. Kovacs, *op. cit.*, p. 129.

¹¹⁷ C. Bodea, *op. cit.*, pp. 13-14.

¹¹⁸ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 191.

¹¹⁹ C. Bodea, *op. cit.*, p. 14.

¹²⁰ A. Decei, *op. cit.*, pp. 191-192.

După restabilirea ordinii în Ungaria, sultanul Soliman trimite mai mulți rebeli la Constantinopol pentru ispășirea pedepsei. În fața acestei situații, mulți comandanți de cetăți fac act de supunere, inaugurând prin aceasta suveranitatea otomană¹²¹. Cucerirea de către otomani a mai multor cetăți din Banat (1552) și de pe valea Mureșului, face posibilă întemeierea pașalâcului de la Timișoara¹²².

În condițiile nou create, primejdia unei stăpâniri otomane devine tot mai iminentă și pentru comitatul Zarand. Treptat, teritoriul pașalâcului se extinde și asupra meleagurilor arădene, ajungând între 1566-1574, până în sectorul Sebiș-Dezna. Supravegherea Zarandului este încredințată pașei de Timișoara iar conducerea administrativă era exercitată de sangeacul Aradului prin nahia Zarandului, cea din urmă existentă din 1562 și era formată din 67 sate cu 1 087 case. În 1565 este cucerit și restul comitatului Zarand fiind formată și nahia Ineului, în care intra și domeniul cetății Dezna. Mai târziu, această nahie este transformată în sangeacul de Ineu și Pâncota, cu reședința la Ineu¹²³.

În primii ani a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, prin intermediul lui Ioan Sigismund, domeniul cetății Dezna, în 1566, intră în posesia lui Gheorghe Bebek, care era obligat să plătească o sumă importantă drept recunoștință lui Ioan Sigismund, care și el la rândul-i, trebuia să-și cinstească stăpânul. Toate aceste sarcini împovărau pe locuitorii din satele domeniului. Zeciuiala era strânsă din fiecare sat de câte un pârcălab. În timp, turcii își extind stăpânirea și asupra meleagurilor arădene, ajungând între 1566-1574 până în sectorul Sebiș-Dezna. Având

¹²¹ C. Bodea, *op. cit.*, p. 14.

¹²² *** *Istoria României*, vol. II, București, 1961, p. 936.

¹²³ C. Bodea, *op. cit.*, p. 15; Gheorghe Lanevschi, *Mihai Viteazul și Aradul*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 282.

înscrise datele în defterele lor pretindeau și ei bir, iar pe deasupra, se mai adăugau și pretențiile împăratului german, ca rege al Ungariei apusene. Nu întârzie să apară și nemulțumirile locuitorilor. În 1572 este înregistrată plângerea țăranilor de pe valea Crișului Alb contra văduvei lui Gheorghe Bebek care istovea prin munci grele țăranii de pe domeniul cetății. Kendi Ferencz, urmașul familiei Bebek, sfârșește prin decapitare pentru că nu se supune turcilor¹²⁴, care, în 1574 cuceresc cetatea și o vor stăpâni până în 1596 când este recucerită de către ardeleni, dar numai pentru o scurtă perioadă de timp. Odată recucerită, la 24 aprilie 1597, Sigismund Bathory dă „fidelului și merituosului magnificului stăpân” Gașpar Kornîș de Ruzska, „în totalitate cetatea Deznei din comitatul Zarand și, de asemenea, în totalitate și în întregime” satele: Susani, Nădălbești, Mineadul de Sus, Mineadul de Jos¹²⁵, Ferest¹²⁶, *Vezezt* (Vesăști), Neagra, Balichen¹²⁷, Prăjești, Ignești, Rănusa, Nagy-Dezna¹²⁸, Oppidum Sebiș, Buhani, Goods¹²⁹, Buteni, Ujfalu¹³⁰, *Dieci*, Zărnești¹³¹, *Cocioba*, Preugis¹³², Sterkany¹³³, *Revetiș*, Teykyes¹³⁴, Laschier¹³⁵, *Roșia*, Kopaczni¹³⁶, Zimbru, Săliștea de Sus¹³⁷, Dulcile, Brusturescu, Iosaș, Valea Mare, Holt¹³⁸, *Dumbrăvita*, *Zămărzel*, *Craicova*, Feniș, Mezeș „și în totalitate și în întregime părți din satele Zlisteh, Also-Falu și Felso-Korotna proclamate, de asemenea în totalitate și în întregime pusele Choresd, Turuk, Topaza, Eszkrodina, Felso-Kertesz, Felso-Zekas și Tavecș proclamate din același comitat Zarand”¹³⁹.

La 1599, domnitorul Mihai Viteazul ajunge stăpân în părțile apusene iar oamenii săi stăpâneau cetățile Lipova, Lugoj, Vărădia de Mureș, Șoimoș, Pâncota și Ineu. Ajutat de Gașpar Kornîș de la Dezna, domnitorul Mihai Viteazul se simțea stăpân pe situație, aceasta până la 1600 când pierde totul. Teritoriul dintre Dieci și Laz, mai aproape de hotarul celui dintâi, la mijlocul lunii septembrie 1600, se poartă lupte între armata domnitorului muntean și cea a lui Basta¹⁴⁰.

Rakoșeștii, noii stăpâni ai Ardealului, poartă o mai mare grijă ținuturilor de pe valea Crișului Alb. Domeniul cetății Dezna se bucură de anumite privilegii din partea lui Sigismund Rakoczy (1607-1608). În 1607 scutește domeniul de a mai presta munci pentru întărirea cetății Ineului. Aceste privilegii aduc o mulțime de coloniști iobagi ce se bucurau să se refugieze sub protecția acestei legi. Gabriel Bathory (1608-1612), condus de resentimente față de familia Kornîșeștilor, îi exclude de la stăpânirea cetății Dezna și apartenențele respective și, în anul 1612, le trece în posesia unui alt nobil, Keresztesi Pal. După numai doi ani reintră în posesia Kornîșeștilor fapt ce provoacă multe nemulțumiri. Deposedatul își reclamă drepturile și, în cele din urmă, turcii apar ca mediator¹⁴¹.

Mai târziu, domeniul intră în posesia lui Gabriel Bethlen (1613-1629), care, în contextul relațiilor sale cu Moldova, în anul 1619, donează cetatea Dezna și domeniul lui Marcu Cercel

¹²⁴ C. Bodea, *op. cit.*, pp. 15,16, 19-20; Gh. Lanevschi, *op. cit.*, p. 282.

¹²⁵ Cele două localități, mai târziu, s-au conpotit, formând o singură localitate.

¹²⁶ Așezare dispărută.

¹²⁷ Poate să fie vorba de *Baliczafalva*, localizată lângă Dezna, mai târziu dispărută. Cf. C. Suci, *op. cit.*, vol. II, p. 343.

¹²⁸ Existând *Dezna Mare* în mod sigur a existat și *Dezna Mică*, mai târziu contopite într-o singură localitate, Dezna.

¹²⁹ Așezare dispărută.

¹³⁰ Așezare dispărută.

¹³¹ Poate să fie vorba de *Zerren*, localizată lângă Dezna, mai târziu dispărută. Cf. C. Suci, *op. cit.*, vol. II, p. 434.

¹³² Așezare dispărută.

¹³³ Așezare dispărută.

¹³⁴ Așezare dispărută.

¹³⁵ Așezare dispărută.

¹³⁶ Așezare dispărută.

¹³⁷ Existând *Seliștea de Sus* în mod sigur a existat și *Seliștea de Jos*, mai târziu dispărute.

¹³⁸ *Holt* și *Mizeș* s-au conpotit formând localitatea *Holtmizeș*, devenită mai târziu *Pescari*.

¹³⁹ Fábian Gábor, *Arad vármegye leirása*, vol. I, Buda, 1835, Anexa P. pp. 223-226; C. Bodea, *op. cit.*, nota 6 p. 11.

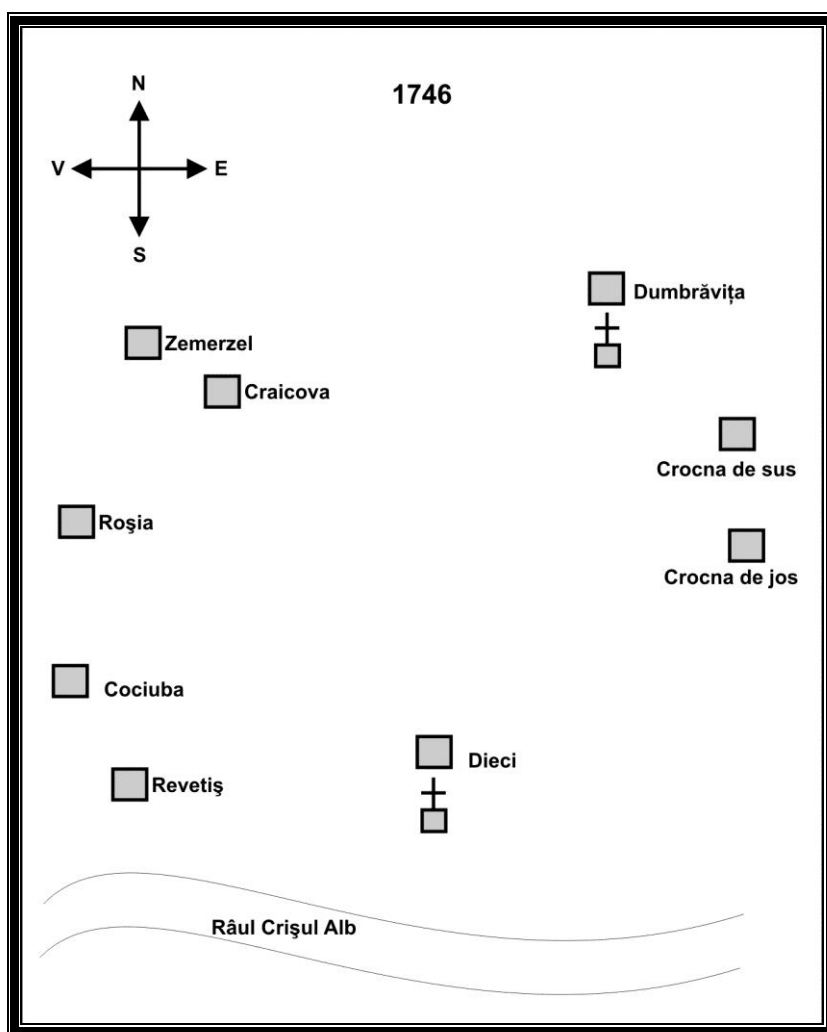
¹⁴⁰ Nicolae Bălcescu, *Români supt Mihai Voevod Viteazul* (volum îngrijit de Daniela Poenaru), vol. III, București, 1986, pp. 296, 297.

¹⁴¹ C. Bodea, *op. cit.*, p. 22.

„fostul Domn al Moldovei”¹⁴², fiul lui Petru Cercel și nepot de frate al lui Mihai Viteazul. Din actul de donație reiese că cetatea a grupat în jurul ei un însemnat număr de sate românești, dintre care amintim: Buteni, Buhani, Berindia, Brusturescu, *Cocioba*, *Dumbrăvița*, *Dieci*, *Laz*, Minead, Nădălbești, Neagra, Prăjești, Săliște¹⁴³.

La 1626 domeniul Deznei ajunge din nou în stăpânirea turcilor, până în vremea lui Gheorghe Rakoczy I (1630-1648), care acordă acestui ținut o atenție deosebită. În anul 1637, scoate întreg domeniul de sub autoritatea Inelui și o dăruiește lui Sigismund Kornîș de Ruszka, comite suprem al Zarandului¹⁴⁴.

În anul 1645, când juzii din Roșia au dus tributul și stăpânul numărând banii a văzut că plătesc în forma veche, nu i-a primit, i-a amenințat că vin mii asupra ținutului Deznei să-l prade, bai îi taie, ba le taie urechile și nasul. Locuitorii s-au îngrozit într-atâta încât nu mai îndrăzneau să meargă la spahiul lor, spuneau că mai bine să stea robi până la moarte în cetatea Deznei decât să mai dea față cu turcul. Se plâng de felul cum li se echivalează banii, de măsurile abuzive turcești¹⁴⁵.

¹⁴² A. Veress, *Documente*, vol. IX, doc. 164, pp. 203-204.

¹⁴³ Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, 1988, p. 142; Paul Binder, *Marcu Vodă, asociatul la domnie al lui Mihai Viteazul, pretendent domnesc în Moldova și mtile sale din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol Iași”, XXIV, 1987, 1, pp. 303-309; A. Veress, *Documente*, vol. IX, pp. 203-204.

¹⁴⁴ A. N. D. J. Arad, Fond Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiensisi*, mss, fasc. 3, f. 69, 70; C. Bodea, *op. cit.*, p. 22.

¹⁴⁵ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul alXVII-lea*, vol. I, p. 565.

După numai câțiva ani, în 1650, posesiunile Deznei revin în întinsul domeniu al Ineului, alcătuit din 63 de sate în întregime, 15 sate parțiale și 16 puste. Mai târziu, crescând din nou pericolul turcesc, Gheorghe Rakoczy al II-lea (1648-1660), principele Transilvaniei, ia măsuri de întărire a cetății Dezna. Cu toate acestea, la 15 octombrie 1657, cetatea este cucerită și întreg domeniul ei reintră în stăpânirea turcilor¹⁴⁶.

În anul 1687 trupele imperiale habsburgice, în plină ofensivă împotriva turcilor, au reușit să pătrundă în Transilvania, iar actul din 13 mai 1688 a marcat sfârșitul stăpânirii turcești asupra Transilvaniei. Prin pacea de la Carloviț din 26 ianuarie 1699, Poarta recunoaște trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului habsburgic. În ciuda încercărilor lui Francisc Rakoczy al II-lea, din anii 1703-1711, de a recâștiga independența Transilvaniei, ea a rămas în stăpânirea Habsburgilor până la 1918.

II. 4. MIȘCĂRI SOCIALE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Un jug greu și o luptă neconținută a românilor pentru libertate socială și națională vor fi aspectele majore ale istoriei românilor transilvăneni, timp de aproape două secole și jumătate. Țăranul, care schimbase jugul de lemn turcesc cu cel de fier al habsburgilor, este legat, în primul rând, de glia străbună, în a cărei brazdă se trezește la viață, muncind și în care se odihnește, ca semn legător de tradiții din veac în veac, cu toate generațiile viitoare.

Atmosfera vieții publice din Transilvania, Banat și Crișana după 1760, era excesiv de încărcată. Iobagii nu-și mai puteau stăpâni răbdarea, prea mult pusă la încercare de nobilimea maghiară. Mișcarea colectivă a țăranimii a început imediat după reglementările urbariale. Ei nu înțelegeau intenția Curții imperiale. Ei credeau că aceasta îi va sprijini împotriva nobilimii, considerând că reglementarea urbarială îi va asigura condiții de viață mai avantajoase. Cu ocazia vizitei împăratului Iosif al II-lea din 1775 în comitatul Arad, țăranimea pune în fața comisiilor de conscripție o sumedenie de jalbe în care arătau toate vătămările suferite cu acele ocazii¹⁴⁷. Numărul mare de jalbe, pentru a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, constituia prima mișcare colectivă a țăranimii împotriva nobilimii.

II. 4. 1. Jalba din 1784 a satelor din cnezatul Crocnei

La 13 martie 1784, din cele 20 de sate ale cnezatului Crocnei¹⁴⁸, un număr de 70 de inși iscălesc o jalbă prin care arătau că cneazul Iovan Gale(a), înțeles cu oficialii domeniului și cu juzii sătești îi stoarce de nu mai pot plăti darea statului. Când descindea câte un oficial de la domeniu sau comitat în ținut, fiecare sat era obligat să dea cel puțin un fiorin. Orice sentință se dădea în favoarea celui ce dă cel puțin un galben sau 3 taleri peste taxa de judecată de 4 polture. Semnatarii jalbei cereau să li se dea un alt cneaz districtual, ei preferându-l pe Anghel Șerb din Mizeș, ori să fie fără cneaz după modelul satelor de la câmpie¹⁴⁹.

II. 4. 2. Lotria. Incidentul de la Dumbrăvița (iulie 1784)

Multe sate au vrut să emigreze, unii țărani, refugiindu-se în păduri, s-au organizat în cete de lotri. Urmând calea codrului aceștia devin lotri temuți de domnii de pământ. În martie 1784,

---

¹⁴⁶ G. Kovach, *Lupta autiotomană*, în voi. „Aradul, permanentă în istoria patriei”, pp. 149, 151, 155.

¹⁴⁷ Idem, *Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului*, în vol. „Aradul, permanentă în istoria patriei”, p. 180.

¹⁴⁸ Baltele, Brusturescu, Dulcele, Zimbru, Iosășel, Iosaș, Feniș, Holt, Mizeș, Dieci, Crocna de Sus, Crocna de Jos, Roșia, Revetis, Cocioba, Govojdia, Berindia, Dumbrăvița, Zemerzel, Ciorești.

¹⁴⁹ Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 4, Arad, 1953, f. 78.

o ceată de lotri au devastat castelul nobilului din Ciuci (Vârfurile), la Iosaș au jefuit pe cârciumarul satului, iar la Honțisor curtea domnească a nobilului Honcz. Conform mărturiei protopopului Gavriil Bucatoș al Butenilor, printre lotri se afla și parohul satului Mustești¹⁵⁰.

După numai câteva luni, în noaptea de 27 iulie 1784, o altă ceata de vreo 20 de lotri, având în frunte pe Petru Beciu din Dezna¹⁵¹ și Urs Ribița, pătrund în castelul de la Săvârșin al vicecomitelui Andrei Forray, cerându-i să intervină în scris pe lângă Curtea din Viena pentru grațierea lor. Prudent, nobilul este de acord, pregătindu-și cele necesare de scris. Căpitanul Petru Beciu, luându-l de braț îi zice: „*nu e loc aici de scrisoare, nu putem întârzia cu ea, căci ne așteaptă mulți tovarăși în păduri să vie să-i scrii. Iți zic însă să nu se întâmple nici o larmă, căci dacă ți se întâmplă ceva poți să-ti mulțumești*”. Cum însă comitele ezită, Petru Beciu îl obligă să-i însoțească în pădure, în caz contrar, amenințându-l cu moartea. Vicecomitele acceptă și se îmbracă în straie țărănești, părăsind Săvârșinul tocmai când se lumina de ziuă. Trecând Munții Zarandului spre valea Crisului Alb, apucându-i noaptea, poposesc într-o poiană din pădure, în apropierea satului Mădrigești. A doua zi, pornesc din nou la drum până la Gurahonț unde au fost găzduiți în casa preotului¹⁵², o parte adăpostindu-se în podul morii de lângă Criș. În casa preotului, Forray redactează cererea de grațiere pentru un număr de 50 de lotri, completând și adresele pentru cornițele suprem, Consiliul Locumtenențial din Buda și Curtea imperială. Cum actul era scris în limba latină, Petru Beciu și ai săi, însoțit de preotul din Gurahonț, caută un cunoscător al acestei limbi. După ce se convinseseră de conținutul actului, o zi mai târziu, l-au trimis la Arad, de unde un curier l-a dus la Viena Până la sosirea răspunsului, comitatul a inițiat cu sprijinul judei Stanislavich o legătură cu ceata de lotri, constituind o comisie de pacificare încredințată episcopului Petru Petrovici al Aradului (1784-1786). Vlădica, însoțit de secretarul eparhial Pavel Vandalic, de protopopul Petru Gersici al Aradului și trei funcționari, sosesc în ziua de 31 iulie la Dumbrăvița (de Dieci) unde ceata de lotri își stabilise cartierul general. Tratatul cu trimișii comitatului s-au purtat în vechea biserică de lemn a satului. Li s-a arătat „*cartea*” prin care erau iertați. În cele din urmă, Andrei Forray este eliberat fără însă să câștige încrederea lotrilor. Din 56 de lotri câți erau de față, numai opt au primit de bunăvoie iertarea dar numai trei depuseseră armele, unul dintre ei chiar a vrut să-l împuște pe episcop¹⁵³. Cât timp au stat lotrii la Dumbrăvița, se spune că ei

„n-or fost cu teamă de nimic, umblând în dreptul lor și așa s-or dus la curte la Almaș, după alimente, să aducă domnului, spânului ăstuaia, pită albă de curte și mâncare bună. Le-ar fi spus domnul locului și biraiile lui ca să-l lase pe șpan măcar să doarmă noaptea la curte. Da ei n-or vrut. Or fi știut ei că sigur vrea să-l elibereze, așa că n-or vrut. L-au ținut în biserică, în tinda muierilor, mă gândesc, acolo o dormit spânul, păzit de o parte de lotrii, că altă parte au stat la birtu satului. Așa or fost de strajă, cu rândul, zi și noapte, s-or fost acolo în siguranță, că de-arfi venit gornicii, perzecutorii ăia care-i urmăreau n-ar fi cutezat să tragă și să pună foc bisericii, că ar fi sculat satul”¹⁵⁴.

¹⁵⁰ FI. Dudaș, *op. cit.*, pp. 63-64.

¹⁵¹ După alte surse istoriografice Petru Beci alias Cacioc ar fi originar din părțile Cermeiului. Cf. Ștefan Băițoiu, *Plângerile iobagilor din fostul comitat Arad privind aplicarea urbariilor (sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în vol. “Realități istorice din vestul și nord-vestul Transilvaniei. Studii și documente” (Coordonator: Andrei Cacioc), Arad, 2006, p. 43.

¹⁵² Este vorba de preotul Rista Popovici care a funcționat la biserică din Gurahonț între 1783-1817, cf. P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 614.

¹⁵³ Ștefan Meteș, *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horea*, în „Revista Teologică”, anul XXIII, 1933, Sibiu, nr. 9-10, p. 331; D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, 1979, pp. 81-82; FI. Dudaș, *op. cit.*, pp. 66-67.

¹⁵⁴ FI. Dudaș, *Răscoala lui Horea în tradiția poporului*, București, 1984, pp. 66-67.

Ziarul *Magyar Hirmondo* (nr. 90 din 20 noiembrie 1784, p. 741) din Pojon¹⁵⁵, face aluzie la răpirea vicecomitelui Andrei Forray din castelul său de la Săvârșin. Ca orice ziar, cunoștea și alte amănunte, dar și dă o anumită coloratură aventurii:

„Haiducii au dus până la un loc și pe scribul său, crezându-l fiul său, dar cu câteva palme l-au lăsat să se întoarcă. Forray scriind soției sale, o liniștește că nu i s-a întâmplat nimic, cerând alimente și vin, ea a trimis nu numai pentru el, ci și pentru haiduci, iar pentru căpitanul lor o bute întreagă. La-u eliberat cu condiția să obțină iertarea, altfel în Săvârșin nu va rămâne piatră pe piatră. Au vrut să rețină ostatec pe judele nobiliar, dar episcopul cu vorbe înțelepte a evitat aceasta. împăratul grațiindu-i pe haiduci a dispus pentru ei o anumită robie. Cei care n-au fost prinși, asociindu-si pe si mai mulți au comis jafuri și mai îngrozitoare. Pe Forray l-au asaltat în 27 după amiază, între orele 3 și 4, m găsindu-se în târnatul palatului. Haiducii s-ar fi făcut că-i duc în față trei oameni zicându-i: Iată domnule am prins trei haramii în păduri, ce să facem cu ei, unde să-i ducem si cine ne plătește răsplata publicată de comitat [...]. In timp ce vicecomitele le scria numele soti și căpitanul lor, un om grozav de mare (care fusese strajă meșter în careva regiment si acum era fugar) îl luă de braț pe Forray zicându-i: nu e loc aici de scrisoare, nu putem întârzia cu ea, căci ne mai așteaptă mulți tovarăși în pădure, să vii acolo să-i scrii. Iti zic însă să nu se întâmple nici o larmă căci dacă ți se întâmplă ceva poți să-ti mulțumești”¹⁵⁶

Preotul Ioan Monorai, descrie și el drumul în Zarand al lotrilor. El nota că țărani fugari au dobândit „*pardonul*” (iertarea)

„mergând la un sat aproape de dânșii, vlădicul din Arad cu un domn de (la) tablă, care le arată pardonul în biserică si le făcu voie a se înturna în pace la casele lor. Care ei si făcură, afară de vreo șapte care, zicând că lor nu le poate folosi acel pardon, iar să întorseseră la viața lor. Aceștia zicea oamenii cei dintâi de pe acolo, că s-ar fi chemat Salis, Jurj, Frunză-Verde și alții”¹⁵⁷.

Incidentul de la Dumbrăvița s-a păstrat în tradiția locală din Dieci, consemnată în scris de preotul George Lupșa în cunoscuta sa *Cronică* din 1907.

„Fiind Dumbrăvița aproape de pădure s-au că așa a fost soarta oamenilor din nescari cauze ori motive s-a format din casa și o bandă de lotri din Dumbrăvița, care sub conducerea unuia dintre ei, umbla cu steag ziua fără teamă, si ca să se dovedească cine sunt ei (vreo 10-12 inși) s-au dus la Soborșin unde cu înșelăciune, anume unul dintre ei sau îmbrăcat în haine de perzecutor (un servitor de comitat), sub pretext că aduce o epistolă la comitele suprem al com. Arad de atunci Forray, carele petrecea acasă în familie, - ieșind să ia epistola de la servitorul părut, când a întins Forray mâna după epistolă, banditul îl prinse de mână și-l trase pe ambit, veniră și ceilalți ortaci si-l luară pe umeri începură a-i cânta o horă în cimpoi. Apoi îl trecură dealuri până îl aduseră în Dumbrăvița. II purtau cu ei ziua si noaptea, numai ca să le creadă cum trăiesc lotrii. Ii dădeau de mâncare asa precum era; - de vătămat nu l-au vătămat, în fine au pretins de la dânșul ca să le facă rogare catră guvern, că dacî ai agrățiazăpe ei de crimele comise atunci și ei îl eliberează pe el, altcum nu. în fine, rezultatul așa a fost, că a trebuit ca să vină epăiscopul la biserica din vârful Măgurelii și să le citească amnistia și să-i dezlege de fărădelegile ce le-au comis ei, atunci episcopul i-a chemat în biserică și a făcut deslegarea, i-a iertat, după aceea i-a mutat în Dieci unde s-au omenit”¹⁵⁸.

---

¹⁵⁵ *Pojon* sau *Pozsony*, este actualul, oraș Bratislava, menționat sub denumirea veche încă din secolul al X-lea. In evul mediu s-a aflat sub stăpânirea Ungariei (cu numele de Pozsony) și a habsburgilor (sub numele de Presburg). În 1918 a intrat în componența Cehoslovaciei. Acum este capitala Slovaciei, port la Dunăre.

¹⁵⁶ D. Prodan, *op. cit.*, voi. I, pp. 82-83.

¹⁵⁷ *** *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria B. Izvoare narrative*, vol. II, București, 1983, p. 207.

¹⁵⁸ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 44-45.

„Înțelegerea” de la Dumbrăvița s-a dovedit a fi fost doar un moment, ca o aplanare doar temporară a unui conflict neavizând cătuși de puțin schimbarea s-au îmbunătățirea soartei iobagilor din ținut¹⁵⁹.

Trupa care a prins pe Andrei Forray avea 36 de oameni și dintre aceștia numai 27 s-au încrezut în cuvintele vicecomitelui, reîntorcându-se la calea cea dreaptă și făcând jurământ de fidelitate și supunere, restul s-a asociat cu o grupă de țărani din județul Timiș și amenințau să calce din nou castelul lui Forray de la Săvârșin¹⁶⁰.

Rescriptul de amnistie al împăratului, purtând data de 3 august, a putut fi prezentat de însuși vicecomite în adunarea din 9 august. Cu actul de grațiere, un jude al nobililor și un asesor al Tablei comitatense, merg în tabăra lotrilor de la Dumbrăvița. Au fost însoțiți din nou de protopopul Petru Gersici al Aradului din încredințarea episcopului Petru Petrovici al Aradului. Lotrii au fost adunați în biserica ortodoxă din Sebiș, unde le este citită cartea de grațiere prevăzută cu pecetea împăratului. Au fost grațiați numai 24 de lotri care, la 14 august au depus jurământul de credință, citit de protopopul Aradului. Față de comite, lotrii se legau și separat, că de acum încolo vor fi supuși credincioși și că în viitor, cât le va sta în putință, vor preda pe orice tâlhar, hot sau răufăcător. Cu acest prilej le este comunicat că acest fel de grațiere se sistează începând cu data de 21 august 1784. La 19 august s-au mai prezentat încă 19 lotri, avându-l în frunte pe Petru Beciu, depunând și ei jurământul de credință. Nici acum nu erau siguri că se vor putea bucura de grațierea primită, mulți dintre lotri fiind dezertori din armată, unii din regimentul De Vius, pentru care nu exista iertarea civilă¹⁶¹.

La 21 august 1784, comitatul Arad informa autoritățile comitatului Bihor că numai 27 din cei 56 au depus jurământul de credință. Cei rămași se agitau în continuare făcând incursiuni în multe locuri. Cei nesupuși din ceata lui Beciu s-au unit cu o ceată de lotri din Banat, controlând o bună parte a văii Crișului Alb. Autorităților le era frică de o eventuală răscoală a iobagilor din comitatele Arad, Bihor, Zarand și Timiș. Vicecomitele Forray însuși, va fi pus din nou la grele încercări. Nu va fi respectat mult timp nici jurământul de credință al lotrilor „pocăiți” Mai mulți vor fi printre răsculați, Petru Beciu și Urs Ribița fiind chiar printre conducătorii unor cete de lotri¹⁶².

Revoltele țărănești izbucnesc în toamna anului 1784 când, răsculații ocupă pe rând, comunele din jurul Hălmagiului, Lunca, Ociu, Aciuța, Hălmăgel, Pleșcuța. Castelele nobililor fiind incendiate iar nobilii siliți să se retragă în Arad. Cetele răsculaților ajungând pe valea Crișului Alb până în apropiere de Ineu¹⁶³.

Nobilimea, cuprinsă de spaimă, cerea disperată ajutorul alinațelor imperiale care pătrund, atât pe valea Mureșului cât și pe cea a Crișului Alb, înăbușind cetele răsculaților. Unele dintre ele se retrag în pădurile din Zarand unde rezistă până în februarie 1785. Cea mai puternică dintre ele a fost cea a lui Petru Beciu împotriva căruia a fost trimis un puternic detașament al armatei imperiale. Petru Beciu a fost prins împreună cu alți 24 de lotri¹⁶⁴. El a avut o soartă cruntă. Deși primise actul de grațiere din partea împăratului Iosif al II-lea, nu s-a întors la regimentul din care a dezertat, luând pe mai departe calea codrilor, chiar și după înăbușirea răscoalei. A fost decapitat la 28 februarie 1785 alături de alți lotrii arestați, fără a se tine seama de cuvântul împăratului, care hotărâse a ierta orice pedeapsă¹⁶⁵.

¹⁵⁹ FI. Dudaș, *op. cit.*, p. 68.

¹⁶⁰ Nicolae Fîru, *Revoluțiunea lui Horea. 1784-1785. Date nouă culese din arhiva județului Bihor*, Oradea, 1925, p. 10.

¹⁶¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, p. 82.

¹⁶² *Ibidem*, pp. 82, 83, 85; FI. Dudaș, *Zarandul, chipuri și fapte din trecut*, pp. 67-68.

¹⁶³ Tr. Mager, *op. cit.*, Partea I, pp. 100-101.

¹⁶⁴ G. Kovach, *Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului*, p. 183.

¹⁶⁵ Ioan Lupaș, *Răscoala țărănilor din Transilvania la 1784*, Cluj, 1934, p. 112. Vezi și Eugen Glick, *Aspecte ale răscoalei țărănești din 1784 în părțile Aradului oglindite în unele gazete europene*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987, p. 104.

Soldații comitatelor cutreierau zi și noapte satele terorizând și arestând zeci de țărani. Însăpămânați de răzburarea nobililor și-au părăsit vetrele refugiindu-se în păduri.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, situația țărănimii continuă să se agraveze. Cresc zilele de robotă, o serie de sesii iobăgesti dispar prin înglobare nobiliară, se înmulțesc dările, cresc tot mai mult obligațiile fiscale. Îngreunarea sarcinilor iobăgesti, precum și impunerea și perceperea noilor impozite, determină reapariția unei stări de nemulțumire. Toate acestea fac să se mențină în rândurile țărănimii cele mai felurite forme de protest. Începând cu vara anului 1786, lotria reimpune nobilimii întregului ținut un respect de temut.

Dând răspuns viceomitului Aradului cu privire la acțiunile lotrilor, juratul Nagy Iosef din Sebiș, scria la 4 august 1786 că, în urma dezlănțuirii acțiunilor lotrilor dinspre ținuturile de sus ale văii Crișului Alb, nobilii din districtele Buteni și Ineu, au rânduit cete de pază care, zi și noapte, urmăreau să preîntâmpine eventualele năvăliri și să intercepteze legăturile dintre locuitorii satelor și cei plecați la lotrie. Colaborarea acestora în satele Aldești, Apatou, Seleuș și Dieci, era atât de iscusită, încât nu li se poate dovedi vinovăția¹⁶⁶.

II. 4. 3. Cazul preotului Luca din Crocna de Sus (1787)

În timpul tulburărilor din 1787, chiar și unii preoți dau sprijin lotrilor, cum a fost preotul Luca din Crocna de Sus. El a cutezat să se adreseze soldaților care au venit la el îmbrăcați ca lotri, pe care i-a luat ca atare îndemnându-i să facă și pe mai departe „tâlhării”.

„În privința faptului că, în vremea tulburărilor de acum și atacurilor tâlhărești petrecute în sânul populației române, chiar și unii preoți se află, ce dau sprijin tâlharilor, anume la Crocna de Sus, unde preotul Luca a cutezat să se adreseze soldaților care au venit la el îmbrăcați ca tâlharii și pe care i-a luat drept tâlhari adevărați, cu vorbe foarte supărătoare și care îndemneau la răscoală, îndemnându-i să facă mai departe tâlhării și omoruri”.

Episodul este descris într-o plângere, din 9 august 1787, a autorităților militare adresată mitropolitului de la Carloviț și Consiliului Locumtenențial al Ungariei¹⁶⁷.

II. 5. MIȘCĂRI SOCIALE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primii ani ai secolului al XIX-lea, acțiunile lotrilor se intensifică în tot Zarandul. Cu toată osteneala autorităților, lotria n-a putut fi reprimată, nici măcar la începutul secolului al XIX-lea. În această perioadă apar și o serie de revendicări în favoarea promovării cauzelor școlilor naționale, cerându-se folosirea venitelor dijmelor sau unor rezerve comunale în acest scop, așa cum se întâmplă la Dieci în anul 1814¹⁶⁸.

După 1815, din cauza hotărniciei ce au avut loc după vânzarea domeniilor erariale și abuzurilor unor nobili, izbucnesc o serie de mișcări care îmbracă forme dintre cele mai diverse. S-au înmulțit dezertările din armată, recrutările nu se mai puteau face decât cu mari greutate. O parte din cetele de lotri erau formate din țărani fugari, soldați dezertori și alți nemulțumiți. La 1821, în fruntea județului ajunge baronul Wenkheim, care este sufocat de plângerile iobagilor. Jalbele relatează abuzurile mari din ținuturile văii Crișului Alb. Autorii jalbelor erau notarii locali, învățătorii sau preoții români. În unele părți sunt semnalate și mișcări împotriva notarilor corupți, care executau orbește poruncile autorităților servind în acest fel intereselor nobililor.

¹⁶⁶ FI. Dudaș, *op. cit.*, p. 91.

¹⁶⁷ I. D. Suciou, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 174, p. 457.

¹⁶⁸ G. Kovach, *Erdelyi jobbagyok paraszlevelei*, București, 1971, pp. 120-123.

Cunoaştem cazul din Cilul de Sus și Cilul de Jos care în 1825 cereau îndepărtarea notarului¹⁶⁹. Alte acțiuni au constat în refuzul țăranilor de a mai presta robota, așa cum s-a întâmplat în luna aprilie în satele Aciuța, Gura Văii, Budești, Pleșcuța și Rostoci¹⁷⁰.

Se înregistrează o serie de nemulțumiri privind aplicarea urbariilor. Scaunului Dominal i s-au plâns iobagii din localitatea Laz arătând că „în iarna trecută am fost mânâți din partea domeniului la lucru pentru construirea grajdului din Zemerzel unde am și muncit trei zile despre care răvaș cu car imediat ne-am dus la șpanul domeniului să ne introducă în paleta noastră dar el a aruncat la o parte răvașele noastre, ne-a jignit cu cuvinte murdare, în loc să le introducă; dar și altă dată, zilele noastre de robotă, le calculează după bunul plac al lui și numai jumătate din ele”¹⁷¹.

Iobagii din Crocna de Jos erau nemulțumiți de faptul că arendașul i-a mânat „timp de trei zile, chiar de două ori, pentru urbariu să tăiem mai mulți pomi, la fel și mestecăn pe care apoi am cărat la Dieci pentru moara domeniului [...] am și primit răvaș, dar aceste zile prestate, șpanul domeniului nici cum nu vrea să le scoată în robotele noastre, deși unii dintre noi am servit chiar și 6 zile cu această ocazie”¹⁷².

Iobagii din localitatea vecină Crocna de Sus, se plâng că, deși, după o zi de arat cu 4 boi și un plug, în loc de 4 zile de robotă, stăpânul de pământ le-a socotit numai două zile și „pe deasupra dacă trebuie să mergem la Sebiș cu căruța cu doi boi, drumul nostru nu este calculat”¹⁷³.

Într-un proces-verbal din anul 1817 al Scaunului Dominal din Sebiș, sunt consemnate punctele plângerii iobagilor din localitatea Dieci, în legătură cu abuzurile stăpânului de pământ și a șpanilor săi, care i-au silit să presteze robotă peste prevederile urbariului, bătându-i și silindu-i la prestarea ei și în zilele geroase de iarnă, fără ca multe din zilele prestate să fie luate în edivență¹⁷⁴.

În vara anului 1848, pentru a păstra ordinea, autoritățile imperiale, încercau să înroleze țăranii în garda națională maghiară. Nu încetează însă să apară și revolte împotriva acestor acțiuni, așa cum au fost cele de la Buteni, Ineu, Zeldiș, Mustești, Iosășel, Cocioba și Dezna în noiembrie, în comuna Buteni izbucnește o nouă revoltă care se întinde cu repeziciune și în alte sate de pe valea Crișului Alb. în timpul acțiunilor de reprimare s-au întâmplat și incidente regretabile. La Iosășel au fost spânzurați primarii din Iosășel, Satu Rău și Dulcele, iar la Buceava-Șoimoș, au fost executați preotul, învățătorul și un pădurar¹⁷⁵.

Cu toate represaliile, mișcări sunt semnalate și în anul următor, mai ales la Zimbru și Satu Rău¹⁷⁶. Mai târziu, și alte sate au fost prinse în vârtoarea mișcărilor sociale. Zona Hălmeagului și cea de dincoace de Gurahonț, pe Crișul Alb în jos, a fost teatrul de intense frământări sociale, încât se poate vorbi chiar și de lichidarea dominației nobilimii și înlăturarea resturilor administrației locale¹⁷⁷.

În multe sate pământurile intră în stăpânirea țăranilor care încep să le lucreze. La Almaș, încep să folosească pășunea domnească, iar la Rădești, recolta de pe pământurile domeniului este luată de țărani. Baronul Mansdorf de la Iosășel, arăta că a suferit o pagubă de 9 817 florini, iar administratorul său de 864 florini. La Joia Mare țăranii atacă domeniul moșierului, cel din Satu Rău a fost luat ostatic¹⁷⁸.

¹⁶⁹ Idem, *Destrămarea habsburgică și destrămarea feudalismului*, p. 385.

¹⁷⁰ Victor Chereșteiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 299.

¹⁷¹ Șt. Băițoi, *op. cit.*, pp. 38-39.

¹⁷² *Ibidem*, p. 39, *Anexa 11*, pp. 175-176.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 39.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 40.

¹⁷⁵ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. III, Cluj, 1946, pp. 157-172, 196-210, 201-204.

¹⁷⁶ Alexandru Roz, Eugen Gluck, *Revoluția românească din 1848-1849 în părțile Aradului*, în vol. „Aradul, permanentă în istoria patriei”, p. 257.

¹⁷⁷ E. Gluck, *Despre lupta anti-habsburgică și anti-feudală a țăranilor din părțile arădene înanii 1849-1853*, în „Studii și articole de istorie”, IV, 1962, București, p. 180.

¹⁷⁸ Al. Roz, E. Gluck, *op. cit.*, p. 273.

Acest val de mișcări sociale a surprins pe imperiali care se pregăteau să dizolve armata lui Avram Iancu și să smulgă din nou pământurile și pădurile erariului. Se încearcă dezarmarea trupelor din Zarand și se ordonă grabnica intervenție a trupelor imperiale ca nu cumva mișcările să se extindă și în regiunile învecinate. În Zarand, lucrurile însă mergeau greu datorită îndârjirii maselor. Numai după intervenția armatei, se reușește potolirea lor. În noaptea de 23 august 1849, la Iosășel, țărani atacă armata imperială masată în zonă¹⁷⁹.

După 1849, o serie de delegații naționale depuneau eforturi pentru obținerea unor revendicări formulate cu un an înainte. În 1850-1851, însuși Avram Iancu, în mai multe rânduri, a încercat să ceară obținerea revendicărilor din timpul revoluției, dar fără sorti de izbândă. Mai mult, atât el cât și alți militanți români, în 1851, au fost expulzați din Viena, provocând o mare nemulțumire în rândurile românilor. Tensiunea cea mare s-a înregistrat în Sebiș, Buteni, Iosășel, Joia Mare și Dieci¹⁸⁰. Arendașul din Iosășel a fost amenințat de Galea Simion din Dieci că va fi alungat așa cum a mai fost în timpul revoluției din 1848¹⁸¹.

II. 6. INTRODUCEREA LIMBII ROMÂNE ÎN ADMINISTRAȚIE (1861)

Poziția perfidă a habsburgilor față de revendicările românilor, cât și măsurile luate de autoritățile locale, nu au putut stăvili dezvoltarea acțiunilor naționale care tindeau și la realizarea unor postulate românești ca: participarea proporțională a funcționarilor români la conducerea administrativă comitatensă, îmbunătățirea situației intelectualilor, crearea unui sistem școlar și bisericesc național și folosirea limbii române ca limbă oficială la nivelul comunelor.

În 1861, ziarul *Concordia*¹⁸² din Budapesta, publică decizia comunelor Dieci, Revetiș și Roșia de a introduce limba română în administrația comunală. Hotărârea a fost luată în ședința din 6 octombrie 1861 a adunării reprezentanților celor trei comunități:

„Protocol

luat în cauza comunală din Dieci în ziua a șasea a lunii lui octomvre, anul una mie optsute șazeci și unul.

Au fost de față subscrișii antisti

Obieptul

Se reprezentam antistii si fruntașii comunităților Dieci, Revetiș si Roșia, ținătoare de notariatul Dieci, ca să roage pe domnul jude suprem comunal, prin protocolul acesta care se însemne în limba română, ca să se îndure a mijloci ca atât în înștiințările venite de la locuri (superioare) supremului județ de cerc, cât si în toate lucrurile și arătările în și de la comunități si notariat facânde, de azi înainte numai în limba română, ca limba poporului locuitor, să se întrebuințeze de oficioasă.

Deoarece limba aceasta ni e dată cu dreptul și prin învoirea prea înaltei stăpâniri și deoarece limba aceasta o înțelegem cu toți locuitorii noștri și așa, în înțelesul și priceperea arătărilor facânde înaltelor locuri, cum și în primirea știrilor si otărârilor de acolo veninde, nu ne vom înșela de vor fi în limba română, precum s-ar pote întâmpla în orice limbă nouă necunoscută.

În casu contrar dorinței noastre sp(ectatul) domn jude cercual suprem e rogat, cu umilință, a însemna în îndorsata dânda pr protocolul nostru și motivele din care ar isvorî nepotința împlinirii acestei rogări.

După care suscriindu-ne si întărindu-ne protocolul acesta cu cuviincioasele sigile a comunităților s-au încheiat.

¹⁷⁹ E. Gluck, *op. cit.*, p. 181.

¹⁸⁰ Idem. *Situația politică și lupta de eliberare națională până în 1867*, în vol „Aradul, permanentă în istoria patriei”, p. 293.

¹⁸¹ Andrei Caciora, Mircea Timbus, *Mișcări sociale și naționale ale românilor din Câmpia Aradului (1849-1853)*, în „Ziridava” IX, 1978, p. 75.

¹⁸² Anul I, nr. 20 din 8/20 octombrie, p. 80.

Dat în Dieci, în a 6-a octomvre 1861”
(Semnează antistii, fruntașii și preoții celor trei comune)¹⁸³.

După câteva zile, aceeași gazetă din Budapesta va tipări hotărârile similare ale comunelor Laz, Almaș și Crocna¹⁸⁴.

II. 7. SIGILIUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ AL COMUNEI DIECI (1861)

Odată cu introducerea limbii române în administrația comunală, începând cu data de 6 octombrie 1861, primăria comunei Dieci a început să utilizeze și noul sigiliu în limba română¹⁸⁵.

Sigiliul este de formă rotundă având în cercul perlat, interior, inclusă reprezentarea unei vite mari¹⁸⁶. Cercul perlat este circumscris într-altul de această dată liniar. În intervalul dintre cele două cercuri amintite sunt figurate două ornate vegetale¹⁸⁷, unite în partea inferioară. În exergă, anume în spațiul delimitat de cercul liniar și un alt cerc perlat, marginal, se află legenda sigiliului scrisă în limba română, de la dreapta la stânga, începând de sus: „*SIGILIUL COMUNEI DIECI 6 OCT 1861*”

O caracteristică a sigiliului comunei Dieci îl constituie faptul că are incluse alături de an, chiar luna și ziua când a început să fie folosit. În general, în sigiliile rurale arădene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea este înscris doar anul confecționării lor, lipsind alte elemente de datare.

Scrierea legendei sigiliului în limba română era un aspect al dorinței locuitorilor pentru folosirea ca limbă oficială în administrația comunală și permanentizarea unei administrații locale românești, constituind, totodată, o componentă a luptei naționale a românilor din părțile arădene ce viza unirea Transilvaniei cu România.

Atât introducerea limbii române în administrația locală cât și a folosirii sigiliului cu legenda în limba română, reflectă dorința diecenilor pentru folosirea acesteia ca limbă oficială, fenomen generalizat în multe localități.

II. 8. ÎMPĂRATUL FRANCISC IOSIF I LA DIECI (1893)

În anul 1892, în hotarul comunei Dieci au avut loc manevre militare, în contextul pregătirilor ce au avut loc, a fost construit „*primul pod peste Crișul Alb la noi între Dieci și Almaș, comuna a cărat lemnele din Ciutărie de la Sebiș gratis, podul l-au lucrat Pionierii de la a. regiment 33*”¹⁸⁸.

Manevrele militare începute în anul 1892, au continuat și în anul următor. În acest an la manevre a luat parte și împăratul Francisc Iosif I. Acesta, în ziua de 9 septembrie st. n. 1893 a sosit în gara Sebiș¹⁸⁹, unde a fost întâmpinat de episcopul Ioan Mețianu al Aradului și episcopul greco-catolic Mihail Pavel de Gherla și Oradea. Cu această ocazie, împăratul a ținut

---

¹⁸³ Simion Retegan, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867)*, Cluj-Napoca, 1983, doc. XXXI, pp. 76-77.

¹⁸⁴ E. Gluck, *op. cit.*, p. 297.

¹⁸⁵ A. N. D. J. Arad, *Colecția matrice sigilare*. Matricea sigiliului este confecționată din alamă și gravată în incizie.

¹⁸⁶ Bovina înfățișată ne arată rolul preponderent al creșterii vitelor în activitatea economică a comunității locale la începutul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea. Era îndeletnicirea de bază a locuitorilor la acea dată.

¹⁸⁷ Ornamentele vegetale aveau menirea de a individualiza sigiliul față de altele cu tematică asemănătoare.

¹⁸⁸ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 23.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

un discurs care a nemulțumit presa maghiară și pe unii parlamentari de la Budapesta, pe motiv că suveranul ar fi „*degradat națiunea ungară la rangul de naționalitate*”¹⁹⁰.

În dimineața zilei de 11 septembrie st. n. 1893, împăratul, împreună cu suita, a sosit în Dieci pentru a asista la manevre. Iată cum descrie un martor ocular acest eveniment:

„În anul 1893 în luna septembrie s-a ținut încheierea manevrelor, anual planizate iară aici în Dieci. Primul Manever a fost „General Manever” iar al doilea „Imperial”: Ambe aceste au fost foarte curioase ca unele neîndătinate. Mulțime de soldați 24.000 și 36.000. Oaspeți și străini au venit aici în sat, cât îți părea că n-ai loc numai cât stai cu picioarele. Maneverul s-au ținut din sus de sat de la Roșia, Laz, Craicova. Dieciui stătea ca o fortăreață. Încheierea manevrului s-a făcut în vârful Merceasca, iar maest(atea) Sa în pământul nostru al Lupșeștilor de la Merceasca a stat”¹⁹¹.

Nu am găsit mai multe date despre aceste manevre militare dar se vede că locuitorii au fost foarte impresionați de atâta desfășurare de forțe militare.

II. 9. CONSILIUL NATIONAL ROMÂN DIN DIECI (1918)

În mijlocul frământărilor generale, a constituirii statelor independente naționale și unitare, românii din Transilvania se pregătesc să-și realizeze aspirațiile seculare, în multe comune, încă în a doua jumătate a lunii octombrie 1918, notarii și jandarmii sunt scoși din funcții și mulți domni de pământ alungați.

În noaptea de 30 spre 31 octombrie 1918, după multe discuții, se hotărăște constituirea Consiliului Național Român (CNR). În ziua de 31 octombrie s-a declarat în mod public constituit, iar în ziua de 2 noiembrie 1918, își stabilește sediul în Arad, de unde a dirijat întreaga activitate de organizare a vieții politice pe teritoriul Transilvaniei, care s-a concretizat prin crearea, la nivelul comitatelor, a consiliilor naționale comitatense. La rândul lor, aceste consilii, au îndrumat crearea Consiliilor Naționale locale în toate localitățile din Transilvania¹⁹². Consiliile Naționale locale primeau dispoziții de la forul lor tutelar, Consiliile Naționale cercuale. Menirea lor era să mobilizeze masele în sprijinul hotărârilor luate de Consiliul Național Român Central¹⁹³. Consiliile Naționale comunale au fost înființate în cadrul unor adunări în care locuitorii au manifestat pentru Unirea Transilvaniei cu România. În prima jumătate a lunii noiembrie, în marea majoritate a comunelor se înființează Consilii Naționale locale.

La 15/28 noiembrie 1918, preotul George Lupșa, în calitate sa de „comisar numit și însărcinat din partea CNR” al Comitatului Arad, a fost convocată „adunarea poporului” din comuna Dieci. Au luat parte nu numai locuitorii din Dieci, ci și cei din Revetiș și Roșia.

După cuvântul de deschidere și prezentarea scopului adunării, este constituit Consiliul Național Român din Dieci. Au fost aleși un notar (Gheorghe Precupaș) și doi bărbați de încredere (Petru Nan din Dieci și Gheorghe Bercea din Revetiș). După îndeplinirea procedurilor legale, au fost aleși un număr de 18 membrii în CNR Dieci, președinte fiind ales preotul

---

¹⁹⁰ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1904, pp. 623-624.

¹⁹¹ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 23.

¹⁹² *** *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918* (Ediția a II-a, sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac), București, 1972, p. 563; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 334.

¹⁹³ *** *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (Sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu și Ștefan Pascu), București, 1968, p. 260.

George Lupșa, vicepreședinte Petru Nan iar notar a fost numit învățătorul Gheorghe Precupaș. După alegerea antistiilor comunale acestea au depus jurământul în fața Consiliului Național Român local, prin care se angaja să-și îndeplinească îndatoririle corespunzător cu noile cerințe ale vremii. Notar cercual în Dieci a fost reales Ludovic-Lajos Hess, așa după cum reiese din procesul-verbal încheiat cu acest prilej:¹⁹⁴

„Protocol

luat în adunarea poporului din comuna Dieci la 15/28 nov 1918

Obiectul:

Alegerea și constituirea C. N. R. din Dieci, alegerea notarului cercual.

Adunându-se poporul alegător în număr însemnat atât din comuna Dieci cât și din comunele Roșia și Revetiș, domnul preot George Lupșa din Dieci s-a prezentat între urări ca și comisar numir și însărcinat din partea C. N. R. din com(itatul) Aradului, cu care drept a și convocat adunarea de azi prin sunetul dobei. Ocupându-și locul de comisar a ținut o vorbire acomodată, lămurind scopul adunării noastre de azi.

În fine declară ședința deschisă.

Dl. comisar pofteste adunarea a alege un notar și doi bărbați de încredere. Adunarea alege de notar pe dl. învățător iu din loc George Precupaș, iar doi bărbați de încredere pe dl Petru Nan din Dieci și George Bercea din corn Revetiș. Astfel adunarea fiind constituită, d-nul comisar dă spre citire actul trimis din partea Consiliului Național Român din com(itatul) Aradului - carele se ia spre cunoștința cu toate dispozițiile cuprinse în el.

Domnul comis(ar) pune la cale alegerea membrilor în C.N.R. din com(funa) Dieci spre acest scop prezintă lista de sub careajără schimbare s-a primit și astfel se alege următorii:

1. Georgiu Lupșa - președinte
2. Georgiu Precupaș - notar
3. Petru Nan - vicepreșe(dinte)
4. Ivan Nan
5. Teodor Reu
6. Marcu Lupșa 108
7. Marcu Brănuț
8. Teodor Dârlea 149
9. Pavel Dănut sen(ior)
10. Pavei Pui
11. Ioan Lucoaie 6
12. Ioan Lucoaie 223
13. Alexandru Lupșa 113
14. Toader Dârlea 107
15. Pavel Papp
16. George Oprea
17. George Blaj 142
18. Ștefan Galea 49

Membrii aleși au depus jurământul

Domnul comisar conform dispozițiilor C. N. R din Arad pune la cale alegerea resp; instituirea de notar cerc(ual), conziderând că fostul not(ar) cerc(ual) dl Hess Lajos-Ludovic e atât de bine cunoscut înaintea poporului după atâția ani de serviciu; considerând că nu avem persoane mai calificate pentru acest post, din aceste conziderente că domn not(ar) e persoană și oficianț onest -dnul comisar îl ia în considerare și pofteste poporul aș da consimțământul - după care poporul alegător cu unanimitate aclamade ales pe Hess Lajos-Ludovic.

Domnul comisar în urma voinței generale îl pofteste a depune jurământul de fidelitate așa: Eu Ludovic-Lajos Hess, fiind ales de adunarea poporului din cerc(ul) not(arial) Dieci, de notar

---

¹⁹⁴ Andrei Caciora, Nicolae Roșut, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională. Documente*, vol. I, Arad, 1978, pp. 257-259.

cerc(u)al) în Dieci, major pe numele lui Dumnezeu că voiufi cu credință și supunere fata de națiunea românească din Ungaria si Transilvania si cătră forul suprem conducător Consiliul Național Român din Comitatul Aradului, pe lângă aceste voiufi cu toată conștiința și fără orice părtinire voiu dervi interesele si binele poporului din comuna Dieci, Revetis si Roșia. Dumnezeu așa să-mi ajute.

Protocolul prezent s-a scris în două exemplare din carele unul se trimite dlui Dr. Iustin Marsieu din Arad, iar al doilea se păstrează în arhiva Cons(iliului) Naț(ional) Rom(ân) din Dieci.

D. C M. S. ss

Georgiu Lupsa-președinte

Georgiu Precupas-notar

Petru Nan George Bercea bărbați de încredere”.

Dacă la Dieci nu s-au înregistrat incidente, la Crocna, în ziua de 4 decembrie 1918, locuitorii satului adunați în curtea casei comunale, după ce a destituit antistia comunală, alegându-și alt primar, casier și jurat, printr-un gardist l-au poftit pe învățătorul George Imbroane să părăsească școala. Ei îl acuzau de participare la activitatea cancelariei notariale și că a primit să fie „*comisar la recvirări*”. Toate se petreceau în prezența preotului Teodor Bodea, președintele Consiliului Național Român comunal, care și-a luat răspunderea destituirii¹⁹⁵.

Paralel cu constituirea Consiliilor Naționale, au fost constituite si gărzile naționale românești. Ele aveau menirea de a asigura, în cursul desfășurării evenimentelor, a luptei național-revoluționare, forța executivă care să aplice hotărârile inițiate de consiliile naționale și forța publică care să asigure ordinea si liniștea pe întreg teritoriul. Consiliul Național Român și-a adus un prețios aport la înfrângerea acțiunilor întreprinse de ultimii apărători ai vechiului aparat de stat austro-ungar, câștigarea unității naționale a românilor prin Unirea de la 1 decembrie 1918 și organizarea temeinică a noului aparat de stat românesc.

II. 10. INTRAREA ARMATEI ROMÂNE ÎN DIECI (1919)

Pentru diecenii, o mare bucurie a fost în Săptămâna Mare a Paștilor, în ziua de Joia Mare a anului 1919, când

„a ajuns armata română în com(una) Dieci urmărind pe unguri cari fugeau resfirați. Le iese în cale Românilor pr(eotul) G(eorge) Lupșa, înv(ățătorul) Gh(eorghe) Precupaș și mult popor din comună, exprimându-și bucuria că au scăpat de năcaz, urmăriri și chinuri din partea supritorilor unguri. în semn de budurie se îmbrățișează, se sărută românii de același sânge despărțiți până acum de vitregia maghiară iar acum uniți pe vecie prin voia lui Dumnezeu. Locuitorii comunei Dieci plini de bucurie dau diferite ajutoare armatei române pentru a putea înainta, hrană și cu carele au ajutat transportarea celor necesare armatei până în comuna Sebis unde s-a săvârșit o bătălie și un măcel groaznic asupra unguirilor soldați și civili ce a fost înainte, de unde apoi unguirii care au mai rămas au fugit fără a se mai opri până la Tisa. Așa au scăpat bieții români ardeleni de sub agresiunea maghiară prin multe năcazuri, suferințe și jertfe pe cari nu le vom uita niciodată, dar ne mângăiem aflându-ne ani liberi în țara noastră proprie, România Mare”¹⁹⁶.

Deși nu a participat direct la evenimente, preotul Ioan Bogdan fiind numit în parohia Dieci numai în anul 1921, totuși, evenimentele erau încă proaspete în mintea diecenilor.

---

¹⁹⁵ George Manea, *Activitatea Consiliilor Naționale Române si a Gărzilor Naționale Române din județul Arad*, în „Ziridava”, VIII, 1977, p. 337.

¹⁹⁶ A. P. O. R. Dieci, Ioan Bogdan, *op. cit.*, f. 46-47.

II. 11. EROII DIN CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Cifra celor morți din cauza războaielor, a invalizilor, văduvelor și orfanilor de război, este foarte ridicat. Războaiele au secerat mii de vieți și a îndoliat zeci de mii de oameni care, prin pierderea, în cele mai multe cazuri, acapului familiei, sunt loviți nu numai moral, ci și material, trebuind acum să ducă singuri greul unei vieți și așa prea amare.

Numai din Dieci¹⁹⁷, în cele două războaie mondiale, au murit pe front 75 de locuitori și au dispărut 15. În timpul primului război mondial, din Crocna, au murit pe front un număr de 22 de locuitori.

În primul război mondial, unii au dispărut pe front și nu au fost declarați morți. Abia în mai 1928, Notariatul cercueal din Dieci cerea Oficiului parohial să elibereze certificate de naștere pentru 12 locuitori pentru a putea apoi fi declarați morți¹⁹⁸.

În privința numărului celor care au murit pe câmpurile de luptă, considerăm că este necesar să-i prezenta pe fiecare.

II. 11. 1. Primul război mondial

1. *Birău Crăciun*, născut în Dieci, mort pe câmpul de luptă¹⁹⁹.

2. *Birău Gheorghe*, născut în Dieci (nr. 145), la 6 august 1889, fiul lui Petru Birău și Floare Galea. A fost rănit și luat prizonier în Galiția (1915). A murit la 12 septembrie 1917 în Spitalul militar al Garnizoanei din TeresienStath²⁰⁰.

3. *Bârda Nicolae*, născut în Dieci la 19 decembrie 1892, ca fiu al lui Marcu Barda și Măria Mustea. Era căsătorit cu Măria Lazăr. Dispărut pe front. A fost declarat mort prin sentința Judecătoriei Buteni (nr. 2190/3 din 1924)²⁰¹.

4. *Blaj Marcu*, născut în 1886 în Dieci, fiul lui Luca și Iosana Blaj. A murit în 1917 pe câmpul de luptă în Rusia²⁰².

5. *Blaj Pavel*, născut în Dieci în anul 1881. A murit la 15 iunie 1916 pe câmpul de luptă la Buna Mare în Rusia²⁰³. A fost cântăreț la biserică.

6. *Carpine Moise*, născut în Dieci, fiul lui Mărisca Caipine. A murit pe câmpul de luptă²⁰⁴.

7. *Creț Ioan*, mort pe câmpul de luptă.

8. *Cristea Teodor*, născut în Dieci, fiul lui Moise și Floriță Cristea. A dispărut pe front în Serbia pe când avea vârsta de 36 de ani. A fost declarat mort prin sentința Judecătoriei Buteni (nr. 3611/3 din 1924)²⁰⁵.

9. *Dan Gheorghe*, mort pe câmpul de luptă.

10. *Dan Vasile*, mort în 1917 pe câmpul de luptă din Italia.

11. *Dârlea P. Augustin*, născut în Dieci, a murit pe câmpul de luptă.

---

¹⁹⁷ Din Dieci, în primul război mondial au căzut prizonieri un număr de 8 (5 în Italia și 3 în Rusia). Tot în timpul acestui război mondial, din Crocna au căzut pe front un număr de 22 de locuitori.

¹⁹⁸ "România. Jud. Arad. Plasa Sebiș. Notariatul cercueal Dieci. Nr. 391. Anul 1928, luna V, ziua 18. Onor Oficiul Parohial ort. rom. Dieci. Avem onoare a Vă ruga să binevoiți a elibera extrase de naștere pentru cei dispăruți în războiul mondial pentru declararea morții a următorilor: Blaj Pavel 102, Dimitrie Galea 194, Ioan Ilca 168, Pavel Galea 108, George Țigan, George Miclea, Greucean Traian, Lupșa Marcu, Blaj Marcu, Simion Lucoaie, Ghilea George, Ștefan Marinaș. Notar (indescifrabil)". Cf. A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr. 7 (1928)*, f. 24.

¹⁹⁹ A. P. O. R. Dieci, *Protocolul răposaților din parohia Dieci. 1925-1981*, p. 29, poz. 16/1936.

²⁰⁰ Arhiva Primăriei comunei Dieci, (în continuare: A. P. C. Dieci), *Protocolul răposaților parohiei Dieci din 1917*, p. 44, poz. 29/1917.

²⁰¹ Idem, *Protocolul răposaților... 1924*, p.63, poz. 25/1924.

²⁰² A. P. O. R. Dieci, *Protocolul răposaților... 1925-1981*, p. 13, poz. 17/1929.

²⁰³ *Ibidem*, p. 13, poz. 12/1929.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 13, poz. 15/1929.

²⁰⁵ A. P. C. Dieci, *Protocolul răposaților...1924*, p. 63, poz. 26/1924.

12. *Dârlea Pavel*, născut în Dieci, a murit în 1915 pe front în Galiția

13. *Dârlea Priban*, născut în Dieci, a murit pe front.

14. *Galea Dimitrie*, născut în Dieci (nr. 194), în 1880, ca fiul lui Ioan și Mărișca Galea. Era căsătorit cu Iosana Galea (n. Măguran). A fost încorporat în Regimentul 2 Infanterie cu care a plecat pe front. La 7 decembrie 1914 a fost împușcat pe câmpul de luptă, la Cosice în Slovenia. A fost înmormântat la Biserica „*Sf. Ev. Luca*” în ziua de 26 noiembrie/9 decembrie 1914²⁰⁶. A fost cântăreț bisericesc.

15. *Galea Gheorghe*, născut în Dieci, a murit pe câmpul de luptă.

16. *Galea Marcu*, născut în Dieci (nr. 7), era fiul lui Teodor și Mărița Galea. A murit în 1917 pe front în Galiția. Avea 54 de ani²⁰⁷. A fost cântăreț bisericesc.

17. *Galea Marian*, născut la 1 iulie 1888, ca fiul lui Petru și Andea Galea. Conform declarației lui Ștefan Lazăr, care a fost cu el pe front, a „căzut în captivitatea rusească la data de 3 februarie 1915, au stat împreună până la data de 2 iunie 1915 când s-a despărțit de dânsul și de atunci n-a mai auzit și nu mai știe nimic de el”²⁰⁸.

18. *Galea Pavel*, născut în Dieci, în anul 1892, ca fiul lui Gheorghe și Maria Galea. A murit pe front²⁰⁹. A fost cântăreț bisericesc.

19. *Galea Pavel*, născut în 1878 în Dieci (nr. 108). A murit la 24 februarie 1915 pe frontul de la Radovie din Italia.

20. *Galea Petru*, s-a născut în Dieci și a murit pe câmpul de luptă.

21. *Ghilea Gheorghe*, s-a născut la Dieci în anul 1882. A murit în anul 1917 pe front în Rusia²¹⁰. A fost cântăreț bisericesc.

22. *Ilca Ioan*, născut în 1889, a murit pe câmpul de luptă.

23. *Lazăr Gheorghe*, mort pe câmpul de luptă.

24. *Lazăr Pavel*, mort în 1916 pe front în Galiția.

25. *Lucoaie Adam*, născut în Dieci, a murit pe câmpul de luptă. A fost cântăreț bisericesc.

26. *Lucoaie Ioan*, născut în Dieci, a murit pe câmpul de luptă.

27. *Lucoaie Simion*, s-a născut la Dieci în anul 1879. A murit în anul 1918 pe front în Italia²¹¹.

28. *Lupșa Gheorghe*, s-a născut la Dieci (nr. 58) în anul 1893 ca fiul lui Grozav și Mariuță Lupșa. A murit pe câmpul de luptă²¹².

29. *Lupșa Leontin*, s-a născut la Dieci în anul 1874, ca fiul lui Petru și Marta Lupșa. A dispărut pe front, iar prin sentința Judecătoriei Buteni a fost declarat mort (nr. 2461/1928)²¹³.

30. *Lupșa Traian*, născut la Dieci în anul 1881. A murit în 1916 pe front în Galiția²¹⁴.

31. *Mariș Ioan*, născut la Dieci, în anul 1882 și era fiul lui George și Iosana Mariș. A murit pe câmpul de luptă²¹⁵.

32. *Marinaș Ștefan*, născut la Dieci, ca fiul lui Vasile Miclea și Marta Mărinaș. A murit în 1917 pe front în Rusia²¹⁶.

33. *Mărușter Teodor*, născut la Dieci, a murit pe câmpul de luptă.

---

²⁰⁶ Idem, *Protocolul răposaților...1914*, p. 36, poz. 47/1914.

²⁰⁷ A P. O. R. Dieci, *Protocolul răposaților... 1925-1981*, p. 11, poz. 12/1928.

²⁰⁸ Prin sentința Judecătoriei Buteni a fost declarat mort (Nr. C 394/4 din 1934), cf. Idem, *Dosar acte stare civilă*, doc. 6/1934.

²⁰⁹ *Ibidem*, doc. 6/1931.

²¹⁰ Idem, *Protocolul răposaților...1925-1981*, p. 12. poz. 6/1929.

²¹¹ *Ibidem*, p. 12. poz. 7/1929.

²¹² *Ibidem*, p. 11, poz. 17/1928.

²¹³ Idem, *Dosar acte stare civilă* (din 1928).

²¹⁴ Idem, *Protocolul răposaților... 1925-1981*, p. 12. poz. 8/1929.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 15, poz. 32/1929.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 13, poz. 16/1929.

34. *Mican Gheorghe*, născut la Dieci în anul 1897, a murit la 16 iulie 1917 în luptele de la Colona din Italia.

35. *Mican Teodor*, s-a născut la Dieci (nr. 196) în 1877, ca fiul lui Ștefan și Mura Mican. A dispărut în 1917 în timpul luptelor din Galiția. Conform sentinței Judecătoriei Buteni, i s-a stabilit moartea pe 21 mai 1919²¹⁷.

36. *Miclea Gheorghe-Greucean*, s-a născut la Dieci în anul 1881. Dispărut în 1917 pe front în Rusia, a fost declarat mort prin sentința Judecătoriei Buteni (nr.2232/1929)²¹⁸.

37. *Miclea Pavel*, s-a născut în Dieci și a murit pe câmpul de luptă.

38. *Miclea Ștefan*, s-a născut la Dieci și a murit pe front în Rusia.

39. *Moș Petru*, s-a născut la Dieci (nr. 4) ca fiul lui Maxim Moș și Marta Jurcoi. Era căsătorit cu Cristina Stoica din Laz. Dispărut pe front, a fost declarat mort prin sentința Judecătoriei Buteni (nr. 1349/1926)²¹⁹.

40. *Oprea Aurel*, s-a născut la Dieci în 19 august 1894 și era fiul lui Brândușa Oprea. A dispărut pe câmpul de luptă²²⁰.

41. *Oprea Gheorghe*, s-a născut la Dieci (nr. 156) în 31 iulie 1881, ca fiul lui Pavel Oprea și Sofia Negru. A dispărut pe front, fiind declarat mort prin sentința Judecătoriei Buteni (nr. 1936/1926)²²¹.

42. *Oprea Nicolae*, s-a născut la Dieci și a murit pe câmpul de luptă.

43. *Oprea Pavel*, s-a născut la Dieci în 1895. A murit la 9 iulie 1916 pe frontul de la Hulucova din Galiția.

44. *Oprea Teodor*, s-a născut la Dieci (nr. 55), la 20 iulie 1874, ca fiul lui Gheorghe și Macrina Oprea. Era căsătorit cu Ioana Oprea (n. Nistor). A murit pe câmpul de luptă de la Tirol și a fost înmormântat la 9/22 august 1917 în cimitirul militar din Procesar de lângă Triest²²².

45. *Pașca Augustin*, s-a născut la Dieci în anul 1885, ca fiul lui Petru Dârlea și al Anei Pașca. A murit pe câmpul de luptă²²³.

46. *Sărac Teodor*, s-a născut la Dieci (nr. 203) în 1883, ca fiul lui Toader Sărac și al Elenei Galea. A murit pe câmpul de luptă²²⁴.

47. *Sranca Ioan*, a murit pe câmpul de luptă.

48. *Tipei Marcu*, s-a născut la Dieci și a murit în anul 1918 pe front în Rusia.

49. *Tipei Pavel*, s-a născut la Dieci în anul 1890. A murit la 4 august 1917 pe front în Galiția.

50. *Toc Ioan*, s-a născut la Dieci în 28 februarie 1894, ca fiul lui Ioan și Rafila Toc. A murit pe front în Rusia²²⁵.

51. *Tol Alexa*, s-a născut la Dieci (nr. 169), în 7 iunie 1891, ca fiul lui Moise Toi și al Anei Galea. A murit în 1918 pe front în Rusia²²⁶. A fost cântăreț bisericesc.

52. *Tursan Pavel*, s-a născut la Dieci (nr. 155), la 7 ianuarie 1895, ca fiul lui Teodor și Crișca Tursan. Era căsătorit cu Iuli Lupșa. A murit în 1915 pe front în Galiția²²⁷.

53. *Țigan Gheorghe*, s-a născut la Dieci în 1880 și era soțul Anei Mera. A fost încorporat în Regimentul 33 Infanterie. A murit la 9 august 1917 pe frontul din Bucovina și a fost înmormântat la 9 august 1917 în cimitirul militar Trancztahl din Bucovina²²⁸.

---

²¹⁷ *Ibidem*, p. 2, poz. 15/1925.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 12, poz. 9/1929.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 7, poz. 20/1926.

²²⁰ *Ibidem*, p. 3, poz. 21/1925.

²²¹ *Ibidem*, p. 7, poz. 22/1926.

²²² *Ibidem*, p. 8, poz. 8/1927.

²²³ *Ibidem*, p. 11, poz. 15/1928.

²²⁴ *Ibidem*, p. 10, poz. 10/1928.

²²⁵ *Idem*, *Dosar acte stare civilă*, doc. 5/1931.

²²⁶ *Idem*, *Protocolul răposaiilor... 1925-1981*, p. 7, poz. 23/1926.

²²⁷ *Ibidem*, p. 3, poz. 20/1925.

54. *Țigan Teodor*, s-a născut în 1889 în Dieci. A murit pe câmpul de luptă²²⁹.
55. *Urdaș Ioan*, născut la Dieci, a murit pe câmpul de luptă din Rusia.
56. *Vesa Petru*, s-a născut la Dieci și a murit pe front în Rusia.
57. *Vesa Teodor*, s-a născut la Dieci (nr. 222), în anul 1854, ca fiul lui Teodor și Saveta Vesa (n. Burza). Era căsătorit cu Catița Galea. A murit pe front în 1915²³⁰.

În memoria acestor eroi, pe *Dâmbul de la Caznari*, a fost ridicată o troiță la care în fiecare an la Înălțarea Domnului se ieșea și se săvârșea un parastas pentru odihna lor veșnică.

II. 11. 2. Al doilea război mondial

II. 11. 2. 1. Dispăruți

1. *Baranci Ioan*, s-a născut la Dieci în 12 februarie 1908. A dispărut pe front în URSS.
2. *Brănuț Marcu*, s-a născut la Dieci în 16 februarie 1922. A dispărut pe front în România.
3. *Bodea Petru*, s-a născut la Dieci în 4 aprilie 1908. A dispărut pe front în URSS.
4. *Crișan Teodor*, s-a născut la Dieci și a dispărut pe front în URSS.
5. *Gaița Teodor*, s-a născut la Dieci și a dispărut pe front în URSS.
6. *Galea Pavel*, s-a născut la Dieci în 6 februarie 1921. A dispărut pe front în URSS.
7. *Galea Teodor*, s-a născut la Dieci în 7 ianuarie 1910. A dispărut pe front.
8. *Galea Teodor*, s-a născut la Dieci în 1 noiembrie 1912. A dispărut pe front.
9. *Lucoaie Gheorghe*, s-a născut la Dieci în 26 mai 1912. A dispărut pe front în URSS.
10. *Lupșa Leontin*, s-a născut la Dieci în 10 iunie 1907. A dispărut în 1941 în luptele de la Stalingrad.
11. *Miclea Marcu*, s-a născut la Dieci în 8 iulie 1917. A dispărut pe front în URSS.
12. *Pop Ioan*, s-a născut la Dieci și a dispărut pe front în URSS.
13. *Tol Alexa*, s-a născut la Dieci în 1 aprilie 1912. A dispărut pe frontul din Răsărit.
14. *Tol Emil*, s-a născut la Dieci și a dispărut pe front în URSS.
15. *Vesa Marcu*, s-a născut la Dieci și a dispărut pe front în URSS.

II. 11. 2. 2. Morți pe câmpul de luptă

1. *Baranci Petru*, s-a născut la Dieci în 26 octombrie 1919. A fost încorporat în Regimentul 11 Călărași. A murit la 19 octombrie 1942 la Blunovskaia (URSS).
2. *Galea Marcu* (nr. 183), s-a născut la Dieci în 30 martie 1923. A fost încorporat în Batalionul I Vânători de Munte. A murit la 22 ianuarie 1945 pe front în Ungaria.
3. *Galea Marcu*, s-a născut la Dieci. A fost încorporat în Regimentul 93 Infanterie și a murit la 10 iulie 1944 pe frontul de la Iași.
4. *Galea Pavel*, s-a născut la Dieci în 27 iulie 1905. A murit pe front în 14 iulie 1941 în luptele de la Isacova (URSS).
5. *Galea Pavel*, s-a născut la Dieci în 7 ianuarie 1914. A fost încorporat în Regimentul 13 Călărași. A murit la 19 ianuarie 1943 în luptele de la Nova Dimitrievskaia (URSS).
6. *Galea Pavel*, s-a născut la Dieci în 17 martie 1920. A murit pe front în URSS, la 31 august 1943
7. *Iovănuț Marcu*, s-a născut la Dieci la 14 octombrie 1918. A fost încorporat în Regimentul 93 Infanterie și a murit pe frontul de la Iași la 10 iulie 1944.
8. *Lucoaie Pavel*, s-a născut la Dieci în 18 martie 1917. A fost încorporat în Regimentul 1 Roșiori și a murit la 30 august 1917 în luptele de la Augustinovca din Ucraina.

---

²²⁸ A. P. C. Dieci, *Protocolul răposaiilor... 1917*, p. 44, poz. 21/1917.

²²⁹ Idem, *Protocolul răposaiilor... 1925-1981*, p. 13, poz. 14/1929.

²³⁰ A. P. C. Dieci, *Protocolul răposaiilor... 1915*, p. 38, poz. 16/1915.

9. *Lucoaie Pavel*, s-a născut la Dieci în 30 octombrie 1913. A murit la 10 decembrie 1941 pe front în Ucraina.

10. *Lupșa Pavel*, s-a născut la Dieci în 14 iunie 1908. A murit la 19 ianuarie 1943 pe frontul din Ucraina.

11. *Măguran Marcu*, s-a născut la Dieci în 29 martie 1917. A fost încorporat în Regimentul 93 Infanterie și a fost împușcat la 20 martie 1942 în luptele de la Alexandrovca (URSS). A fost cântăreț bisericesc.

12. *Mican Teodor*, s-a născut la Dieci în 26 februarie 1917. A fost împușcat la 28 februarie 1943 la Batlokova (URSS).

13. *Miclea Ilie*, s-a născut la Dieci în 2 iulie 1912. A fost încorporat în Regimentul 93 Infanterie și a fost împușcat la 13 februarie 1942 în luptele de la Cristocovca din Ucraina.

14. *Negru Ioan*, s-a născut la Dieci în 14 octombrie 1918. A fost încorporat în Regimentul 13 Călărași. A murit la 10 mai 1944, înecat în Marea Neagră în timpul retragerii trupei din Crimeia. A fost cântăreț bisericesc.

15. *Rău Teodor*, s-a născut la Dieci în 24 martie 1908. A fost încorporat în Regimentul 19 Pionieri și a fost împușcat la 17 octombrie 1942 în luptele de la Sodisca din Caucaz.

16. *Stan Leontin*, s-a născut la Dieci în 24 ianuarie 1922. A fost încorporat în Regimentul 93 Infanterie. A fost împușcat la 22 iunie 1944 pe frontul din Răsărit.

17. *Urdaș Pavel*, s-a născut la Dieci în 9 iulie 1904. A fost împușcat la 9 februarie 1943 în luptele de pe muntele Siticului (cota 95) din Caucaz.

18. *Vesa Teodor*, s-a născut la Dieci în 22 februarie 1908. A fost încorporat în Regimentul 7 Pionieri. A fost împușcat la 1 octombrie 1942 în luptele de la Duboi (URSS).

***

Pentru eternizarea memoriei eroilor din cele două războaie mondiale, în ședința din 29 mai 1972 a Consiliului parohial, la propunerea preotului Gheorghe Cavalu, se aprobă ridicarea unui monument al eroilor din cele două războaie mondiale. Astfel, prin strădaniile preotului și contribuția financiară a familiilor celor dispăruți pe câmpurile de luptă, în anul 1973 a fost ridicat monumentul eroilor din curtea bisericii parohiale.

Capitolul III

Demografie

III. 1. DINAMICA POPULAȚIEI

III. 1. 1. Populația în secolul al XVIII-lea

Pentru localitățile de care ne ocupăm, nu avem informații despre configurația lor demografică până în secolul al XVIII-lea, cu excepția satului Șara, care, în 1558 avea un număr de 29 familii²³¹.

Cele mai utile izvoare demografice sunt conscripțiile, a căror cercetare ne permit să tragem concluzii privind evoluția populației pentru perioada pe care o oglindesc, dar numai a unei părți a populației, anume a țăranimii dependente de un domn de pământ.

Primele conscripții din secolul al XVIII-lea, sunt cele din 1715 și 1720, întocmite în scopuri fiscale. Pentru șapte sate din zona de care ne ocupăm, în conscripția din 1715 sunt menționate un număr de 48 de familii, iar în cea din anul 1720, un număr de 55 de familii, repartizate pe localități așa după cum se poate vedea din tabelul de mai jos²³²:

	Dieci	Crocna de Jos	Crocna de Sus	Roșia	Revetiș	Zemerzel	Dumbrăvița	Total
1715	15	14	3	5	3	8	-	48
1720	9	11	8	10	4	8	5	55

Conscripția din anul 1742 ne prezintă următoarea situație a numărului de familii²³³:

Dieci	Crocna de Jos	Crocna de Sus	Roșia	Revetiș	Craicova	Total
15	11	14	10	8	7	65

Informații mult mai bogate aflăm în *Domestica Conscriptio Processus Ienoviensis* din anul 1746²³⁴. Din conscripție aflăm numărul familiilor și categoria lor: hospites, subhospites, inquilini, fii de iobagi peste 16 ani.

²³¹ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul isoric al localităților*, vol. II.

²³² *Ibidem*, vol. I și II.

²³³ *Ibidem*, vol. I și II.

²³⁴ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 198, 225-229.

Localitatea	Hospites (iobagi)	Subhospites (iobagi de mâna)	Inquilini (iobagi fără casă și fără vatră proprie (jeleri))	Fii de iobagi peste 16	Familii
Cocioba	4	1	-	1	6
Zemerzel	7	4	2	-	13
Crocna de Jos	14	8	2	-	24
Dumbravita	10	4	-	3	24
Dieci	19	9	6	1	35
Craicova	9	2	1	1	35

Socotind că o familie avea în medie 5 membrii²³⁵, pentru localitățile de care ne ocupăm avem un număr de 760 de locuitori repartizați pe sate astfel:

Localitatea	Numărul sufletelor
Cociuba	30
Zemerzel	65
Crocna de Jos	120
Dumbrăvița	85
Dieci	175
Craicova	65
Crocna de Sus	14
Revetiș	40
Roșia	40
Total	760

Cele mai populate localități erau Dieci (175 suflete), Crocna de Sus (140 suflete) și Crocna de Jos (120 suflete). Numărul cel mai scăzut de locuitori îl întâlnim în Cocioba, doar 30 de suflete, urmată de Roșia și Revetiș, ambele cu doar 40 de suflete.

Din conscripția amintită, aflăm și numele capilor de familie din cele 9 localitățile menționate. În *Dieci* sunt menționate familiile: Tursan, Raț, Vesa, Pala (n. n. probabil Palea)²³⁶, Măguran, Pui, Lucoaie, Barda, Niag (n. n. sau Neag), Birău, Baranci, Drăguț, Marta, Ardelean, Filip, Bulzan, Hălmăgean. Din matricolele bisericești de la începutul secolului al XIX-lea aflăm că în Dieci locuiau și familii care purtau numele de Bașia, Margea, Dragoșiu²³⁷, Pocșora, Petran, Țolea, Belc, ele nemaieexistând în Dieci.

În *Crocna de Jos*, erau menționate nume ca: Hălmăgean, Micula, Bodea, Cristian, Moț, iar în *Crocna de Sus*: Lupșa, Dinga, Bogdan, Mărușter, Cioba, Sărac, Marcoi, Bodea, Gogea, Bogea, Țâț, Ghergar.

În *Dumbrăvița*: Drila, Râu, Tipei, Dumbravă, Mustea; *Cocioba*: Mazăre, Gomboș, Stan, Negru. În *Zemerzel*: Tol, Ancuța, Oancea; *Craicova*: Crișan, Bico, Coi, Mot, Habuc, Birău, Halja; *Revetiș*: Mustea, Tabuia, Bale, Dobra, Brata, Fărcuț, Ghergar; *Roșia*: Blaj, Sbârcea, Olar, Țâț, Guia, Hălmăgean, Iov, Matiaș.

Din unele însemnări tăcute la sfârșitul secolului al XIX-lea de preotul George Lupșa, aflăm date prețioase despre vechimea *familiei Lupșa*. Pe baza unei „tradiții păstrată în familie”, susține că Lupșeții sunt de origine din „orașul și de lângă râul Lupșa, familie de nobil pe cum s-a dovedit

²³⁵ Istoricii, pentru acest secol, operează cu cifra 5, numărul mediu al unei familii.

²³⁶ Există și astăzi în sat o familie cu porecla Palea.

²³⁷ Poate este vorba de Dragoș, existentă astăzi în Dieci.

din documente", invocând o conscripție din 1840 când, „un Lupșa ca nobil avea drept de vot în senatul orășănesc din Arad”²³⁸.

Într-o altă însemnare, făcută la 25 martie 1902, tot datorată preotului George Lupșa, de această dată pe filele unui *Liturghier* (București, 1887, p. 111), se menționează că familia Lupșa a venit din Transilvania „cam pe la anul 1650 în comuna Crocna”²³⁹ unde s-a colonizat, de aici unul din familie, mai târziu a devenit ginere în satul Dumbrăvița”, de unde, în jurul anului 1811, când, locuitorii încep să-și mute gospodăriile, se stabilește în satul Dieci la casa cu numărul 108.

În anul 1755, într-una din familiile Lupșa din Crocna de Sus, se naște Grozav Lupșa (+1845 în Dieci), care, în jurul anului 1784, se cununa cu Teodora (născută Deliman) cu care au pe Marcu Lupșa (1785-1872), care, cu puțin înainte de 1805, se cunună în Dumbrăvița cu Floare (1786-1853), fata lui Petru Mustea, cu care are un fiu, pe Toader Lupșa (născut la Dumbrăvița în 1805 și mort la Dieci în 24 decembrie 1888). Toader Lupșa este tatăl preotului George Lupșa (1845-1920) din Dieci²⁴⁰.

Referitor la vechimea familiei Lupșa amintim că istoricul preot dr. Ștefan Lupșa (1905-1964), în teza sa de doctorat, intitulată *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la anul 1556* (Cernăuți, 1929), invocând documente din colecțiile Kemeny și Hurmuzaki, face referire la un proces prin care capitlul din Alba Iulia, pe la 1459, voia să ia moșiile cnezilor de Lupșa Mare și Lupșa Mică din comitatul Turda. „De acolo ne-om fi trăgând cu toții” - scria Ștefan Lupșa din Sibiu, la 13 mai 1958, fostului său student de la Academia Teologică din Oradea, preotului Gheorghe Lupșa din Timisoara-Mehala. În continuarea epistolei, menționează că „moșii mei după retragerea turcilor, și încă sub ei au coborât de prin Lupoia și Bucuroaia [...], Lupșa e diminutiv din Lup ca Apșa din Apa”.

Într-o altă scrisoare, expediată la 29 decembrie 1960, tot din Sibiu²⁴¹, scria corespondentului său din Timișara-Mehala, că în arhiva din Sibiu a descoperit

„confirmarea din 1570 a satului de lângă Hațeg, Torzsok alias Beretrlin, lui Avram de Lupșa care l-a moștenit de la Mihai, acela de iafamosus elle Kenesius, Teodorus de Lupșa, care l-a primit în 1448 de la Iancu Hynyadi ca răsplată pentru vitejia sa în lupta pierdută-n acel an pe Câmpul Mierlei. Doborând turcii calul lui Iancu, Teodor i-a dat calul său”.

***

Din conscripția lui Sinesie Jivanovici redactată în 1755, aflăm că în cele 10 sate existau 205 case cu un număr de 1015 locuitori²⁴².

Localitatea	Numărul caselor	Numărul sufletelor
Crocna de Jos	26	130
Crocna de Sus	23	115
Dumbrăvița	16	80

²³⁸ Pr. dr. Gheorghe Lupșa, *Însemnări manuscrise de la preotul George Lupșa (1845-1920) din Dieci*, fa., f. 2 (manuscris aflat în păstrearea noastră).

²³⁹ În Conscripția din 1746, în Crocna de Sus sunt menționate familiile lui Toader Lupșa și Marian Lupșa, cf. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, Anexe p. 228.

²⁴⁰ cf. Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 1-3. în conscripția din 1746, în Dumbrăvița locuia familia lui Mustea Iovan, probabil bunicul Floarei Mustea, cf. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, Anexe, p. 226. În *Matricola cununaților* a parohiei Dieci din 1813 (poziția 159), este menționată cununia lui Moisa Lupșa din Crocna de Sus. În aceeași matricolă, la anul 1816, este menționată cununia lui Luca Lupșa din Crocna de Sus, cu Ana, fiica lui Constantin Vesa din Dieci. Vezi: A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *Cronica parohiei Dieci*, Dieci, 1928.

²⁴¹ Ambele scrisori se află în posesia noastră.

²⁴² Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 1, f. 359, 445, 447; vezi și V. Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 701-702.

Comuna Dieci. Monografie istorică

Craicova	23	115
Zemerzel	14	60
Ciorești	10	50
Dieci	34	170
Revețiș	30	150
Cocioba	6	30
Roșia	23	115
Total	205	1 015

O altă categorie de izvoare demografice sunt urbariile din 1771-1772. Acestea dețin informații prețioase cu privire la situația din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Sunt primele statistici exacte ale gospodăriilor iobăgești cuprinzând date despre starea materială a locuitorilor, sarcinile lor, dându-ne posibilitatea de a trage unele concluzii și din punct de vedere demografic²⁴³.

Localitatea	Număr familii iobagi	Număr jeleri cu casă	Familii	Suflete
Crocna de Jos	47	10	57	285
Dieci	58	7	65	325
Dumbrăvița	39	11	50	250
Crocna de Sus	41	28	69	345
Cocioba	6	2	8	40
Revețiș	44	6	50	250
Roșia	23	288	51	255
Zemerzel	4	21	25	125
Craicova	3	23	26	130
Ciorești	6	9	15	75
Total	271	145	416	2 080

În conscripția din 1782, sunt consemnate numărul gospodăriilor. Așa după cum reiese din tabelul de mai jos, în cele zece sate existau un număr de 559 de case, cele mai multe sânt în Crocna de Sus, urmată de Dieci și Crocna de Jos, Dumbrăvița și Revețiș²⁴⁴.

Localitatea	Numărul caselor
Cocioba	10
Ciorești	24
Craicova	36
Crocna de Jos	74
Crocna de Sus	95
Dieci	92
Dumbrăvița	72
Revețiș	70
Roșia	60
Zemerzel	26
Total	559

²⁴³ G. Kovach, *Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771/1772*, în „Ziridava”, VIII, 1977, pp. 129, 131-132, 134, 135, 138, 141.

²⁴⁴ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad Acta Congregaționes*, nr. 52, f. 2.

Comparând datele conscripției din 1782 cu cele din 1746, 1754-1755 și cu cea urbarială din 1771-1772, constatăm că numele gospodăriilor a crescut simțitor. Cea mai mare era Crocna de Sus, urmată de Dieci și Crocna de Jos.

Statisticile din secolul al XVIII-lea sunt relative, pentru că oamenii, nu numai că nu-și declarau bunurile pe care le aveau în posesie, de multe ori se sustrăgeau chiar ei de la înregistrare. Acest lucru reiese și dintr-o conscripție întocmită în anul 1800, în care satele Revetiș și Roșia apăreau ca având o populație mai numeroasă decât existau în Dieci sau Crocna. Referitor la Crocna, menționăm că încă în acest an, cele două așezări, de Sus și de Jos, încă nu formau o singură așezare, iar în conscripție apar doar cu un număr de 69 suflete, ceea ce ne duce la concluzia că a fost înregistrat doar o singură așezare, nu știm care, numărul redus al locuitorilor ne îndreptățește să afirmăm acest lucru²⁴⁵.

Localitatea	Iobagi	Jeleri	Total
Dieci	103	8	111
Dumbrăvița	63	3	66
Cocioba	10	-	10
Craicova	39	1	40
Crocna	69	-	69
Revetiș	121	-	121
Roșia	112	5	117
Zemerzel	31	-	31
Total	548	17	565

III. 1. 2. Populația în secolul al XIX-lea

Începând cu secolul al XIX-lea, datele privitoare la numărul populației și structura ei sunt mult mai complexe, așa cum este conscripția generală din 1828²⁴⁶. În această conscripție, sunt evidențiate persoanele între 18 și 60 de ani, dar cei peste 60 de ani, dacă erau capi de familie erau trecuți în rubrica respectivă după starea lor materială. Între iobagi erau cuprinși toți țărani cu peste 1/8 de sesie, jelerii cu casă dacă aveau bunuri imobile, precum și jelerii fără casă.

În rubrica a patra erau trecute casele, menționând și valoarea arendei, socotind 1+10 din valoarea estimată. În general, această valoare era hotărâtă de comisia de conscripție. Bisericile, locuințele parohiilor, școlile, casele nobiliare, clădirile publice nu erau luate în evidență. La celelalte rubrici, pe care nu le vom aminti, conscripția mai menționează: producția proprietarului după semănături, câștigul proprietarului, producția medie în raport cu sămânța, valoarea produselor în general, fânațele, viile, livezile de meri, animalele, după categorii, și altele.

Datele cuprinse în conscripția din anul 1828 sunt satisfăcătoare pentru ilustrarea unei realități a situației țărânimii, având și posibilitatea unor comparații cu datele reglementării urbariale din 1771-1772.

Localitatea	Numărul populației (18-60 ani)	Iobagi (familii)	Jeleri (familii)	Case
Cocioba	27	14	3	15
Crocna de Sus și Crocna de Jos	304	163	31	192
Dieci	376	152	16	168
Revetiș	181	106	1	106
Roșia	159	66	47	113
Total	1047	501	97	594

²⁴⁵ G. Kovach, *Ahol Dozsa es Horea hadaijartak*, pp.70-71.

²⁴⁶ Idem, *Conscripția satelor arădene din 1828*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987, pp. 105-123.

Nu ne propunem să facem o comparație a datelor din această conscripție cu cea din 1771-1772, mai ales că criteriile lor erau diferite, totuși, din confruntarea datelor reiese un spor real al familiilor, la fel și a caselor.

Disponem și de o altă conscripție din 1828, mult mai completă, în care sunt menționate și apartenențele confesionale ale locuitorilor²⁴⁷.

Localitatea	Case	Ortodocși	Romano-catolici	Total
Dieci	230	784	20	1 034
Cocioba	19	102	2	123
Crocna	197	661	6	864
Revetiș	100	423	7	530
Roșia	122	620	10	752
Zemerzel	79	346	3	428
Total	747	2 936	49	3 732

Din statistica de mai sus putem constata că cea mai numeroasă populație se afla în Dieci, urmată de Crocna și Roșia. Din punct de vedere confesional, în marea majoritate, 2 936 locuitorii erau ortodocși, numai 48 suflete romano-catolici. Statistica amintită nu menționează și alte confesiuni.

Date privind caracterul confesional al locuitorilor din satele ce fac parte din cadrul demersului nostru, aflăm și în *Șematismul din 1842-1843*²⁴⁸.

Localitatea	Ortodocși	Greco-catolici	Romano-catolici	Total
Dieci	1 002	2	10	1 014
Cocioba	91	-	-	91
Crocna	460	3	4	467
Roșia	505	-	-	505
Total	2 058	5	14	2 077

Nu putem cunoaște în care măsură statisticile din *Șematism* oglindesc, pentru toate localitățile numărul adecvat al locuitorilor, cu apartenența lor confesională, deoarece, datele altei conscripții, redactată tot în 1842-1843, o contrazic. De exemplu, în satul Dieci în nici un document nu am găsit menționat existența vreunui credincios de confesiune greco-catolică, fie și într-un număr așa de mic. Acest fapt ne este întărit și de unele mărturii ale preoților din secolul al XIX-lea, făcute pe filele unor cărți de cult, arătând că în Dieci nu a existat nici un greco-catolic. În al doilea rând, dacă diferența de locuitori în Dieci, între cele două conscripții este de numai 51 de locuitori, pentru satul Crocna, diferența este mult prea mare, de 672 suflete²⁴⁹.

²⁴⁷ Ludovico Nagy, *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae, partiumque eidem*, Tomus Primus, Buda, 1828, pp. 29, 30, 31.

²⁴⁸ *Universali schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri romano et greco-catholici saecularis et regularis incliti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum nec non magni principatus Transilvaniae sub benigno-gratiosa protectione excelsi consilii regii locumtenentialis Hungarici per Aloysium Reech de Lewald pro Anno 1842/3*, Bude, p. 302

²⁴⁹ Vasile Popeanga, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979, pp. 53, 55.

Comuna Dieci. Monografie istorică

Localitatea	1851 ²⁵⁰	1852 ²⁵¹	1857 ²⁵²	1869 ²⁵³	1873 ²⁵⁴	1880 ²⁵⁵	1890 ²⁵⁶
Dieci	757	935	1063	1233	91	978	1097
Revetiș	430	476	541	560	467	396	473
Roșia	758	655	*	*	505	532	572
Crocna	553	*	1039	1066	1066	850	940
Cocioba	120	105	*	118	*	100	124

*) nu avem date

1875²⁵⁷

Localitatea	Case	Bărbați	Femei	Alte etnii	Total locuitori
Dieci	187	529	547	7 (țigani)	1083
Roșia	120	221	275	9	505
Crocna	161	430	447	2	675
Revetiș	195	268	247	4	515

Numărul caselor între 1876-1885

Localitatea	1876	1878	1880	1881	1885
Dieci	180	209	210	210	209
Revetiș	105	89	110	*	100
Roșia	114	115	115	115	115 ²⁵⁸
Cocioba	18	18	17	*	*
Crocna	*	*	189	189	*

*) nu avem date

Numărul sufletelor ortodoxe între 1852-1900

Anul	Dieci	Revetiș	Crocna	Roșia	Cocioba
1852	935	476	1005	655	105
1857	1063	541	1039	*	*
1873	1085	*	1066	784	*
1875	1083	515	879	505	*
1876	1080	435	*	557	87
1878	900	392	*	405	81
1880	964	387	946	407	86
1881	969	*	956	405	*
1885	936	439	*	550	*
1900	1216	491	945	*	124

*) nu avem date

²⁵⁰ A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriu istoric al localităților*.²⁵¹ V. Popeanga, *op. cit.*, pp. 53, 55.²⁵² A. N. D. J. Arad, G. Kovach, *Repertoriul istoric al localităților*.²⁵³ *Ibidem*; A. E. O. R. Arad, *Conspectul cercurilor alegătoare pentru sinodului protopresviteratului Protopresviteratului Boroș-Ineului anului 1869*, doc. nenumărat.²⁵⁴ V. Popeanga, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, pp. 109, 110, 126²⁵⁵ Al. Roz, G. Kovach, *op. cit.*, pp. 90, 96, 102, 207, 209.²⁵⁶ *Ibidem*.²⁵⁷ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 135, 136, 141, 144.²⁵⁸ În Roșia, și în anul 1879 existau același număr de case și un număr de 405 locuitori din care 195 bărbați și 210 femei. Cf. *Ibidem*, dosar 11, f. 53.

Pentru anul 1869 dispunem de rezultatele recensământului efectuat de autoritățile de stat, culegerea datelor efectuându-se în primele săptămâni ale anului următor. Recensământul reflectă numărul caselor, al familiilor și populația după sex. Prețioasă este partea ce redă situația confesională a locuitorilor din cele cinci localități²⁵⁹.

Localitatea	Case	Familii	Bărbați	Femei	Populația totală
Dieci	238	239	611	622	1 233
Cocioba	24	24	66	52	118
Crocna	134	219	538	528	1 066
Revetiș	124	123	287	273	560
Roșia	132	130	333	350	683
Total	652	735	1 835	1 825	3 660

Localitatea	Ortodocși	Romano-catolici	Evangelici	Izraeliți
Dieci	1 212	11	-	10
Cocioba	110	1	1	6
Crocna	1 054	3	-	9
Revetiș	560	-	-	-
Roșia	680	-	-	3
Total	3 616	15	1	48

Pentru anii următori, numărul populației se prezintă așa după cum reiese din tabelul de mai jos:

Localitatea	1876 ²⁶⁰			1878 ²⁶¹			1880 ²⁶²			1881 ²⁶³		
	B	F	Total	B	F	Total	B	F	Total	B	F	Total
Dieci	537	543	1080	457	443	900	489	475	964	493	476	969
Revetiș	222	209	435	194	198	392	197	190	387	*		
Roșia	273	276	557	195	210	405	195	210	407	195	210	405
Cocioba	48	39	87	41	40	81	47	39	86	*		
Crocna	*			*			471	471	946	483	473	956

*)nu avem date

Pentru satele Dieci, Revetiș și Roșia, la totalul sufletelor se mai adaugă și unele suflete de țigani²⁶⁴. Faptul că nu sunt menționați în fiecare an, ne determină să credem că nu erau stabiliți încă acolo. Situația lor, pentru câțiva ani, este următoarea:

	Dieci	Revetiș	Roșia
1876	-	4	8
1878	4	4	-
1880	-	-	2
1881	-	-	2

²⁵⁹ *** *Recensământul din 1869. Transilvania* (Traian Rotariu – coordonator, Maria Semenius, Mezei Elemer), Cluj-Napoca, 2008, pp. 44-45.

²⁶⁰ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 5, f. 59, 57-58.

²⁶¹ *Ibidem*, dosar 5, f. 179-181.

²⁶² *Ibidem*, dosar 15, f. 75, 76, 100, 101, 117.

²⁶³ *Ibidem*, dosar 15, f. 138, 159; dosar 16, f. 109.

²⁶⁴ În localitatea Dieci, în anul 1891, exista un număr de 1 097 locuitori, cf. *** *A Palias Nagy Lexicon*, vol. I, Budapesta, 1893, p. 291.

III. 1. 3. Populația în secolul al XX-lea

Pentru începutul secolului al XX-lea, date despre numărul populației avem doar începând cu anul 1910, dar nu pentru toate satele.

Anul	Dieci	Crocna	Revetiș	Roșia	Cocioba
1910	1 297	1 010	568	627	112
1915	1 216 ²⁶⁵	*	*	*	*
1918	1 124 ²⁶⁶	1 034 ²⁶⁷	*	*	*
1919	1 297 ²⁶⁸	*	*	*	*
1920	1 184 ²⁶⁹	*	*	*	*
1922	1 184	1 097	598	*	116
1927	1 004 ²⁷⁰	1 041 ²⁷¹	*	*	*
1928	1 021 ²⁷²	*	*	*	*
1930 ²⁷³	1 151	1 011	676	646	108

*) nu avem date

Din *Data statistica juxta conscriptionem regnicolare animarum anno 1910*, pe lângă numărul populației aflăm și configurația confesională a locuitorilor din cele cinci sate supuse de noi spre analiză²⁷⁴.

Localitatea	Ortodocși	Catolici	Greco-catolici	Luterani	Calvini	Evrei	Total
Dieci	1 252	34	34	2	2	6	1 297
Rosia	623	-	-	-	-	5	628
Crocna	990	8	8	-	2	9	1 010
Cocioba	103	4	4	3	2	-	112
Revetiș	566	-	-	-	-	2	568
TOTAL	3 534	46	46	5	6	22	3 615

În anul 1913 în satul Zamărd (Zemerzel), existau 65 de locuitori care, așa după cum reiese din evidențele parohiale, frecventau serviciile religioase de la biserica din Dieci. Din *Matricula botezărilor parohiei Dieci*, menționăm câteva cazuri de botez a unor prunci din Zamărd: *Olga-Cornelia*, fiica lui Nicolae Popescu și Olga Curta, “cavminius “ (sic !), de la casa cu numărul 21, a fost botezată ca naș de dr George Popa “asesor la tribunalul regesc din Arad” (poziția 2/1912); *Elena*, fiica lui Savu Șerb și Iulia Dașcău, zilieri, biriși domnesc, locuiau la casa cu numărul 20 (poziția 27/1912); *Petru*, fiul lui Spiridon Ghergar și Elena Iovuța, de loc din Crocna, cios domnesc în Zamărd (poziția 29/1927); *Ștefan*, fiul lui Ancuța Ștefan și Elena Rusu, zilieri, biriș domnesc (poziția 16/1913); *Petru*, fiul lui Petru Lazăr și Măriuță Iovuța, biriș domnesc (poziția 22/1913).

²⁶⁵ Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, București, 1915, p. 82.

²⁶⁶ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 250.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 251.

²⁶⁸ S. Moldovan, N. Togan, *op. cit.*, p. 82.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ (Redacția), *Sfințirea bisericii din Rădești. Vizitarea parohiilor din Dieci, Crocna, Almaș, Bonțești și Cil*, în “Biserica și Școala”, anul LI, nr. 43, 23 octombrie 1927, p. 2.

²⁷¹ *Ibidem*.

²⁷² A. P. O. R. Dieci, *Pachet I, dosar 7 (1928)*, f. 14.

²⁷³ *** *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, pp. 12-13.

²⁷⁴ *** *Sehematismus cleri Dioecesis Csanadiensis pro anno Domini MCMXIII*, Temeșvarimi, 1913. pp. 146-147.

În *Protocolul răposaților a parohiei Dieci* din 1908 (p. 11), este înregistrată înmormântarea lui Tripa Marta (+18 aprilie/1 mai 1908), fiica lui Tripa Ianoș „biriș”, locuitor în Zamărd. Un Tripa Adam, tot „biriș” la Zamărd, probabil din aceeași familie, locuia în Dieci la numărul 21.

Structura confesională din Dieci în 1927-1928 se prezintă astfel²⁷⁵:

Anii	Ortodocși	Romano-catolici	Bapțiști	Protestanți	Mozaici	Total
1927	1004	1	96	-	4	1105
1928	1038	1	77	1	4	1121

În anul 1928 structura etnică a locuitorilor din Dieci era formată din 1 116 români, 4 evrei și doar un singur maghiar. După confesiune: ortodocși – 1 038; romano-catolici – 1; protestanți – 1; mozaici – 4; alte confesiuni – 77.

Din anul 1930 dispunem de date statistice referitoare la numărul clădirilor, gospodăriilor și întreprinderilor comerciale sau industriale²⁷⁶.

Localitatea	Clădiri	Gospodări	Întreprinderi comerciale sau industriale
Dieci	299	27	1
Cocioba	22	22	2
Crocna	228	220	7
Revetiș	156	158	1
Roșia	150	143	-
TOTAL	855	813	11

Între 1958-1973, structura confesională din Dieci era următoarea:

Anul	Numărul	Familii	Ortodocși	Bapțiști	Penticostali
1956	254	339	954	197	15
1959	254	345	962	195	16
1960	*	371	981	*	*
1961	*	375	989	*	*
1962	*	384	1 003	197	8
1963	*	384	1 004	*	*
1964	*	390	995	*	*
1965	*	395	1 003	168	3
1966	*	397	1 002	*	*
1967	*	404	1 006	*	*
1968	*	406	1 007	*	*
1969	*	408	1 008	*	*
1970	*	412	1 010	*	*
1971	*	409	1 009	*	*
1972	272	409	1 004	*	*
1973	*	410	1 008	192	*

*) nu avem date

²⁷⁵ A. P. O. R. Dieci, *Pachet I, dosar 6 (1927)*, f. 55v.; *dosar 7(1928)*, f. 14.; (Redacția), *Sfințirea bisericii din Rădești. Vizitarea parohiilor din Dieci, Crocna, Almaș, Bonțești și Cil*, p. 2. În 1927, în satul Crocna existau 46 de credincioși bapțiști.

²⁷⁶ *** *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, pp. 12-13.

În anul 1956 erau un număr de 941 suflete, din care 471 bărbați și 470 femei. La recensământul din anul 1966, numărul populației din comuna Dieci cu satele aparținătoare era de 3.007 suflete, repartizate pe sate astfel: Dieci – 1 120 locuitori; Crocna - 812 locuitori; Revetiș (cu Cocioba) - 634 locuitori; Roșia - 441 locuitori.

În anul 1968 populația, pe grupe de vârstă, din Dieci și Crocna, era următoarea:

Categoría de vârstă	Dieci		Crocna	
	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei
0-5	27	29	19	18
6-10	37	44	21	16
11-15	43	46	33	25
16-20	42	44	24	34
21-25	27	33	20	25
26-30	32	44	12	30
31-35	47	48	24	27
36-40	25	48	28	39
41-45	48	24	33	33
46-50	36	37	28	43
51-55	15	27	27	26
56-60	47	37	34	33
61-65	27	34	28	28
66-70	36	26	20	26
71-75	18	26	14	8
76-80	14	4	4	2
81-85	5	1	2	12
TOTAL	526	552	371	425

În anul 1972, numărul total al sufletelor existente în cele cinci sate (Dieci, Crocna, Revetiș cu Cocioba și Roșia) era de 2 869 locuitori.

În anul 2005, numărul total al sufletelor era de 1 786, repartizați pe sate astfel: Dieci - 855, Crocna - 503, Revetiș cu Cocioba - 356, Roșia - 72. După sex situația populației se poate vedea în tabelul de mai jos:

Localitatea	Bărbați	Femei	Total
Dieci	432	423	855
Crocna	251	252	503
Revetiș cu Cocioba	175	181	356
Roșia	35	37	72
Total	893	891	1 786

III. 2. MISCAREA NATURALA A POPULAȚIEI

Date referitoare la mișcarea naturală a populației, pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai precis între 1852-1900, găsim în matricolele parohiale păstrate la Primăria comunei Dieci, așa după cum reiese din tabelul de mai jos.

Născuți			Răposați		
Băieți	Fete	Total	Bărbați	Femei	Total
520	512	1 032	431	438	869

Cele mai multe nașteri s-au înregistrat în anul 1887 (75 din care 32 băieți și 43 fete), iar cei mai mulți decedați s-au înregistrat în anul 1891 (97 din care 47 bărbați și 50 femei).

Perechi cununate (1882-1900)

Localitatea	1882-1891	1892-1900
Dieci	111	88
Revetiș	36	39
Crocna	*	71

*) nu avem date

Numărul botezaților în Dieci (1901-1980)

Anii	Băieți	Fete	Total
1901-1910	240	216	456
1911-1920	145	145	290
1921-1930	143	130	273
1931-1940	115	87	202
1941-1950	72	74	146
1951-1960	81	71	152
1961-1970	68	62	130
1971-1980	61	65	126

Cele mai multe nașteri, 54 (29 băieți și 25 fete), s-au înregistrat în anul 1905, și 51 (24 băieți și 27 fete), în anul 1912, iar cele mai puține în anul 1972, numai 6 (3 băieți și 3 fete).

Natalitatea, între cele două războaie mondiale scade brusc din cauza descompletărilor familiilor. Prin urmare, numărul născuților prezintă minimum în anii 1916, 1917, 1918, 1942 și 1943, după care, normalitatea se restabilește treptat, atingând nivele apropiate de perioada de dinaintea războiului mondial. În general, numărul băieților întrecându-l pe cel al fetelor, cu mici excepții. Începând din anul 1950 natalitatea este din nou în declin, cu excepții în anii 1951, 1953, 1954, 1956, 1960 și 1973.

Atât în secolul al XIX-lea, cât și în cel următor, s-au înregistrat și nașteri de gemeni. Prima naștere de gemeni din Dieci, de care avem cunoștință, este cea a fraților *Todor* și *Măriuță*, născuți la 20 iunie 1884, fiii lui Ioan și Floriță Gilea de la numărul de casă 23. Măriuță nu a trăit mult, doar câteva luni, până la 5 octombrie 1884²⁷⁷. La 17/29 decembrie 1894 s-au născut *Gheorghe* și *Iulia*, fiii lui Teodor și Iosana Sărac de la numărul de casă 163²⁷⁸.

În Dieci au existat și nașteri de tripleți. Este vorba de *Iulia*, *Maria* și *Ioan*, născuți la 4/16 martie 1895, fiii lui Toma și Floare Borlea de la numărul de casă 243²⁷⁹.

În secolul al XX-lea, la 16/29 noiembrie 1906 se naște *Pavel* și *Maria*, fiii lui Ioan și Maria Hălmăgean de la numărul de casă 183²⁸⁰. Matricolele parohiale mai menționează și pe *Ion* și *Floare*, născuți la 9/ 22 martie 1917, fiii lui Laurente Galea și Rozalia Negru de la numărul de casă 75²⁸¹ și pe *Floare* și *Marița*, născute la 5/18 decembrie 1918, fiicele lui George Lucoaie și Marica Jurcuța de la numărul de casă 35²⁸².

²⁷⁷ Arhiva Primăriei Dieci (în continuare: A. P. Dieci), *Protocolul botezaților din parohia Dieci*, poz. 22-23/1884.

²⁷⁸ *Ibidem*, poz. 58-59/1894.

²⁷⁹ *Ibidem*, poz. 11-12-13/1895.

²⁸⁰ Idem, *Protocolul botezaților din comuna bisericească rom. gr. or. Dieci începând cu anul 1906*, poz. 37-38/1906.

²⁸¹ *Ibidem*, poz. 5-6/1917.

²⁸² *Ibidem*, poz. 11-12/1918.

Comuna Dieci. Monografie istorică

În Dieci, în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, s-au mai născut încă patru perechi de gemeni, în familiile lui Lucoaie Pavel, Oarcea Ioan, Crișan Nicu și Lazăr Rodica.

***

În perioada 1956-1966, în *Dieci* și *Crocna* s-a înregistrat următorul spor al natalității, pe sexe.

Anii	Dieci		Total	Crocna		Total
	Băieți	Fete		Băieți	Fete	
1956	11	9	20	7	6	13
1957	5	4	9	5	6	11
1958	7	12	19	8	10	18
1959	4	6	10	6	2	8
1960	8	8	16	2	2	4
1961	7	13	20	2	2	4
1962	10	5	15	2	-	2
1963	4	3	7	2	1	3
1964	4	6	10	1	6	7
1965	5	5	10	4	6	10
1966	4	5	9	5	5	10

Numărul botezaților în Roșia (1901-1950)

Anii	Băieți	Fete	Total
1901-1910	118	89	207
1911-1920	45	64	109
1921-1930	43	50	93
1931-1940	24	43	67
1941-1950	23	17	

Numărul perechilor cununate în Dieci (1901-1980)

Anii	Dieci	Roșia	Crocna	Revetiș cu Cocioba	Total
1901-1910	141	36	108	42	327
1911-1920	87	21	63	51	222
1921-1930	140	29	56	57	282
1931-1940	95	14	*	20	
1941-1950	73	12	*	*	
1951-1960	73	*	*	*	
1961-1970	74	*	*	*	
1971-1980	67	*	*	*	

*) nu avem date

În ce privește mortalitatea, în anul 1906 din cei 53 decedați, un număr de 28 sunt sub vârsta de 18 ani, din care 25 sub vârsta de 10 ani (13 băieți și 12 fete) și 3 băieți între 11 și 18 ani. În anul următor mortalitatea a scăzut, înregistrându-se numai 13 decedați, 6 băieți și 7 fete sub 10 ani.

Cercetând matricolele decedaților pe anii 1906-1925, constatăm că decesele s-au datorat bolilor care au existat, ele fiind consemnate în mod foarte deficitar, pe măsura cunoaștințelor preotului. Protocolul bisericesc înscrie următoarele boli, în ordinea frecvenței lor: reuma, oftica, aprinderea de plămâni, tuberculoză (între 30-45 de ani), apoplexie, vărsat (în special la copiii sub vârsta de 5 ani), debilitate, hipertrofie, sgaiba, guta, tusa măgărească, tifos, anghina, epidemie spaniolă (în 1918 s-au înregistrat 7 cazuri), boală de apă, diaree, moarte de sânge²⁸³. La acestea se mai adăuga și o alimentație necorespunzătoare și lipsa de igienă.

Mortalitatea infantilă pe intervalul de timp dintre 1956-1966 în satele *Dieci* și *Crocna* se prezintă astfel:

Anul	Născuți vii	Morți
1956	33	3
1957	20	1
1958	37	-
1959	18	-
1960	20	2
1961	24	-
1962	17	-
1963	10	-
1964	17	-
1965	20	-
1966	19	-

Mortalitatea generală în *Dieci* între 1901 și 1980 este așa cum se prezintă în tabelul următor:

Anii	Bărbați	Femei	Total
1901-1910	170	175	345
1911-1920	157	184	341
1921-1930	127	102	229
1931-1940	90	80	170
1941-1950	76	83	159
1951-1960	42	54	96
1961-1970	44	52	96
1971-1980	61	60	121

Revetiș (1901-1950)

Anii	Bărbați	Femei	Total
1901-1910	57	96	153
1911-1920	71	67	138
1921-1930	49	47	96
1931-1940	43	61	104
1941-1950	34	44	78

Din matricolele parohiei *Dieci*, constatăm că unele decese s-au datorat unor „nenorociri”. Astfel, la 14/17 aprilie 1907, Pavel Oprea, fiul lui Solomia Indreica, în vârstă de numai 33 de ani, a

²⁸³ Bolile au fost menționate așa cum au fost înregistrate în matricole.

fost omorât de taurul comunal²⁸⁴, iar la 2/15 august 1912, Faur Ioan, în vârstă de 36 de ani, soțul Magdalenei Dârlea din Dieci (nr. 160), a fost împușcat din greșeală de Ioan Sărac din Dieci²⁸⁵. La 5/18 ianuarie 1914, Ana Galea, soția lui Ioan Galea din Dieci (nr. 124), în vârstă de numai 47 de ani, a murit „prin nenorocire”, fără a se menționa în matricolă și felul morții²⁸⁶.

George Jurcoi, fiul lui Pavel și Floare Jurcoi din Dieci (nr. 202), în vârstă de numai 12 ani, în ziua de 2/15 iulie 1916 s-a înecat în râul Crișul Alb²⁸⁷. În apele Crișului Alb la 10 februarie 1921 a fost găsit mort Pavel Dobra de numai 15 ani din Dieci (nr. 200). înecat, dar în vale, la 19 august/1 septembrie 1921 a murit Ioan Tipei, fiul lui Ioan și Maria Mărinaș din Dieci (nr. 152)²⁸⁸.

Ștefan Popa în vârstă de 35 de ani din Dieci (nr. 14), soțul Măriei Vesa, în ziua de 10 februarie 1921 a fost găsit mort la marginea comunei, presupunându-se că s-a sinucis. Este înregistrat și un îngheț, cel al Măriei Șerb (văduvă) din Dieci (nr. 53), moartă în ziua de 6 februarie 1921 la vârsta de numai 47 de ani.

În matricola răposaților din parohia *Revetiș* este înregistrată asasinarea lui Filimon Dologu de către armatele de unguri bolșevici cu ocazia retragerii acestora de pe aliniamentul văii Crișului Alb în aprilie 1919. La rubrica „Observații”, la aceeași poziție, preotul Pahomie Corpa, în 13/26 august 1919, nota că cel crezut mort s-a întors acasă din Strigoniu de unde a fost eliberat după ce armata română a ocupat orașul Budapesta²⁸⁹.

Sporul natural al populației pe anii 1956-1967, în satele *Dieci* și *Crocna*, se prezintă așa după cum reiese din tabelul de mai jos.

Anul	Născuți	Morți	Spor
1956	33	35	-2
1957	20	29	-9
1958	38	23	+14
1959	18	22	-4
1960	20	27	-7
1961	24	15	+9
1962	17	25	-8
1963	10	16	-6
1964	17	22	-5
1965	20	17	+3
1966	19	29	-10
1967	28	19	+9

III. 3. MIȘCAREA MIGRATOARE A POPULAȚIEI

După cum menționează preotul George Lupșa în *Cronica* sa, la Zemerzel-Zamărd, începând cu secolul al XIX-lea, contele Königsgseg a colonizat oameni din diferite ținuturi ale imperiului, Cehia, Boemia, Slovacia, mai târziu aducând și maghiari, „dându-le pământ gratis

²⁸⁴ A. P. Dieci, *Registrul răposaților parohiei Dieci...1907*, poz. 14/1907.

²⁸⁵ Idem, *Registrul răposaților parohiei Dieci...1912*, poz. 23/1912.

²⁸⁶ Idem, *Registrul răposaților parohiei Dieci...1914*, poz. 2/1914, f. 31.

²⁸⁷ Idem, *Registrul răposaților parohiei Dieci...1916*, poz. 18/1916.

²⁸⁸ Idem, *Registrul răposaților parohiei Dieci...1917*, poz. 23/1917.

²⁸⁹ Idem, *Registrul răposaților parohiei Revetiș...1919*, poz. 2/1919.

pe carele fieștecare din ei l-au folosit câte 6 ani”²⁹⁰. La 31 aprilie 1892, este înregistrat decesul lui Gheorghe Mărinaș (june), originar din Croația, lucrător ziler la domeniul de la Zamărd²⁹¹.

***

La începutul secolului al XX-lea, un număr de 12 dieceni au trecut Oceanul stabilindu-se, unii numai pentru o perioadă, alții definitiv în Statele Unite ale Americii. Este vorba de Dârlea Ioan (Liuru)²⁹², Galea Matei (Macei), Baranci Ioan, Lupșa²⁹³, Lupșa Novac²⁹⁴, Bujuț, Birău Ioan (Porâmbu)²⁹⁵, Igna (Hașu), Jimon²⁹⁶, Borlea, Galea (Bucurel), Gorgu. Din păcate nu dispunem de mai multe date despre cei menționați și peregrinările lor pe tărâmurile de peste Ocean.

Menționăm că la 6 martie 1932, este înregistrată cununia lui Petru Lăscău, fiul lui Ioan și Zenovia Lăscău din Roșia (nr. 18), în vârstă de 29 de ani, „de prezent muncitor în America”, cu Rozalia Bech²⁹⁷, în vârstă de 17 ani, fiica lui Franț și Rozalia Bech, născută în Străjiștea-Mare, de religie romano-catolică, stabilită cu familia în Dieci²⁹⁸.

Migrarea populației s-a înregistrat și după înființarea CAP - ului. Multe dintre familii au plecat din sat și s-au stabilit în orașe (Arad, Brad, Timișoara), sau în localități mai mari de pe valea Crișului Alb (Gurahonț, Pâncota, Sebiș). Erau în căutarea unui trai mai bun pentru ei și membrii familiei. Odată stabiliți la oraș, urmau unele cursuri de calificare, angajându-se la diferite întreprinderi de stat.

***

De-a lungul timpului în Dieci și în satele aparținătoare au trăit și locuitori de altă etnie, dar într-un număr foarte redus, de la o persoană la 4 sau 5. Ce mai mulți au fost *țigani*, veniți în Dieci prin imigrare din alte sate în căutare de lucru.

La început sau așezat în marginea satului în partea de nord-est, pe malul drept al văii, numită astăzi, *Valea Țiganilor*. Aici au ocupat atâta teren cât să-și poată construi o casă din pământ bătut și de dimensiuni mici, fiind tolerați atât de primărie cât și de locuitori. Era ușor de semnalat distincția categorică ce se făcea între români și țigani datorită vieții mult inferioare pe care o duceau.

Informații despre primii țigani din Dieci avem din anul 1878 când sunt menționați doar 4 suflete. Numele primului țigan din Dieci cunoscut, este Ștefan Corbei, de meserie lipitor²⁹⁹. Iosif (Ioșca) Covaci, căldărar și soția sa Maria Covaci, menționați în anul 1892, și s-au stabilit în Dieci venind din satul Ignești³⁰⁰. În anul 1897 este menționat Ristea Cărpaci, țigan corturar (nomad).

Existau și alți țigani corturari, Ristea Cărpaci, Cărpaci Ioan și Cărpaci Măria³⁰¹, Covaci Cărpaci Mărișca (nr. 83), Iosif Covaci cu soția Crâșmărița Covaci și fiul Rupunca, Catița Covaci și soțul Marcu Covaci, despre care preotul Ioan Bogdan menționează că locuiesc „mai mult în Dieci”³⁰².

²⁹⁰ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *Cronica*, f. 45.

²⁹¹ A. P. Dieci, *Protocolul răposaiților parohiei Dieci...1892*, poz. 55/1892.

²⁹² S-a născut în 1883 și a decedat în anul 1957. Este tatăl cântărețului bisericesc Dârlea Traian.

²⁹³ Frate cu soția lui Ioan Novac.

²⁹⁴ Lupșa Novac s-a născut la 13 februarie 1867 și a trăit până la 22 martie 1941. În anul 1925 era deja în S. U. A. Este tatăl preotului dr. Gheorghe Lupșa.

²⁹⁵ S-a stabilit în S. U. A. unde a și decedat.

²⁹⁶ S-a stabilit în S. U. A. unde a și decedat.

²⁹⁷ Nu am găsit date despre familia Bech și motivul stabilirii în satul Dieci.

²⁹⁸ Arhiva Primăriei Dieci, *Protocolul cununațiilor*, poz. 5/1932, p. 10.

²⁹⁹ În 2 mai 1882 este înregistrat botezul lui Zorinca (n. 21 aprilie 1882), fiica lui Ștefan Corbei, cf. A. P. Dieci, *Protocolul botezaților din Dieci*, poz. 13/1882.

³⁰⁰ În 15/27 octombrie se naște fiul lor Iosif, cf. Idem, *Protocolul botezaților din Dieci*, poz. 46/1892.

³⁰¹ În 1909 se naște fiul lor Vilmoș, cf. Idem, *Protocolul botezaților din Dieci*, poz. 38/1909.

³⁰² A. P. O. R. Dieci, *Protocolul botezaților*, poz. 11/1925.

În anul 1966 în Dieci mai existau doar 6 familii de țigani cu un număr de 24 suflete. Aceste familii erau: *Gheorghe Covaci* cu soția Lușca și copiii Tonci Covaci (n. 1949), Ioan Covaci (n. 1951) și Rodica Covaci (n. 1955); *Gheorghe Badea Covaci* cu soția Persida și fiicele Natașa (n. 1952) și Aurora (n. 1956); *Gheorghe Cârpati* (n. 1939) cu soția Maria Covaci (n. 1945) și fiica Mărioara (n. 1962); *Nicolae Covaci* (n. 1939) cu soția Doamna Cârpati (n. 1944), fiica Domnica (1964) și fiul Badea (n. 1966); *Covaci Terinca*, fiu Covaci Andronachi (1943) cu soția Munteanu Marghioala (n. 1946), fiu Nuțu (n. 1962) și fiica Aurica (n. 1964); *Bogdan Mărcuțu-Creciun* cu soția Sumți Covaci și fiu Ferdinand (n. 1953)³⁰³.

După numai câțiva ani au început să se mute în orașul Sebiș, ajungând ca după câțiva ani să nu mai fie nici un locuitor țigan. În orașul Sebiș s-au impus destul de repede în cadrul comunității etniei lor.

După cum am văzut pruncii îi botezau în religia ortodoxă. Din acest punct de vedere nu exista nici o deosebire între ei și români, doar atât că nu frecventau biserica decât cu prilejul botezului, cununiei (foarte rar) și înmormântare. Fiind de aceeași religie cu românii și trăind în contact permanent cu ei, țiganii au adoptat obiceiurile acestora. Aveau aceleași practici la botez, iar nunta lor decurgea în același fel ca și nunta românilor.

Astăzi nu mai există nici o familie de țigani, așa după cum am menționat, toate s-au mutat, de-a lungul timpului, în orașul Sebiș.

III. 4. ADMINISTRAȚIA CIVILĂ

Satul Dieci a avut Primărie încă din secolul al XIX-lea, până în anul 1950 când, a fost desființată, iar satul a trecut în administrarea Primăriei Revetiș. Aici a stat numai doi ani, până în 1952, când, a fost reînființată Primăria din Dieci, pe motiv că este mai mare și ca populație. Atât înainte cât și după reînființare, Primăria a funcționat în clădirea de *La drum*, unde mai târziu a fost sediul CAP - ului. Nu după multă vreme, sediul s-a mutat într-o clădire a Școlii generale, construită în perioada interbelică, peste drum de clădirea fostei școli confesionale din centrul satului. În urmă cu peste un deceniu, sediul Primăriei s-a mutat în clădirea de astăzi, inițial destinată ca edificiu școlar, schimbându-i-se destinația.

Satul Crocna, până în anul 1947, a avut Primărie de care mai aparțineau satele Pescari, Feniș și Iosaș, apoi, s-a mutat în satul Pescari. Din 1952, satul Crocna a trecut în administrarea Primăriei Dieci.

După reforma administrativă din 1968 se statornicește definitiv sediul comunei în satul Dieci, fiindu-i arondate satele Cocioba, Crocna, Revetiș și Roșia. Teritoriul comunei ridicându-se la 4 461 ha.

Menționăm numele câtorva primari care au funcționat la Primăria din Dieci, sau Sfatul Popular cum s-a numit, după instaurarea comunismului la putere. Primarii se numeau președinți ai Sfatului Popular. Amintim doar pe: *Lucoaie Aurelia*, *Marțiș Ioan*, *Urdaș Pavel*, *Moțoc Cev Gheorghe*. Ca secretari ai Primăriei, ani îndelungați au funcționat *Pavel Mărinaș*³⁰⁴ și *Pavel Rău*.

Din perioada de după 22 decembrie 1989, amintim pe: *Galea Toader* (1990-1992), candidat al Partidului Național Țărănesc Creștin și Democrat; *Moțoc Cev Gheorghe* (1992-2000)³⁰⁵, candidat independent în prima legislatură, iar în cea de-a doua, din partea PDSR -

³⁰³ A. P. O. R. Dieci, *Țiganii din Dieci 1966*, doc. neinventariat.

³⁰⁴ Din unele însemnări rămase de la Pavel Mărinaș aflăm: "În total am servit Statul și Obștea comunei timp de 50 ani, cu începere de la anul 1923 la 31 decembrie 1971". Pavel Mărinaș s-a născut la 8 noiembrie 1903 în Dieci.

³⁰⁵ Gheorghe Moțoc-Cev a fost ultimul primar din perioada comunistă, iar faptul că a fost ales și reales după revoluție, înseamnă că locuitorii comunei au apreciat realizările sale și experiența în domeniu.

ului; *Crișan Ioan* (2000-2004, 2004-2008, 2008-2012). Ultimul primar amintit este la al treilea mandat. Nu este intenția noastră a face judecăți de valoare despre unul sau altul dintre ei, însă, faptul că Ioan Crișan este la a treia legislatură, înseamnă că electoratul din cele cinci sate ale comunei, apreciind activitatea sa, au considerat să-i de-a votul în continuare.

Consiliul local Dieci, în legislatura 2008-2012, are următoarea alcătuire, în ordine alfabetică: Birău Marcu (Dieci), Bogdan Florin (Dieci), Chiu Ioan (Crocna) - viceprimar, Coșeran Vrenti (Crocna), Galea Adam (Dieci), Dobrei Pavel (Revetiș), Galea Sorin (Dieci), Galea Ștefan (Dieci), Omota Cirion (Crocna), Tabuia Rodica (Revetiș), Toader Adorian (Crocna). Pe lângă consilierii aleși mai funcționează un consilier al primarului, Sărac Ioan (Dieci).

Angajații Primăriei sânt: Gheorghită Vasile - secretar, Popuța Ioan Gabriel - jurist al Consiliului local, Mărioara Cismaș - contabil, ing. Dașcău Ioan - ofițer stare civilă, Mican Marcu - casier, ing. Tocoli Gheorghina - inspector specialist, ing. Bedelean Ioan - referent, Birău Ioan Toader - tehnician constructor, Țâț Moise Gheorghe - director Cămin cultural, Farcaș Elena - agent agricol, Omota Gheorghe - Inspectoratul pentru Situații de Urgență, Iovănuț Marcu Dănuț - paznic de pășune, Toma Iulian - șofer, Ardelean Luminița - guard.

Capitolul IV

Situația economică a locuitorilor (sec. XVIII-XX)

IV. 1. STAREA ECONOMICĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

IV. 1. 1. Câteva considerații

În secolul al XVIII-lea când a fost înlăturată definitiv stăpânirea otomană, românii s-au așteptat la o mai dreaptă repartizare a pământului, însă stăpânirea a repus în drepturi ca domni de pământ pe cei care o agresau. În anul 1732 s-a creat marele latifundiu al ducelui de Modena din care tăcea parte și ținutul Diecilor³⁰⁶.

Domnul de pământ era proprietarul adevărat asupra întregii întinderi de pământ, lucrat și nelucrat. El își avea proprietatea sa pe care o munceau bieții iobagi. Și ei beneficiau de anumite suprafețe de pământ pe care îl lucrau pentru ei, numite sesiuni „*colonicale*”, fiind socotiți numai niște „*coloni*” pe proprietatea „*domnului*” de pământ. Pentru aceste mici posesiuni trebuiau să plătească domnului de pământ și comitatului. Pe aceste sesii, țărani își întemeiau și gospodăriile. Există însă o pătură de țărani lipsită de sesie și de gospodărie proprie, lipsită total sau în cea mai mare parte de mijloacele de producție. Ei proveneau dintre membrii sărăciți ai obștilor satești care din cauza sărăciei erau nevoiți să se așeze pe pământul stăpânului. De multe ori; țărani din această categorie nu aveau nici avere mișcătoare, inventar viu sau mort (animale și unelte agricole), nu aveau nici casă fiind nevoiți să locuiască în casa altora în schimbul unei anumite „*chirii*” plătită în muncă sau natură (produse). În conscripțiile vremii această categorie de țărani poartă numele de *inquilini* sau *jeleri*³⁰⁷.

Față de jeleri, țărănimea iobagă se bucura de o oarecare libertate și stare. Iobagii posedau câte o gospodărie, sesie, fie în întregime, fie numai o parte. În general, ei își cultivau singuri ogoarele cu ajutorul brațelor tuturor membrilor familiei apti de muncă. Existau și cazuri când iobagii, cu o stare economică prosperă, foloseau și forța de muncă străină, disponibilă în rândul jelerilor lipsiți de gospodărie.

Unii dintre jeleri aveau animale de tracțiune sau pentru alte trebuințe gospodărești, iar alții erau lipsiți și de gospodărie și de vite, motiv pentru care erau nevoiți să împrumute vitele fie de la domnul de pământ, fie de la iobagii mai cu stare (*hospites*), în schimbul unor obligații pe care le suportau cu greu, sporindu-și astfel tot mai mult necazurile.

³⁰⁶ Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului*, p. 137.

³⁰⁷ Termenul *inquilinus* - *inquilini*, derivă din *in-quilinus*, care la rândul său derivă de la *incolo-ere*, a locui, locuitor, cf. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, p. 345.

Țăranii care posedau o sesie cât de mică, puteau trăi în condiții bune dacă domnii de pământ n-ar fi intensificat exploatarea, paralel cu fărâmițarea sesiei, aducând astfel mari nenorociri țăranilor care, în cele din urmă, erau nevoiți să facă împrumuturi pe care neputându-le restitui se vedeau siliți să renunțe la acea bucățică mică de pământ, îngroașând rândurile jelerilor³⁰⁸.

IV. 1. 2. Conscripția din 1746

Pentru a afla cel mai bine starea economică a țăranilor în prima perioadă a secolului al XVIII-lea, apelăm la *Domestica Conscriptio Processus Jenoviensis An 1746*³⁰⁹ care oglindește starea de fapt a locuitorilor din Dieci și împrejurimi. Recensământul a fost întocmit cu multă meticulozitate, trebuind să servească de bază la stabilirea impozitelor. Cuprinde toate gospodăriile impozabile din sate cu numele capului de familie, calitatea lui, numărul copiilor peste 16 ani, averea mobilă și imobilă a familiei. A fost încheiată la 30 martie 1746 în Arad și purta semnătura ostenitorilor ei Ștefan Szerda și Klempaj, comisari superiori ai comitatului.

Producția agricolă. Din conscripție reiese că țăranii în pământurile proprii semănau grâu, ovăz, porumb și orz iar în pământurile luate în arendă numai grâu, dar și aceasta numai la Cocioba Dumbrăvi ta și Zemerzel unde pământurile erau mai sărace și mai mici ca întindere.

Localitatea	Producția teritoriilor proprii				Fondul străin pentru arendă grâu
	Grâu	Orz	Ovăz	Porumb	
Cocioba	4 4/8	-	-	4/8	3
Zemerzel	2 6/8	-	2 2/8	1 6/8	6
Crocna de Jos	12	-	8 1/8	6 1/8	-
Dumbrăvița	8 4/8	-	5 4/8	3 3/8	2
Dieci	13	2/8	9 4/8	6 1/8	-
Craicova	11 4/8	-	3 4/8	2 5/8	-
Crocna de Sus	12 6/8	-	11 2/8	7 1/8	-
Revetiș	2 7/8		2 2/8	2 2/8	-
Roșia	2 7/8	-	2 2/8	2 2/8	-

Producția agricolă se lua după măsura de *cubul* a vremii de atunci³¹⁰. Cubului este sinonim cu șinicul. Dacă admitem că fiecare cubul de semănătură cuprindea extensiunea de câte un jugăr, avem cam tot atâtea jugăre de semănături.

Numărul animalelor. Agricultură și vitele sunt factori corelați în economie, mai ales în veacurile trecute când nu existau mașini agricole. Ele și în viața iobagilor s-au completat reciproc slujind același scop general, producția din care se copereau sarcinile publice ale vremii și traiul cel de toate zilele. Alături de rostul brațelor omului, vitele au servit ca ajutor la lucrul câmpului și la fertilizarea solului.

Din tabelul de mai jos, repartizat pe sate, putem vedea ce fel de vite și în ce număr au fost crescute de țăranii din Dieci și împrejurimi în anul 1746.

³⁰⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 346.

³⁰⁹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, Anexe, pp. 225-229.

³¹⁰ Cubului de Pojon avea un volum în litri, de 62.4984; un cubul făcea doi *vici* (*veka*, latinescul *veca*, plural *vecae*); al doileacubul era cel de Pesta, în litri: 93.7476. constând din trei viei; cel de-ai treilea sistem era cubului de Sarla (adoptat în registrele din comitatul Arad), care făcea dublul cubului de Pojon, adică în 4 viei, sau în litri 124.9978, cf. *Ibidem*, p. 111, nota 2.

Localitatea	Boi	Vaci	Cai	Juncani	Oi	Capre	Porci
Cocioba	8	5	2		-	-	12
Zemerzel	15	10	4	2	-	-	22
Crocna de Jos	28	25	9	4	-	-	32
Dumbrăvița	22	22	6	3	-	-	37
Dieci	42	32	9	13	-	3	75
Craicova	21	15	3	-	-	-	24
Crocna de Sus	41	29	7	-	12	-	64
Revetiș	16	9	5	-	-	-	18
Roșia	12	8	3		-	-	14
Total	205	155	48	24	12	3	298

Totalul vitelor mari și mici înregistrate în conscripția menționată dau cifra de 745 animale aparținând inventarului iobagilor. Lucoaie Ioan din Dieci era cel mai înstărit având 6 boi, 4 vaci, 3 cai, 2 juncani și 15 porci. Câte 4 boi mai avea și Mazăre Ioan (Cocioba), Tol Petru (Zemerzel), Tol Luca "alter" (Zemerzel), Bogeia Urs (Crocna de Jos), Drilă Petru (Dumbrăvița), Vesa Dumitru (Dieci), Măguran Lazăr (Dieci), Baranci Ioan (Dieci), Coi Mihali (Craicova), Sărac Blaj (Crocna de Sus), Mustea Mihali (Revetiș) și Biro Toager (Craicova).

Din tabel putem constata că existau puțini cai, ceea ce denotă că animale de tracțiune se foloseau boii și vacile de la din urmă beneficiind și de lapte pentru alimentația zilnică. La fel de puține erau caprele și ile. În acest timp un bou prețuia 13 florini renani, o vacă 9 florini, un junc de 2 ani 5-6 florini, o oaie cu lapte și miel 1,30-1,50 florini, un porc 3-4 florini, o găină 3-4 coroane.

Albinăritul, îndeletnicire de veche tradiție pentru omul cu așezare statornică, fiind o notă caracteristică românilor. Această îndeletnicire s-a practicat numai în satele Cocioba, Zemerzel, Crocna de Jos, Craicova și Revetiș, dar, de un număr foarte redus de locuitori.

Localitatea	Numele stuparilor	Numărul stupilor	Total
Cocioba	Stan Lup	2	2
Zemerzel	Tol Luca „alter” Ancuța Toager	2 3	5
Crocna de Jos	Bogeia Urs Bogeia Andrieș	2 1	3
Craicova	Bico Petru Birău Toager	3 4	7
Revetiș	Ghergar Toader	1	1
Total	9	18	18

Cu privire la *morărit*, conform conscripției, în Crocna de Sus existau două mori pe apă curgătoare, una a lui Lupa Mihai (n.n. probabil Lupșa) cealaltă a lui Blaj Sărac.

Vinărsăritul, în general, era legat de îndeaproape de elementul românesc, ca factor producător și în pomicultură. Cel ce practica vinărsăritul era considerat producător de vinars și se numea „vinărsar”. Din cele 9 așezări de care ne ocupăm în demersul nostru, numai în patru dintre ele se găseau proprietari de căldări pentru obținerea vinarsului. Este o dovadă că în aceste sate existau și întinse suprafețe cu pomi fructiferi, în special, pruni, meri și peri.

Localitatea	Numele proprietarului de căldare
Zemerzel	Tol Petru
Crocna de Jos	Hălmăgean Gheorghe, Popa Gavrilă
Dieci	Vesa Dumitru, Lucoaie Tămaș, Raț Ioan, Lucoaie Ioan
Crocna se Sus	Mărușter Ioan, Sărac Blaj, Gogol Pinteia, Boga Blaj, Boga Toma, Ghergar Mihai

Nu putem preciza dacă este vorba de producători pentru proprie trebuință sau pentru comercializare.

Meșteșugurile, conform conscripției, din punct de vedere al impozitului, erau clasificate în trei categorii sau clase, pe măsura mai mare sau mi mică a veniturilor rezultate din ele. În Dieci întâlnim pe Olar Filip, meșteșugar de clasa a III-a. Era iobag cu o stare materială precară, el nefigurând cu nici un inventar agricol, trăind probabil numai din venitul său de meșteșugar, probabil olar.

Impozitele. În anul 1714, Dieta impune fiecărui iobag o robotă de 4 zile pe săptămână, iar jelerilor câte trei zile, în vreme ce nobilii cereau ca aceste zile de robotă să le facă nu numai capii de familie ci toți membrii ei în putere de muncă³¹¹.

Încă din anul 1743 au fost fixate impozitele în următoarea proporție: pentru fiecare *hospites* (iobagi cu casă și pământ), se plătea (darea de cap), câte un florin; pentru fiecare *subhospites* (iobagi cu casă și fără pământ, trăind pe pământul altor iobagi) și *inquilini* (iobagi fără avut propriu, trăiau numai din munca brațelor), plăteau numai 55 fi. iar pentru frații care trăiau în indiviziune, cu gospodăriile lor, plăteau câte 50 cr.; pentru fiii de iobagi care erau trecuți de 16 ani se plăteau câte 25 cr.

Pentru fiecare pereche de boi sau vaci, după junei sau junce, după câte doi cai sau iepe sau după câte patru mânji, după câte 10 oi sau capre și după câte 8 porci, se plătea un impozit de câte un florin.

După semănăturile de grâu a câte 6 cubuli, după cea de orz și ovăz de câte 15 cubuli, după semănătura de porumb și mei de câte 5 cubuli se plătea impozit câte un florin. Coșurile de albine, tot câte 15, erau impozitate cu câte un florin, la fel se plătea și după mori. Meșteșugarii de clasa a III-a, plăteau câte 25 cr., cei de-a II-a câte 50 cr., iar cei din clasa primă câte un florin. Impozitele impuse încă din anul 1743 erau greu de suportat de către contribuabili.

IV. 1. 3. Conscripția din 1767

Din a doua umătate a secolului al XVIII-lea dispunem de informațiile furnizate de conscripția din 1767-1768³¹² din care reiese categoria localităților, numărul sesiilor și al familiilor de iobagi și o parte din terenurile pe care le aflau în posesie la data întocmirii ei.

Localitatea	Clasa localităț	Număr sesii	Număr familii (iobagi)	Intravilane (pojon)	Arături (iugăre)	Fânațe (pojon)
Cocioba	II	1 3/8	6	4 1/2	24	29
Crocna de Jos	11	7	47	114 1/2	179	201
Revețiș	II	7 2/8	44	90 1/4	213 1/2	109
Dumbrăvița	III	5 1/8	39	27 1/2	126	116 1/2
Craicova	III	3/8	3	2 3/4	9	6
Roșia	III	2 7/8	23	36 1/4	66	48 1/4
Zemerzel	III	4/8	4	1	21 1/4	6

³¹¹ Augustin Bunea, *Episcopii Dionisie Novacovici și Petru Pavel Aron*, Blai, 1902, p. 412.

³¹² G. Kovach, *Ahol Dozsa es Horea hadai jarak*, pp. 27-28.

IV. 1. 4. Reglementarea urbarială din 1771-1772

După cum am mai amintit, în secolul al XVIII-lea, iobagii erau supuși unor duble sarcini, atât față de domnul de pământ cât și față de stat. Creșterea sarcinilor față de nobili a fost generată de trecerea treptată a domnilor de pământ la gospodăria aloidală, depunand toate eforturile pentru a lua mari cantități de pășuni, păduri și arături din posesiunile iobagilor, dar și la mărirea obligațiilor de robotă. Paralel cu acestea au crescut și sarcinile față de stat din cauza administrației tot mai covârșitoare și a deselor războaie în care se angajaseră imperialii.

La un moment dat, interesele statului au ajuns în contradicție cu cele ale nobilimii, drept urmare, statul nu mai putea să tolereze abuzurile nobiliare care la rândul lor duceau la pauperizarea totală a contribuabililor. Interesele de stat au generat o nouă politică față de iobagi. Din inițiativa Mariei Tereza, în 1764-1765, Dieta a hotărât reglementarea urbarială. Potrivit sistemului administrativ, reglementarea urbarială³¹³ din 1771 a fost aplicată în comitatele, Arad, Bihor, Maramureș și Satu Mare³¹⁴.

În anii 1771-1772, conscripțiile au fost întocmite în toate satele comitatelor iar în 1786 au fost întocmite și tabele centralizatoare pentru fiecare comitat în parte. Tabele ne arată clasificarea localităților, numărul familiilor de iobagi, al jelerilor tară casă, cantitatea sesiilor iobăgești, suprafața intravilanelor în măsuri de pojon, suprafața arăturilor în iugăre, a tanațelor în cosituri, întregirea sesiilor³¹⁵.

Localitatea	Clasa localității	Număr familii	Număr jeleri cu casă	Număr jeleri fără casă	Număr sesii	Intravilane (pojon)
Crocna de Jos	II	47	10	-	7	65
Dieci	II	58	7	-	9 3/8	122
Dumbrăvița	III	39	11	-	5 1/8	32
Crocna de Sus	III	41	28	4	6/8	100 3/4
Cocioba	II	6	9	-	1 3/8	5 3/4
Revetiș	II	44	6	-	7 2/1	95 3/4
Zemerzel	III	4	21	-	4/8	17 2/4
Roșia	III	23	28	-	2 7/8	21 2/4
Craicova	III	3	23	-	3/8	14 3/8
Cioresti	III	6	9	-	6/8	10 1/4

Datele din tabele următoare se referă la pământurile urbariale și nu conțin pământurile nobiliare aloidale. Paragraful III din capitolul 5 al urbariului descrie modalitățile dijmuirii care trebuia să fie făcută între 21 iunie și 20 august ale fiecărui an.

Localitatea	Arături (iugăre)	Fânațe (cosituri)	Întregirea sesiilor
Crocna de Jos	174	16 1/2	-
Dieci	180	204 1/4	-
Dumbrăvița	147	131 1/2	-
Crocna de Sus	153 2/4	154	-
Cocioba	29	29	-

³¹³ *Urbariu*, este un termen folosit în Transilvania Medievală pentru un document în care erau consemnate obligațiile iobagilor față de stăpânul feudal, cf. *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București. 1982, p. 234

³¹⁴ G. Kovach, *Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771/ 1772*, în „Ziridava”, VIII, 1977 p. 125.

³¹⁵ *Ibidem*, pp. 131, 134.

Comuna Dieci. Monografie istorică

Revetiș	222	114 1/2	2 4/8
Roșia	107 2/4	49 1/2	-
Zemerzel	52 3/4	23	-
Craicova	14 3/8	27 1/8	26
Ciorești	32	21	-

O alta categorie a sarcinilor iobăgești era dijma mică. Potrivit urbariului, după fiecare sesie se pretindea un car de lemne, o iție de unt, dare de cocoși, pui, ouă. După fiecare casă, iobagii erau obligați la o arendă de un florin, taxă ce privea pe iobagi; pe jelerii cu casă³¹⁶.

Localitatea	Cantitatea robotelor cu jug pe an	Cantitatea robotelor cu palma	Arenda fumărit în forinți	Darea de lemne (cărare)	Darea de unt (iții)	Darea de pui și cocoși (bucăți)	Darea de ouă (bucăți)
Crocna de Jos	434 8/40	1 048 8/70	57	8 44/1 60	8 44/160	16 44/80	95 12/40
Dieci	550 9/40	1 229 4/20	65	10 19/160	10 19/160	20 19/80	127 2/40
Dumbrăvița	307 2/42	712 2/21	40	5 161/168	5 161/168	11 75/84	70 36/42
Crocna de Sus	341 33/42	1 056 1/21	69	5 154/168	5 154/168	11 75/84	78 15/42
Cocioba	76 2/40	188 2/20	8	1 66/160	1 66/160	2 66/80	17 22/40
Craicova	19 21/42	453	26	63/68	23/168	63/84	421/42
Revetiș	456 17/40	994 17/20	50	8 126/160	8 126/160	17 48/80	65 14/42
Roșia	157 10/40	688 10/20	51	3 4/168	3 4/168	6 4/84	36 14/42
Zemerzel	33 31/42	445 10/22	25	108/168	108/168	1 24/84	7 33/42
Ciorești	48 25/42	159 4/21	15	157/168	157/168	1 73/84	11 1442

Tabloul centralizator mai pune în evidență și unele cantități de pământ aflate în folosința comunei. În cazul comunelor de care ne ocupăm nu întâlnim însă așa ceva. Comunele sunt supuse și la o dare generală pentru taxa cârciumăritului pentru care se plătea 3 forinți ca taxă pentru căldarea pentru vinars și vânzarea vinului.

Tabelul centralizator evidențiază și contribuția anuală a comunelor față de fondul de stat. În general, acest impozit era stabilit în raport cu suprafețele cultivate și cu zestrea de animale ale țăranilor³¹⁷.

Localitatea	Taxa cârciumăritului (forinți)	Impozit anual (forinți)
Crocna de Jos	3	171,15
Dieci	3	165
Dumbrăvița	3	123,45
Crocna de Sus	3	171,15
Cocioba	3	28,45
Craicova	3	57,30
Revetiș	3	98,45
Roșia	3	102,30
Zemerzel	3	55
Ciorești	3	38,45

³¹⁶ *Ibidem*, pp. 144, 146-147, 150, 153, 156.

³¹⁷ *Ibidem*, pp. 157, 158, 159, 161.

În Dumbrăvița existau 7 familii de iobagi care posedau o suprafață de 7 1/2 pojoni pentru care plăteau un impozit de 92 forinți și cr.³¹⁸ Din punct de vedere economic cele mai puternice localități erau Crocna de Jos, Crocna de Sus și Dieci.

Conscripțiile urbariale au fost efectuate pe baza declarațiilor individuale ale iobagilor, deci am putea presupune că de frica impozitelor, nu peste tot au declarat apartenențele lor iobăgești cu cea mai mare exactitate. Cu toate acestea putem constata ca ei dispuneau de anumite suprafețe de teren arabil, repartitia în cadrul comunelor fiind inegală.

Analizând datele conscripțiilor, observăm că țăranii dispuneau de mici cantități de pământ arabil. Repartitia pământurilor era inegală în cadrul comunelor. Conscripțiile urbariale sunt primele statistici exacte ale gospodăriilor iobăgești și ca izvor statistic ne oferă date prețioase privind starea materială a țăranimii³¹⁹.

Localitatea	Clasificarea localității	Intravilane	Arături (iugăre)	Cosituri (holde)	Total holde
Dumbrăvița	III	5,2	25	22	49,-6
Cocioba	II	3,2	20,7	20,7	43
Crocna de Jos	II	8,2	23,6	21,6	49,3
Revetiș	II	12,5	29	15,1	50,3
Craicova	III	6	20	14	37
Rosia	III	14	28	7,3	40,3
Zemerzel	III	2	43	12	56

Urbariul Măriei Tereza a reglementat și unele probleme legate de conducerea internă a comunelor căutând prin aceasta să pună capăt unor abuzuri ale domnilor de pământ. A asigurat alegerea judei și a altor conducători locali de către comunitatea sătească cu aprobarea domnului de pământ, judele fiind scutit de porția militară. A admis schimbarea liberă a sesiilor între iobagi, moștenirea sau schimbarea acestora, toți fiind considerați cu drepturi de liberă strămutare. Fixa precis și obligațiile iobăgești, astfel ei știau de ce dispun fiind mult mai cointeresați în dezvoltarea gospodăriilor proprii. Legea sugera, pentru părțile apusene, o situație mult mai bună decât înainte³²⁰.

Urbariul era un contract scris, încheiat între stăpânul de pământ, țăranii iobagi și jeleri prin care se stabileau drepturile și obligațiile reciproce ale acestor categorii sociale. Ei știau de ce dispun, fiind astfel mult mai cointeresați în dezvoltarea gospodăriilor proprii.

În anul 1771, în satul Dumbrăvița existau 7 familii de iobagi care posedau o suprafață de 7 1/2 pojoni, pentru care plăteau un impozit de 92 forinți și 3/4 cr.³²¹

Localitatea	Numărul sesiilor	Numărul familiilor de iobagi	Împărțirea familiilor după sesii					
			1/8	2/8	3/8	4/8	6/8	întregi
Dieci	9 3/8	58	44	14	-	-	-	-
Dumbrăvița	5 7/8	39	37	2	-	-	-	-
Revetiș	7 2/8	44	33	9	2	-	-	-
Roșia	2 7/8	23	23	-	-	-	-	-

Starea jelerilor cu casă reiese din tabelele de mai jos. Jeleri fără casă nu existau³²².

³¹⁸ *Ibidem*, pp. 30-31.

³¹⁹ *Idem*, *Ahol Dozsa es Horea*, pp. 30-31.

³²⁰ *Idem*, *Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771/1772*, pp. 56-57; *Idem*, *Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului*, în „Aradul, permanența în istoria patriei”, p. 167.

³²¹ *Idem*, *Ahol Dozsa es Horea*, p. 36.

³²² *Ibidem*, pp. 43, 44-45, 54-55, 60.

Localitatea	Numărul	Intravilan (m. p.)	Arături (holde)	Cosituri (tăieturi)
Dieci	7	7 1/2	1	3
Dumbrăvița	3	1 3/4	3	-
Cocioba	2	2 1/4	-	-
Craicova	23	11	28 1/8	20
Crocna	10	7 1/4	8 2/4	11
Revetiș	6	-	8 1/2	5 1/2
Roșia	28	15 1/4	41 1/2	28
Zemerzel	21	16 1/2	31 1/2	17

Localitatea	Boi	Cai	Vaci	Oi-capre	Porci	Familii de albine
Dumbrăvița	44	7	56	14	116	2
Dieci	82	22	83	27	188	-
Revetiș	18	3	29	-	48	-
Roșia	39	15	50	-	65	-
Total	183	47	218	41	417	2

Situația jelerilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea, comparativ cu 1771, se prezenta astfel:³²³

Localitatea	Numărul jelerilor		Intravilane		Arături		Cosituri	
	1771	1800	1771	1800	1771	1800	1771	1880
Dieci	7	8	7 1/2	9 1/4	1	3 2/8	3	1 7/8
Dumbrăvița	-	3	-	-	-	1 3/4	-	-
Craicova	23	1	11	1 1/4	28 1/8	2 1/8	20	-
Revetiș	6	-	-	-	8 1/2	-	5 1/2	-
Roșia	28	5	15 1/4	7 2/4	41 1/2	-	28	-
Zemerzel	21	1	16 1/2	-	-	-	17	-

În 7 septembrie 1792, camera ungară a scos la licitație mai multe sate între care și satele Cocioba, Revetiș, Roșia, Crocna de Sus, Crocna de Jos și Zemerzel. După trei ani, în 1795, s-a stabilit și modalitățile de evaluare a domeniilor. La baza evaluării se afla venitul anual la care se adăugau clădirile, zestrea de animale, venitul urban, valoarea robotelor și gradul de organizare al alodiilor. În anul 1797, satul Cocioba este vândut de Tibold Ferenc și Mihaly. Evaluarea ridicându-se la suma de 2 058, 20 forinți iar cea a târgului la suma de 2 900 forinți³²⁴.

IV. 2. STAREA SOCIAL-ECONOMICĂ ÎN SECOLELE XIX-XX

Până către mijlocul secolului al XIX-îlea, majoritatea comunelor din aceste părți tăceau parte din marele domeniu erarial, sub administrația căruia țărănimea a dus o muncă uriașă de dețelenire și defrișare mărind considerabil suprafețele cultivabile. Majoritatea acestora au fost cuprinse în inventarul apartenențelor urbariale.

În timpul războaielor napoleoniene erariul începe vânzarea domeniilor sale, cumpărătorii provenind, în mare parte, din rândurile negustorilor sau unele elemente ale nobilimii. Îndată

³²³ *Ibidem*, pp. 78-79.

³²⁴ *Idem*, *Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului*, p. 174; *Idem*, *Ahol Dozsa es Horea hadai jartak*, p. 93.

după cumpărare, dispunând și de un capital financiar necesar, ei trec la reorganizarea domeniilor cumpărate, iară însă să renunțe la veniturile urbariale. Toate aceste măsuri au contribuit la înrăutățirea situației materiale a țărânimii³²⁵.

În anul 1804, domeniul Sebișului cu satele Sebiș, Chertiș, Prăjești, Ignești, Donceni, Minead, Govojdia, Berindia, Roșia, Revetiș, Ciorești, Zemerzel, Craicova, Nădălbesti, Slatina, Susani, Dieci, Dumbrăvița, Crocna de Sus, Crocna de Jos, Șara și Laz, iar în 1808 și satul Neagra, este cumpărat de Iosif Königsegg de Rothenfels și Aulendorf. Domeniul Sebișului cu o suprafață de 200 000 iugăre mici (cu 1 000 de stâneni pătrați), în anul 1821 a fost reorganizat și suprafețe întinse de pășuni și păduri au fost răpitate de la iobagi iar centrele aloidale au fost stabilite la Sebiș și Dieci³²⁶.

Contele Königsegg, pe aceste pământuri, a colonizat cehi, bohemi, iar mai târziu slovaci și unguri, dându-le pământ gratis pe care fiecare din ei l-au folosit câte 6 ani. Aceștia, cu timpul, au părăsit comuna Dieci sau cele din jur³²⁷.

Formarea alodiilor noi a fost condiționată de remăsurarea hotarelor comune și de o nouă delimitare a sesiilor iobăgești. Cu această ocazie, pământurile comune și sesiile iobăgești au fost repartizate pe alte locuri decât unde fuseseră până atunci. Majoritatea jalbelor menționează că domnii de pământ au căutat să-și păstreze pământurile cele mai bune. Noile sistematizări de hotare au uniformizat sistemul de cultivare a hotarelor. Sesiile risipite au fost grupate după un sistem nou iar hotarul iobăgesc a fost închis, în consecință începe fărâmițarea lotului urbarial. Frecvență a fost și luarea cu forța a pământurilor de la iobagii rămași fără vite de jug.

În afară de schimbarea pământurilor iobăgești, de o calitate bună cu altele mai slabe, o serie de plângeri ale iobagilor se refereau la sarcinile foarte mari de robotă. Îndeplinirea lor se urmărea în modul cel mai necruțător și de cele mai multe ori în perioada cea mai nepotrivită. Se înregistrau și abuzuri în ce privea ținerea evidenței robotelor. În anul 1814, țărâni din Dieci se plâng de faptul că au fost înșelați cu câte 16 zile de robotă fiecare, iar în 1823, că li se pretindeau de fiecare zi restanță de robotă, câte o zi și jumătate. Pentru răscumpărarea vitelor prinse pe locuri oprite, erau pedepsiți cu zile de robotă. Într-o altă jalbă a diecenilor se arată că zilele de robotă cu vitele erau calculate doar ca robote cu palma³²⁸. Alte sarcini impuse de domnii de pământ asupra iobagilor pot fi enumerate: amenzile în bani puse pentru vitele zălogite, vânzarea considerată ilegală a băuturilor, pentru interdicția de a folosi pășunea.

Din tabelele de mai jos reiese numărul familiilor iobăgești, al loturilor, de la începutul secolului al XIX-lea, în comparație cu anul 1771³²⁹.

Localitatea	Numărul familiilor de iobagi		Numărul sesiilor	
	1771	început sec. XIX	1771	început sec. XIX
Dieci	58	103	9 3/8	36
Dumbrăvița	39	63	5 4/8	18 3/8
Cocioba	6	10	1 3/4	4 4/8
Craicova	3	39	3/8	13 2/8
Crocna	47	60	7	19 2/8
Revetiș	44	121	7 2/8	30 1/4
Roșia	23	112	2 7/8	30 2/4
Zemerzel	4	31	4/8	10 5/8

³²⁵ Idem, *Situația țărânimii din comitatul Arad și lupta ei împotriva exploatării în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și articole de istorie”, București, XVI, 1970, p. 50.

³²⁶ *Ibidem*.

³²⁷ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 45.

³²⁸ G. Kovach, *Situația țărânimii din comitatul Arad și lupta ei împotriva exploatării în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 55.

³²⁹ Idem, *Ahol Dozsa es Horea*, pp. 70-73, 74-75.

*Conscripția din 1828*³³⁰ ne prezintă o situație generală din această perioadă. Sunt evidențiate persoanele între 18-60 de ani, iar cei peste 60 de ani, dacă erau capi de familie, erau trecuți în rubrica respectivă după starea materială. În numărul iobagilor erau cuprinși toți țărani cu peste 1/8 de sesie, jelerii cu casă dacă aveau ceva bunuri imobile, precum și cei fără casă. Sunt evidențiate suprafața pământurilor cultivate, fânațele, numărul animalelor.

Localitatea	Numărul populației (18-60 ani)	Iobagi (familii)	Jeleri (familii)	Case	Arături (pojon)	Fanațe (zi de coasă)
Cocioba	27	14	3	15	78	39
Crocna de Jos Crocna de Sus	304	163	31	192	1111 1/2	513
Dieci	376	152	16	168	572	312
Revetiș	181	106	1	106	739 1/2	329
Roșia	159	66	47	113	246	123
Total	1047	499	98	694	246	1314

În conscripție erau evidențiate persoanele între 18 și 60 de ani, dar cei peste 60 de ani, dacă erau capi de familie, erau trecuți în rubrica respectivă după starea materială. Între iobagi erau cuprinși toți țărani cu peste 1/8 de sesie, jelerii cu casă dacă aveau bunuri imobile, precum și jeleri, slugi fără casă³³¹.

În anul 1828, situația animalelor pe care le dețineau țărani se poate vedea din tabelul următor.³³²

Localitatea	Boi	Vaci	Juncani	Cai
Cocioba	6	5	2	-
Crocna	106	23	113	2
Dieci	68	25	105	1
Revetiș	70	13	70	-
Roșia	14	15	1	4
Total	264	81	291	7

În ce privește numărul animalelor din Dieci la sfârșitul secolului al XIX-lea, dispunem de unele însemnări ale preotului George Lupșa. Astfel, aflăm că, în anul 1890, existau 2 312 capete de animale³³³.

Suprafața pământurilor cultivate aflate în posesia țăranilor la 1828, repartizată pe sate, este următoarea:³³⁴

Localitatea	Suprafața pământurilor (iugăre)	Media de familie (iugăre)
Cocioba	78	4,1

³³⁰ Idem, *Conscripția satelor arădene în 1828*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987, p. 107 u.

³³¹ *Ibidem*, p. 107.

³³² *Ibidem*, pp. 114-116.

³³³ George Lupșa, *Scrisoare memorabilă către viitorimea crescândă în Dieci de la anul esificării scoalei 1890* (copie). Originalul se află la Muzeul Județean din Arad. Documentul a fost așezat în 15/27 august 1890 într-o cutie confecționată din piatră albă ce a fost zidită în fundația școlii noi, “anume în ungherul alor doi pereți spre mâna stângă în partea de cătră răsărit prin care să desparte salonul scoalei de cătră locuința învățătorului”, cf. A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *Cronica bisericii parohiale din Dieci*, f. 22. Originalul se află la Muzeul Județean din Arad.

³³⁴ *Ibidem*, pp. 118, 120.

Crocna	1.068 6/8	5,5
Dieci	598	3
Revetiș	698 6/8	6,5
Roșia	246	2,1

În aprilie 1849, este întocmită o statistică a pământurilor distribuite locuitorilor din satul Dieci. Documentul este semnat de solgăbirăul Sömögyi Sándor și Kòsit, în calitate de jurat³³⁵.

„Pământurile nou distribuite în ordinea caselor în localitatea Dieci. Lot intravilan sub numărul de mai jos al cărui număr clar sub nume să află, cu altul a schimbat 9, la care s-au anexat extravilanele lotului nr. 9.

- Nr. 12 lotul de jeler s-a înscris pe Michaeli Carol
- Nr. 13 lotul de jeler s-a înscris pe Michaeli Carol
- Nr. 16 lotul de jeler s-a înscris pe Michaeli Carol
- Nr. 17 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Gale Petru
- Nr. 19 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Mariș Iosif
- Nr. 26 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Gale Simion a lui Lazăr
- Nr. 27 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Gale Ioan a lui Gruiu
- Nr. 30 lotul de jeler cu extravilan Walstein lot regal de folosință
- Nr. 31 lotul de jeler cu extravilan Walstein lot regal de folosință
- Nr. 33 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Pui Todor s-a scris
- Nr. 35 lotul de jeler cu 1/4 extravilan pe Pui Sofron s-a scris
- Nr. 40 lot intravilan întrucât pe el nu se poate construi, nobilul 1-a schimbat cu lotul de jeler nr. 103 la care s-a anexat intravilanul de la numărul 40 și în felul acesta lotul de la nr. 40 rămânând fără vilan, a rămas lor de jeler
- Nr. 43 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Grufeld Filip
- Nr. 44 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Galea Toma
- Nr. 60 lor cu 1/4 extravilan s-a scris pe Pui Marc
- Nr. 70 lor cu 1/4 extravilan s-a scris pe Gale Ilie
- Nr. 72 lor cu 1/4 extravilan s-a scris pe Lucoaie Semion lui Marina
- La lotul nr. 51 s-a anexat extravilanul nr. 77, Galea pentru Toma Simedriu
- Nr. 83 lot cu 1/4 extravilan s-a anexat la Blaj Nicolae
- Nr. 91 lot de jeler tară extravilan s-a anexat la Mariș Toader
- Nr. 102 lot de jeler Iară extravilan s-a scris la Dârlea Spiridon
- Nr. 108 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Gale Sumina lui Isur
- Nr. 109 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Galea Toader a lui Costi
- Nr. 114 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Vesa Sumedrea
- Nr. 121 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Danci George
- Nr. 122 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Danci Ioan
- Nr. 130 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Vesa Miron
- Nr. 131 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Michaeli Carol
- Nr. 134 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Vesa Ioan a lui Toager
- Nr. 138 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Crainic Todor
- Nr. 140 lot cu 1/4 extravilan s-a scris la Vesa Marc a Flori
- Nr. 143 lot de jeleri cu intravilan s-a scris la Lupșa Marcu
- Nr. 171 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Lucoaie Ilie Savi
- Nr. 172 lot cu 1/4 extravilan s-a pe Dârlea Ion a Marcului
- Nr. 175 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Tipei Pavel
- Nr. 178 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Lupșa Toader
- Nr. 181 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Lucoaie Simion
- Nr. 185 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Birău Sumina a lui Ion

³³⁵ Documentul se artă în *Arhiva Vukovics* păstrată într-o colecție particulară.

Nr. 187 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Tursan Pavel
Nr. 192 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Tipei Todor a Lupului
Nr. 194 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Mustea Ivantie
Nr. 201 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Dârlea Moisă
Nr. 203 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Dumbravă Nica
Nr. 225 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Lupșa Toager
Nr. 227 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Tomuța Simion
Nr. 232 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Vlad Ioan
Nr. 235 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Cios Iov
Nr. 238 lot cu 1/4 extravilan s-a scris pe Gale Anti
La lotul 242 intravilan se anexează 1/4 extravilan cu nr. 225 la Lucoaie Mihai a lui Gheorghe
Nr. 256 se anexează la Birău Crăciun
Nr. 261 lot cu 1/4 extravilan se scrie pe Vesa Ioan a lui Spiridon
Nr. 263 lot cu 1/4 extravilan se scrie pe Baranci Simion
Nr. 292 lot cu 1/4 extravilan se scrie pe Popa Todor
Nr. 305 lot cu 1/4 extravilan se scrie pe Galea Alexa.”

***

Despre starea socială a locuitorilor din Dieci la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, avem mărturia preotului George Lupșa de la sfârșitul anului 1907:³³⁶

„Lucru natural, că trecând moșii și strămoșii prin atâtea schimbări dela moșiile avute, apoi dela cămară sau erariu la iobăgia domnească cu greu au trăit, nu altcum ani neroditori, - colera din anul 1831-1873, toate aceste au împiedicat înaintarea lor atât în cele materiale, cât și în cele intelectuale sau culturale. Totuși se văd azi semne bune de îndreptare și de progres; mai ales de un timp de 10 ani încoaci poporul umblă în număr frumos și regulat la Sfânta biserică împreună cu pruncii săi. Iubește mai mult azi învățătura de carte. Cultivă pământul mai rațional. Crește vite după soi. Cultivă pomi mulți, de-ți-e bucurie și mângâiere, ba chiar fală, că pe unde numai umblii prin hotar, pe tot locul e plin de pomi. Au început a planta pomi și în pământurile lor proprii, un lucru bun e acesta că îmbunțește pământul său. Toți acei ce s-au trezit mai înainte și au plantat pomi, au căpătat și capătă în tot anul o sumă considerabilă de bani, mai ales prune, prin ce au câștigat chiar un renume și dacă vor continua mai departe cu plantarea pomilor sigur vor deveni mai curând și la o mai bună stare materială. Poporul e lucrător și priceput la lucrul său. În privința cărețeniei are înclinare destulă, totuși le mai lipsește încă mult.

Are poporul și defecte destule, anume îi place să se ospăteze adeseori mai pe la birt, pe la clăci și pe la alte locuri unde i se poate da ocaziunea de băut. Cei mulți de pe la târguri și piețe, cam și fără mare lipsă, numai ca să nu-și împlinescă lipsa și dorința ca creștini. Nu sunt bețivi ca atari, dar nu-și aleg timpul când să bea, de unde urmează, că încă tot nu cunosc aceea ce e spre stricarea lor. Precum e băgarea în datorii fie pentru ori ce lipsă mică. Îmbrăcăminte prea scumpe pentru ce nu au rând, mai ales pe femei. Cumpărarea mai multor articule străine decât ce poate el vinde de la sine.

În fine, în cea bună nădejde că școala și învățătura din școală pentru pruncii cei de la 6-12 și dela 12-15 ani au se iasă și o parte mare de măiestrii³³⁷, de care avem lipsă să fie între noi, cătră cei ce sunt și acum apoi creșterea tuturor în legea noastră strămoșească, umblarea regulată la sfânta biserică, cinstirea și ținerea acestora, păzirea poruncilor Dumnezeuiești, bisericiești și împărătești, și în fine daci vor ține sus și tare la această zisă a lui Dumnezeu: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face”.

***

³³⁶ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 45-46.

³³⁷ Cu sensul de meseriași.

Funcționarii care și-au desfășurat activitatea în Dieci și a căror nume le cunoaștem sunt Nicolae Popp și Leontin Feier, amândoi notari comunali. *Nicolae Popp* este tatăl profesorului, graficianului și pictorului Alexandru Popp din Cluj. Nu cunoaștem din ce an funcționa ca notar în Dieci.

După plecarea notarului Nicolae Popp, în postul rămas vacant, din 1874, a venit *Leontin Feier*. S-a născut la Pâncota în 30 august 1849, în casa preotului Nicolae Feier. La 24 februarie 1876 s-a cununat cu Mozes Rozalia, născută în 24 decembrie 1857 în Sebiș. Au avut împreună trei copii: Irina (născută în 16 noiembrie 1875 în Dieci), Andrei (născut în 9 martie 1878 în Dieci) și Maria³³⁸ (născută la 4 octombrie 1879 în Dieci). La vârsta de numai 24 de ani, soția notarului trece la cele veșnice (26 aprilie 1881)³³⁹. Rămânând singur cu trei minori de crescut, este nevoit să se recăsătorească. La 19 octombrie 1882, la Budapesta, se cunună cu Zacharadnizsky Sidonia (născută în 24 decembrie 1850 la Budapesta), cu care are doi copii, pe Elena³⁴⁰ (născută în 3 aprilie 1885 la Dieci) și pe Leontin (născut în 21 noiembrie 1888 la Dieci)³⁴¹.

Notarul Leontin Feier a funcționat până în anul 1902 când se pensionează. După pensionare a continuat să locuiască în Dieci la numărul de casă 21 și a răposat la 29 ianuarie/11 februarie 1919 în vârstă de 70 de ani³⁴².

Despre **meseriașii** din Dieci deținem foarte puține date. Cunoaștem că, în 1889, își desfășura activitatea *Petru Nan*, „maestru faur”, care după nume poate fi din Dieci, din numeroasa familie cu acest nume³⁴³. În același an este menționat un al meșter fierar, *Petru Stan*, despre care însă nu avem mai multe date. După nume se pare a fi localnic.

La mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului, venit din Moneasa, unde s-a născut în anul 1855, și se stabilește în Dieci, la casa cu numărul 197, meșterul *Iozsef Schranko*, de meserie rotar. În Dieci își întemeiază o familie, căsătorindu-se, la 16 februarie 1886, cu Carolina (născută Băcan) din Dieci³⁴⁴. El era de religie evanghelică³⁴⁵.

În aceeași perioadă funcționa și rotarul *Marcu Olar* ce locuia la numărul de casă 245 și *Pavel Popp*, meșter fierar, ce locuia la casa cu numărul 183³⁴⁶. În 1918 încă își desfășura activitatea în Dieci³⁴⁷. La unul dintre acești meșteri fierari a învățat meserie și *Ștefan Vesa* din Dieci (nr. de casă 240), născut în anul 1885 fiul lui Ioan și Floriță Cristea³⁴⁸.

³³⁸ În 12 noiembrie 1900, Maria Feier se căsătorește cu învățătorul Petru Sevici de la școala din Dieci, cf. A. P. O. R. Dieci, *Conscripția parohiei*, registrul nr. 12, f. 1.

³³⁹ A fost înmormântată la Sebiș.

³⁴⁰ S-a căsătorit cu notarul Hesz Lajos din Dieci.

³⁴¹ A. P. O. R. Dieci, *Conscripția poporului*, registrul nr. 12, f. 1.

³⁴² A. P. O. R. Dieci, *Protocolul răposașilor din Dieci*, poz. 50/1919.

³⁴³ A fost căsătorit cu Sofia Bogdan născută în Dezna, care, la 7 decembrie 1899, în vârstă de numai 55 de ani a trecut la cele veșnice.

³⁴⁴ Nași de cununie au fost Leontin și Sidonia Feier, notar în Dieci. A. P. Dieci, *Protocolul cununașilor din comuna bisericască rom. gr. or. Dieci pe anul 1882-1892*, poz. 6/1886.

³⁴⁵ Împreună au avut avut trei fete: *Iuliana Irina Elena* (născută la 6 ianuarie 1887, nașă de botez Sidonia Feier); *Mărișca* (născută la 29 ianuarie/10 februarie 1900, nașă de botez Mărișca, fiica notarului Leontin Feier); *Ana* (născută la 13/26 noiembrie 1902, nașă de botez Sidonia Feier), cf. A. P. Dieci, *Protocolul botezașilor din comuna bisericască rom. gr. or. Dieci pe anul 1882-1892*; Idem, *Protocolul botezașilor din comuna bisericască rom. gr. or. Dieci pe anul 1893-1905*. Iozsef Schranko a murit, în Dieci, la 23 iulie/5 august 1923, cf. A. P. O. R. Dieci, *Protocolul răposașilor din Dieci*, poz. 16/1923.

³⁴⁶ Era născut în anul 1865 în Buteni. În 9 octombrie 1888 se căsătorește cu Ana Mărușter din Crocna ce avea vârsta de 46 de ani, el numai 23, cf. A. P. Dieci, *Protocolul cununașilor din comuna bisericască rom. gr. or. Dieci pe anul 1882-1892*, poz. 11/1888.

³⁴⁷ Între timp a rămas văduv, apoi se căsătorește cu Maria Birău.

³⁴⁸ La 9/22 ianuarie 1914 se căsătorește cu Veturia Samfira Tipei, fiica lui Terentie și a Melaniei Tipei și nepoată a preotului Andrei Tipei. Nași au fost notarul Ludovic Hesz cu soția Elena, născută Feier. cf. A. P. O. R. Dieci, *Protocolul cununașilor din Dieci*, poz. 1/1914. Era meșter fierar în Budapesta.

La începutul secolului al XX-lea, în Dieci, își desfășura activitatea „meșterul faur” *Miron Lupșa*³⁴⁹. Un alt fierar a fost *Pavel Oprea*, care s-a născut în 1907 la Dieci³⁵⁰. Un alt meșter faur, a fost și *Bogdan Pavel*, care locuia și avea atelierul/covăcia în Dieci la numărul 116. Cu această meserie se ocupau până spre sfârșitul celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea și *Băcanu Ioan* (Șarga), *Galea Trifu* și *Mitru „Covaciu”*, după cum era cunoscut de tot satul.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, în Dieci își desfășura activitatea morarul *Colenovics Karoly* cu soția sa Elena. În deceniul al treilea al secolului trecut, este menționat în documente și *morarul Ioan Bărbătei* care locuia la casa cu numărul 22. Moara, cu un motor cu abur, prin 1919-1920, să fie cumpărată de *Teodor Roz* (Macedon), acesta, la rândul lui, în 1929 o vinde lui *Teodor Oprea*. Acesta a învățat meseria de morar la un evreu din Gurahont³⁵¹.

Existența locului numit *Varniță*, situat înspre Zamărd, ne îndreptățește să presupunem că acolo, odinioară, puteau fi cuptoare de ars varul, dacă nu pentru comercializare măcar pentru necesitățile domeniului.

Pe lângă funcționari și meseriași trebuie să amintim că existau și un anumit număr de **comercianți**, în special evrei, fără însă a le cunoaște numele. Cunoaștem însă numele unui comerciant român, *Nicolae Feier*, menționat deja în 1895. Locuia în satul Dieci la numărul 95, de unde se mută la numărul 144³⁵².

În prima jumătate a secolului al XX-lea, în Dieci avea prăvălie birt, în aceeași clădire, și evreu *Hișman*, care, mai deținea în Dieci câteva intravilane. Prăvăliile și intravilanele i-au fost naționalizate. Imobilului nu i-a fost schimbat profilul, rămânând în continuare să funcționeze un magazin mixt sătesc și un bufet, în care se vindeau numai băuturi alcoolice. Ele au fost administrate, la început, de Cooperativa de Consum Almaș, mai târziu înființându-se una și la Dieci.

În mentalul colectiv și astăzi se cunoaște locul numit *Căsoaie*, unde, după mărturia unor bătrâni făcută în urmă cu peste trei decenii, acolo, până în primele decenii ale secolului al XX-lea, un mare han. Din păcate nu dispunem de mai multe date despre acesta.

***

Se știe că una din urmările cele mai importante ale actului de la 1 decembrie 1918, a fost votarea legii de Reformă agrară înfăptuită apoi începând chiar cu anul 1921. Până la înfăptuirea ei, țăranii dintr-o serie de localități își exprimau nemulțumirile față de situația grea de după război și de asuprirea la care erau supuși în continuare de către nobili. În anul 1920, la Sebiș și Dieci, au fost atacate conacele Cristinei Weicheim, la Cîl conacul lui Almași Oliver, la fel și în satele Satu Rău (proprietar Banca croată) și Buceava (proprietar Maler Baranci)³⁵³. În anii 1920-1921, Cristina Weinheim, numai în ținutul Sebișului avea 31 654 iugăre și 325 stâneni³⁵⁴.

³⁴⁹ Era născut la Dieci ca al fiul lui Petru Lupșa (nr. 113). La 26 decembrie 1905/8 ianuarie 1906 se căsătorește cu Rozalia Csuk, în vârstă de numai 17 ani, născută la Ineu, de religie romano-catolică. Naș a fost Marcu Lupșa cu soția, din Dieci (nr. 108). A. P. Dieci *Protocolul cununaților din comuna bisericească rom. gr. or. Dieci pe anul 1893-1905*.

³⁵⁰ La 13 noiembrie 1937 s-a cununat cu tânăra Anania, în vârstă de 17 ani, născută în Revetiș. Cf. A. P. Dieci, *Protocolul cununaților din Revetiș (1853-1937)*, poziția 8/1937.

³⁵¹ După înființarea C. A. P. – ului, moara a fost naționalizată, iar morarul Teodor Oprea a fost obligat să lucreze în continuare pentru o plată neînsemnată.

³⁵² Împreună cu soția sa Lucreția (născută Farcaș), au avut cinci copii: *Nicolae* (născut la 17/29 septembrie 1895, nași de botez Constantina și Ioan Caracioni, notar cercual în Iosășel); *Aurel-Dimitrie* (năcut la 12/24 februarie 1899); *Livia* (botezată la 11/24 februarie 1901, nașă Mărișca Caracioni, fiica lui Ioan Caracioni); *Maria-Elena* (născut la 8/21 decembrie 1902, nașă Maria Caracioni); *Elena* (născută la 8/21 august 1904, nașă Constantina Caracioni). A. P. Dieci, *Protocolul botezaților din comuna bisericească rom. gr. or. Dieci pe anului 1893-1905*.

³⁵³ Andrei Caciora, Mircea Timbus, Eugen Gluck, Alexandru Roz, *Dezvoltarea social-ecoiomică*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, pp. 467-468.

³⁵⁴ Alexandru Roz, *Studii privind istoria județului Arad în perioada 1900-1944*, Arad, 1980, pp. 127

În Dieci, Reforma agrară a început să fie aplicată în anul 1923. Între membrii comisiei locale de împrăzițire făcea parte și preotul Ioan Bogdan care, în *Cronica* sa menționează:³⁵⁵

„ca locuitorii săraci să fie împrăzițiriți cu pământ precum au și primit câte un lot de 2 jugh. Școala a fost împrăzițiriți cu 16 jugh, grădina școlară cu 5 jugh, cantoralul cu 8 jugh.³⁵⁶ Biserica nu a fost împrăzițiriți, fiindcă a avut pământ peste 10 jugh de la strămoși. Sesiunea parohială nu a trebuit completată, deoarece a fost din bătrâni în mărime de 40 jugh. Am căutat și intervenit ca să schimb 16 jugh (sesia Merceasca și Nedeia) care să rămână comunei de pășune fiind în continuare cu pășunea și parohia să capete în locul lor alte 16 jugh, ori Topasca ori de la Varniță. Acest lucru pe lângă multă insistență mi-a succedat din partea superiorităților dar s-a revoltat comuna fiind atârțată de unii locuitori care ziceau: *că are popa sesii destule și cum au trăit ceilalți preoți și el poate trăi* (sublinierea noastră). Din cauza aceasta am fost silit a mă mulțumi cu sesia bătrână cu spini și răpe du tot, moștenită de la antecesori. Așa e poporul și așa e viața preotului din popor cu toate că a rămas pământ de s-a dat și la alte comune”.

În anul 1926, la intervenția preotului Ioan Bogdan și a primaului Ioan Nan, comuna Dieci a fost împrăzițiriți cu 11 000 jugăre de pădure³⁵⁷.

IV. 3. PERIOADA DE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

IV. 3. 1. Situația politică și socială

Anii care au urmat imediat după terminarea celui de-al doilea război mondial, pentru locuitorii comunei Dieci, ca pentru marea majoritate a românilor, au început ororile unui regim totalitar care se impunea din ce în ce mai restrictiv.

După lichidarea, în primii ani postbelici, a sistemului politic tradițional. Campaniile de propagandă, de atragere și lăcumire a țărănimii au preluat experimentatul model sovietic și au fost demarate încă din momentul preluării puterii de către comuniști (6 martie 1945) pentru a deveni ulterior o constantă a regimului, un element indispensabil pentru menținerea și consolidarea acestuia. Cum miza în procesul colectivizării o reprezentau țaranii mijlocași - cei săraci fiind mai receptivi la mesajul colectivist - s-a considerat că propaganda de tip demagogic persuasiv va avea în cazul lor succedat. Ea va fi asociată - sub impactul concesiilor conflictuale asupra relațiilor umane și al tacticilor staliniste - luptei politice și propagandistice directe cu cea care i-ar putea influența și pe ei, ca și pe săraci - chiaburii. Campania de convingere a mijlocașilor va merge paralel cu cea de demascare a chiaburilor și a mentalității lor de clasă³⁵⁸. Lucrurile începeau să degeneze tot mai mult.

În anul 1946, cu prilejul alegerilor, comisia de numărare a voturilor a falsificat buletinele de vot în favoarea Partidului Comunist Român. Falsificarea voturilor s-a făcut prin înlocuirea urnei cu voturile exprimate de locuitori, cu alta pregătită din timp în favoarea comuniștilor. Înălțurarea unei democrații și instalarea la conducere a comunismului, prin falsificarea alegerilor din 1946, forțarea regelui Mihai I să abdice (30 decembrie 1947) nu au avut decât repercursiuni negative pentru viața socială, economică și culturală a românilor. Noul regim politic, instalat cu ajutorul trupelor societice de ocupație, a trecut, prin teroare, la impunerea „*democrației populare*”. Acum începe pătrunderea comunismului și în mediul rural, unde se impune, încet dar sigur, în toate sferile sociale.

³⁵⁵ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 52.

³⁵⁶ Pământul cantoral primit prin reforma agrară, a fost împărțit între cei patru cantori pentru serviciile deosebite aduse bisericii, A. P. O. R. Dieci, *Pachet II, dosar 1 (1930)*, f. 54.

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 55.

³⁵⁸ Antoniu Martin, *Aspecte ale colectivizării agriculturii în raionul Arad*, în “Studii de istorie”, II-III, Arad, 2006-2007, p. 109.

„Teroarea bolșevică, în țara noastră, nu a cunoscut nici limite, nici relief. Ea a cuprins totul și s-a extins pretutindeni, pulsând dinspre oraș către sat, acesta fiind și ultima reductă a rezistenței tradiționale. Proiectul distrugerii a trecut peste lege și a ignorat conștiința, țăranul român urmând să dispară odată cu pământul care îl identifica, în deplinătatea ființei, cu cea mai numeroasă pătură socio-economică din România. Țăranul trebuia eliminat și apoi înlocuit cu colhoznicul de tip nou, bezbojnic, cel fără Dumnezeu, venit de oriunde, aplecat către orice”³⁵⁹.

În planul de comunizare a României, între altele se prevedea „desăvârșirea reformei agrare prin confiscarea marilor moșii și ruina moșierilor” și desființarea micilor gospodării țărănești „pentru a-i lipsi pe țăranii mici proprietari de pământ, de mașini și vite” deschizând astfel calea „spre absorbirea lor în sistemul colectivist”³⁶⁰.

Încă de la început asistăm la o serie de răsturnări ale valorilor umane, când cei gospodari și cinstiți sunt marginalizați și etichetați drept „*chiaburi exploataatori*” conform modelului sovietic, impunându-li-se tot felul de dări și cote fiind aduși în stadiul de ruină. Ei au fost înlocuiți cu oameni ai partidului unic, veniți de aiurea, buni de gură și de luat angajamente pe spinarea localnicilor. Propaganda comunistă din acești ani se împletea strâns cu speranța „*venirii americanilor*” și reinstaurarea democrației autentice în România.

Definirea chiaburilor a fost abordată la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (PMR) din 3-5 martie 1949, foarte sumar însă: „burghezia satelor”, „elemente capitaliste la sate”, „clasa exploatare de la sate”. Potrivit liderului PMR Gheorghe Gheorghiu-Dej, ceea ce condiționa situația de chiabur nu era întinderea pământului pe care îl avea în proprietate, ci mijloacele de producție de care dispunea – tractor, batoză, plug, semănătoare – precum și veniturile rezultate din creșterea animalelor, stupărit și alte activități pentru care utiliza muncă salariată, el singur sau cu familia sa neputând face față muncilor gospodăriei³⁶¹.

Cu toată opoziția românilor din mediul rural, s-a trecut la sovietizarea agriculturii românești, mulți dintre locuitorii satelor fiind anchemati de organele de securitate, întemnițați sau deportați în alte ținuturi. Începând din 1949 se trece la sovietizarea agriculturii prin înființarea întovărășirilor agricole, transformate mai târziu, după modelul colhozurilor sovietice, în *Cooperative Agricole de Producție* (CAP), proces început în 1952 și încheiat în 1962, țăranii fiind deposedați de pământ și de tot inventarul agricol.

Încă de la începutul colectivizării, se înregistrează plângeri ale țăranilor în care reclamau abuzurile activiștilor de partid. Ele s-au întâmplat peste tot în țară, și în toată perioada colectivizării agriculturii. Ele demonstrează că „transformarea socialistă a agriculturii” - colectivizarea, cum i se spunea în epocă - s-a realizat prin forță, prin numeroase abuzuri și fără respectarea „liberului consimțământ” prevăzut în documentele de partid³⁶². Aceasta reiese și din ordinele Direcției generale a Securității Poporului către Direcțiile din teritoriu³⁶³.

„Întrucât această problemă prezintă o deosebită importanță în acțiunea de socializare a agriculturii țării noastre veți urmări activitatea acestor unități cu mai multă perseverență și atenție. Cunoscând rolul important al acestor unități, dușmanul de caldă caută, prin uneltele lui, a lovi în ele, recurgând la cele mai josnice metode căutând să corupă diferite elemente din cadrul și din afara acestor unități, spre a le compromite în fața țăranilor, cărora încearcă să le

³⁵⁹ Radu Ciuceanu, *Satul ultima reductă*, în “Dosarele istoriei”, anul VIII, nr. 1 (77), 2003, p. 14.

³⁶⁰ Gheorghe Lazea, *Teroare și oroare în raiul comunist*, Arad, 2006, p. 46. Pentru o istoriografie a colectivizării vezi: A. Martin, *op. cit.*, pp. 105-108.

³⁶¹ A. Martin, *op. cit.*, p. 115. Vezi și Cristina Roman, *Colectivizare*, în vol. Stéphane Courtois (coordonator), “Dicționarul comunismului” (Traducere de Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc), Iași, 2008, 691.

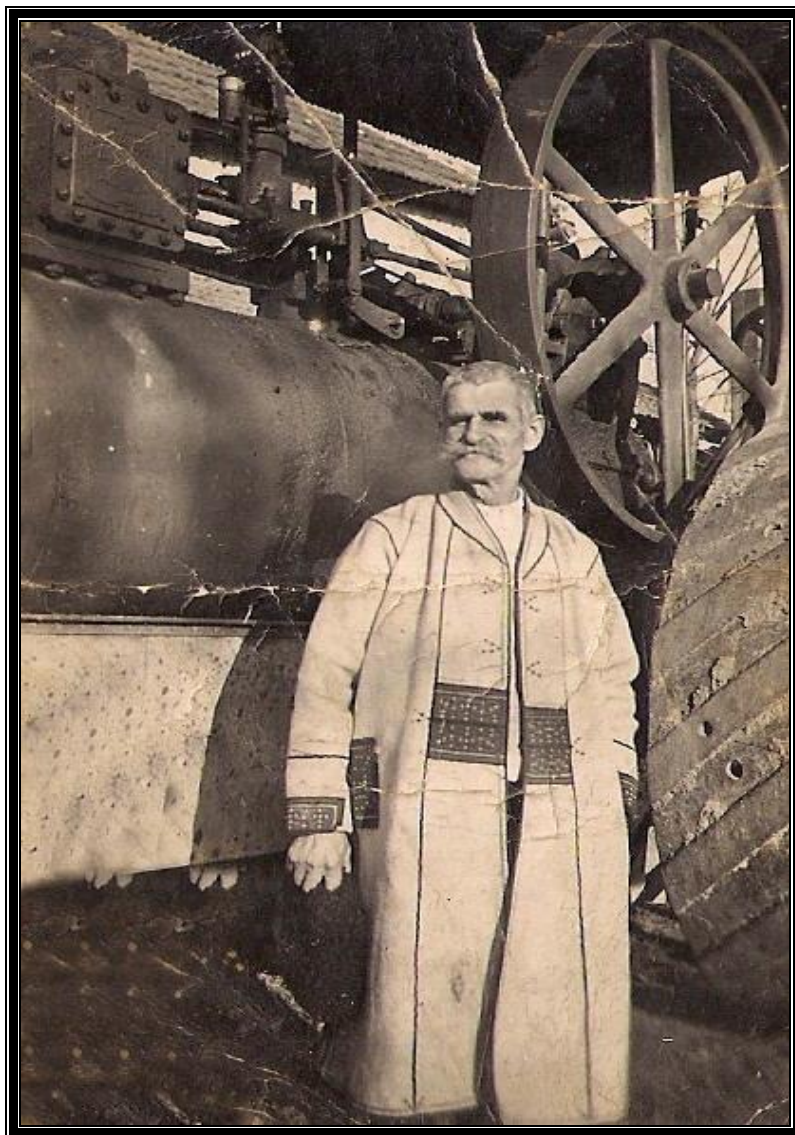
³⁶² Nicolata Ionescu-Gură, *Cum s-a realizat cooperativizarea agriculturii în România. Documente din arhiva CC al PCR*, în vol. “Arhivele Securității”, București, 2004, p. 506.

³⁶³ *** *Cartea Albă a Securității*, vol. II, București, 1994, pp. 221-222.

destrame încrederea în posibilitatea gospodăriilor colective de a le crea un trai fericit. Pentru a cunoaște și împiedica aceste acțiuni dușmănoase, veți crea o puternică agentură informativă atât în cadrul gospodăriilor colective din raza dumneavoastră de activitate, cât și în afara lor, respectiv în rândurile chiaburilor, care sunt cei mai aprigi dușmani ai acestor tinere unități.”

Prețul colectivizării în România a fost uriaș, generații de țărani fiind sacrificați: încarcerări, deportări, distrugerea sistemului tradițional de proprietate, la care s-a adăugat constituirea unui sistem de dependență de structurile centralizate³⁶⁴.

Consecința cea mai tragică și cu efecte pe termen lung a colectivizării a fost desființarea clasei țărănești ca principala producătoare a avuției naționale. Țăranii mijlocași și așa-zisii „chiaburi” reprezentau cea mai aptă categorie socială pentru adaptarea la exigențele unei agriculturi moderne, potențial competitivă pe plan internațional. Această categorie socială nu mai există, fie din cauza represiunilor din perioada colectivizării și de după aceea, fie în urma migrației la oraș, unde s-a constituit o categorie socială aparte nedefinită, nici țărani, nici orășeni, un fel de lumpenproletariat fără nici o perspectivă socială³⁶⁵.

³⁶⁴ C. Roman, *op., cit.*, p. 692.

³⁶⁵ *** *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport final* (Editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile), București, 2007, p. 465.

La Dieci a fost înființată *Cooperativa Agricolă de Producție „Soarele”*, în care, așa după cum propagau activiștii de partid ai vremii, „munca se face din zi în zi cu mijloace tot mai moderne, întrebunțându-se cuceririle științei și tehnicii avansate. Agricultură se dezvoltă intensiv și multilateral, producția devenind din an în an tot mai mare. Condițiile de viață ale țăranimii se schimbă prin aplicarea anumitor legi ce acționează în socialism”³⁶⁶. Ce să înțelegem din cele de mai sus scrise de cei trei activiști?

Pe lângă CAP-ul, din Dieci, mai este înființat unul la Revetiș. „Ambele cooperative au trecut prin faza de întovărășire demonstrând țăranimii avantajele și modul de muncă pe suprafețe mari de teren, folosindu-se mijloacele mecanizate. Paralel cu întovărășirile au luat ființă la început Gospodăriile Agricole Colective (GAC), care, după încheierea procesului de cooperativizare sau transformat în CAP (în) anul 1962”³⁶⁷.

Organele de Securitate avea ordin să urmărească atitudinea țăranimii sărace și mijlocașe față de întovărășiri, muncile în colectiv și utilizarea tractoarelor de la Stațiunea de Mașini și Tractoare (SMT). Astfel, se dispunea:

„Observarea stării de spirit în rândurile țăranimii sărace și mijlocașe, dacă primește cu bucurie sau opune rezistență la întovărășirile la muncile agricole în colectiv; de asemenea, și în ce privește înscrierea acestora în vederea utilizării tractoarelor SMT pentru arături; în cazurile în care veți constata refuzul acestora de a utiliza în muncă tractoarele SMT, veți stabili motivele acestui refuz”³⁶⁸.

Încă din primăvara anului 1949 circulasera zvonuri despre cotele pe care trebuiau să le dea la stat țăranii, dar, mulți nu le-au dat crezare sau nu bănuiau nici de departe ceea ce-i aștepta. Sistemul cotelor lovea fără discriminare în întreaga țăranime; la începuturile aplicării sale, cota lovea mai ales în țăranii săraci și în cei mijlocași, adică tocmai în cei pentru care, chipurile, colectivizarea ar fi reprezentat „fericirea supremă”. Când au aflat, înainte de începerea treierii cotele, mulți au rămas uimiți. Dacă unii au trebuit să cumpere de pe piață ca să poată achita cotele, alții, destul de puțini, vor rămâne doar cu sămânța necesară anului viitor sau și cu ceva grâu de calitate inferioară pentru pâine.

Comuniștii, dorind să se impună cu orice preț, apelând la preoți, care încă mai aveau credibilitate în fața membrilor comunității locale, crezând că așa vor putea mai ușor să determine locuitorii la darea cotelor sau pentru contractări de produse. Astfel, la 25 decembrie 1959, în ziua marelui Praznic al Nașterii Domnului (Crăciunul), preotul Gheorghe Cavalu primește următorul „ordin” care să fie citit enoriașilor la Sfânta Liturghie:

„Părinte, vă rog ca să spuneți la credincioși căci începând de astăzi se vor face contractări la grâu, secară, floarea soarelui și porumb fiecare să contribuie după cum sunt instrucțiunile. Totodată le spuneți și de socializarea agriculturii.”³⁶⁹

Locuitorii erau obligați să contribuie la fondul de stat nu după posibilitățile fiecărei familii, ci „după cum sunt instrucțiunile”. Ce era în sufletul lor când erau despoiați și de cea mai mică posibilitate de existență, puținele cereale pe care le aveau pentru traiul de pe o zi pe alta. Cum puteau să apară în fața diecenilor acei consăteni ai lor care veneau după cote sau la contractări. Nu mai exista bun simț, dar nici frică de Dumnezeu.

---

³⁶⁶ Lucoaie Aurelia, Rău Pavel, Nedelcu Dumitru, *Monografia comunei Dieci*, Dieci, 1969, f. 7 (lucrare dactilo aflată în posesia noastră). Este o lucrare redactată de învățătorul Nedelcu Dumitru, fiindu-i cerută de Primărie. În ea trebuia să prezinte realizările socialismului în Dieci.

³⁶⁷ *Ibidem*.

³⁶⁸ *** *Cartea Albă a Securității*, vol. II, pp. 179-180.

³⁶⁹ Documentul poartă data 25 decembrie 1959 și este semnat de „Președinte Al. Lupșa”. Documentul se află în posesia noastră. Astfel de „documente oficiale”, sânt foarte multe în Arhiva parohial, însă, am considerat că nu este cazul să le menționăm.

Tatăl meu, Pavel Vesa, proprietar al unui tractor Buldog, o batoză de treierat grâu, una pentru trifoi, plug, semănătoare, remorcă, moară și mai multe hectare de pământ arabil, îmi povestea că deoarece nu voia să se înscrie în colectiv și să renunțe la inventarul agricol, ziua era trimis în câmp la arat sau semănat, iar noaptea era anchetat și bătut de securitate. În cele din urmă, împreună cu familia, este nevoit să părăsească totul și să ia drumul pribegiei. Familia s-a stabilit în Arad, deoarece cei doi fii mai mari nu erau primiți la un Liceu în Arad dacă părinții nu aveau buletin de oraș.

Chiaburul Pavel Vesa cu familia la treierat de grâu

După nici un deceniu, a trebuit să se reîntoarcă în satul natal, deoarece, Sfatul Popular voia să naționalizeze casa pentru a instala aici postul de miliție. A avut tăria de caracter să nu mi spună numele nici unui comunist din Dieci care l-a persecutat în această perioadă sau după aceea. Prin tăcerea sa, sunt convins că, așa ca un bun creștin, a avut puterea să-i ierte, mai presus de orice fiind principiile care trebuie să-l călăuzească în viață pe un bun creștin. Ca el, și alți persecutați au trecut în lumea de dincolo fără să-și mărturisească suferințele, de orice natură, la care au fost supuși de satrapii și lacheii regimului comunist. Când te gândești că mulți le erau consăteni.

În mod sigur, că urmașii acelor nu au avut nici o vină pentru ceea ce moșii și părinții lor au făcut pentru distrugerea micilor proprietari și contribuția lor în propagarea și susținerea comunismului. Au fost acele cozi de topor, supuși într-un tot stăpânului unic, Partidul Comunist. Cine au fost aceștia? Marea lor majoritate au fost locuitori fără prea multe clase și avere, sau să le placă lucrul, însă dornici a profita de noul regim, fiind convinși că numai în acest mod puteau deveni și ei persoane însemnate în comunitatea lor. Nu a fost însă așa, pentru că au fost urâți mereu de ceilalți locuitori. Cine au fost aceștia? Nu îi amintesc, poate că nici nu merită, însă, în mentalul colectiv din comună, ei sunt binecunoscuți de cei mulți și catalogați ca atare.

Mulți dintre cei deposedați de pământ, pentru că munca în „colectiv” nu le putea oferi traiul cel de toate zilele, au trebuit să se angajeze în diferite întreprinderi din localitățile învecinate sau din Arad, Brad, Sebiș sau Ineu. „Colectivul” devenise o sursă de venituri doar pentru o grupare mică din cadrul comunității, ei făceau și desfăceau jocurile din „colectivă”, după bunul lor plac. Alte familii au trebuit să-și părăsească tot avutul agonisit până atunci ei fiind nevoiți să se mute la oraș și să se recalifice într-o altă meserie pentru a putea asigura un viitor mai bun copiilor.

„Transformarea socialistă a agriculturii” a fost un eșec pentru regimul comunist din România. Aceasta nu a reușit să îi cointereseze pe țărani și nici să „recupereze decalajele” în raport cu celelalte state din blocul socialist³⁷⁰.

Tot cam din această perioadă datează și începuturile exploatarei de către o carieră de piatră a *Dâmbului de la Caznari*, ce a oferit aproape 60 de locuri de muncă. Cu timpul, modernizată, capacitatea ei de producție depășind 300 000 tone anual. Aici se producea piatră pavele și 6 sorturi de piatră concasată.

După anul 1990 cariera și-a redus din activitate, mai târziu fiind închisă definitiv. Din păcate, autoritățile locale au pierdut definitiv, pentru folosul comunității, *Dâmbul de la Caznari*. Acesta nu putea fi înstrăinat deoarece, la începutul secolului al XX-lea, era proprietatea Parohiei ortodoxe Dieci, acesta a fost donat către comună pentru a fi folosit ca pășune comună³⁷¹.

Pe la începutul deceniului al șaptelea al secolului al XX-lea, se pune în discuție construirea, pe Crișul Alb, în cheile de la Cocioba - Joia Mare, a unui baraj. Planul a nemulțumit marea parte a populației din Dieci, mai ales a celor de *La drum*, pentru că se pune problema mutării lor în partea de sus a satului. În cele din urmă însă, planul nu a mai fost pus în aplicare, spre mulțumirea locuitorilor din Dieci și a satelor Joia-Mare, Cocioba și Revetiș.

Abordarea serioasă a perioadei de dictatură comunistă necesită un studiu deosebit de atent, mai ales că articolele din presa vremii, adeseori politizată la maximum, sunt aproape singurele surse de informare, iar accesul la arhivele cu referire la această problemă, este destul de limitat. Acestea fiind și motivele pentru care nu vom aborda această problemă în prezenta lucrare.

IV. 3. 2. Militanți anticomuniști

Rapoartele Direcțiilor Regionale ale Securității Poporului, ale Inspectoratelor și legiunilor de jandarmi și ale Inspectoratelor Generale Administrative Regionale, care erau organele de inspecție și informații ale MAI asupra activităților din țară, cu toată exprimarea voit reținută, dovedesc că țărănimea română era anticomunistă și antisovietică. Țăranii cu proprietăți mari și mici au opus rezistență față de colectivizare, nefiind convinși de beneficiile ei, iar autoritățile au trecut la represalii atunci când se răsculau³⁷².

În aceste condiții, mulți români au luat drumul codrilor înrolându-se în organizațiile anticomuniste care au luat amploare imediat după venirea comuniștilor la putere, în martie 1945. Mișcarea de rezistență armată anticomunistă crește în intensitate. Această rezistență se va manifesta timp de aproape două decenii, având perioada de vârf între anii 1947 și 1950³⁷³.

Locuitorii din Crocna, Dieci, Revetiș și Roșia, alături de cei din alte sate de pe valea Crișului Alb (Chisindia, Gurahonț, Hălmăgiu, Hălmăgel, Iosășel, Pescari, Rădești, Valea Mare și Văsoaia) au avut partea lor de contribuție la mișcarea armată anticomunistă condusă de Gligor Cantemir³⁷⁴, unul din cei doi fii ai preotului din Hălmăgel³⁷⁵.

³⁷⁰ C. Roman, *op. cit.*, p. 692.

³⁷¹ În arhiva parohiei există aceste mențiuni făcute de preotul George Lupșa. Credem că au existat alte interese pentru a fi înstrăinat *Dâmbul de la Caznari* către un particular din Ineu.

³⁷² N. Ionescu-Gură, *op. cit.*, p. 509.

³⁷³ Andrei Lascu, *Rezistența din munți*, în vol. Stephane Courtois (coordonator), “Dicționarul comunismului” (Traducere de Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc), Iași, 2008, p. 693.

³⁷⁴ Gligor Cantemir s-a născut la 7 decembrie 1915 și a organizat mișcarea de rezistență în zona Gurahonț – Ineu – Arad. Prins și arestat la 21 decembrie 1950 a fost condamnat la 25 de ani muncă silnică. A fost grațiat în 1964. Pentru mai multe amănunte vezi: Cicerone Ioanițoiu, *Victimele terorii comuniste. Dicționar F – G*, București, 2002, p. 237.

³⁷⁵ Corneliu Cornea, *Luptători și martiri ai rezistenței anticomuniste din județul Arad. 1945-1989*, Arad, 2007, p. 10, 290.

În pădurile Chisindiei a activat grupul înarmat format din Gheorghe Mercea din Chisindia, Pavel Dobrei și Ioan Lulușa, ambii din Revetiș, uciși în luptele cu Securitatea, Zaharia Birău din Bârsa, Ioan Zimbran din Almaș, Teodor Ienciu din Revetiș și Cornea Ioan din Chisindia, prinși și condamnați la ani grei de temniță. În afară de aceștia, la Văsoaia, erau ascunși alți componenți ai grupului, învățătorul Dimitrie Stepici din Revetiș, învățătorul Petru Oprea și Ioan Farcaș, ambii din Joia Mare, prinși de trupele de Securitate și condamnați. Aceștia au devenit fugari în iarna anului 1948, după arestarea lui Gligor Cantemir, când începuseră arestări masive în satele de pe valea Crișului Alb și au rămas în această situație până la 4 noiembrie 1951. Atunci, la locul numit *Ciuad* de la Chisindia, trupele de Securitate declanșează un puternic atac asupra grupului, datorită unor informații primite de la unul din informatorii ei, numit Pantea din Minișul de Sus. Fiind înconjurați și somați de către securistul Hegeduș din Sebiș să se predea, aceștia refuză, astfel, începând schimbul de focuri dintre cele două grupări. Lulușa Ioan urcat într-un copac ca să aprecieze situația, este împușcat mortal, ca și Dobrei Pavel, iar ceilalți, mai puțin Mercea Gheorghe, sânt capturați³⁷⁶.

Alți locuitori din Dieci și satele aparținătoare au avut parte de arestări și condamnări, pentru că s-au opus noului regim de teroare instaurat în România. Iată numele deținuților politici, care, datorită opoziției lor pe care au afișat-o contra regimului comunist au suferit ani grei de temniță³⁷⁷.

Balint Petru, originar din Revetiș, absolvent al Școlii Normale, în 1948, pe când se afla în anul I la Academia Teologică din Arad a fost arestat și condamnat. După eliberare s-a stabilit în părțile Brașovului.

Băcan Ioan (Șarga). S-a născut în 19 mai 1909 la Dieci, de tânăr învățând meseria de fierar/covaci. În 1942 a fost arestat și condamnat la doi ani de închisoare pentru participare la rebeliunea legionară. A activat cu Ciucur Ilie din Cil³⁷⁸. În 1948 intră în legătură cu Gligor Cantemir pe care îl găzduiește până în luna decembrie, același an. Arestat la 6 februarie 1949, a fost condamnat de Tribunalul Militar Timișoara la 5 ani de închisoare, pe motiv că a fost legionar și a făcut parte din grupul de rezistență anticomunistă condus de Gligor Cantemir. A trecut prin închisorile din Arad, Timișoara, Aiud, Gherla și Canal³⁷⁹.

Bânda Gheorghe, țaran din Crocna, a fost închis timp de un an, în lotul Cantemir Gligor.

Blaj Petru, țaran din Dieci, a fost arestat.

Bodea Gheorghe, țaran din Crocna, condamnat în lotul Cantemir Gligor.

Bodea Ioan, țaran din Crocna, condamnat în lotul Cantemir Gligor.

Bodea Petru, țaran din Crocna, condamnat în lotul Cantemir Gligor.

Bodea Teodor, pantofar din Dieci, născut la 20 ianuarie 1910, condamnat de două ori în lotul Cantemir Gligor, la câte 2 ani de închisoare, 1952-1954, 1962-1964. A trecut prin închisorile din Arad, Timișoara, Sibiu și Canal. A decedat în 1984.

Bogdan Teodor, țaran din Crocna, condamnat în lotul Gligor Cantemir.

Coșeri Gheorghe, născut la 24 februarie 1922 la Cocioba. La vârsta de 15 ani a fugit de acasă, devenind copil de trupă la fanfara militară din Cetatea Aradului. Fiind foarte talentat, a fost promovat la fanfara militară regală. Întors acasă după război, a intrat în mișcarea anticomunistă ținând legătura cu cei din Revetiș, Gurahonț și Hălmagiu. Fiind arestat în 1949, a fost condamnat la 15 ani de închisoare. A murit la 7 februarie 1953, la minele de plumb Baia Sprie, într-un accident de muncă³⁸⁰.

³⁷⁶ *Ibidem*.

³⁷⁷ Pentru situația opozanților și a revoltelor din părțile Aradului vezi: Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Drama comunizării satelor românești*, în "Dosarele istoriei", anul VIII, nr. 1 (77), 2003, pp. 13-57.

³⁷⁸ Ciucur Ilie a fost arestat în 1948 și a murit la Canal în 1951. C. Cornea, *op. cit.*, p. 65.

³⁷⁹ *Ibidem*, p. 34; George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, București, 2005, pp. 312, 313, nota 46, 325,

³⁸⁰ C. Ioanițoiu, *op. cit. Dicționar C*, București, 2002, p. 236; C. Cornea, *op. cit.*, p. 70; P. Galea, *op. cit.*, p. 4.

Covaci Petru, țăran invalid din Roșia, arestat în 1948, cu lotul de partizani Gligor Cantemir. A fost condamnat de Tribunalul Militar Timișoara la un an închisoare³⁸¹.

Cozma Ștefan, țăran din Revetiș, condamnat la un an și 6 luni închisoare (5 ianuarie 1950 – 2 iulie 1951)³⁸².

Dănuț Ioan (a lui Țicu), născut la 6 ianuarie 1930 în Dieci, a fost arestat ca elev în Arad, și condamnat de Tribunalul Militar Timișoara, cu un grup de elevi din Arad, la 6 luni închisoare, pe care i-a executat în 1948-1949. A murit în anul 1988³⁸³.

Dobrei Pavel din Revetiș, născut la 23 noiembrie 1912, din părinții Ștefan și Zenovia Dobrei. După ciclul primar și gimnazial a urmat cursurile liceale în Timișoara. Cu timpul, ajunge membru al Partidului Comunist Român. Din cauza faptului că pe drumul dintre Sebiș și Revetiș au fost împrăștiate manifeste anticomuniste, Pavel Dobrei, fiind principalul suspect. Pus sub urmărire, de la 7 august 1949, este nevoit să se refugieze în munți. Aici intră în gruparea armată anticomunistă a lui Gligor Cantemir. După mărturia părinților mei, Pavel Dobrei a stat ascuns și în grajdul casei străbunicului Vesa Gheorghe (nr. 177) din *Ulița mare*, situată lângă casa fratelui său Ștefan Dobrei (nr. 176). Aici a stat în siguranță. A fost împușcat în anul 1951 în una din multele ciocniri pe care le-a avut cu trupele de Securitate, în pădurea din marginea comunei Chisindia³⁸⁴. Avea numai vârsta de 40 de ani.

Fiul lui Dobrei Pavel, Cornel împreună cu sora sa Lidia, povestește că având 9-10 ani, erau mereu anchetați de un locotenent Moț (originar din Văsoaia), cu un alt coleg al său, unul Toader, amândoi de la Securitatea din Sebiș, forțați să mărturisească dacă tatăl lor vine noaptea acasă. Securiștii au practicat și tortura asupra copiilor, îi lega la ochi și îi amenința că dacă nu mărturiseau îi împușcă. Au fost traume provocate de cei doi ticăloși de securiști, de care au scăpat foarte greu de-a lungul anilor.

Hălmăgian Ioan, țăran din Crocna, născut la 1 ianuarie 1924 (după Ioanițoiu născut la 6 martie 1921). Arestat în 1958, a fost condamnat la 8 ani închisoare, pentru uneltire contra ordinii sociale. I-a executat în anii 1958-1962 la Oradea, Gherla și Insula Mare a Brăilei³⁸⁵.

Ienciu Teodor, țăran din Revetiș, luptător în pădurile Chisindiei, alături de Pavel Dobrei, în lotul Gligor Cantemir. A fost condamnat la mai mulți ani de închisoare. Torturat în timpul anchetei la Securitate. Condamnat la închisoare, în 1949³⁸⁶.

Jurcău Dimitrie, născut pe 3 noiembrie 1913 în Revetiș, mai târziu ajunge tăbăcar în Sebiș. A intrat în organizația lui Gligor Cantemir la stăruințele învățătorului Stepici Dimitrie. Rolul său era de a lua legătura, prin Pucea Florea, cu Ioja Sinesie, Ioja Florian, preotul Vraciu Traian și Birău Ioan, șefi de grupe, de la care prelua ajutorul legionar, și-l preda, prin Margea Iosif, lui Gligor Cantemir³⁸⁷. Arestat la 5 ianuarie 1949, torturat în timpul anchetei la Securitatea din Timișoara. A fost condamnat la 10 ani închisoare, cinci ani degradare civică, dar a fost ținut cu doi ani peste termenul de pedeapsă. Detenția la penitenciarele din Timișoara, Jilava, Gherla, Baia Sprie și lagărul Peninsula. A fost eliberat în 1961³⁸⁸.

Lazăr Ioan, țăran din Roșia, membru al grupului Gliugor Cantemir. A fost arestat și anchetat de Securitatea din Arad și Timișoara. Condamnat la 5 ani de închisoare de Tribunalul Militar Timișoara³⁸⁹.

³⁸¹ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 242; C. Cornea, *op. cit.*, p. 71.

³⁸² C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 245; C. Cornea, *op. cit.*, p. 71.

³⁸³ C. Ioanițoiu, *op. cit. Dicționar D-E*, București, 2002, p. 46; C. Cornea, *op. cit.*, p. 81.

³⁸⁴ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 103; C. Cornea, *op. cit.*, p. 85.

³⁸⁵ C. Ioanițoiu, *op. cit. Dicționar H, I, J, K, L*, București, 2003, p. 37; C. Cornea, *op. cit.*, p. 116.

³⁸⁶ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 107; C. Cornea, *op. cit.*, p. 122.

³⁸⁷ G. Enache, *op. cit.*, p. 312, nota 46.

³⁸⁸ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 260; G. Enache, *op. cit.*, p. 328, nota 109; C. Cornea, *op. cit.*, p. 131.

³⁸⁹ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 314; C. Cornea, *op. cit.*, p. 138.

Lulușa Ioan, chiabur din Revetiș, a fost împușcat de trupele de Securitate, în 1951 (după Ioanițoiu a fost împușcat în 1950), în pădurile din jurul Chisindiei, luptând cu arma în mână contra trupelor de Securitate. A făcut parte din lotul Gligor Cantemir și a luptat alături de un alt consătean al său, Pavel Dobrei. Când a fost împușcat avea numai vârsta de 40 de ani³⁹⁰. Margea Iosif mărturisește despre el că „era contra actualului regim defăimându-l, arătându-i și o poezie de-a lui prin care îndemna pe români la luptă împotriva bestiiilor roșii, iar casa lui era locul conspirativ de adunare a elementelor legionare subversive”. La Lulușa Ioan, Gligor Cantemir se ascundea, locuința acestuia, așa după cum mărturisea și Iosif Margea, devenise „centrul de comandă” unde vor fi convocați diverși activiști legionari. Aici au venit Pucea Florea din Buteni³⁹¹, Jurcău Dimitrie din Sebiș, Ciucur Ilie din Cil, Stepici Dimitrie din Revetiș, Zimbran Ioan (zis Nica) din Almaș³⁹², Deliman Petru din Joia Mare³⁹³, toți implicați în mișcarea anticomunistă condusă de Gligor Cantemir³⁹⁴.

Margea Iosif, țăran din Revetiș. Arestat în 1950, judecat cu lotul Gligor Cantemir și condamnat la 3 ani închisoare³⁹⁵. După unele mărturii ale celor care l-au cunoscut, el îi aproviziona pe luptătorii din munți cu muniție. „Avea o experiență deosebită în lupta clandestină pe care și-o câștigase în tranșeele din Transnistria și Ucraina ca om de spionaj [...]. În 1949 l-am întâlnit pe peronul gării din Arad, străduindu-se să încarce la trenul de Brad două lăzi cu muniții pentru aprovizionarea partizanilor din Revetiș și Iosășel”³⁹⁶.

După eliberarea din închisoare, o perioadă a lucrat ca portar la Liceul industrial nr. 1 din Arad. După pensionare s-a retras în satul natal, unde, în vârstă de 72 de ani a trecut la cele veșnice³⁹⁷.

Miclea Pavel, țăran din Dieci, arestat în 1952. A fost condamnat la 2 ani muncă silnică în lagăr. I-a executat în anii 1952-1954³⁹⁸.

Mustea Ivanti, țăran din Crocna, arestat, torturat în timpul anchetei la Securitate. A fost judecat cu lotul partizanilor din lotul Gligor Cantemir. A fost condamnat la închisoare în anul 1949³⁹⁹.

Oarcea Pavel, țăran din Dieci, născut la 10 mai 1895, membru legionar din 1938. În iulie 1948 îl conduce pe Gligor Cantemir „prin păduri, arătându-i hotarele lor și ascunzișurile, toate potecile, drumurile de răspântie”, furnizându-i și informații despre legionarii din comună și despre oamenii credincioși noului regim, primind totodată sfatul acestuia de a nu ține cu noul regim căci „în curând se va schimba situația”. A fost arestat și condamnat la mai mulți ani de închisoare. A decedat în închisoarea din Gherla în 1953, având vârsta de 62 de ani⁴⁰⁰.

Oarcea Teodor, țăran din Dieci, născut la 11 aprilie 1910, membru legionar din 1936, condamnat în 1941 la 5 ani muncă silnică pentru participare la rebeliune. În 28 octombrie 1949 a fost rearestat și condamnat de Tribunalul Militar Timișoara, pentru uneltire, la 5 ani închisoare, pe care i-a executat între anii 1948-1954. Este fratele lui Oarcea Pavel⁴⁰¹.

³⁹⁰ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 388; C. Cornea, *op. cit.*, p. 142.

³⁹¹ Pentru amănunte despre el vezi: C. Cornea, *op. cit.*, p. 196.

³⁹² Pentru amănunte despre el vezi: *Ibidem*, p. 257.

³⁹³ Pentru amănunte despre el vezi: *Ibidem*, p. 83.

³⁹⁴ G. Enache, *op. cit.*, p. 311, nota 38; 312, nota 46.

³⁹⁵ C. Ioanițoiu, *op. cit. Dicționar M*, București, 2004, p. 86; C. Cornea, *op. cit.*, p. 148.

³⁹⁶ Pavel Galea, *O luptă uitată, dar nu pierdută. File din lupta partizanilor pe teritoriul județului Arad*, Timișoara, 2001, p. 3.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 236; C. Cornea, *op. cit.*, p. 152.

³⁹⁹ C. Ioanițoiu, *op. cit.*, p. 433; C. Cornea, *op. cit.*, p. 165.

⁴⁰⁰ G. Enache, *op. cit.*, pp. 312-313, nota 46, 325; C. Cornea, *op. cit.*, p. 173..

⁴⁰¹ G. Enache, *op. cit.*, pp. 312-313, nota 46, 325; C. Cornea, *op. cit.*, p. 174..

Oprea Teodor, elev din Dieci, născut la 10 mai 1929, arestat cu un grup de elevi (Cornel Pavel, Ioan Morgoci, Mihai Pârvu, Ioan Câlba și Ioan Dragoș) din Arad, pentru că au ridicat o troiță din piatră la Șepreuș⁴⁰². A fost condamnat la 7 ani închisoare pe care i-a executat între anii 1948-1955. Rearestat în 1958 și condamnat la 25 ani muncă silnică. A trecut prin închisorile de la Arad, Timișoara, Târgșor, Gherla, Canal și Aiud. A fost eliberat în 1964⁴⁰³. În luna iulie a anului 2001 a trecut la cele veșnice.

Sărac Dimitrie, țăran din Crocna, a executat un an și zece luni închisoare administrativă⁴⁰⁴.

Stănescu Constantin, învățător din Roșia, născut la 27 septembrie 1909, a executat cinci ani între 1949-1954. Mai târziu s-a stabilit în Dieci, unde, în 1991, la vârsta de 83 de ani a trecut la cele veșnice⁴⁰⁵.

Stepici Dimitrie, învățător din Revetiș, născut la Ineu, în 25 septembrie 1909, după ce a fost fugăr prin pădurile comunei Chisindia, împreună cu Petru Oprea și Ioan Farcaș, a fost arestat în 1948 și condamnat de Tribunalul Militar Timișoara la 15 ani muncă silnică. Eliberat în 1958 a fost trimis cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan, în localitatea Olaru-Călărași, împreună cu familia. Rearestat în 1961, a fost eliberat în 1964. A trecut prin închisorile din Arad, Timișoara, Aiud, minele de la Baia Sprie, Canal, Văcărești. A decedat în 1975⁴⁰⁶.

***

Între 1948-1964, deținuții politici erau folosiți la diverse munci la Canalul Dunăre-Marea Neagră, Balta Brăilei, Aiud, Gherla, minele de plumb din Maramureș și în alte locuri. În restul penitenciarelor, „politicii” erau izolați în celule, cu interdicția de a sta pe pat în timpul zilei sau lângă ferestre. Singurele drepturi care li se acordau, dintre cele prevăzute de regulamente, erau plimbarea zilnică de 15 minute – care nu se respecta întotdeauna – și posibilitatea de a trimite organelor de stat trei cereri pe an. Regimul de detenție erau unul de exterminare, normele de muncă fiind duble față de cele ale unui muncitor civil, alimentația insuficientă, asistența medicală inexistentă, pedepsele fizice erau aplicate pentru cele mai mici abateri⁴⁰⁷.

Acestor anticomuniști cunoscuți li se adaugă bărbații și femeile care țineau legătura cu ei pentru a-i aproviziona cu alimente și haine în perioada urmăririi lor de către organele de securitate prin oamenii lor din sate.

IV. 3. 3. Perioada de după decembrie 1989. Scurte considerații

Anul 1989 va aduce schimbări în istoria românilor. Revoluția din decembrie pornită de la Timișoara, continuată în toate marile orașe ale țării, din păcate, confiscată de comuniști, care, au devenit „capitaliști” mai târziu.

O primă măsură, mai ales pentru mediul rural, cu vădite scopuri electorale, a constituit transferul de proprietate asupra pământului, respectiv de proprietate cooperatistă și de stat în proprietate privată, obiectiv realizat prin decolectivizarea pământului și restructurarea și privatizarea unităților agricole socialiste. În realitate, din punct de vedere legal, terenurile

---

⁴⁰² În ziua de 8 septembrie 1947, troița a fost sfințită de un sobor de preoți alăcuit din prof. dr. Ilarion V. Felea de la Academia Teologică din Arad, Ioan Ștefănuț și Ioan Tău din Șepreuș. Cu această ocazie, preotul Ilarion V. Felea a vorbit despre Sfânta Cruce și înțelesul ei. Cf. Ilarion V. Felea, *Opera vieții mele. Ziar personal*, vol. III (1944-1956), f. 33 (mss în păstrarea familiei, o copie și în posesia noastră).

⁴⁰³ C. Cornea, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁰⁴ *Ibidem*, p. 212.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, pp. 219-220.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 220.

⁴⁰⁷ A. Lascu, *op. cit.*, pp. 695-696.

agricole deținute de CAP nu erau în proprietatea statului. Decolectivizarea agriculturii este denumită în literatura de specialitate „privatizare”, dar aceasta trebuie privită ca un transfer de proprietate, ca o restituire a drepturilor către foștii proprietari și o distribuire de drepturi către noii posesori⁴⁰⁸.

Principalul proces al privatizării fondului funciar a fost reprezentat de reconstituirea dreptului de proprietate, acțiune începută în martie 1991, odată cu adoptarea *Legii 18/1991 - Legea Fondului funciar*, care a continuat cu adoptarea *Legii 169/1997* privind modificarea și completarea *Legii 18/1991* și aplicarea *Legii 1/2000* privind reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole și forestiere, solicitate potrivit *Legii 18/1991* și *169/1997*.

Legea 18/1991 - Legea Fondului funciar - a reprezentat punctul de plecare al reformei funciare prin desființarea CAP-urilor și, în linii generale, prevedea: reconstituirea și constituirea dreptului de proprietate asupra terenului agricol în limita a minim 0,50 ha de persoană și 10 ha de familie în echivalent arabil și reconstituirea dreptului de proprietate asupra pădurilor în limita a unui ha; foștii proprietari care, după 1990, dețineau terenuri în perimetrele fostelor IAS-uri, ulterior societăți comerciale agricole cu capital majoritar de stat, nu au beneficiat de restituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor, ci au devenit acționari în cadrul acestor societăți; acumulările de teren agricol să nu depășească limita de 100 ha de familie; terenurile care au făcut obiectul constituirii dreptului de proprietate nu pot fi înstrăinate timp de 10 ani; dreptul de preemțiune al statului la înstrăinarea oricăror terenuri agricole, în cazul în care acestea nu sânt solicitate de coproprietari sau vecini⁴⁰⁹.

Legea de reformă agrară, în forma ei inițială din 1991, a fost o lege lacunară și confuză, neluând în calcul diversitatea situațiilor concrete existente în realitate. Au fost create numeroase erori, tensiuni și conflicte grave la nivelul comunităților rurale. De asemenea, aplicarea legii a generat tendințe de expropriere a persoanelor care au deținut înainte de cooperativizare suprafețe agricole mai mari de 10 ha și a celor care, în 1990, și-au regăsit terenurile în perimetrele fostelor IAS - uri. Lichidarea CAP-urilor s-a realizat într-un timp foarte scurt, fără elaborarea unor metodologii științifice pertinente și fără prea mult discernământ. Astfel, bunurile agricole din patrimoniul acestor unități au fost vândute și parte din ele distruse sau sustrate⁴¹⁰.

La fel s-a întâmplat și la Dieci. Odată cu desființarea CAP-ului au fost împărțite animalele, utilajele agricole, au fost demolate grajduri și magazii iar materialele rezultate din demolări au fost împărțite între membrii comisiei de lichidare. Cine au fost ei ? Un grup restrâns care a crezut că este momentul să se îmbogățească. Erau stăpâniți de mândrie, răutate și lipsă de inteligență (adică de minte). Această „libertate” de a împrăști totul, într-un mod nechibzuit, nu dus la nimic bun pentru ceilalți membri ai comunității locale.

După ce Ion Iliescu (autointitulat ca fiind *despot luminat*), în Duminica orbului, a fost ales președinte al României (nu al românilor) cu o mare majoritate, imediat a început să deplângă desființarea CAP-urilor, pledând pentru asociațiile agricole. În acest scop a și finanțat puternic unele asociații agricole (Curtici) pentru a da exemplu de eficacitatea acestor societăți.

Bucuria care i-a cuprins pe români în acele zile de decembrie s-a spulberat însă curând. Libertatea de a spune tot ce gândești nu mai ajută la nimic. Nimeni nu te mai ia în seamă. Politicienii stau de vorbă cu noi numai o dată la patru ani, în preajma alegerilor, apoi, ei fac tot ce pot pentru a-și mări averile, fără nici o nerușinare. Sărăcia a pus din nou stăpânire pe marea majoritate a românilor.

⁴⁰⁸ Florentina Constantin, *Reforma funciară în România postcomunistă*, în “Dosarele istoriei”, anul IX, nr. 10 (98), 2004, p. 62.

⁴⁰⁹ *Ibidem*.

⁴¹⁰ *Ibidem*.

IV. 3. 4. Familia nobiliară Brașai, fostă Brașovan - Brassay din Cocioba

Dintre familiile de pe raza comunei Dieci care de-a lungul timpului au jucat un rol deosebit în viața comunităților de pe valea Crișului Alb, este familia Brașovan – Brassay – Brașai din Cocioba⁴¹¹. Nu cunoaștem de unde își trăgea originea. Dacă ne luăm după nume putem presupune că erau din zona Brașovului, veniți pe valea Crișului Alb cu mult înainte de secolul al XIX-lea.

Nu dispunem de documente privitoare la viața și activitatea familiei decât datele cuprinse în *Diploma de înnobilitare*⁴¹². Formulată la 21 decembrie 1821, încheierea tuturor demersurilor de înnobilitare au loc la 25 octombrie 1825.

Diploma este emisă de „*NOS FRANCISCUS PRIMUS DIVINA FABENTE CLEMENTIAS AUSTRIAE IMPERATOR*”, care apreciază meritele deosebite ale „*devotaților și folositorilor lui supuși Georgii și Demetrii fratrum Quippe Germanorum et Ulterinorum Amborum Braschovan*”.

Odată cu *Diploma de înnobilitare*, cei doi frați au fost investiți cu „*posesiunea Kakaro*⁴¹³”, cu toate apartenențele sale:

„pământurile arabile cultivate și necultivate, ogoare, livezi, pășuni, fânețe, păduri, munți împăduriți, coline, băi, podgorii - dealuri cu vii. După același drept, se adaugă munți cu ape, fluvii cu pești, crescătorii de pești închise, bălți, cursuri de apă, grădini, zăgazuri, stânci și tot felul de alte locuri, târguri și sate; toate acestea trec în întregime spre folosință și posesiunea lor integrală”.

Odată cu înnobilitarea, numele de Brașovan, le este schimbat/maghiarizat în Brassay, așa după cum reiese din *Diplomă*: „*De numele transpus în Brassay vor beneficia atât acești cât și urmașii și posteriorii lor*”. Le-a fost greu să-și știe numele lor românesc maghiarizat, ani la rând, până prin 1833, membrii familiei își scriau numele tot Brașovan⁴¹⁴. În 1928, la Primăria comunei Dieci, Certificatul de căsătorie al lui Petru din generația a IV-a, a fost scris cu numele Brașai, în loc de Brassay. De aici înainte toți descendenții lui Petru vor purta numele de Brașai.

Blazonul familiei, „concedat cu ocazia înnobilării”, constă dintr-un scut clasic, despicat și tăiat. Cartierele 1, 2, și 4 ne înfățișează bogățiile naturale cele mai semnificative ale domeniului concedat; un rac, pom cu roade, spicul de grâu și vița de vie cu struguri copti. Sânt reprezentate simbolic, bogățiile cu care au fost investiți din posesiunea satului Joia Mare. În Cartierul 3, pe un fond albastru ca cerul, într-un cuib verde, se vede o pasăre de apă, hrănindu-și puii cu propriul sânge. Scutul este timbrat de un coif cavaleresc, cu vizieră deschisă și care poartă o coroană cu trei fleuroane perlate, coroana indicând rangul de cavaler în ierarhia nobiliară. Suprapus acesteia, se află un braț îndoit din colț, în armură, ținând în mână o sabie încovoiată.

Cine erau cei doi frați, George și Dumitru și meritele pentru care au fost înobilati de împăratul Francisc I? Din *Diploma de înnobilitare* aflăm și alte date despre cei doi. *George*, din prima sa căsătorie cu Maria, a avut pe Ioan și Ana. Din cea de-a doua căsătorie cu Ana, a mai avut trei copii, pe Nicolae, Petru și Elena. Despre *Dumitru* nu se face nici o precizare în acest

⁴¹¹ Din câte cunoaștem singurul studiu despre această familie îl datorăm lui Dimitrie Stoi, *Doi gemeni butinceni și diploma lor de înnobilitare*, în “Ziridava”, XIX-XX, 1996, pp. 329-341, de care ne vom folosi pe parcursul demersului nostru.

⁴¹² Pentru întregirea datelor despre această familie ne vom folosi și de Brașai Petru Marius, *Familia Brașai, fostă Brașovan - Brassay*, Arad, 2008, 19 f. (manuscris A-4), pusă la dispoziția noastră de Brașai Ioan din Cocioba. Fotografiiile au fost făcute de pe diploma originală pusă la dispoziția noastră de doamna Mariana Holinciuc (născută Brașai) din Arad. Tuturor le mulțumim.

⁴¹³ Denumirea veche a satului Joia Mare (comuna Almaș), județul Arad.

⁴¹⁴ D. Stoi, *op. cit.*, p. 340.

sens. Presupunem că nu a avut urmași. Cercetătorul Dimitrie Stoi⁴¹⁵, în studiul său despre această familie, menționează că a identificat o genealogie a acestei familii ce cuprinde 64 de membrii, de-a lungul a zece generații (vezi tabelul din Anexe).

Cei doi frați, George și Dumitru, erau „chestori financiari” în Buteni, demnitate în care,

„s-au străduit cu credință, cinste și corectitudine să dobândească promovarea deosebită a industriei, comerțului și învățământului în această comună. De asemenea frații George și Dumitru Brașovan au dat dovadă de multă generozitate, generozitate care de multe ori a mers până la altruism. Au fost preocupați de lipsurile materiale ale lucrătorilor săraci de pe pământurile lor. În anul 1817 a oferit „subzistență armatei alungate a lui Strauch în mod gratuit. În același an au întreținut pe săracii din districtul Buteni și al Xenodochiei cu multe alimente vitale”.

Preocupările lor au fost și în alte domenii. În 1817, George Brașovan a fost numit „director al școlilor Greco neunite” (presupunem din Buteni), calitate în care a dovedit multă generozitate, suportând din banii săi datoriile părinților copii lor față de școală, îndeosebi a celor mai săraci, îndeosebi, în vederea procurării manualelor și rechizitelor școlare. Mai mult decât atât, cei doi frați au suportat întreaga cheltuială pentru construirea edificiului școlii confesionale din Buteni, fapt atestat de o placă de marmură ce se afla pusă pe fațada clădirii.

De asemenea, lor sau urmașilor, li se atribuie construirea, în 1884, a bisericii cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” din Joia Mare și a celei din Revetiș, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, construită în anul 1880.

Din păcate, nu deținem mai multe date despre familia nobiliară Brașovan - Brassay - Brașai. După cel de-al doilea război mondial, prin naționalizare, au fost deposedați de tot avutul dobândit în 1825 prin înobilare de către împăratul Francisc I. Cu toate încercările, de după 1989, a urmașilor de a recupera ceva din averile naționalizate în 1948, nu li s-a restituit nimic, încercările lor lovindu-se de un birocratism exacerbat.

IV. 3. 5. Asistența sanitară înainte și după decembrie 1989

Comuna Dieci nu a avut întotdeauna medic stabil în sat. Asistența sanitară, fiind asigurată de medicul din localitatea vecină Almaș, unde bolnavii se deplasau pentru un consult medical. În Dieci exista numai un cadru medical cu pregătire medie. Prin anii 50 ai secolului trecut, pentru câțiva ani a funcționat medicul *Negrea*, originar din Făgăraș. De la Dieci s-a transferat la Turda.

În anul 1961, a fost numit un alt medic, *Ilie Iova*, originar dintr-o localitate bihoreană. La începuturile sale, dispensarul funcționa într-o încăpăre din vechea casă parohială. Acum încep discuțiile pentru construirea unui edificiu destinat dispensarului uman. După donarea unei porțiuni din grădina bisericii, situat în centrul satului, după câțiva ani este dat în folosință. Clădirea, construită pe un teren al parohiei ortodoxe, și edificat prin muncă voluntară de săteni, era prevăzută, pe lângă cabinetele medicale, și cu locuință pentru medic și familie. Până la închiderea șantierului de construcție, medicul împreună cu familia au locuit în gazdă la diferite familii. În această clădire, mai târziu, dar pentru o scurtă perioadă de timp, a funcționat și un punct farmaceutic.

Medicul *Ilie Iova* a funcționat până în jurul anului 1967, când, s-a transferat la Oradea. În locul său a fost numit *Tiberiu Junc* (originar din comuna Socodor), absolvent al Facultății de Medicină din Cluj-Napoca. A funcționat la Dieci până la pensionare, în anul 2000. După pensionare, împreună cu soția, profesoară la Școala Generală din Dieci, s-a retras în comuna natală.

---

⁴¹⁵ *Ibidem*.

Desfășurându-și activitatea timp de peste trei decenii la dispensarul uman din Dieci, a asigurat asistența medicală și locuitorilor din Cocioba, Crocna, Revetiș și Roșia. A fost un om cu multă probitate profesională, dovedind dragoste pentru meseria/vocația de medic și față de pacienții săi.

A fost îndrăgit de toți locuitorii comunei Dieci. Chiar după pensionare și stabilirea sa la Socodor, nu i-a uitat pe dieceni, fiind de multe ori prezent alături de ei, atât la bucurii cât și necazuri.

După plecarea doctorului Tiberiu Junc, din 2000 și-a început activitatea *Corina Ageu*, fiica doctorului Sever Ageu, un reputat chirurg de la Spitalul din Gurahonț. A funcționat până în anul 2007 când și-a început activitatea medicul *Beniamin Gașpar*, care funcționează și astăzi.

Din personalul medical mediu care a funcționat de-a lungul timpului la Dispensarul uman din Dieci amintim: Ioana Zacoi - moașă, Ștefan Zacoi - sanitar, Brândușă Mercea - soră medicală, Emilia Becheș - soră medicală, Lucreția Cristea - asistentă medicală, Angelica Bârda - asistentă medicală. Astăzi, ca asistentă medicală, funcționează Ionela Galea, originară din Dieci, absolventă a Școlii Postliceale Sanitare din Arad.

IV. 3. 6. Activitatea culturală în Dieci, înainte și după 1989

IV. 3. 6. 1. Corul mixt al Căminului cultural

Corul mixt al Căminului cultural al comunei Dieci, înființat în anul 1952, a continuat tradiția corală existentă încă din anul 1879, apoi a corului bisericesc „Sf. Mucenic Gheorghe” înființat în toamna anului 1950 de preotul Gheorghe Cavalu.

Inițiatorul și sufletul corului a fost învățătorul Ioan Puiu din Almaș (originar din Dieci). După numai patru ani, în 1956, corul mixt este desființat și înființat un cor bărbătesc format din 46 de membrii, care se atașează corului bărbătesc din Almaș, „careacuma, cu ceilalți coriști din satele Almaș, Cil, Rădești și Joia Mare se pregătesc pentru concursurile corale pe regiune și care numără 172 bărbați, tineri și vârstnici”⁴¹⁶.

⁴¹⁶ Gheorghe Cereanțu, *Cronica Parohiei Almaș*, 1932, f. 36 (mss păstrat în Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Almaș).

La începutul anilor 60, este reînființat corul mixt, fiind pregătit în continuare de învățătorul Ioan Puiu din Almaș. De această dată, cel care a avut inițiativa reînființării corului a aparținut învățătorului Nedelcu Dumitru, care, ani de zile a fost principalul animator cultural din Dieci, în calitate sa de director al Căminului cultural⁴¹⁷.

Nu după multă vreme de la înființare, a intrat și în circuitul cultural-artistic național, urcând pe scenele mai multor localități din țară, participând la diferite concursuri corale naționale, de la egal la egal cu formații corale renumite. Este perioada când, de pregătirea corului se ocupa **Antoniu Todor**, cântăreț în Corul Filarmonicii din Arad.

Atunci corul a atins marea perfecțiune, datorindu-se coriștilor și nu în ultimul rând acestui neobosit om de artă și cultură. De-a lungul îndelungatei activități, corul mixt din Dieci a obținut mai multe premii la concursurile județene și naționale⁴¹⁸.

IV. 3. 7. 2. Ansamblul folcloric „Junii Crișului”⁴¹⁹

În anul 1995, din inițiativa lui Gheorghe Moise Țâț, director al Căminului cultural din Dieci, este înființat Ansamblul folcloric „Junii Crișului”, alcătuit dintr-o orchestră de muzică populară, soliști vocali și o echipă de dansuri populare⁴²⁰.

Totul a pornit din dorința, pe de o parte, de a păstra și promova cântecul și dansul popular din zona Crișului Alb, pe de altă parte, păstrarea/conservarea frumosului costum popular, bărbătesc și femeiesc, local.

La început, *formația de muzică populară* era alcătuită din următorii membrii instrumentiști: prof. Gheorghe Lupșa – sufletul și dirijorul orchestrei, Toader Birău, Pavel Blaj, Leontin Bogdan, Traian Galea (+), Mircea Lupei.

În decursul anilor orchestra a suferit unele modificări, unii instrumentiști au abandonat, venind alții în loc. Astfel, astăzi, orchestra este alcătuită din următorii membrii: prof. Gheorghe Lupșa, în continuare dirijorul orchestrei, Marian Ancaș, Toader Birău, Pavel Blaj, Leontin Bogdan, Traian și Virgil Dănuț, Paul Lucoai, Costică Mateș, Liviu Mărușter, Gheorghe Omota, Gheorghe Țâț.

În cadrul ansamblului folcloric, încă de la început au activat un număr mare de *soliști de muzică populară*. În perioada de început au activat: Dorina Culda, Luminița Fica, Florina Gligor, Ioan Luguzan, Alexandra Lupșa, Flavia Angelica Puica, Florina Șerb, Iuliana Tătar, Teodor Țica.

Astăzi, activează următorii soliști vocali: Alina Bora, Ștefan Candea, Ionela Carmen Chevereșan, Paulina Cipei, Sorin Costea, Cristina Crișan, Marin Crișan, Adam Galea, Paul Ioja, Mirabela Irimie, Leontina Stan, Anuța Timoce, Alina Vlasiu, Ciprian Zopota.

În *echipa de dansuri populare*, încă din faza de început al ansamblului au activat foarte mulți dansatori, însă pe rând. Aceștia au fost: Ander Adriana, Anuța Bărbătei, Marius Bărbătei, Ioan Bărcă, Doduța Birău, Florica Birău, Emilian Blaj, Luciana Boc, Iulius Bodea, Dumitru Borlea, Ionela Budea, Lorinț Cismaș, Adina Costina, Coșeran Saviana, Ionela Crișan,

⁴¹⁷ Din păcate, din această perioadă nu s-a păstrat nimic în scris, nici la Primărie, nici la Căminul cultura, despre activitatea culturală din această perioadă.

⁴¹⁸ Cu toate că la Căminul cultural existau foarte multe diplome obținute de Corul mixt din Dieci, la diferite concursuri. Toate erau înrămate și expuse pe peretele unei încăperi a Căminului. După mărturia actualului director, ele nu se mai păstrează. Credem că cel care le-a distrus nu a fost de bună credință, atât față de coriști, cât față de întreaga comunitate locală. Au fost distruse mărturiile ale trecutului care făceau cinste coriștilor și comunității locale.

⁴¹⁹ Informațiile sunt primite de la Gheorghe Moise Țâț, directorul Căminului cultural Dieci, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴²⁰ În Dieci a mai existat o formație de dansuri populare, prin anii 60, de care se ocupa profesorul Nedelcu Dumitru, însă, nu a fost de anvergura și renumele celor din Ansamblul „Junii Crișului”. De menționat că, atunci, posibilitățile de afirmare fiind foarte reduse.

Flavius Danci, Lazăr Daniel, Marius Dârlea, Mircea Dârlea, Mirela Dârlea, Georgiana Dobra, Florina Dronca, Roxana Gaița, Ionică Galea, Marius Galea, Mircea Galea, Pavel Galea, Florin Gligor, Florin Grama, Marius Ieremie, Simona Lazăr, Lili și Pavel Lucoaie, Viorica Lucoaie, Simona Ioja, Ionuț Popa Măguran, Doru Mican, Alina Miclea, Cristina Mihoc, Teodora Mihoc, Miana Moț, Ionela și Ramona Mustea, Rafila Mustea, Catița Nan, Mia Popa, Flavia Angelica Puica, Andrei Rad, Daniel Ruja, Leontina Stan, Marin Stoica, Florina Șerb, Georgiana Tămaș, Florina și Teodora Târsală, Ioana Vasile, Corina Vlad.

Astăzi, activează două formații de dansuri populare, alcătuită din tineri și copii. În ordinea alfabetică aceștia sânt: Marinela Bar, Raul Birău, Iuliana și Valentin Budea, Paulina și Răzvan Cipei, Marinel Costea, Adrian Crișan, Gabi Crișan, Bianca Dașcău, Ioan Dașcău, Lucian Eremia, Mirabela Irimie, Ionel Carmen Făgărășanu, Ioana și Manuela Fericean, Cătălin Gaița, Marius Gaița, Silviu Gaița, Daniela Gușă, Silviu Ioja, Vlad Lulușa, Daniela Lupei, Diana Lupșa, Claudia Mărușter, Sorin Micle, Sorina Micle, Adina Mustea, Alexa Nan, Marius Pui, Mihaela Rad, Miorica Samson, Adela Toma, Gianina Țâț.

De la înființare și până astăzi, Ansamblul folcloric „*Junii Crișului*”, au participat la peste 200 de spectacole, pe diferite scene din județ și din afara lui, apariții la televiziuni, locale și naționale. A luat parte la multe concursuri și festivaluri folclorice, fiind distins cu diferite premii. Premiul I la Festivalul folcloric de la Năvădari (1 iulie 2001); Marele premiu la Concursul județean „Identitate și tradiție” (Pecica, 20 aprilie 2002); Marele premiu la Festivalul „*Așa-i portul pe la noi*” (Arad, 30 noiembrie - 2 decembrie 2002); Marele premiu la Târgul de Fete de pe Muntele Găina (la mai multe ediții).

Demn de amintit este și faptul că inimosul director al Căminului Cultural din Dieci, Gheorghe Moise Țâț, sufletul ansamblului încă de la înființarea lui, în 2003 și 2005, a primit câte un premiu pentru valorificarea patrimoniului etnografic pentru recuperarea și valorificarea recuzite ceremoniale Dieci. Este o recunoaștere a activității pe care a depus-o, din anul 1995 până astăzi, în fruntea Ansamblului folcloric „*Junii Crișului*”.

Capitolul V

Viața bisericească în Dieci și împrejurimi

V. 1. CÂTEVA CONSIDERAȚII

Mărturii despre viața bisericească a românilor de pe valea Crișului Alb, stau bisericile de mir și cele mănăstirești cunoscute începând cu secolul al XIII-lea. Amintim bisericile de mir de la Secaș⁴²¹, Hălmagiu (sec. XIV) și Dezna (sec. XV) sau cele mănăstirești de la Govojdia⁴²², Mocrea⁴²³, Pâncota⁴²⁴, „Sfântul Ierarh Nicolae” și „Sfântul Duh”⁴²⁵ de la Ineu. Toate aceste așezări ecleziastice intrau în sfera de jurisdicție a episcopilor de la Ineu, iar mai târziu a episcopilor de la Arad. În mănăstirea „Sfântul Ierarh Nicolae”, amplasată pe malul Crișului Alb, se pare că a fost reședința episcopilor care rezidau aici în secolele XV-XVII⁴²⁶.

În apropierea localității Mănerău, în secolele XVI-XVII, exista satul Roxin⁴²⁷ a cărui preot, la 30 aprilie 1693, primea o scrisoare de la mitropolitul Teofil al Bălgradului (1692-1697)⁴²⁸ care l-a hirotonit întru preot. Existând preot, exista și biserică, cel mai probabil edificată din lemn.

Contemporane cu parohia Roxinului sunt și cele de la Crocna de Jos și Crocna de Sus, menționate în anul 1677, de la Dieci și Dumbrăvița, amintite pentru prima dată în 1692⁴²⁹. În fiecare parohie exista o biserică de lemn și unul sau mai mulți preoți.

---

⁴²¹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, f. 76, 214.

⁴²² Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, p. 242; Toponimul *Valea mănăstirii* de la Govojdia unde se mai pot vedea urmele unei construcții medievale, îi păstrează peste timp amintirea.

⁴²³ Se autointitula „mitropolit al Bălgradului și Aradului”.

⁴²⁴ Eugen Arădeanul, *Contribuții la istoria străveche a Eparhiei Aradului*, în „Mitropolia Banatului”, anul XXIII, 1978, nr. 4-6, p. 223.

⁴²⁵ Despre această mănăstire istoricul Gheorghe Ciuhandu afirmă că acest așezământ monahal, la început a fost de rit răsăritean, mai târziu ajungând în mâna latinilor, cf. *Români din Câmpia Aradului*, p. 211.

⁴²⁶ Vezi: Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Române și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ed. all-a, București, 1928, p. 352; Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, p. 36; C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, p. 320; Petru Iambor, *Contribuții documentare privind unele așezări românești din vestul țării la începutul feudalismului*, în “Acta Musei Napocensis”, XVII, 1980, pp. 163-164; P. Vesa, *Câteva considerații privind începuturile Episcopiei Aradului*, în vol. “Biserică și societate în Banat” (volum coordonat și îngrijit de Tamara Petrov și Viorel Dorel Cherciu), Timișoara, 2005, pp. 100-115; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, pp. 50-60.

⁴²⁷ Așezare dispărută, *Rokzyn* (1553, 1561), localizată de Coriolan Suci lângă Mănerău. Cf. C. Suci, *op. cit.*, vol. II, p. 395.

⁴²⁸ Șt. Meteș, *op. cit.*, vol. I, p. 254, nota 2; Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, f. 214.

⁴²⁹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, f. 212.

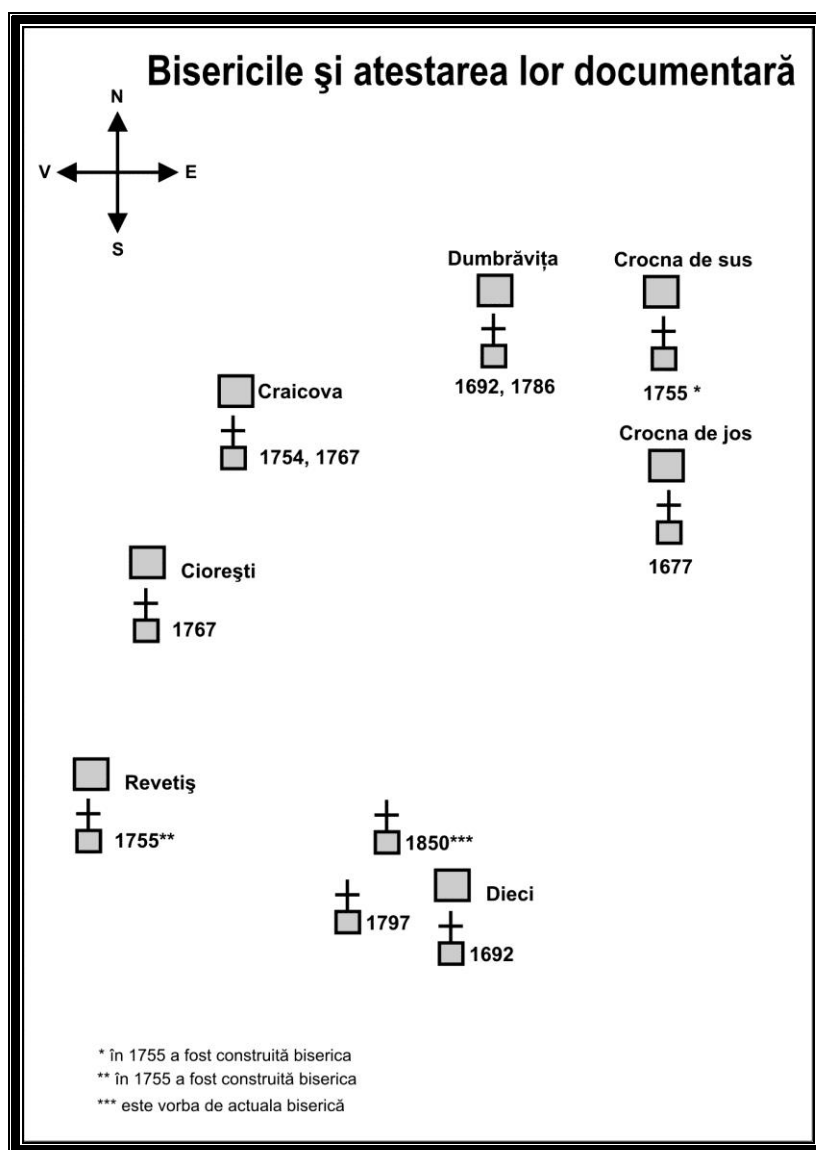

V. 2. BISERICI DISPĂRUTE

V. 2. 1. Biserica de lemn „*Bunavestire*” de pe *Dâmbul de la Caznari*

Biserica parohială, edificată din lemn, cel mai târziu în secolul al XVII-lea, era amplasată pe vârful *Dâmbului de la Caznari*⁴³⁰, situat pe malul drept al Crișului Alb, în jurul căruia era și vatra veche a satului, gravitând, de o parte și de alta a uliței pe care astăzi o numim *La drum*⁴³¹. Faptul este confirmat de tradiția orală ajunsă până la noi.

Perimetrul din jurul bisericii avea o pregnantă funcție funerară. Faptul este confirmat nu numai de tradiție dar și de descoperirile, întâmplătoare, făcute cu prilejul exploatării dealului de o carieră de piatră. Cu această ocazie, au fost scoase la lumină fragmente de pietre funerare, mărgelile, monede, cranii și oase ale membrilor. În urmă cu peste două decenii am văzut o monedă din timpul Măriei Tereza descoperită pe acest loc.

⁴³⁰ Denumirea dealului provine de la numele unui fost proprietar.

⁴³¹ Vezi: Pavel Vesa, *Din trecutul parohiei Dieci (Jud. Arad)*, în „Altarul Banatului”, anul VII (XLVII), serie nouă, nr. 1-3, 1997. p. 128.

Documentar, biserica este amintită pentru prima dată în conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768). Avea hramul „*Bunavestire*”, era veche și în stare de ruină. Fiind „*departe de sat*”, episcopul sfătuiește enoriașii să-și construiască un alt locaș de cult⁴³². Faptul că biserica era departe de sat, vine să întărească tradiția orală referitoare la amplasamentul ei pe acea înălțime. Cu ocazia descinderii sale în parohie, episcopul Sinesie impune și darea pentru „*osteneala sa și menținerea dogmei*”, ce consta din 2 mierțe de grâu, 2 de prune uscate și 6 florini⁴³³.

Cel mai vechi preot pe care-l cunoaștem de la această biserică, este „*popa*” **Giurgiu**, care la 20 decembrie 1743 făcea o însemnare pe filele unui *Chiriadromion* (Bălgrad, 1699, p. 271). Poate să fie identic cu preotul Gheorghe, ce pe același exemplar făcea mai multe însemnări (p. 414). Aceasta se întâmpla înainte de 1760, anul în care cartea a fost vândută preotului din Almaș⁴³⁴. Preotul Gheorghe, s-a născut în Dieci și îl întâlnim și în anul 1767⁴³⁵. Alături de preotul Gheorghe, din 15 mai 1753 își începe activitatea preotul **Ilie Nag**, născut în Dieci, care în anul 1782 încă slujea la biserica din sat⁴³⁶.

La 5 aprilie 1774, pentru parohia din Dieci, este hirotonit **Toader Lucoiesc**⁴³⁷, originar din vechea familie a Lucoieștilor. A funcționat în această parohie până în anul 1812 când încetează a se mai subscrie în matricolele parohiale⁴³⁸. Alături de preotul Teodor îl întâlnim și pe preotul **Mihail Popovici**, hirotonit la 10 mai 1779⁴³⁹. Nu cunoaștem mai multe amănunte despre preoții slujitori de la această biserică. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, biserica a fost demolată.

V. 2. 2. Biserica de lemn „*Bunavestire*” din actualul cimitir

Nu cunoaștem în ce fel s-a făcut transferul de la biserica situată pe *Dâmbul de la Caznari* la noua biserică de cimitirul actual. Se poate ca în biserica veche să se fi slujit în continuare, și după construirea noii biserici de lemn. Este posibil, însă lipsa informațiilor documentare sau istoriografice ne pune în imposibilitatea de a putea cunoaște cum au stat lucrurile cu adevărat.

Începând cu vara anului 1797, alături de bătrânul preot Teodor Lucoiesc, începe a se subscrie în documente și preotul **George Galea (Găleu)**, originar din satul Galești. Tatăl său, Iovan Galea Găleu, „chinez” al satului, un om foarte evlavios, a avut un rol însemnat în edificarea bisericii de lemn din actualul cimitir al satului⁴⁴⁰. Biserica nouă a fost terminată în toamna anului 1797, la 20 noiembrie același an, episcopul Pavel Avacumovici al Aradului (1786-1816) sfințind un antimis pentru acest locaș de cult⁴⁴¹. După edificarea biserici din cimitirul actual, cea veche, de pe *Dâmbul de la Caznari*, a fost demolată.

Preotul George Galea a funcționat până în anul 1814 când încetează a se mai subscrie în matricolele parohiale. A murit în același an fiind înmormântat lângă tatăl său la una din cele două cruci vechi situate în mijlocul cimitirului vechi.

⁴³² Silviu Dragomir, *Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII*, „Foaia Diecezană”, Caransebeș, anul XIV, 1 martie 1909, nr. 9, p. 5

⁴³³ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. I, f. 358.

⁴³⁴ Elena Rodica Colta, *Vechi tipărituri românești în județul Arad*, în „Ziridava”, XII, 1980, p.738.

⁴³⁵ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, doc. 131, p. 298.

⁴³⁶ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Acta Congregationum*, nr. 52, f. 2.

⁴³⁷ *Ibidem*.

⁴³⁸ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 12.

⁴³⁹ Eduard I. Găvănescu, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, pp. 15-16, 106, 110.

⁴⁴⁰ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 6,9, 33; Iovan Galea Găleu a murit în anul 1808 și se află înmormântat la una din cele două cruci vechi din mijlocul cimitirului actual.

⁴⁴¹ Antimisul se păstrează în altarul bisericii parohiale actuale.

După mai bine de două decenii, în 1821-1822, biserica este reparată. Lucrările s-au ridicat la suma de 9 florini și 20 cr. și au fost suportate din bugetul parohiei, care, în anul 1821 se ridică la suma de 82 florini și 13 cr., iar în anul 1822 se ridică la suma de 92 florini și 22 cr., din care numai 22 florini și 30 cr. au fost realizați din „milostenia” realizată de Măguran Nicoară (10 fl.) și Măguran Luca (12 fl. și 30 cr.) „în venitul bisericii”⁴⁴².

Începând cu 11 noiembrie 1806, în *Protocolul botezaților*, începe a se subscrie preotul **Petru Rațiu**, originar din Dieci. Încetează a se mai subscrie în matricolele parohiale începând cu anul 1816, pentru a reapare în 1823. Moare la 23 august 1831⁴⁴³.

Între anii 1816-1823, ce coincide cu perioada în care preotul Petru Rațiu și-a întrerupt activitatea, postul său a fost suplinit de preotul **Ioan Tolescu**, originar din Dieci (probabil din familia Tol), după cum însuși menționează, „parohialnic în Dieci”, dar paroh în Laz⁴⁴⁴.

Începând cu 11 iulie 1815, începe a se subscrie în matricolele parohiale, preotul **Gheorghe Bârzan Loghin**⁴⁴⁵, urmând preotului Galea. În timpul său, în 1821, biserica este reparată. Cheltuielile, în valoare de 9 florini și 20 crețari, fiind suportate din bugetul parohiei⁴⁴⁶.

Despre acest preot se spune că avea năravuri urâte și că ar fi primit cinul preoțesc contra unei anumite sume de bani. Despre el se știe că avea un comportament nedemn pentru funcția clericală pe care o deținea, „se îmbăta, făcea fapte de rușine și vătămare a tot clerul, ce și în biserică fiind, ba încă tocmai când slujea sfânta liturghie îndrăznește a batjocori Sfânta Biserică înainte a tot norodul”⁴⁴⁷. Din cauza comportamentului său, enoriașii îl numeau „popa Lomba”⁴⁴⁸. Încetează a se mai subscrie în matricole începând cu data de 15 februarie 1823⁴⁴⁹.

Episcopul Iosif Putnic de Pacraț (1818-1829), pe când administra eparhia Aradului, la 2 septembrie 1823, hirotonea într-un preot, pentru parohia Dieci, pe **Simion Tomuța**. S-a născut în Sebiș dar nu cunoaștem unde și-a desăvârșit pregătirea teologică⁴⁵⁰. Mai întâi a funcționat ca învățător în Iosășel, iar între 1797-1818, la școala din Sebiș, fiind caracterizat ca un bun dascăl ce „preda bine citirea și scrierea și se exprima bine și în limba maghiară”⁴⁵¹.

În perioada cât a activat la școală din Sebiș, a desfășurat și o activitate de funcționar la sediul domeniului din localitate, drept recompensă fiind susținut la numirea și hirotonirea pentru postul vacant de preot din Dieci. Bucurându-se de mare trecere la mai marii domeniului de la Sebiș, încă de la instalarea sa în parohie (1823), a primit de la domeniul, spre folosință proprie, 3 grădini și l-a spijinit material pentru edificarea unei case parohiale. Se pare că este primul preot din Dieci care nu era originar din parohie.

În anul 1829 figurează între deputații eparhiali care au ales în scaunul eparhial pe Nestor Ioanovici (1829-1830), primul episcop de neam român al Aradului. Pe filele unui *Liturghier* (Blaj, 1775), preotul Simion Tomuța nota:

⁴⁴² A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericeii din Dieci pe anul 1821 și pe anul 1822*, nr. 18, neinventariat.

⁴⁴³ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14. Decesul este înregistrat în *Protocolul răposaților*, poz. 36/1831.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ Veniturile anului 1821 au fost în suma de 82 fl. și 13 cr, iar în anul următor, 92 florini și 22 crețari, din care 22 florini și 30 crețari fiind adunați din „milostenia” realizată de Măguran Nicoară (10 florini) și Măguran Luca (12 florini și 30 crețari), „în venitul bisericii”. Ca epitropi funcționau Măguran Nicoară și Gale George. cf. A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericeii din Dieci pe anul 1821 și pe anul 1822*, nr. 18/1822 (neinventariat).

⁴⁴⁷ Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emancipare național-religioasă a românilor din Banat și Crisana*, Arad, 1943, p. 47.

⁴⁴⁸ A. R. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14.

⁴⁴⁹ *Ibidem*, f. 14.

⁴⁵⁰ La Teodor Botiș în *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad* (Arad, 1922), nu figurează între absolvenții celor două școli arădene.

⁴⁵¹ A. R. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14; Vasile Popeangă, *Un secol de activitate ară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, p. 170.

„În anul 1829 în 10 zile a lunii Octomvre după mai multe cereri a românilor sau milostiv înaltului nostru împărat Franciscus I și bine a voit a rândui și prin Bara Orczy pe Preasfintitul D(omn) Nestor Ioanovici Eparhiei Aradului [...] unde și eu ca deputat am fost de față în Arad”⁴⁵².

După numai câțiva ani de la începutul activității sale clericale, se confruntă cu puternicul prozelitism al uniției din anii 1830-1840 de pe valea Crisului Alb. Datorită preotului Simion Tomuța, în Dieci, uniția nu a tăcut prozeliți, rămânând pe mai departe ortodoxă.

Din inițiativa sa, în anul 1846 se începe deschide șantierul bisericii parohiale actuale. După închiderea șantierului de construcție a bisericii, a mai slujit încă șapte ani, până în ianuarie 1857, când după o activitate de 34 de ani desfășurată în parohia Dieci, trece la cele veșnice⁴⁵³. A fost preotul cel mai vrednic pe care l-a avut parohia Dieci în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Distins cu rangul de protopop onorific și dreptul de a purta brâu roșu.

Din 1835 începe a se subscrie în matricolele parohiale preotul **Constantin Copian**, originar din Laz și ginere la preotul Simion Tomuța⁴⁵⁴. În anul școlar 1833-1834 a absolvit cursurile teologice în Arad⁴⁵⁵. La Dieci a funcționat până în anul 1837 când se transferă în parohia Almas, unde, la 2 mai 1885, după aproape cinci decenii de preoție, trece la cele veșnice⁴⁵⁶.

În locul preotului Copian, începând cu data de 9 iunie 1837, se subscrie în matricolele parohiale preotul **Nicolae Avrămuțiu**, despre care nu știm de unde era originar. Cât timp a activat la Dieci, alături de preotul Simion Tomuța, a funcționat și catehet la școala din Dieci⁴⁵⁷. Nu cunoaștem alte amănunte despre el. Încetează a se mai subscrie în matricole în 1847, când se transferă la Gurahonț⁴⁵⁸.

V. 2. 3. Biserica de lemn din Dumbrăvița

Parohia Dumbrăvița este amintită pentru prima dată, ca existând deja, în anul 1692⁴⁵⁹. Biserica era edificată din lemn și era amplasată pe locul numit *La bisericuță*, „anume în icul de pământ unde se împreună valea de la deal cu valea Dumbrăvița, lângă Nedee”⁴⁶⁰ de pe dealul numit *Măgureauă*⁴⁶¹.

Nu cunoaștem în ce an a fost construită. Este amintită pentru prima dată în conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului⁴⁶², ceea ce nu este exclus să dateze din secolul al XVII-lea. În anul 1807 biserica încă exista, așa după cum reiese dintr-o însemnare făcută pe filele unei cărți de cult (*Minei - mai*, Buda, 1804), folosită în această biserică⁴⁶³. În această biserică s-au purtat în 1784 tratativele între răsculații lui Petru Beciu și autorități pentru eliberarea vicecomitelui Andrei Forray și grațierea loturilor.

În 1754-1755 se fixează darea parohie din Dumbrăvița, ce consta din două sărindare, ce la mai multe rugăminți se va reduce la 6 florini, 1,2 mierțe de grâu, 1,2 mierțe de porumb, 3 mierțe

⁴⁵² cf. A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 26.

⁴⁵³ *Ibidem*, f. 25-26.

⁴⁵⁴ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14.

⁴⁵⁵ T. Botiș, *op. cit.*, p. 681.

⁴⁵⁶ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14.

⁴⁵⁷ A. E. O. R. Arad, doc. din 31 iulie 1846 redactat de protopopul Grigorie Lucacic al Ineului (neinventariat).

⁴⁵⁸ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 14.

⁴⁵⁹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, f. 212.

⁴⁶⁰ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 5 •

⁴⁶¹ A. R. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 6

⁴⁶² Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 358, 359.

⁴⁶³ „Această carte este a lui Tipei Toader cel tânăr și l-au luat la biserică din Dumbrăvița [...] 1 iunie 30 zile 1807”, cf. A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 385/1930*, doc. 7514, f. 312.

de ovăz, care dacă nu erau plătite nu li se admitea enoriașilor Sf. Cuminecătură cu prilejul Sfințelor Paști⁴⁶⁴.

Cunoaștem și numele preotului **Marcu**, hirotonit la 5 mai 1759⁴⁶⁵, pe care îl întâlnim în documente și la 7 decembrie 1786⁴⁶⁶.

Biserica a dăinuit până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, când, după mutarea locuitorilor în Dieci, locașul de cult este lăsat în părăsire. Tradiția menționează că clopotul bisericii a fost mutat în biserica de lemn din Dieci. Unele cărți de cult folosite în biserică au ajuns în biserica din Crocna de Sus, fie prin cumpărare, fie prin mutarea donatorului cu cărți cu tot în noua sa parohie după desființarea satului Dumbrăvița.

V. 2. 4. Biserica de lemn din Craicova

Prima mențiune despre biserica din Craicova o avem din anul 1754, când se fixa darea pe parohie ce consta din 12 florini, una mierză de grâu, pe care dacă nu le plăteau, cei 23 de credincioși ortodocși, erau amenințați cu interzicerea Sfintei Cuminecăture și cu închiderea bisericii. Pentru neplata unor dări, locașul de cult chiar a fost închis pentru o perioadă de două săptămâni. Biserica, a căui an de construcție nu îl cunoaștem, era frecventată și de credincioșii ortodocși a celor 14 case din Zemerzel, pentru care, în anul 1754, se fixează o dare de 12 florini și o mierză de grâu⁴⁶⁷. Cunoaștem și numele preotului ce funcționa în anul 1767, este vorba de **Chiril Popovici**, originar din satul Săcuieni⁴⁶⁸.

Când a fost construită biserica nu știm, însă un lucru este sigur, anume, că în 1782 parohia Ciorești nu mai exista, deoarece, în acest an satul Ciorești, ca și filia Zemerzel, sunt menționate ca filii la parohia Laz⁴⁶⁹.

V. 2. 5. Biserica de lemn din Ciorești

Satul a avut o biserică de lemn edificată după anul 1754 la care, în 1767, funcționa preotul **Teodor Dronconovici**⁴⁷⁰, hirotonit la 25 octombrie 1767⁴⁷¹.

După anul 1814 când locuitorii se mută, o parte în Roșia, alta în Sălajeni, biserica a fost abandonată.

V. 3. BISERICA PAROHIALĂ ACTUALĂ CU HRAMUL „BUNAVESTIRE”

V. 3. 1. Istoricul zidirii

După cum am văzut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Dieci, exista o biserică de lemn situată în actualul cimitir. Cu timpul, datorită sporului demografic, aceasta devine neîncăpătoare, motiv pentru care se simte nevoia edificării unui alt locaș de cult mai încăpător. Alegerea amplasamentului nu a constituit o problemă pentru că atunci când a avut loc sistemizarea satului, un intravilan din mijlocul noii așezări a fost destinat pentru edificarea unei biserici.

---

⁴⁶⁴ St. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 358.

⁴⁶⁵ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Acta Congregationum*, nr. 52, f. 2.

⁴⁶⁶ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, p. 106.

⁴⁶⁷ St. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 359, 445.

⁴⁶⁸ I. D. Sucișu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 131, p. 297

⁴⁶⁹ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, nr. 52, f. 2.

⁴⁷⁰ I. D. Sucișu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 131, p. 197

⁴⁷¹ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, nr. 52, f. 2.

La stăruința preotului Simion Tomuța și a unor fruntași ai comunei, Tamaș, notar comunal, Marcu Lupșa, Miron Vesa, Gheorghe Dănuț, Ioan Galea „a lui Moisa”, Iosa Pui, oameni cu stare și influență în cadrul comunității locale, în anul 1846, se deschide șantierul de construcție la o nouă biserică⁴⁷².

Șantierul a fost deschis într-o perioadă de grele frământări naționale și lipsuri financiare, întârziind mult terminarea construcției până în anul 1850. În anul 1851 biserica era gata iar sfințirea ei a săvârșit-o, din încredințarea Consistoriului eparhial și a arhimandritului Patrichie Popescu, în calitate sa de administrator al Episcopiei Aradului (1850-1853), protopopul Grigorie Lucacic al Ineului⁴⁷³.

Biserica este edificată din piatră, adusă de enoriași cu multă trudă de la deal. Au adus mii de căruțe cu piatră, nisip, var și lemne. Preotul Ioan Bogdan, în *Cronica* sa, menționează că bătrânii satului își aduceau aminte că la edificarea noului locaș de cult, mulți enoriași au vândut boi, vaci și porci, dăruind bisericii întregul venit. Ei vorbeau că domeniul din Sebiș și biriișii din pusta Zamărd (Zemerzel), datorită simpatiei de care se bucura preotul Simion Tomuța, au dat mult ajutor la edificarea bisericii, pentru că numai enoriașii nu puteau termina construcția⁴⁷⁴.

Stilul bisericii este baroc, cu un plan în formă de navă dreptunghiulară terminată cu o absidă circulară în partea de răsărit.

⁴⁷² A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 5; A. P. O. R. Dieci. I. Bogdan, *op. cit.*, f. 28.

⁴⁷³ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 5.

⁴⁷⁴ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f.21.

V. 3. 2. Pictura interiorului

La început biserica nu a avut pictură. În anul 1925 a fost pictat iconostasul de către Iosif Burian, notar comunal, iar cheltuiala a fost suportată din donațiile credincioșilor. În anul 1926, Iosif Burian a executat și donat bisericii icoana *Cina cea de Taină* de pe iconostas. Tot în același an, pe cheltuiala lui Ioan Nan, același pictor, a executat icoana *Sfânta Treime* de pe iconostas. În anul 1928 pe iconostas existau doar șase icoane⁴⁷⁵. Restul bisericii nu avea pictură, era numai zugrăvită cu diferite ornamente florale.

În anul 1956, din inițiativa vrednicului preot Gheorghe Cavalu, este executată pictura interiorului de către pictorul arădean Iulian Toader, a cărui fiu, Iulian Toader junior, în 1970, a curățat pictura.

La dorința credincioșilor și din inițiativa membrilor Consiliului parohial, în anul 2003 au fost declanșate mari reparații la biserică. A fost schimbat acoperișul, tabla fiind înlocuită cu țiglă, bolta bisericii din naos și altar a fost refăcută în întregime. A avut loc și retencuirea pereților și pregătirea lor pentru pictură în tehnica freco.

În anul 2005, din inițiativa membrilor Consiliului parohial, biserica a fost repictată în întregime, de Radu și Alexandrina Jitaru din Arad. Tot acum a fost schimbat iconostasul, cu altul sculptat și împodobit cu icoane executate de aceiași pictori și întregul mobilier din biserică.

Iconostasul a fost executat, în 2008, de meșterul Mircea Vasile din Sighetul-Marmației. În același an a fost schimbat și întregul mobilier din biserică, cu altul executat la firma „Vlas” din Arad. Toate lucrările amintite au fost suportate de către credincioși prin contribuțiile lor financiare⁴⁷⁶.

V. 3. 3. Șirul preoților (1851-2009)

Preotul Simion Tomuța (1823-1857). În biserica actuală a slujit de la sfințirea ei până în anul 1857 când a trecut la cele veșnice. Despre activitatea sa ne-am ocupat într-un alt subcapitol al cărții.

Preotul Andrei Tipei (1848-1877). S-a născut la Dieci în anul 1822 și a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad (1844)⁴⁷⁷. După absolvire, episcopul Gherasim Raț 1-a hirotonit preot pentru parohia Revetiș⁴⁷⁸, de unde, în anul 1848, s-a mutat în parohia natală Dieci. Aici și-a început activitatea pe lângă preotul Simion Tomuța aducându-și aportul la edificarea actualei biserici. Datorită activității sale a fost distins cu brâu roșu iar în matricolele parohiale semna „parohul Dieciului, vicar protopopesc și asesor consistorial”.

În memoria colectivă a enoriașilor nu a rămas ca o figură ce se bucura de stimă, el însă provocând multe nemulțumiri în rândul diecenilor. Preotul Ioan Bogdan în *Cronica sa*, menționează că preotul Andrei Tipei și-a „strâns toată averea pe nedrept și cu puterea de la oamenii săraci și neștiutori. Când murea un om, a lui erau boii, ori alte vite, ba chiar și pământ. De murea cineva și rămâneau orfani îi ducea la ei servitori, care nu mai aveau avere nici după vârsta majoră”⁴⁷⁹.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, f. 31, 53.

⁴⁷⁶ Dintre enoriașii care s-au remarcat în mod deosebit, mai ales prin munca desfășurată în timpul renovării, amintim: Ioan Șerb, Pavel Birău, Traian Lupșa, Atanasie Măguran, Petru Nan, Doru Lupșa, Ionuț Oarcea, Ioan Oarcea, Marcu Ioja, Mircea Lupei.

⁴⁷⁷ A fost căsătorit cu Maria și au locuit la numărul de casă 107. Ea a trăit până la 9 septembrie 1889. Cf. A. P. Dieci, *Protocolul răposașilor*, poziția 31/1889.

⁴⁷⁸ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 29/1873*, doc. 458; A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 121; T. Botiș, *op. cit.*, p. 690.

⁴⁷⁹ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 18.

Multe documente reflectă cele menționate de preotul Ioan Bogdan. La începutul anului 1873, George Mercea din Dieci îl reclamă episcopului acuzându-l că „*l-ar asupra cu o pretențiune de 18 fl. ca taxare pentru mormântarea fiului și a tatălui său*”. Această chestiune face obiectul unor discuții la oficiul protopopesc Ineu unde se decide ca George Mercea, pentru serviciile religioase, să plătească preotului numai suma de 11 fl. 48 cr., acesta însă nemulțumit îl dă în judecată. Sentința a fost dată în favoarea lui G. Mercea, dar pentru că preotul insistă să i se achite suma cerută de el, se adresează episcopului Procopie Ivașcovici al Aradului. Acesta, transpune cazul din nou spre rezolvare protopopiatului Ineu. Chemat în fata autorităților ecleziastice, preotul nu se prezintă, ba mai mult, amenință în continuare pe parohieni cu „*execuțiune*”. Acesta este motivul pentru care George Mercea, împreună cu George Birău, se plânge din nou ierarhului de comportamentul nedemn al preotului, acuzându-l de „*desconsiderarea superiorităților bisericesti*”, căutând dreptatea în continuare la forurile civile⁴⁸⁰. În cele din urmă conflictul se stinge în favoarea lui George Mercea.

Preotul Andrei Tipei s-a comportat necuviincios și cu nepotul său Petru Bisorca din Zimbru, preot capelan în Dieci. El nefiind de acord cu numirea noului capelan, nu-l admitea la slujbele religioase și mai ales la „*împărtășirea de beneficiul preoțesc*”⁴⁸¹. Cazul ajunge în dezbatere la protopopiatul Ineu, apoi Consistoriul eparhial arădean. Chemat în fața autorităților bisericesti, preotul Andrei Tipei refuză, în consecință, episcopul dând dispoziție protopopului Constantin Gurban ca parohul din Dieci să fie suspendat „*de la oficiul și beneficiile preoțesti*”. În cele din urmă, conflictul se stinge prin transferul preotului Petru Bisorca din parohia Dieci⁴⁸².

Preotul Andrei Tipei, după plecarea capelanului Petru Bisorca, a mai trăit doar câțiva ani, căpci, la 9 decembrie 1877, preotul Ioan Hălmăgean din Crocna anunța pe Nicolae Beldea protopopul Ineului, că „*preotul din Dieci Andrei Tipei a răposat în Domnul la 8 decembrie noaptea la orele 11*”⁴⁸³. Avea numai vârsta de 55 ani și a murit „*în urmarea unui morbu îndelungatu de stomac*”. A fost înmormântat de un sobor de 10 preoți în frunte cu protopopul Constantin Gurban al Ineului⁴⁸⁴.

Teodor Bodea (1867-1871). Era originar din Crocna, în 1867 a fost hirotonit preot de episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului pentru capelania Diecilor. În 1871 se transferă paroh în satul natal⁴⁸⁵.

Petru Bisorca (1871-1873). S-a născut la Zimbru în 6 martie 1848, din părinții Ioan și Ana Bisorca. A absolvit Preparandia (1874-1865) și cursurile Institutului Teologic (1869) din Arad⁴⁸⁶. În anul 1871 prin plecarea preotului Teodor Bodea la Crocna, se vacantează al doilea post de preot în Dieci. Publicându-se concurs, la 25 septembrie 1871 se înscrie pentru „*alegera de capelan în Dieci*”. După expirarea termenului fixat pentru înscrieri, la 10 octombrie 1871, Sinodul parohial îl alege în postul vacant⁴⁸⁷. Datorită conflictului la care ajunge cu unchiul său, preotul Andrei Tipei, în 1873 este nevoit să se mute în parohia Zimbru.

⁴⁸⁰ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 42/1873*, doc. 328, f. 1-3

⁴⁸¹ Idem, *grupa a III-a, dosar 165/1872*, doc. 1684, f. 1.

⁴⁸² Idem, *grupa a III-a, dosar 118/1873*, doc. 944, f. 2-8.

⁴⁸³ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 4, f. 179.

⁴⁸⁴ “(+Necrologu). Andrei Tipeiu, parochus în Dieci în protoprebiteratul Ienopolei și fostu asesor consistorial în urmarea unui morbu îndelungatu de stomac și după un sewrviciu preoțesc de 35 ani în al 55 – lea an al etății sale – la 8 decembrie s-a mutat la cele veșnice. Îl deplâng iubita soție și un prunc minor. În mormântat la 10 decembrie de protopopul Constanin Gurban din Buteni și alți șapte preoți”, cf. “Biserica și Școala”, anul I, nr. 49, 25 decembrie/6 ianuarie 1877, p. 395. Urmașul său Terențiu Tipei a risipit, la beții și jocuri de cărți, întreaga avere adunată pe căi necinstite, ajungând să trăiască în sărăcie. Cf. A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 18.

⁴⁸⁵ Despre el mai multe date la capitolul dedicat parohiei Crocna.

⁴⁸⁶ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 42/1872*, doc. 622, f. 1 -2, 7; T. Botis. *op. cit.*, pp. 459, 702.

⁴⁸⁷ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 42/1872*, doc. 622, f. 10-10v, f. 12-12 v., f. 14.

Petru Șerb (1877-1878). Preot în parohia Pescari a administrat parohia Dieci din decembrie 1877 până în aprilie 1878, când a fost numit un alt fiu al satului, preotul George Lupșa.

George Lupșa (1878-1920). Despre viața și activitatea sa ne vom ocupa într-un alt capitol al lucrării noastre.

Ioan Bogdan (1922-1928). S-a născut la Dezna în 11 septembrie 1899. După absolvirea scolii primare din satul natal, urmează cursurile gimnaziale în Arad (I-II), Brad (II-IV), Brașov (V), Beiuș (VI), Arad (VII) și Beiuș (VIII) unde, în 1921, și-a luat și bacalaureatul. În anul școlar 1919-1920 a absolvit și cursurile Institutului Teologic din Arad. În anul școlar 1919-1920, a urmat, în particular, și cursurile normale obținând și diploma de învățător. Un an școlar, 1920-1921, a funcționat ca învățător la școala confesională din Răbăgani (Bihor), iar în 1921 trece examenul de calificare preotească. La 14/27 noiembrie 1921 s-a căsătorit cu Elena Popovici din Mănerău, născută la Seleuș la 14 septembrie 1900⁴⁸⁸. După numai câteva luni, la 25 decembrie 1921, în biserica episcopală din Arad, este hirotonit preot pentru Dieci de către episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925), de la care a primit și singhelia⁴⁸⁹.

Activitatea preotească și-a început-o la 1 ianuarie 1922, reorganizând viața religioasă din parohie. În 1924, din inițiativa sa și cu sprijinul enoriașilor, a fost ridicată o troiță pe *Dâmbul de la Caznari*, sfințită la sărbătoarea Înălțării Domnului din acel an. Pe troița era următoarea inscripție: „*Dolce et decorum est pro patria mori*” (E dulce și plăcut să mori pentru țară), fiind ridicată pentru eroii din Dieci morți în lupte din primul război mondial⁴⁹⁰. În anul următor, de Rusalii, sfințește o altă rugă la Topasca, înspre satul vecin Revetiș.

Începând din 1926, din inițiativa preotului Ioan Bogdan, se fac mari reparații la sfânta biserică. A fost reparat turnul, a fost executată o fundație de sprijin în jurul bisericii, a fost zugrăvită în exterior, s-a reparat și vopsit tabla de pe acoperișul bisericii și de la turnului. Costul lucrărilor (120 000 lei) fiind suportate de către enoriași. În același an au fost executate, de către Iosif Burian, icoanele pe iconostas, de care am amintit deja.

A depus toate eforturile pentru clarificarea situației casei parohiale, intabulată pe comuna politică și ocupată de primăria din localitate. Cu sprijinul primarului și a episcopului Ioan Nan, și-a adus contribuția la edificarea unui nou local de școală, situat peste drum de vechea școală confesională din centrul satului. A sprijinit și repararea podului de peste Crișul Alb.

Preotul Ioan Bogdan a funcționat în Dieci numai șase ani, până în 4 iunie 1928 când a fost transferat, la cerere, în parohia Bârsa. Mai târziu, a fost transferat la parohia Sebiș, apoi la Dezna, unde, la 8 martie 1962, în vârstă de numai 62 de ani, a trecut la cele veșnice.

Preoții Avram Giurgiu și Nicolae Toma (1928-1930). După transferarea preotului Ioan Bogdan la Bârsa, parohia Dieci a fost suplinită de preoții Avram Giurgiu din Rădești și Nicolae Toma din Cil.

Preotul Ioan Iancu (1930-1950). S-a născut la 11/24 februarie 1908 în satul Nădab din părinții Dimitrie și Măria Iancu și a absolvit cursurile Școlii normale, apoi pe cele ale Academiei Teologice din Arad. După absolvirea cursurilor clericale, la 21 septembrie 1930, în biserica din Buhai, s-a cununat cu Elena Sâmbziană Giurgiu, născută la Râșculița în 20 iulie 1910⁴⁹¹.

În 8 decembrie 1929 este ales de Adunarea parohială ca preot în Dieci, în dauna celui de-al doilea candidat, Mircea Anghel. A fost hirotonit la 8 noiembrie 1930 de episcopul Grigorie Comșa, iar la 30 noiembrie 1930 este instalat în parohie de protopopul Constantin Laza al Gurahonțului⁴⁹².

⁴⁸⁸ Au avut doi copii pe Eugenia, născută în 7 septembrie 1922 la Dieci, și Mircea-Lucian, născut în 25 iulie 1926 la Dieci, cf. A. P. O. R. Dieci, *Conscrierea poporațiunei, an 1925*, f. 2.

⁴⁸⁹ A. P. O. R. Dieci, *Pachet nr. I, dosar 6 (1927)*, f. 55-55v.

⁴⁹⁰ Informație primită de la preotul dr. Gheorghe Lupșa.

⁴⁹¹ Au avut o fiică, Zoe-Elena Paraschiva, născută la 17 iunie 1931 la Dieci și decedată în 9 decembrie 1933 la Buhani. Cf. A. P. O. R. Dieci, *Conscrierea poporațiunei an 1925*, f. 2.

⁴⁹² A. P. O. R. Dieci, *Pachet nr. IV, dosar 2 (1940)*, f. 58;

Sub păstoria sa, în anul 1937, s-au efectuat reparații interioare și exterioare la biserică. Lucrările au fost executate de antreprenorul Strakovits Carol din Arad. După închiderea șantierului, în 15 decembrie 1937, protopopul Constantin Laza al Gurahonțului, însoțit de preoții Ioan Popovici și Gheorghe Cereanțu din Almaș, Traian Precup din Rădești, Emil Tomșa din Pescari, Teodor Cociu din Roșia și preotul Ioan Iancu, a săvârșit slujba de binecuvântare a lucrărilor.

În 1939 a fost construit gardul de cărămidă din jurul bisericii, lucrările fiind executate de Francisc Resch din Buteni și s-au ridicat la suma de 20 000 lei: În anul 1948, pentru suma de 46 000 lei, Dumitru Gherman din Buteni, a reparat exteriorul bisericii.

Preotul Ioan Iancu a funcționat la biserică din Dieci timp de două decenii, până în anul 1950, când, se transferă la Catedrala din Arad, ocupând și diferite funcții administrative în cadrul centrului eparhial. A murit în luna ianuarie 1999, la vârsta de 91 de ani, fiind înmormântat în Cimitirul „Pomenirea” din Arad.

Gheorghe Cavalu (1950-1973). S-a născut la 20 iunie 1894 în localitatea Trebujeni din Basarabia. După absolvirea Seminarului teologic din Chișinău, în anul 1921, este numit în serviciul Episcopiei Chișinăului. Refugiat în România, prin decizia nr. 40 010/1944 a Ministerului Cultelor, a fost încadrat la biserică „Sfântul Vasile” din București iar în 1948, prin decizia nr. 48264/1948, a aceluiaș minister, a fost transferat la parohia Joia Mare din Eparhia Aradului. După o activitate de numai doi ani, în 1950, este transferat, la cerere, în parohia Dieci.

Odată cu venirea sa în parohie a început o nouă epocă în viața enoriașilor. A reorganizat corul bisericesc, unul din motivele pentru care episcopul Andrei Mager a aprobat transferul său la Dieci. În această muncă a fost ajutat de cântăreții Atanasie Miclea și Gruia Lucoaie.

În iunie 1954, pe cheltuiala sa au fost pictate ușile împărătești și a donat o perdea pictată și doi prapori, dând un bun exemplu enoriașilor. În 1956 este pictat interiorul bisericii, renovat exteriorul și vopsit acoperișul bisericii de către Truța-Petru-Truțica Lupșa și Tia-Dimitrie Lulușa. Toate reparațiile au fost binecuvântate de episcopul Andrei Mager al Aradului (1935-1960). În primăvara anului 1961, biserică a fost electricificată, lucrările de la iconostas au fost executate de meșterii Ștefan Cosma și Ioan Șerb din Dieci. În 1970 s-a renovat interiorul bisericii, restaurându-se pictura, lucrările fiind binecuvântate de episcopul Teoctist Arăpas al Aradului (1963-1972), mai apoi Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

În ședința din 29 mai 1972 a Consiliului parohial, preotul Gheorghe Cavalu propune ridicarea unui monument al eroilor din cele două războaie mondiale. Propunerea este aprobată și pe cheltuiala urmașilor celor dispăruți, în același an este ridicat monumentul situat în curtea bisericii.

După o activitate de 23 de ani în parohia Dieci, în vara anului 1973, preotul Gheorghe Cavalu se pensionează și se stabilește în localitatea Căiuți din județul Bacău, unde, în 29 ianuarie 1996 trece la cele veșnice.

Ioan Dașcău (1973-1991). S-a născut la Almaș în 10 septembrie 1948. A absolvit Școala generală în satul natal, apoi a urmat cursurile Seminarului Teologic în Caransebeș (1963-1968). Cursurile clericale le-a desăvârșit la Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu (1968-1972). Lucrarea de licență, *Apostolatul social și actualitatea lui ca formă de slujire misionară în Biserica Ortodoxă Română*, a fost pregătită sub îndrumarea pr. prof. dr. Ioan Ică la catedra de *Îndrumări misionare*.

La 8 septembrie 1968 a fost hirotonit diacon, la Bontăști cu ocazia sfințirii bisericii, iar preot, la 14 septembrie 1968, în Catedrala din Arad de către episcopul de atunci Teoctist Arăpaș, pentru parohia Pescari, unde funcționează între 1968-1973. În Dieci își începe activitatea în luna octombrie 1973, fiind transferat la cerere și la propunerea părintelui Gheorghe Cavalu.

În Dieci, preotul Ioan Dașcău a avut o bogată activitate atât pe tărâm pastoral cât mai ales gospodăresc. A înființat fanfara (1975), a construit gardul nou din jurul bisericii și de la cimitir, a construit o troiță și fântâna din curtea bisericii, a executat reparații interioare și exterioare la biserică.

Din inițiativa sa, în 1985, în atelierele Cooperativei „Gutinel” din Baia Mare, a fost trunat un nou clopot, în greutate de 1 200 kg, pentru biserică. Una dintre cele mai mari realizări, este edificarea noi case parohiale din Dieci, situată în curtea bisericii parohiale.

După o frumoasă activitate desfășurată pe parcursul a aproape două decenii, preotul Ioan Dașcău, în 11 martie 1991, se transferă în parohia natală Almaș. Preotul Ioan Dașcău, credem că a fost un demn urmaș al părintelui antecesor, Gheorghe Cavalu, în urma sa rămânând lucrări frumoase care fac cinste comunității ecleziastice locale, dar și realizări în domeniul pastoral-misionar.

Pavel Vesa (1991-1995). S-a născut la Dieci în 23 aprilie 1955, din părinții Pavel și Iosana (n. Măguran). După absolvirea Școlii generale de 8 ani din Dieci, urmează cursurile Liceului Teoretic, secția Umană, din Gurahonț. Între 1975-1979 urmează cursurile Institutului Teologic de Grad Universitar din Sibiu, cu examenul de licență susținut la catedra de *Liturgică, Pastorală și Artă creștină*, cu teza intitulată, *Locașurile de cult și dezvoltarea lor în decursul veacurilor*, sub îndrumarea preotului profesor dr. Alexandru Moisiu.

Hirotonit preot la 8 noiembrie 1979 de arhierul vicar Gherasim Hunedoreanu, între noiembrie 1979 și 30 decembrie 1989, funcționează în parohia Lalașinț din protopopiatul Lipovei, iar între 1 ianuarie 1990 - 1 decembrie 1991, în parohia Dezna din protopopiatul Sebiș. Transferat, la cerere, în parohia Dieci, aici funcționează între 1 decembrie 1991 și 1 august 1995, când, la cerere, este transferat în postul de duhovnic la Spitalul Clinic Județean de Urgență din Arad.

Având preocupări de cercetare istorică am publicat peste 60 de studii și articole în diferite reviste sau volume de studii din Arad (*Ziridava, Teologia, Arca, Aradul cultural, Biserica și Școală, Știrea, Reporter în Arad*), Cluj (*Tabor*), Sibiu (*Revista Teologică, Transilvania*), Timișoara (*Mitropolia Banatului, Altarul Banatului*), Oradea (*Cele Trei Crișuri*), Deva (*Sargeția*).

Am publicat 11 cărți, la trei dintre ele fiind co-autor sau co-editor⁴⁹³. Am participat la 64 de sesiuni de comunicări în Arad, Bistrița, București, Caransebeș, Cluj-Napoca, Deva, Lugoj, Oradea, Reșița. Am luat parte la emisiuni de la Radio (Timișoara) și mai multe apariții la emisiuni cu caracter bisericesc și cultural la Televiziune (Intersat-Arad, Info-Arad, TVR-1 București, TVR-2 București, TVR-3 București, TV-Timișoara).

Doctor în istorie al Facultății de Istorie și Filozofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu teza intitulată, *Biserică, cultură, mentalități, aspecte din istoria protopopiatelor ortodoxe arădene*, pregătită sub îndrumarea prof. univ. dr. Nicolae Bocșan.

---

⁴⁹³ *Biserici de lemn de odinioară*, Editura Gutenberg, Arad, 1997, 134 p.+17 fotografii (cu Prefață a P. S. dr. Timotei Sevițiu, episcopul Aradului); *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuții monografice*, Editura Știrea, Arad, 1999, 220 p.; (co-autor) *Arad - monografia orașului de la începuturi până la 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, 459 p.; *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000, 251 p.; în colaborare cu Radu Ardelean și Lucian Giura) *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Editura Universității „Lucian Blaga” - Sibiu, 2000, 251 p.; *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2004, 208 p.; (co-editor) Andrei Șaguna, *Corespondență*, vol. I/1 (Ediție, studiu introductiv și note de: Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, 568 p.; *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, 740 p.; *Episcopii Aradului. 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007; *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, 502 p.; *Eparhia Aradului în perioada episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, 264 p.

Cu prilejul *Galei Excelenței Arădene*, ediția a III-a 2007, am primit premiul de excelență la secțiunea *Știință*, oferit de Consiliul Județean și Centrul Cultural Județean Arad, pentru cartea: *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, apărută la Editura Presa Universitară Clujană în anul 2006. Este rezultatul tezei de doctorat.

Ioan Florea (din 1995). S-a născut în anul 1954 în satul Avram-Iancu într-o familie cu vechi tradiții preoțești. Tatăl sfinției sale fiind un distins preot de pe valea Crișului Alb, fost preot paroh în parohiile Avram Iancu, Buteni și Almaș. Părintele Ioan Florea, după absolvirea Liceului Teoretic din Gurahonț – secția Umană, urmează cursurile Institutului Teologic de Grad Universitar din Sibiu. După absolvire și obținerea Licenței în Teologie, în 1978, este hirotonit preot pentru parohia din satul natal, unde a funcționat până în anul 1995, când, a fost transferat, la cerere, în parohia Dieci.

V. 4. CÂNTĂREȚII BISERICEȘTI

Cântăreții de strună, erau cei care cântau la toate slujbele bisericesti, în toate sărbătorile mari și mici, în toate duminicile, la toate Tainele și Ierurgiile. Nu erau plătiți de nimeni, cântau doar pentru plăcerea lor și pentru „onoarea” de a cânta în biserică, pentru consăteni, dar mai presus de toate îi stăpâna credința și frica de Dumnezeu. Singura lor răsplată, pe lângă faptul de a sta în față, lângă Sfântul Altar, era bucuria credinței de a fi părtași la săvârșirea serviciului dumnezeiesc de cult.

Cântărețul de strana, însemna o cinste deosebită pe care credincioșii o atribuiă acestor „cantori” cum li se mai zice atât de frumos cu un cuvânt latin, cinste care echivala cu o diplomă de onoare și un prestigiu deosebit în ierarhia morală a comunității rurale.

Pasiunea lor pentru cântarea bisericască manifestându-se în cel mai onest și modest anonim. Dincolo de modestia lor însă, trebuie subliniată mai ales contribuția lor cu atâtă dăruire la cultivarea cântării noastre bisericesti, care face parte integrantă din tezaurul unitar de valori culturale specifice neamului nostru românesc oglindind comunitatea vieții lui spirituale.

Numele cântăreților bisericesti din Dieci nu le cunoaștem decât de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Numărul lor era foarte numeros. Ei nu se deosebeau prea mult unul de celălalt din punct de vedere al repertoriului specific, după rânduilele tipiconale; se deosebeau însă prin măiestria de a cânta în strună.

Simedrea Vesa (1821-1883). S-a născut la Dieci în anul 1821. După unele însemnări făcute la rubrica „Observări” din *Protocolul morților* de către preotul George Lupșa, reiese că acest cântăreț a fost „cel mai bătrân și mai dester cântăreț din Dieci în secolul al XIX-lea”. A murit la 25 septembrie 1883 în vârstă de 62 de ani⁴⁹⁴. A fost căsătorit cu Mărișca Vesa, născută în anul 1830 și care a murit la 28 aprilie 1886, în vârstă de numai 56 ani⁴⁹⁵.

George Mercea (1845-1892). S-a născut în anul 1845 la Dieci și a trăit 47 de ani. A fost înmormântat în 25 octombrie/6 noiembrie 1882. Despre el, preotul George Lupșa, la rubrica „Observări” din *Protocolul morților (1882-1892)*, nota „Acesta a fost cantor de biserică, un creștin evlavios și onest. Eterna memorie”⁴⁹⁶.

Ignatie Bugariu (1877-1887). Originar din Govojdia (azi Livada) în anul 1871 a absolvit cursurile Preparandiei din Arad, după care, timp de 6 ani funcționează la școală din Birchiș de pe valea Mureșului. Din anul școlar 1877-1878 își începe activitatea la școala din Dieci iar la biserică funcționa în calitate de cântăreț bisericesc. În anul 1879, din inițiativa preotului Lupșa,

⁴⁹⁴ A. P. O. R. Dieci, *Protocolul morților. 1882-1892*, poz.29/1883. A fost căsătorit cu Mărișca Vesa, născută în 1830 și decedată la 28 aprilie 1886., cf. *Ibidem*, poz. 17/1886.

⁴⁹⁵ *Ibidem*, poz. 17/1886.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, poz. 65/1892.

I. Bugariu înființează un cor compus din 42 de persoane. Datorită neînțelegerilor avute cu preotul George Lupșa, din anul școlar 1887-1888 se transferă din Dieci.

Dimitrie Galea (?-1914). S-a născut la Dieci și a locuit la casa cu numărul 194. Era fiul lui Ioan a Marișcăi Galea. A fost căsătorit cu Iosana Galea (n. Măguran). A murit la 7 decembrie 1914 pe front în Slovenia.

Pavel Blaj (1881-1916). S-a născut la Dieci în 1881. Fiind mobilizat pe front, în 15 iulie 1916 a fost împușcat la Bunea Mare (Basarabia).

Marcu Galea (?-1917). S-a născut la Dieci în familia lui Teodor și a Mariței Galea de la numărul 7. A murit pe front în Galiția în 1917.

Pavel Galea (1892-?). Era fiul lui Gheorghe și al Mariei Galea și s-a născut în 1892. A murit pe front în primul război mondial.

Gheorghe Ghilea (1882-1917). S-a născut la Dieci în 1882 și a murit în 1917 pe front în Rusia.

Alexa Tol (1891-1918). S-a născut la Dieci în 7 iunie 1891 în familia lui Moise Toi și a Anei Galea de la nr. 169. A murit în 1918 pe front în Rusia.

Laza Teodor, învățător și a funcționat între 1920-1926.

Pavel Lucoaie (1897- ?). S-a născut la Dieci în 9 martie 1897 și a locuit la numărul de casă 101. A absolvit 6 clase primare la școală din sat. Era căsătorit cu Iuliana Lucoaie și nu au avut urmași. A cântat în strană încă din 1912 pe când avea numai 15 ani. În 1922 era cântăreț oficial și beneficia de 6 jugăre de pământ expropriat și „stola” obișnuită⁴⁹⁷. La 20 mai 1924 este reales cântăreț oficial⁴⁹⁸.

Despre acest cântăreț, la 1 iulie 1930, preotul Andrei Giurgiu afirma: „*Se pricepe foarte bine la cântări și tipic, are o voce foarte bună, deci ar trebui să se supună unui examen și provăzut cu Diplomă*”⁴⁹⁹. A slujit în strana bisericii până în 1952 când se îmbolnăvește, fiind suplinat pe rând de ceilalți cântăreți.

Ioan Nan (1863-?). În 1926 este numit cântăreț, pe atunci avea 63 de ani. Avea diplomă de cântăreț. După o însemnare făcută pe filele unui exemplar al unui *Minei pe luna Iunie* (Buda, 1804), în 1902 slujea deja ca și cântăreț.

Ștefan Galea (1882-1958). S-a născut la Dieci în 6 iulie 1882. Avea 6 clase primare și era căsătorit cu Ana (n. Măguran). Aveau două fete, Ana (n. 5 mai 1907) și Floare (n. 7 septembrie 1912). Având diplomă de cântăreț, în 1926, pe când era în vârstă de 56 de ani, este numit cântăreț oficial alături de Petru Nan și Pavel Lucoaie. Plata consta în folosirea a 8 jugăre de pământ⁵⁰⁰.

După îmbolnăvirea cântărețului Pavel Lucoaie, în ședința Consiliului parohial din 9 noiembrie 1952, se hotărăște convocarea tuturor cântăreților pentru a fi desemnat cel oficial. În ședința următoare (23 noiembrie 1952) iau parte următorii cântăreți: Ștefan Galea, Marcu Nan, Gruia Lucoaie, Petru Nan, Petru Blaj, Atanasie Miclea, Traian Dârlea, Petru Becheș, Dârlea Teodor, Petru Lupșa, Marcu Mărușter și Marcu Birau. Cântăreț oficial a fost ales Ștefan Galea, secondat de Atanasie Miclea. Cu acest prilej, preotul Gh. Cavalu le vorbește despre ținuta unui cântăreț bisericesc, despre cântatul și cititul corect, și despre purtarea lor în biserică și la strană. În anul 1958, cântărețul bisericesc Ștefan Galea a trecut la cele veșnice.

Atanasie Miclea (1958-1995). În 1958 a fost ales cântăreț oficial și în toată activitatea lui a dat dovadă nu numai de alese calități vocale ci și dirijorale. În 1950, din inițiativa preotului Gheorghe Cavalu este reînființat corul bisericesc încredințat spre dirijare cântărețului bisericesc Atanasie Miclea. A cântat în biserică până nu cu mult înaintea morții sale survenită în anul

⁴⁹⁷ Idem, *Pachet I, dosar 1 (1922-1928)*, f. 28.

⁴⁹⁸ Idem, *Pachet IV, dosar 2 (1940)*, f. 59, *Pachet II, dosar 1 (1930)*, f. 50.

⁴⁹⁹ Idem, *Pachet II, dosar 1 (1930)*, f. 50.

⁵⁰⁰ *Ibidem*; Idem, *Pachet IV, dosar 2 (1940)*, f. 59.

1995. S-a bucurat de stima nu numai a cântăreților de la strană și cor, dar și de cea a diecenilor. Personal îi rămân recunoscător pentru faptul că el a fost cel care m-a învățat cele 8 glasuri bisericești și alte cântări.

Traian Dârlea, născut la Dieci în anul 1911, și a fost elev la școala învățătorului Teodor Laza de la care a deprins și cântarea bisericească, la fel și de la cântăreții bătrâni. Ani la rând a slujit strana bisericii parohiale, multă vreme în calitate de cântăreț oficial. A cântat în strană mai bine de jumătate de veac, învățând cântarea bisericească și pe alții mai tineri. La vârsta de 88 de ani a dat dovadă de multă putere de muncă și dragoste pentru cântarea bisericească. După această vârstă s-a retras din postul oficial, continuând să slujească la fel de conștiincios ca și înainte. În anul 1996 a trecut la cele veșnice.

Sorin Galea., născut în Dieci, din părinții Ioan și Florița Galea, a absolvit cursurile Liceului din Gurahonț. După retragerea cântărețului Traian Dârlea, în 1999, postul de cântăreț oficial a fost preluat de tânărul Sorin Galea, cu diplomă de cântăreț eliberată de Seminarul Teologic din Caransebeș.

***

Dintre cei care au înfrumusețat cântarea bisericească, nu putem să nu-i amintim pe cei trecuți la cele veșnice: Lucoaie Adam (+ în primul război mondial), Ștefan Lazăr, Galea Pavel, Toc Ioan, Blaj Pavel, Dârlea Teodor, Baranci Petru (+1942), Negru Ioan (+1944), Măguran Marcu (+1942), Gaița Pavel, Gruia Lucoaie, Nan Marcu (+1985)⁵⁰¹, Mustea Gheorghe, Nan Petru (+1990), Mărușter Marcu (+1992), Baranci Nicolae, Blaj Petru (+1994), Lupșa Petru Truța (+1995), Măguran Ioan (+1997), Petru Becheș, Danci Petru, Miclea Pavel⁵⁰², Măguran Ioan – Hodoc, Lucoaie Ștefan - Năpârca, Șerb Iulius (+2006), Măguran Ștefan (+2008)

***

Cântăreții care astăzi activează în cele două strane ale bisericii amintim: *Marcu Birău*⁵⁰³, *Petru Galea*⁵⁰⁴, *Sorin Galea* – cântăreț oficial, *Ștefănuț Galea*⁵⁰⁵, *Ștefan Lucoaie*, *Gheorghe Dănuț*, *Toader Birău*, *Marcu Birău*, care duc mai departe frumoasa tradiție a cântăreților bisericești existenți odinioară la bisericile din Dieci.

V. 5. CORUL BISERICII LA 130 DE ANI (1879-1999)

V. 5. 1. Înființarea primului cor bisericesc

În bogatul tezaur spiritual al poporului român, un loc important îl ocupă muzica. În Biserica Ortodoxă Română, secole de-a rândul s-a cântat la unison, fie în comun de credincioșii participanți la slujbele religioase, fie de către cântăreții bisericești, de unul singur sau în grup, acolo unde erau mai mulți.

În Dieci, tradiția cântării bisericești ne este sugerată de însuși numele localității, așa după cum am văzut deja și după cum consemnează preotul George Lupșa în *Cronica* sa. Faima acestor cântăreți de strană trecuse de mult hotarele satului. La ei veneau tineri din satele învecinate pentru a

---

⁵⁰¹ O perioadă a fost cântăreț oficial în parohia Laz. Un bun cunoscător al tipicului bisericesc, cu o voce lină și curată, a înfrumusețat cântarea bisericească în strana bisericii noastre.

⁵⁰² A învățat cântarea bisericească de la tatăl său Atanasie Miclea. Avea diplomă de cântăreț eliberată de Seminarul Teologic din Caransebeș.

⁵⁰³ Are diplomă de cântăreț bisericesc eliberată de Seminarul Teologic din Caransebeș.

⁵⁰⁴ A învățat cântarea bisericească de la bunicul său Nan Petru (+1990).

⁵⁰⁵ A învățat cântarea bisericească de la bunicul Nan Petru și de la tatăl Petru Galea.

se deprinde cu tainele tipicului și cântării bisericești. Ei au transmis cântarea din generație în generație.

Pe valea Crișului Alb, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în multe parohii, au fost înființate coruri bărbătești sau mixte, instruite și dirijate de preoți sau învățători, ori simplii țărani, iubitori de muzică și frumos. În anul 1879, din inițiativa preotului George Lupșa este înființat un cor bisericesc alcătuit din 42 de membrii. Pentru instruire a fost încredințat învățătorului *Ignatie Bugariu* ce avea menirea de a-i alcătui un repertoriu de cântări bisericești. Învățătorul I. Bugariu nu era la prima sa încercare de acest fel. Cu câțiva ani înainte a pregătit corul bisericesc din parohia Birchiș de pe valea Mureșului⁵⁰⁶.

Cu timpul, corurile, pe lângă rolul pe care l-au avut de a contribui la strălucirea slujbelor bisericești, au mai avut menirea de a menține trează conștiința națională a românilor de sub stăpânirea străină. Unele documente din secolul al XIX-lea consemnează: „*cântarea este cel mai puternic mijloc de agitație naționalistă*”.

Cu toată opreliștea ce a existat, reuniunile corale și de muzică se înmulțesc. Autoritățile considerau că pot fi înființate numai societăți culturale sau literare. După unele ordonanțe ale Ministerului de Interne de atunci (nr. 1508 din 1875), „*o societate corală nu este culturală*”. De aici declinul de mai târziu al activității corului bisericesc din Dieci.

În anul 1903 la școala din Dieci își începe activitatea învățătorul *Gheorghe Precupaș*, care reînvie tradiția corală îmbogățind și repertoriul corului, pe lângă cântecele religioase și cu cântări populare și patriotice. În anul 1916, corul este integrat în Societatea „*Scoală Tinerimii*” care avea drept scop declarat „*a atrage la sine pe tot natul ce va dori să se încălzească de razele luminei [...] instruirea tineretului în cântări bisericești și naționale [...] și conducerea lui la viața moral-religioasă și la trezire și diligentă*”⁵⁰⁷.

Învățătorul *Gheorghe Precupaș* era conștient că prin cântări se menține trează încrederea în dreptatea și triumful cauzei românești, prin muzică unindu-i pe toți românii în mișcarea de renaștere națională.

În perioada interbelică, activitatea corului nu cunoaște o continuitate. Cât a mai funcționat, a fost instruit de învățătorul *Teodor Laza*, iar mai târziu de *Vasile Cherciu*, un țăran din Dieci ce îndeplinea și funcția de primar. După această perioadă, până după al doilea război mondial, activitatea corală se stinge pentru o bună bucată de vreme.

V. 5. 2. Corul „*Sfântul Mucenic Gheorghe*”

Odată cu venirea în parohie a preotului *Gheorghe Cavalu*, în toamna anului 1950, este reluată activitatea corului bisericesc ce-1 va avea ca patron pe Sfântul Mucenic *Gheorghe*. Bun muzician, absolvent al Conservatorului de muzică și artă dramatică din Chișinău (Basarabia), unde l-a avut profesor pe compozitorul *Mihail Berejovschi*, părintele *Cavalu* reorganizează în întregime corul.

Repetițiile încep în luna noiembrie iar la sărbătoarea Crăciunului, corul dă răspunsurile la Sfânta Liturghie. Pentru sărbătoarea Sfințelor Paști din anul următor, corul, deja bine instruit, este încredințat spre dirijare cântărețului bisericesc *Atanasie Miclea*, care a dat dovadă de alese calități dirijorale, mult elan și măiestrie. Un alt dirijor destoinic a fost cântărețul *Marcu Nan* care din păcate a plecat prea de timpuriu dintre noi. După renunțarea lui, corul a fost preluat de un alt distins cântăreț bisericesc, *Marcu Birău*.

⁵⁰⁶ Domnica Florescu, *Birchiș – schiță monografică*, Arad, 2008, p. 24.

⁵⁰⁷ “Biserica și Școala”, anul XL, nr. 16, 17/30 aprilie 1916, p. 125.

Zeloșii săi dirijori, în frunte cu preotul Gheorghe Cavalu, au contribuit la îmbogățirea repertoriului, la ridicarea nivelului de interpretare artistică și a prestigiului formației unanim recunoscută ca o podoabă a Bisericii, o mândrie a satului și a întregii zone a văii Crișului Alb.

Astăzi, membrii corului bisericesc continuă să rămână fideli dând răspunsurile la slujbele religioase în duminici și sărbători cu o mare acuratețe și sensibilitate, datorită atât lor, în ansamblu, cât și dirijorilor pe care i-a avut și care au căutat să mențină în conștiința membrilor trează dragostea pentru cântarea bisericească. Astăzi, corul este îndrumat și dirijat de tânărul cântăreț bisericesc *Sorin Galea*.

Rememorând istoria celor 130 de ani de la înființarea primului cor bisericesc din parohia Dieci, ne închinăm cu pioșenie creștinească în fața celor care nu mai sunt și în fața celor care astăzi înalță, îmbogățesc și înfrumusețază serviciile divine.

V. 6. FANFARA BISERICII

În anul 1975, din inițiativa preotului paroh Ioan Dașcău, este înființată fanfara bisericii. Instrumentele au fost cumpărate de la Fabrica „Doina” din București. La început au activat un număr de 30 de instrumentiști, foarte mulți elevi și tineri dornici să învețe să cânte la un instrument. Ei au fost pregătiți, pe rând, de Ioan Halja din Gurahonț, Traian Berteza din Macea și Pavel Lucoaie (Togica) din Dieci, toți credincioși baptiști. După ce fiecare membru și-a însușit bine cântarea la instrument, fanfara a fost încredințată pentru a o conduce mai departe lui Ioan Șerb, Pavel Birău și Gheorghe Lucoaie.

Fanfara cântă aproape la toate înmormântările din cadrul parohiei, uneori fiind invitați și în parohiile învecinate, la Sfânta Liturghie (mai rar), la cimitir a doua zi de Paști și la Duminica Tomii, în fiecare an.

Din păcate, dacă la început au fost foarte mulți dornici să cânte în fanfară, astăzi, numărul lor s-a înjumătățit, mai cântând doar 18-20 de instrumentiști.

V. 7. EPITROPII BISERICII

Cunoaștem numele epitropilor de la biserica de lemn cu hramul „*Bunavestire*” situată în actualul cimitir. În *Sămădașul* din 1821 al bisericii sunt menționate numele epitropilor Măguran Nicoară și Galea George⁵⁰⁸. Din păcate nu dispunem de mai multe date despre ei.

De la actuala biserică parohială, primul epitrop despre care deținem date, este Vesa Simedrea, care, în anul 1857 făcea o însemnare pe filele unui *Octoih mare* (București, 1792). Nu cunoaștem până în ce an a funcționat ca epitrop, un lucru este însă cert, Sinodul parohial, în ședința din 24 ianuarie 1882 alegea „*de epitropi pe George Galea (de mijloc) iar de epitrop secundariu pe George Galea (Micu)*”, după care au depus jurământul⁵⁰⁹.

Datorită faptului că arhiva parohială, înainte de anul 1922, lipsește, nu am putut reconstitui șirul epitropilor decât începând din acest an. Ei sunt următorii: Ioan Nan (1922), Marcu Pui (1926-1932), Marcu Vesa (1926-1932), Ioan Dârlea (1932-1948)⁵¹⁰, Nicolae Bercea (1932-1938), Ștefan Lazăr (1932-1938; 1938-1944), Ștefan Galea (1932-1949)⁵¹¹, Ilarie Ceva (1932-1938)⁵¹², Ioan Galea (1949-1954), Lupșa Petru-Truțica (1954-1975), Blaj Petru (1954-1957), Lulușa Dumitru (1954-1978), Birău Marcu (1962-1978), Oarcea Sergiu (1978-1986), Baranci Ionel (1978-1986; 1994-1998), Mican Ioan (1978-1986), Boc Simion (1986-1990), Dârlea Marcu (1986-1990), Galea Ioan-Marcu (1986-1990), Lucoaie Ștefan (1990-1998), Iovănuț Marcu (1990-1998), Danci Gheorghe (1990-1994).

Astăzi sunt epitropii: *Șerb Ioan, Atanasie Măguran și Galea Ioan-Marcu*. Ei au avut un merit deosebit în ultimele lucrările de renovare, apoi înfrumusețare cu pictură nouă a bisericii, începând cu primii ani ai secolului nostru. Au fost sufletul acestor lucrări, în special epitropul Ioan Șerb. Împreună cu sprijinul financiar al credincioșilor, putând fi duse la bun sfârșit lucrările interioare de la biserică. Dumnezeu să îi răsplătească pe toți, consilieri și enoriași.

---

⁵⁰⁸ A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericeii din Dieci pe anul 1821 și pe anul 1822*, nr. 18, neinventariat.

⁵⁰⁹ A. N. D. J. Arad, *Fond Potopiatul ortodox român Ineu*, dosar 16, doc. *Protocolul Sinodului parohial despre restaurațiunea corporațiilor bisericești pe anii 1882-1884*, f. 400.

⁵¹⁰ În ședința din 28 noiembrie 1948, a Consiliului parohial, după un serviciu de 16 ani în postul de epitrop, pe motiv de boală, Ioan Dârlea renunță. În locul său au fost propuși Ștefan Galea (epitrop I) și Pavel Lucoaie (epitrop II).

⁵¹¹ Ștefan Galea (nr. casă 49), între 1938-1944, a fost și epitrop al *Fondului de bucate*.

⁵¹² Era epitrop al *Fondului de bucate*.

V. 8. CLOPOTELE BISERICII

V. 8.1. Clopotul din secolul al XVIII-lea

Din însemnările preotului Bogdan, la început biserica a avut un clopot de dimensiuni si greutate reduse, adus de la biserica de lemn din Dumbrăvița. Pe acest clopot se afla inscripționat anul 1796⁵¹³. Nu cunoaștem ce s-a întâmplat cu acest clopot după anul 1918, el fiind singurul dintre cele patru clopote care nu au fost recvirat în anul 1917.

V. 8.2. Clopotele din secolul al XIX-lea și începutul celui următor

În anul 1863 au mai fost achiziționate încă două clopote de dimensiuni diferite. Pe clopotul cel mare se afla următoarea inscripție: „*Campana 1 biserici din Dieci 1863. Honig Friedrich antotte Aradon 1863*”. Pe ce de-al doilea clopot scria: „*Campana 2 Biserici din Dieci 1863. Honig Friedrich antotte Aradon 1863*”⁵¹⁴.

În anul 1912, Iuliu Ianoș, pe cheltuiala lui donează un al patrulea clopot care a fost și cel mai mare. Tot în acest an a fost cumpărat și ceasul din turnul bisericii⁵¹⁵.

V. 8.3. Confiscarea clopotelor în 1917

În anul 1917, cele trei clopote mari, au fost rechiziționate de armata austro-ungară pentru a fi confecționate din ele oțel pentru tunuri. Cu mare jale s-au despărțit diecenii de clopotele lor, biserica rămânând văduvită de organele chemătoare pentru rugăciune. Despre această durere, învățătorul Gheorghe Precupaș din Dieci, în „Biserica și Școala” din 1917⁵¹⁶, a publicat *Clopotele din Dieci și Hora clopotelor* pe care le voi reda în întregime.

„Se înserase de-a binelea când ne sosise și nouă vestea, că mâine dimineață vin să recvireze și iubitele noastre clopote. Îndată am făcut dispoziție să se tragă clopotele în semn de adio - glăsuind fiecare separat - și, în urmă toate împreună. Vestea recvirării a trecut ca fulgerul și, îndată s-au adunat mulțime de bărbați, femei și copii, - cari înțelegând toate s-au despărțit oftând. Mâne-zi dis de dimineață clopotul cheamă credincioșii pentru ultima oară să participe la Sfânta Liturghie. Cuvântarea de adio rostită de părintele nostru G. Lupșa a stors lacrimi din ochii prezenților și, femeile au plâns în hohot. Clopotele noastre au fost așezate în staluri (jug) de fier sistem Hönig, Arad, și toate patru au fost de acord "ș•" dur. Demontarea s-a terminat la 2 ore p. m. Clopotul rămas singur în turn glăsuiește cu jale - poporul își descoperă capetele - când din biserică preotul îmbrăcat în ornate și înconjurat de dieci se apropie de masa așezată înaintea clopotelor. La priveliștea aceasta nimenea nu si-a putut stăpâni plânsul. În jurul mesei erau postați membrii corului societății noastre Școală Tinerimei în frunte cu subscrisul și publicul adunate. Urmează ectenia pentru împăratul și regele nostru, pentru arhiereul nostru Ioan, pentru ctitorii și aducătorii de daruri și rugăciunea pentru M. S. Regele. Sub decursul stropirii sf. clopote cu aghiasmă, corul intonează: Mântuiește Doamne poporul Tău, pe urmă s-a cântat Hora clopotelor.

Clopotul glăsuiește din nou - convoiul pleacă - înaintea un banderiu de călăreți, apoi trăsurile cu clopote, - pe cari vre-o câteva fete bune le încununaseră cu verdeață - apoi noi si publicul prezent cari petrec clopotele până la marginea comunei; iar călăreții până în hotarul comunei vecine.

⁵¹³ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 14.

⁵¹⁴ *Ibidem*.

⁵¹⁵ Gheorghe Lupșa, *Însemnări manuscrise de la preotul George Lupșa (1845-1920) din Dieci*, f. 5 (caietul manuscris se află în posesia noastră).

⁵¹⁶ „Biserica și Școala”, anul XLI, nr. 26, 8/25 iunie 1917, p. 209.

Am făcut raportul acesta iubiților cititori nu spre lauda noastră ci, pentru ca să se știe cu ce dragoste și sfințenie e poporul nostru credincios către sf. clopote; - pe cari cu toată dragostea le jelește pe altarul iubitei noastre patrii, ca ele să fie spre mărirea și gloria ei.

Hora clopotelor

<p>Aseară era 'noptat Când veste am căpătat Faceți sfânta liturghie După clopote o să vie Așa cântau de frumos Că si cei mai păcătos, Auzindu-le pe ele Plângea el cu dor și jele. Cel mai mare se jeluia Cătră popor așa zicea: Patru clopote eram Foarte bine ne aflam Când începem a cânta Tot poporul s-aduna, Lui Dumnezeu se ruga Pentru toate mulțumea. Dacă cineva murea Cine Doamne-l glăsuia ? Cine le Jacea de știre C-a murit în bătălie Un tată îndepărtat De pruncii lui neuitat; Ori un frate mult dorit Și cu jale despărțit. In dumineci și sărbători Cine va fost chemători Biserica s-o cercetați Și nici când să n-o lăsați ? Când erați voi osteniți</p>	<p>Și de lucru oboșiți Cine vă făcea știintare Si trăgea de alinare ? Daca'n sat foc se isca Cine pe voi vă scula ? Focul mergeți și-l stingeți Lui Dumnezeu mulțumeți Când nor negru se ridica Și cu jale despărțit. In dumineci și sărbători Cine va fost chemători Biserica s-o cercetați Și nici când să n-o lăsați ? Când erați voi osteniți Și de lucru oboșiți Cine vă făcea știintare Si trăgea de alinare ? Daca'n sat foc se isca Și furtuna se ivea Clopotele glăsuia Si norul se 'nprăștia Când noi toate glăsuiam Din zece sate ne-auzeam, Și eram noi lădate De creștini din alte sate Mai cântati-ne odată Toate patru laolaltă, Că acuș ne despărțim Și nu vă mai auzim G. Precupaș învățător</p>
---	---

Dieci

V. 8. 4. Clopotele de după primul război mondial

În ședința extraordinară a comitetului parohial din 22 martie 1922, preotul Ioan Bogdan propune cumpărarea unui clopot în greutate de 4 „măji”. Membrii comitetului parohial fac „rugare” Consistoriului eparhial din Arad, „ca din banii bisericii să se ia 10 000 lei, din partea comunei politice 3 000 lei, iar restul să se adune din colectă benevolă prin repartiție”⁵¹⁷.

În luna noiembrie a anului 1923, în turnul bisericii era ridicat un clopot în greutate de 460 kg, executat în turnătoriile firmei „D. D. Popescu” din București. Pe clopot se află următoarea inscripție: „Înalță-Te peste ceruri Dumnezeule și peste tot pământul Dumnezeirea Ta”.

Dintr-un document descoperit în arhiva parohiei⁵¹⁸, reiese că clopotul acesta a costat 38 860 lei. Sumele au fost adunate din: colecta de la credincioși (19 786 lei), de la comuna politică din Dieci (3 233 lei), din banii bisericii (13 801 lei) și din banii primiți pentru clopotele

⁵¹⁷ A. P. O. R. Dieci, *Dosar 1 (1920-1928)*, f. 28

⁵¹⁸ A. P. O. R. Dieci, doc. *Preliminar supletor pentru acoperirea cheltuielilor necesare la cumpărarea unui clopot pe seama sf. biserici din com. Dieci (1922)*.

recvirate în anul 1917 (13 801 lei). Clopotul, în greutate de 460 kg (cu 80 lei/kg) costa 36 800 lei, la care se mai adăuga limba în greutate de 16 kg (40 lei/kg) și transportul de la București la Dieci și ridicarea în turn cheltuieli care se ridicau la suma de 1 420 lei⁵¹⁹.

Al doilea clopot a fost tumat în anul 1935, în timpul preotului Ioan Iancu. A fost executat în atelierele firmei „Oituz” din București și a avut 287 kg. Pe clopot se află următoarea inscripție: „*Comuna Dieci, jud. Arad, Fabri(cat) Oituz, Gh(eorghe) Dumitrescu Buc(urești)*”. La 27 iunie 1935, clopotul, transportat cu trenul, era deja în gara CFR Almaș, de unde, într-un car tras de patru cai a fost adus în curtea bisericii din Dieci. Ulterior a fost introdus în biserică iar în prima duminică, un sobor format din preoții Ioan Iancu, parohul locului, Ioan Popovici și Gheorghe Cereanțu din Almaș, a fost sfințit. În ziua de 14 iulie 1935, clopotul a fost instalat în turnul bisericii.

În primăvara anului 1985, la stăruința preotului Ioan Dașcău și prin contribuția enoriașilor, au fost adunate sumele necesare procurării unui al treilea clopot. Acesta, în greutate de 1 200 kg, a fost turnat în atelierele Cooperativei „Gutinel” din Baia Mare. Pe clopot, în basoreliev, se află porumbelul cu ramură de măslin, iar dedesupt inscripția „Clopotul Păcii” și textul: „*Înalțate peste ceruri Dumnezeu și peste tot pământul Slava Ta*”.

La 26 mai 1985, clopotul a fost sfințit de Prea Sfinția Sa dr. Timotei Seviciu episcopul Aradului și Hunedoarei, înconjurat de un numeros sobor de preoți și mulțime de credincioși.

V. 9. ANTIMISE

V. 9. 1. Antimis de la episcopul Pavel Avacumovici (1786-1815)

Cu prilejul unor lucrări la podul corului bisericii parohiale, părintele Ioan Dașcău, a descoperit un antimis sfințit de episcopul Pavel Avacumovici al Aradului la anul 1797 pentru biserica de lemn din actualul cimitir⁵²⁰. Antimisul a fost tipărit în anul 1770 de mitropolitul Ioan Gheorghevici al Carlovițului. Este confecționat din pânză de in albă, având următoarele dimensiuni: lung de 67 cm, lat de 56 cm, plus chenarul, de culoare mai închisă, în lățime de 4 cm.

Figurile sunt vii, îmbrăcămintea artistic stilizată. Pe planul întâi, sunt reprezentate: Punerea în mormânt a Mântuitorului Iisus Hristos, întins pe giulgiu ținut la cap de Sfântul Iosif, iar la picioare de Sfântul Nicodim, amândoi stând în picioare, îmbrăcați în veșminte potrivite rangului lor social. În față, la mijloc, Maica Domnului *M(a)ti B(o)jjiia*, cu mâinile întinse, având în dreapta pe Maria Magdalena și pe Salomia, purtând în dreapta un vas cu arome, iar în stânga stă *Ioan B(o)goslov*, sprijinind pe Maica Domnului. În perspectivă se zărește cetatea sfântă în dreapta și culmea Golgota în stânga. În spatele dreptului Iosif, trei mironosițe cu vase cu arome se îndreaptă spre mormântul din spatele cuviosului Nicodim, cu îngerul stând deasupra pietrei răsturnate.

În planul al doilea, Sfânta Cruce cu tăblița cu inițialele *I. N. T. I.* și cununa de spini. În cele patru colțuri sfinți, în aureolă, numele scris slavonește și sârbește. Cartea - Evanghelia – pe care o ține fiecare în mâini, are imprimat textul de la începutul Evangheliei: *Kniga rodstva Iis(u)sa HR(is)ta s(i)na si Ponoge oybo mnogi nacias ciuti*, Matei, Ioan, Marcu și Luca. Spațiul dintre icoanele evangheliștilor cuprinde, la cele două margini, doi îngeri înaripați ținând în brațe Sfânta Cruce cu obiectele de tortură de la răstignirea Mântuitorului Iisus Hristos, iar în partea de sus, în mijloc, chipul Mântuitorului de pe mahrama Veronicăi, ținută de îngeri în sobor și flancați de alte obiecte de tortură și făclii aprinse. Acest spațiu este despărțit printr-un chenar de 1,8 cm lățime,

⁵¹⁹ A. P. O. R. Dieci, *Dosar 1 (1920-1928)*, f. 18.

⁵²⁰ Antimisul se păstrează în altarul bisericii parohiale actuale.

pe întinsul căruia este imprimat cu majuscule troparul: „Iosif cel cu bun chip, de pe lemn luând preacurat trupul Tău ...”, (*Blago obrazni losif s dreva siem precistoe telo tvoe, plastaniteiu cistoiu obviv I vohiami, vo grobe nove pokriv poloji*). În mijlocul spațiului cu textul se află imprimată stema mitropoliei din Carloviț. Iată traducerea în limba română a textului slavonesc al antimisului:

„Acest sfânt și dumnezeiesc jertfelnic, pentru slujba cea fără de sânge a trupului și sângelui a Domnului Dumnezeuului și Mitropolitului nostru Iisus Hristos, după tradiția sfintei sobornicești și apostolești Biserici a Răsăritului, s-a imprimat cu binecuvântarea și cheltuiala Prea Sfințitului Domn Ioan întâiul dreptcredinciosul Arhiepiscop al Carlovițului și Mitropolit al poporului sloveno-sârbesc și românesc din țările împărăției cesaro-crăiestii, anul 1770. Areputere să slujească cele preoțești (sfinte) în biserica cu hramul Bunavestire, Dieci 20 nov 1797 S-a sfințit prin mâinile Prea Sfințitului Episcop Pavel Avacumovici”.

Presupunem că antimisul a fost sfințit pentru biserica de lemn din cimitirul actual. El a fost folosit până la primirea altuia nou, poate până în 1881.

V. 9. 2. Antimis de la episcopul Ioan Mețianu (1875-1898)

Preotul George Lupșa, în *Cronica* sa, ne descrie un antimis sfințit în anul 1881, de episcopul Ioan Mețianu al Aradului, pentru biserica actuală din Dieci,. Pentru acest antimis, parohia a plătit 7 florini, fapt confirmat de către episcopul Mețianu la 2 noiembrie 1880⁵²¹.

Antimisul era confecționat din in și mătase galbenă, căptușit cu roșu. Dimensiunile lui erau: 56 cm x 45 cm, plus chenarul roșu de 5 cm. În prim plan era Maica Domnului cu mâinile împreunate de rugăciune, având la dreapta pe Sfântul Ioan și dreptul Iosif sprijinind în brațele lor capul Mântuitorului Iisus Hristos. Pe planul doi, Sfânta Cruce având în dreapta culmea Golgota cu cele trei cruci, iar în stânga cetatea Ierusalimului. Pe chenarul semicircular ce cuprinde întregul tablou, este imprimat textul troparului de la înmormântarea Domnului: „*Iosif cel bun de pe lemn luând preacurat trupul Tău...*”, iar în cele patru colțuri sunt reprezentați sfinții Evangheliști cu simboalele lor în medalioane, între Evangheliști, la laturi, doi îngeri înaripați. Sub mormânt, următorul text, încadrat de potir, Evanghelie, Cruce și obiecte de la răstignirea Mântuitorului:

„Dumnezeiesc altariu pentru a se îndeplini pe el nesângeroasele ierugii sântit prin dreptcredinciosul Episcop eparhial al Aradului Ioan Mețianu. Dăruit Bisericii hramului Bunavestire din comuna Dieci la anul Domnului 1881”.

Acest antimis nu se mai păstrează, descrierea lui făcându-se după o schiță executată de preotul George Lupșa, păstrată în arhiva parohială.

V. 10. CĂRȚILE DE CULT ȘI ÎNSEMNĂRILE MANUSCRISE

V. 10. 1. Câteva considerații

În biblioteca parohiei ortodoxe române din Dieci nu se mai păstrează decât o singură carte tipărită înainte de anul 1830. Este vorba de un *Octoih cu Catavasier*, tipărit la Buda în anul 1826. Celelalte cărți au fost predate depozitului de concentrare a obiectelor și cărților de cult de la Mănăstirea "*Sfântul Simion Stâlpnicul*" din Arad-Gai, spre păstrare și conservare.

⁵²¹ A. N. D. J. Arad, *Fond protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 10. f. 39.

Nu avem o listă a cărților predate și păstrate în acest valoros fond de carte veche românească. Informații prețioase despre cărțile vechi de cult existente odinioară în biserica din Dieci, avem dintr-un inventar din anul 1907 datorat preotului George Lupșa. Acesta, în *Cronica* sa, menționează că existau, în anul 1907, un număr de 28 cărți vechi românești, fiind tipărite în perioada cuprinsă între anii 1761-1830. A fost consemnat titlul complet al cărților, locul și anul apariției, și toate însemnările de pe filele lor îngălbenite de vreme. La care lipsea foaia de titlu, nu a fost posibil să precizeze cu exactitate locul și anul apariției cărții.

Pe lângă cele 28 de cărți vechi românești care au circulat în Dieci, Elena Rodica Colta mai menționează și un *Chiriadromion* de Bălgrad tipărit în anul 1699. Acest exemplar a fost adus în secolul al XVIII-lea în zonă. În anul 1743 exemplarul aparținea preotului Iacov din Almaș, care, în acest an, îl vinde preotului Giurgiu de la biserica din Dieci. De la popa Giurgiu, în 1760 va fi cumpărată, cu suma de 18 florini, de diacul Mihai din Almaș, pentru credinciosul Dașcău Teodor. Cu aceeași sumă, urmașul lui Dașcău Teodor, Petru Dașcău, o va vinde credinciosului Jimon Toader, tot din Almaș, care o va da pomană bisericii din Almaș⁵²². În anul 1930, exemplarul încă se mai afla la biserica din Almaș⁵²³, abia după acest an a fost predat Colecției de la mănăstirea „Sf. Simion Stâlpnicul” de la Arad-Gai⁵²⁴.

O altă carte veche este un *Catavasier*, de la care lipsea foaia de titlu, neputând preciza unde a fost tipărit. Referitor la acest exemplar, preotul George Lupșa menționează: „Să începe cu catavasiile Nașterii și continuă cu rânduiala Vecerniei, Utreniei și Liturgiile preste tot anul. Jumătate e românește cu litere cirile, jumătate cu litere grecești. Tabela arătătoare. În fiecare ai care să fie mâna anului din care se descopere ziua Duminicii. Aci anul prim e 1761, deci acesta e anul tipăririi lui”⁵²⁵.

Menționăm ca biserica deținea și *Mineiul cel mare sau Anual*, la care însă lipsea foaia de titlu, punând astfel pe preotul G. Lupșa în imposibilitatea de a preciza locul și anul apariției cărții. Însemnarea de pe f 1, care poartă data de 4 iulie 1797, ne determină să credem că a fost tipărit înainte de anul 1797.

Cronica preotului G. Lupșa este importantă nu numai pentru faptul că înregistrează toate cărțile aflate în anul 1907 în biserica parohială din Dieci, ci și pentru că menționează toate însemnările manuscrise făcute cu diferite prilejuri. Aceste însemnări, în general, prin informațiile pe care le conțin, sunt o mărturie a veacurilor trecute și ne ajută să reconstituim o istorie vie a oamenilor și a locurilor prin care a circulat cartea. Întâlnim informații privitoare la circulația cărții, donatori, prețul de cumpărare, date privind istoricul unor biserici, anumite evenimente politice, naționale și bisericești, aflăm despre unii preoți, învățători sau simpli locuitori din parohie. Toate au o deosebită importanță pentru cercetarea istoriei locale și întocmirea unor monografii parohiale.

Preotul George Lupșa menționează și despre un *Protocol al Țircularelor*, cu „porunci împărătești și episcopoești și de la sfatul Crăesc și de la Conzistoriul și altele”, dintre anii 1817-1841, care a aparținut preotului Gavril Coloja din satul Rădesti⁵²⁶. La biserica din Dieci a ajuns prin intermediul preotului Lupșa care a păstorit în această parohie. Din păcate, protocolul nu se mai păstrează, s-a pierdut odată cu arhiva veche a parohiei, care se afla în casa preotului G. Lupșa.

⁵²² Elena Rodica Colta, *Circulația tipăriturilor vechi românești în secolul al XVIII-lea în comitatele Arad și Zarand*, în “Ziridava”, X, 1978, p. 684; Idem, *Vechi tipărituri românești în județul Arad*, în “Ziridava”, XII, 1980, p. 738

⁵²³ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 3716, f. 95.

⁵²⁴ Se pare că după 1990 cărțile depozitate la mănăstirea de la Arad-Gai ar fi fost transferate în Biblioteca Episcopiei Aradului.

⁵²⁵ Idem, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 11.

⁵²⁶ *Ibidem*, f. 13.

V. 10. 2. Cărți vechi tipărite până în 1830 și însemnările manuscrise

Chiriacodromion (Bălgrad, 1699)⁵²⁷

f. 1-8: „Această carte o au cumpărat Jimon Toader din Almaș, pomană pentru sufletul lui Hărduț Marc și a muierii sale Negrușe din Crocna de Jos cu voe lor sa fie la biserica Almașului si care să nu se mute nici sa se vânză, nici să se tragă nici sa se zălogească pentru niscară datorii iară cine va strica tocmeala și scrisoarea să fie afurisit. Mărturie au fost popa Toader, Iuga Mihai”.

f. 106: „Scris-am eu popa Georgie din Dieciu de o...Maiu 3, leat 1744”⁵²⁸.

f. 271: „Iacov Barbara paroh în Almaș, 27 An 820”⁵²⁹.

f. 271: „Această sfântă carte au fost a lui popa Iacov din Almaș. Scris-am eu popa Giurgiu din Dieci. Mas(iata) decembrie 20 din Ignatie 1743”.

f. 328: „Această carte o am cumpărat eu diic(c) Mihaiu din Almas de la popa Giurgiu din Dieciu am dat pă ea 18 florinți. Aciasta carte iaste a lui Dacsau Toader 1760.”

f. 329: „Această carte o au vândut Dașcău Petru lui Jimon Toader cu optsprezece florinți”.

f. 414 v: „Scris-am eu popa Gheorghe ot Dieciu”.

Catavasier (1761 ?)

f. 265: „Scris-am smeritul și mult păcătosul robul lui Dumnezeu Ioan Galea preparând si învățatoriu în stația Crocnii în anul 1850 și aici întru acea vreme eu am scris tocma când am fost de 50 de ani din traiul vieții mele, adecă acuma 14 zile Noemvrie m-am împlinit de 50 de ani”.

Penticostar (Blaj, 1768)

f. titlu: „Să se știe că această sfântă carte s-au cumpărat de Galea Toader în anul 1796, Maiu în 14 zile pomană pentru sufletul lui și al părinților lui și au dat pe ea 15 florini bani buni și drepti. (Vii Pomenește Doamne pe robii tăi Toader, Iusca, Floare, Oana, Eva, Eva, Iovan, Lazăr, Ioan, Petru) (Morți, Mărie, Petru)”

f. ultimă: „Acest Penticostariu aflându-se într-o stare foarte slabă, cugetând ca să nu se prăpădească l-am legat eu subscrisul învățatoriu în Dieci de la anul 1887 în forma în care se vede, signat în Dieci la 16 aprilie 1891, Vasiliu Suci, învățatoriu”.

tabla ultimă: „Petru Nan cantor în strana dreaptă, servește sfintei biserici din copilărie. Scris-am în 1902 iunie 9”.

---

⁵²⁷ Pentru foaia de titlu vezi: E. R. Colta, *Vechile tipărituri românești în județul Arad*, p. 738. Exemplarul, la începutul secolului al XVIII-lea a fost folosit în perimetrul Munților Apuseni, la 1743 în Almaș, pe urmă în satul Dieci, apoi iarăși în Almaș., cf. Fl. Dudaș, *Vechi cărți românești călătoare*, București, 1987, p. 184.

⁵²⁸ cf. Idem, *grupa a III-a, dosar 385/1930, doc. 3716, f. 95*

⁵²⁹ *Ibidem.*

Strașnic (Blaj, 1773)

f. 1: „Să se știe că în anul 1800 au cumpărat Tursan Marcu acest sfânt Stajnic pomană pentru sufletul, lui și a gazdei lui și nu a luat nici o silă, numai de bună voie și au dat pe ea sasă zloți, bani buni și dreți și o au dat pomană la biserică în Dieci să stee. Nime să nu o ia au sau tragă pentru datoria preoților sau cuiva sau cine s-ar (în)tâmpla să fure au sau vinde pe alții bani să fie afurisit de cei treisute și optsprezece părinți sfințiți din Nichie cari au făcut Sfânta Pravilă și la un loc cu Iuda care au vândut pe Hristos. Vii: pomenește Doamne pe robii tăi Marcul Sumedreana, Ilie, George, Dănilă, Brândușa, Toma, Negrușa”.

f. 119: „După ce în mai multe locuri din cărțile sfintei biserici din Dieci am notat că în anii precedenți a dominat o secetă mare peste tot, notez că în anii acesta încă de la început s-a început peste iarnă o neaua grozavă - iarnă grea, în martie a început anume din 2 martie neaua care s-a continuat până în ziua de azi în Vinerea Mare din 7 aprilie 1889, cu neaua și vișor foarte urât și neplăcut. Știe Dumnezeu cum va fi, Lupșa Preot”.

f. ultimă: „Această S(fân)tă Carte Strajnic fiind întru stare rea adecă toată împrăstiată nelegată deoarece de la anul 1800 în care s-a cumpărat până în anul scris a trecut prin multe mâni și s-a dezlegat ba și rupt, deci văzându-o eu subsemnatul învățătorul Dieciului de la anul 1887, am dires respective legat-o în forma care se vede ca să se poată folosi și pentru viitorime. Dieci la 31 Martie 1893 Vasilie Suci, învățătoriu, Petru Nan cantor”.

Liturghier (Blaj, 1775)

f. 1: „Eu Simion Tomuța preotul Dieciului m-am preoțit pe satul Dieci în luna lui septembrie 2 zile anul 1823 de D. Înalt Preasfinția Sa Iosif de Putnic fiind administrator eparhiei Aradului”.

f. 1v: „Această Sfântă și Dumnezeiască carte este a bisericii din satul Dieci, Noiembrie în 12 anu 1823. Tomuța Simion”.

„Simion Tomuța moșul subscrisului după mamă fostul preot în Dieci preoțit în Dieci din anul 1823-1857, 34 ani când a murit aici în Dieci. La 21 de ani după moartea acestuia 1857-1878 am fost ales eu de preot în Dieci la 23 Aprilie același an 1878. Dieci 3 august 1880. Georgiu Lupșa”.

f. 3: „În anul 1829 în 10 zile a lunei lui octombrie după mai multe cereri a românilor sau milostivit înălțatul nostru împărat Franciscus I, bine a voit a rândui și prin Bara Orczy pe Prea Sfinția Sa D(omnul) Nestor Ioanovici Eparhiei Aradului Episcop desăvârșit al Inscaului (sic!), - unde și eu ca deputatus am fost de față în Arad în ziua și luna cea mai sus pusă, Tomuța”.

f. 29: "Decât a locui în pământul celor străini mai bine este a muri între cei blânzi. Dieci în 13 august 1844 Tomuța"⁵³⁰.

f. 222: „Probatio calomi Es is voltam volami Decseu Tomuța Szimeon”⁵³¹.

---

⁵³⁰ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 15. Însemnarea nu este menționată și de preotul George Lupșa.

⁵³¹ *Ibidem*. Însemnarea nu este menționată și de preotul George Lupșa.

Catavasier (Blaj, 1777 ?)⁵³²

Euhologhion (Blaj, 1784)

f. 500: „Soția mea Emilia născută Russu în Arad a adormit în Domnul în anul 1879 în 8/20 Iunie în casa părinților în Arad rămânând un fiu George născut în Bodești⁵³³ la anul 1870 în 2 Martiu. Dieci 1880 Georgiu Lupșa m. p. preot”.

Octoihul cel mare (București, 1792)

f. 3: „Acesta Octoih ieste a bisericii Dieciului ce are Hramul „Bunavestire” Iunie în 12 zile anul 1860. Scris-am eu Vesa Simedre fostul chitor în anul 1857”.

f. Iv: „Scris-am eu din Dieci. Această carte este a lui Gale Iovan din Dieci”.

f. 2: „Această carte este a bisericii răsăritului din Dieci. Scris-am în anul 1851 în noiembrie 23 Șerb Antonie”.

f. 2v: „Această sfântă si dumnezeiască carte sau cumpărat cu 48 zloți de rob. Pui Ioan, Dieci si o au dat la biserica Dieciului ca ea nimenea să nu îndrăznească a o înstrăina, că îl blastăm cu limbă de moarte pentru ca să am pomenire în veci pomenire. Amin”.

Sinopsis (Sibiu, 1792)

Triodion (Blaj, 1800)

f. 1: „Scris-am eu Vesa Simedre din Dieci în luna lui Martie în 20 de zile anul 1855”.
„Această carte au cumpărat Tursan Marc și au dat bani buni 22 zloți si au dat pentru sufletul lui la stanța biserică pomană, Floare, Marcu, Ileana”.

Mineiul cel mare sau anual (sec. XVIII)

f. 1. „Să se știe că această Sfântă carte o au luat credinciosul Galea Lup pomană pentru sufletul lui și al părinților lui, n-au luat nici de o silă sau de o fricî*, numai de voie bună au dat pe ea adecă 71 zloți si o au dat de pomană la biserică până va trăi. Cartea aceasta să nu o poată muta nici înstrăina nici să o poată trage pentru vreo datorie a preotului carele va fi la biserica Dieciului. Și cine să va întâmpla să o fure au să o vândă, să fie afurisiți de 318 Sfinți Părinți din Nicheia ce au făcut Sfânta Pravilă acela să fie întru loc cu Iuda, cel ce a vândut pe Domnul Hristos. Pomeneste Doamne pre robul tău: Crăciun, Chișana, Ana, Iovan, Dotița, Pavel, preot George, George, Ganu. Pomeneste Doamne sufletul celor morți: Iacob, Ioan, Antița, Marta, Măria, Iosa, Dreana. 1797 Popa Toader Lucoesc. Popa George Galea, Iulie în 4 zile”.

f. 848: „Să se știe că după datele aflate în cărțile Sfintei biserici din Dieci de la începutul secolului prezinte au preoțit în Dieci nainte de subscrișul șapte preoți si eu sum al optulea. Dieci 1 martie 1887 Georgiu Lupșa preot paroh inspector școlar în cercul Iosășei”.

---

⁵³² Este o carte scrisă jumătate în românește, cu litere chirile și jumătate cu litere grecești. Anii Păscăliei încep cu 1777. Exemplarul a aparținut preotului George Lupșa, cf. A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 7.

⁵³³ Este vorba de Rădești, prima parohie a preotului George Lupșa.

Mineiul lunii Decembrie (Buda, 1804)

Mineiul lunii Martie (Buda, 1804)

f. 1: „Această carte este a lui Vesa Ioan din Dieci si o au luat cu 7 zloți și 30 crițari în luna lui Martie 14 zile anul 1809”.

f. titlu: „Vii. Pomeniște Doamne pre robii tăi Ioan, Oana, Toader, Miron, Brândușa, Todosie. Morți: Pomeniște Doamne pre robii tăi: Georgie, Floare, Crăciun, Ianus, Veselie, Ioan, Toader, Floare, Tomuța, Anuța”.

Mineiul lunii Aprilie (Bucla, 1804)

f. titlu: „Vii: Teodor, Lazăr, Mărie, Dotița Ana. Ioan, Veselie, Georgie, Sana. Morți: Ioan, Oana, Nita, Raveica”.

Mineiul lunii Mai (Buda, 1804)

f. 3: „Intru carele pre dansa sau dat 7 zloți și 30 de critari de pomană la sfânta biserică a Dieciului, să se pomenească si ca cine so afla so ie să fie afurisit de 300 si 18 de Sfinți Părinți din Nicheia care au făcut sfânta Pravilă. Pomeniște Doamne pre robii tăi: Vii: Indreica, Borița, Nasta, Constandin, Oana, Tireana, Ursu, Mărie, Eva, Marcu, Petru, Onu. Morți: Ioan, Barbura, Ieva, Floare, Toader, Ioan. Morți: Onul, Rafila, Simion, Pascu, Ionul”.

Mineiul lunii Iunie (Buda, 1804)

f. 1: „Anul 1904 de la Sfinții 40 de m(ucenici) n-au mai ploiat până în ziua de Joia verde sau făcut liturgie pentru ploaie si pe când s-a sfârșit au început a ploia. Petru Nan cantor 1904.”

"Petru Nan cantor în strana dreaptă Dieci Iunie 16 1902."

f. ultimă: „Spre știre și suvenire scriu, ca în anul acesta 1885 până în 9 Iunie și au ploiat numai de două ori prin ce au fost o secetă mare și nespūsă încât atât plantele peste tot, cât si vitile au suferit mare scădere. Dieci 8 Iunie, Georgiu Lupșa”.

Mineiul lunii Iulie (Buda, 1805)

Mineiul lunii August (Buda, 1805)

f. 1: „Anul 1904. au fost mare secetă si căldură de la sfinți n-au ploiat până la Joia Verde la noi și de la Joia verde până la Adormirea Maicii Domnului și foarte rău au fost acest an, n-au fost cucuruz mai nimic, nici fân, numai grâu. Scris-am Petru Nan august 15 1904”.

Mineiul lunii Septembrie (Buda, 1805)

f. ultimă: „Spre aducerea aminte notez cumcâin vara anului 1890 a fost secetă groaznică, așa că de la Rozalii n-a ploiat nimic până târziu toamna către postul Crăciunului căldura în luna Iulie și august a fost de 35 grade R ceea ce pre părțile noastre nu s-a mai întâmplat până acum. Oamenii duceau lipsă mare de apă, de orice numai în puține fântâni se mai afla puțină, bucate au fost puține. Dieci 1890 Vasiliu Suciș învătător”.

Mineiul lunii Octombrie (Buda, 1805)

f. 1: „*Această carte să chiamă Mineiu Octomvrie a bisericii Dieciului ce are Hramul Buna Vestire*”.

Mineiul lunii Noiembrie (Buda, 1805)

Mineiul lunii Ianuarie (Buda, 1805)

f. 1: „*Scris-am Șerb Antonie învățătoriu în Dieci 16 Decembrie 1855/56*”.

Mineiul lunii Februarie (Buda, 1805)

Evanghelie (Sibiu, 1806)

f.7: „*...păcatele lor a lui si a tuturor din lui să-i pomenească Dumnezeu: Ioan pre robii săi Iovan, George, Crăciun, George, Antita, Petru, Dotița, Chișana, Eva. Pomenește Doamne pre robii tăi: Asa se mărturisește cumcă alui Galeu Iovan îi această Evanghelie și cine să va prinde să zică că-i alui această Sfântă Evanghelie că fie afurisit de cei 318 Sfinți părinți cari au făcut Sfânta Pravilă în Nicheea si să se verse matele ca și lui spurcatului Arie și se fie proclerit care o va lua sau o va tăgădui că nu-i a lui Gale Iovan, că și Bucur mărturisește că-i a lui Gale Iovan și el a dat pe ea 40 de sloți la Bucur*”.

f. 43: „*Această Evanghelie sau cumpărat de Măguran Onu din Dieci cu două zeci si șase de sloți de la mine adecă Bucur de la Sibiu și a dat pomană la biserica Dieciului, pomană pentru sufletul său și a familiei adecă Mărie și a pruncilor lui la anul 1085 (scris greșit 1805 n. n.) și s-au scris în luna lui Iunie în 4 zile*”.

Evanghelie (început sec. XIX)⁵³⁴

f. 1: „*Această sfântă Evanghelie o a cumpărat Chișana Negru locuitoare în Dieci cu 10 florini v.a. (20 cor) și sa închinat sfintei biserici din Dieci în ziua de 25 martie 1893 pentru pacea sănătatea și ertarea păcatelor sale și ale părinților săi tata Petru și mama Marina Negru răposați în Crocna. Dieci 25 Martie 1893 Georgiu Lupșa, preot paroh.*” *"In onoarea ei Chișana Negru născută în Crocna în anul 1848"*.

f. 106 v: „*Chișana Negru devenind fată orfană a intrat în serviciu și a servit până sa căsătorit cu Pavel Birda locuitoriu în Dieci sub nr. 82, dar neavând familie, din câștigul său propriu, ia îndemnul preotului Georgiu Lupșa a cumpărat această Stă Evanghelie pe spesele sale și o a închinat sfintei biserici din Dieci spre eternizarea numelui său. Dieci 25 Martie 1893 Georgiu Lupșa preot paroh*”.

Teologie dogmatică (Blaj, 1811)

Floarea adevărului (Blaj, 1816)

Octoih cu Catavasier (Buda, 1826)

f. 1: „*Șerb Antonie învățătoriu Dieciului scrie în 24 Maiu 1855*”.

---

⁵³⁴ Conform unui *Inventar din anul 1911*, *Evanghelia* poate fi din anul 1806.

„Această carte sau cumpărat prin vrednicia Onoratului Domn Simion Tomuța paroh la biserica comunei Dieciului. Scris în 5 Maiu 1855 prin Antonie Șerb m.p. românescul învățătoriu în comuna Dieciului în ziua și anul mai sus pus. Spre aducerea aminte de Ghoerghe Popovici m.p. învățătoiu în Almaș”.

f. titlu: „Proprietatea bisericii române orientale ortodoxă din Dieci 1890. Georgiu Lupșa m. p. paroh în Dieci”.

Octoih (Buda, 1826)⁵³⁵

f. gardă: „Trimit acest Octoih sfintei și drept măritoarei biserici din Dieci, întru pomenirea și ertarea păcatelor mamei mele Emilia Lupșa născută Russu și întru îndelungirea vieții iubitului meu tată Georgiu Lupșa preotul Dieciului și să fie celor ce se vor folosi de această carte îndreptătoare în cântările sfinte către Dumnezeu, - de ia care prin rugăciune și cântări de umilință așteptăm mângâiere și fericirea vremelnică și veșnică. Trimit binecuvântarea Domnului preste comuna în care am crescut și nu încet a mă ruga pentru dânsa, crească, înflorească spre bucuria tuturor. Georgiu Nuțu Lupșa preotul Toracului Mic și soția Aurora Lupsa născută Popovici, având în familia mea fecior pre Coriolan Lupșa, fete: Veturia și Aurora Lupșa. Scris-am în anul Domnului 1901 Decembrie 4”.

f. gardă verso: „Suvenire. Am scris aci ca de suvenire ca nu cumva din întâmplare să-mi fie ultima scrisoare. Omul pe acest pământ este numai un călător și eu ca un călător aci m-am oprit. Dârlea Traian Dieci la 11 III 1951”⁵³⁶.

f. 4: „Cartea aceasta prezentându-se poporului din Dieci și accentuându-se, că preotul Georgiu Lupsa din Toracul Mic o a donat bisericii din Dieci în sămn de dragoste și suvenire cătră locul și poporul unde a crescut, poporul o a primit cu mare bucurie și mulțămită, dorind și poftind reciproc aceea bunăvoire donatorului și familiei sale. Dieci 8 Decembrie 1901 Georgiu Lupșa parohul Dieciului”.

f. ultimă: „Galea Pavel cantor Dieci fost ser(gent) am intrat în războiu în ziua de 22 august 1941, stat pe front până la 16 oct(ombrie) 1941 după ocuparea Odesei am căzut cu un cal, unde au căzut calul pe mine și mi-a rupt splina, m-am transportat în orașul Tulciu din Ucraina unde mi-a făcut operație scotându-mi splina, unde am stat 3 luni jumătate până la 2 martie 1942. Serg(ent) Pavel Galea Reg(imentul) 6 Art(ilerie) Cal(ăreată) Timișoara. Scris-am în ziua de 7 iunie 1942, după ce m-am făcut bine”⁵³⁷.

f. ultimă: „În 23 iunie 1941 s-a început războiul între Rusia și România. Dieci la 22 iunie 1941. Dârlea Traian”⁵³⁸.

V. 10. 3. Cărțile tipărite după 1830 și însemnările manuscrise

Psaltirea Prorocului și împăratului David (Sibiu, 1850)

f. 270: „Marcu Lucoia ca prunc orfan a învățat arta muzicei Violina”.

---

⁵³⁵ Cartea se află în strana dreaptă din biserica parohială actuală.

⁵³⁶ Însemnarea, fiind făcută după anul 1907, nu este menționată de preotul George Lupșa.

⁵³⁷ Însemnarea, fiind făcută după anul 1907, nu este menționată de preotul George Lupșa.

⁵³⁸ Însemnarea, fiind făcută după anul 1907, nu este menționată de preotul George Lupșa.

f. 139: „*Marcu Lucoia sau căsătorit cu Brândușa Vesa din Dieci*”.

f. 213. „*Marcu Lucoia la anul 1895 la 23 aprilie a donat bisericii două Psaltiri pentru buna sa norocire și-a familiei sale pentru sănătatea și pentru ertarea păcatelor sale și ale părinților săi. Tot în anul acesta la 24 Iunie a închinat Stei biserici o cruce pe Sta masă de argint China cu 12 fl. 50 cr. scrie G. Lupșa*”.

f. 288: „*Când preotul după ce a sfințit Crucea a zis: Cine se află să o cumpere pentru ertarea păcatelor, atunci Marcu Lucoia a zis: Eu Domnule părinte ! Eu !*”

Liturgica (Cernăuți, 1860)

Sfânta Scriptură (Pesta, 1873)

Georgiu Pasca, **Biografia Sfântului Ioan Chrysostomu a Archiepiscopului Constantinopolitanu** (Gherla, 1876).

Apostoleriu (Blaj, 1878)

f. 1: „*Întru eternizarea memoriei și ertarea păcatelor sale si a familiei l-au cumpărat Georgiu Vesa siumarul cu 6 fl. 40 cr. locuitoriu în Dieci sub Nr. casei 27 în anul 1882 Martiu 30 prin Georgiu Lupșa preot paroh*”.

f. titlu: „*Proprietatea bisericeii din Dieci 1882*”.

f. 1: „*În onoarea lui Georgiu Vesa născut în 1835 în M(aria) Radna*”.

Octoih (Blaj, 1878)

f. 167: „*Sinodul Eparhiei din Arad în anul 1885 a decretat înființarea mai multor inspectorate școlare cer(cu)ale între care este și Inspectoratul școlar al cercului Iosășel. V(eneratul) Consistoriu din Arad a denumit pe subscrisul de Inspector școlar în cercul Iosășelului. Dieci 1 Maiu 1885. G. Lupșa preot insp*”.

f. 168: „*Să se știe că în anul 1883 din 1 Septembrie sau arondat protopopiatele de nou fiind că cum erau n-au corespuns nici modului de administrație nici dotatiune egale a protopresbiterilor. Comuna Dieci aparținea până aci la protopresbiteratul Boroș Ineului (lenopolea) iară prin noua arondare de la 1 Septembrie 1883 s-au adnecsat la protopresbiteratul Buteni. Dieci 1 Sept. 1883 G. Lupșa preot insp*”.

f. 1 v „*Crucea si repidele cele două luminare de lemn din naintea Altariului s-au cumpărat din Arad în anul 1881 și s-au adus pe ziua de Crăciun. Crucea cu cutia de pe prestol e cumpărată de Georgiu Lupșa preot cu banii proprii și o au făcut și donat bisericeii pentru ertarea păcatelor sale și a soției sale Emilia carea a răposat în anul 1879 8/20 Iunie la jumătate de an după strămutarea din Bodești ca preot în Dieci. Georgiu Lupșa*”.

Octoihul cel mic (Sibiu, 1882)

Șazeci si patru cuvinte sau Predice ale celui dintru Sfinți Părintelui Nostru Ioan Chrysostomul, Estrase din opurile acestui mare Părinte si dascăl al Bisericii chrestine

ortodoxe, de Doctorul Carllosef Hefele profesor de Teologie în Tubingen. Tradus românesc si orânduite dupre Duminecile și serbătorile anuale ale Bisericei ortodoxe de Episcopul Melchisedec. București. Tipografia cărților bisericești 34 Strada Principatele Unite, 1883.

f. 1: „Dieci 12/24 Noemvre 1893. Georgiu Lupșa”.

Liturghier (București, 1887)

f. 2: „Cartea aceasta Liturghier o a cumpărat cu 10 coroane Marcu Lupșa locuitoriu în Dieci sub Nr. 189 și o a închinat la 30 Ianuarie 1893 Stei biserici din Dieci, pentru pacea sănătatea buna norocire a sa și a familiei sale, - precum și pentru ertarea păcatelor sale si ale părinților săi: tata, Toader mama Măria Lupșa fost locuitor în Dieci sub Nr. 108. Dieci 30 Ianuarie 1893. Georgiu Lupșa preot paroh”.

f. 3: „Marcu Lupșa s-a născut în Dieci în anul 1834”.

f. 19: „Intru eternizarea numelui alui Marcu Lupșa donatoriul cărții”.

f. 39: „Intru ertarea păcatelor alui Marcu Lupșa donatoriul acestei cărți”.

f. 71: „Astăzi în ziua de Florii Duminică se împlinesc 25 de ani ai preoției mele, ziua primă în care am intrat prima oara ca preot în biserica din Bodești. Dieci 10 aprilie 1894. Georgiu Lupșa preot inspect. școl. cerc”.

„Astăzi se împlinesc 19 ani de când prin votul sinodului parohial din Dieci am fost ales preot în Dieci. Dieci 23 Aprilie 1897. Georgiu Lupșa”.

„Ecselența Sa I. Pr. Sfințitul Archiepiscop și Mitropolit dr. Miron Românul a reposat în Sibiu în 5/17 Octomvre, sară la 1/2 12 oare anul 1898. Fie-i țărâna ușoară și memoria binecuvântată. Dieci 11/ 23 Octomvre 1898. G. Lupșa”.

„Pentru buna norocire a familiei lui Marcu Lupșa”.

f. 111: „Marcu Lupșa își trage originea din vechea familie Lupșa care a emigrat din Transilvania din orașul Lupșa cam pe la anul 1650 în comuna Crocna unde s-a colonizat, de aici unul din familie, mai târziu a devenit ginere în Dumbrăvița aceasta organizându-se pe la anul 1805 s-a adnecsat la comuna Dieci unde a venit și descendentul Marcu Lupșa cu socrul său și s-a așezat sub nr. 108. De la acesta s-a născut Toader de la acesta cinci feciori și o fată. În acești feciori e si Marcul donatorul acestei cărți. A, Marcu Lupsa. B, Floare soția lui A. C, Toader, fiul lui A-B. D, e Mărie soția lui C. Deci C, D, au născut pre 1 Ioan, pre 2 Pavel, pre 3 Marcu donatorul cărții, pre 4 Petru, pre 5 Iosana, pre 6 Gheorghe (preot). Dieci 30 ianuarie 1893. Georgiu Lupșa preot paroh”.

„Preasfințitul episcop Iosif Goldiș al Eparhiei Aradului după un serviciu de 2 1/2 ani în 23 Martie / 5 Aprilie 1902 a reposat în reședința Sa Epp din Arad. înmormântarea se va efeptui în 25 martie / 7 Aprilie 1902 fiind transportat și îngropat în Mănăstirea Hodoș Bodrog. Sa-i fie memoria binecuvântata. Dieci 25 Martie 1902. G. Lupșa”.

f. 253: „Notez că în 9/12 Aprilie 1903 în ziua învierii D.N. Iisus Hristos fiind în morbul așa numit Influenta abea am putut servi. în acea zi și a doua n-am mâncat nici n-am băut nimic. G. Lupșa”.

f. 254: „În anul 1906 din 2 S(eptembrie). Spre suvenire Escelesia Sa Domnul Ministru de comerț m. reg. sub Nr. 41746/VIII1901 a conces Comunei Dieci a ținea târg de săptămână în toată zi de Mercuri. Primul târg s-a deschis în 26 Sept/9 oct.1901. Dieci 26 Septem 1901. G. Lupșa”.

Liturghier (?)

C I: „În 21 Maiu v. 1888 Scriu că muștele columbace veghează animalele în gradul superlativ G. Lupșa”.

„În 23 Aprilie vechi 1889 scriu că omidele au mâncat toate frunzele de pe pomi și i-au risipit de tot, încât Dumnezeu știe peste câți ani vor mai fi poame. G. Lupșa”.

„Scriu că pe la 14 Maiu 1889 atâția fluturi erau încât se părea că e tot înflorit cu flori albe ca și pe timpul înfloritului. Georgiu Lupșa preot”.

f. 12: „Statistic. De la începutul secolului prezintă se află preoții în Dieci următorii preoți: 1. Teodor Lucoiesc, 2 Petru Raț, 3 George Galea, 4 George Bârzan-Login, 5 Nicolae Avrămuț, 6 Simion Tomuta +1857, 7 Andrei Tipei +1877, 8 Georgiu Lupșa ales în 23 Aprilie 1878, scris de cel din urmă de sub Nr. curinte 8 spre scire și suvenire în biserica din Dieci la 19 ianuarie 1886”.

f. 216: „Să se știe că sinodul Eparhial din anul 1883 a decretat arondarea protopresbiteratelor din dieceză, ceea ce se discutase de demult și spre aprobare și de măritul congres. Comuna Dieci a aparținut la protopopiatul Ienopolea (Boroș Ieno) sau Ineu. Iară prin arondare adnecează la Protopresbiteratul Butenilor sub protopresbiterul Constantin Gurban. Acesta fiind lipsă de un bărbat pentru de a se ocupa locul de profesor și director la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad încredința conducerea protopresbiteratului preotului Mihai Sturza din Șepreus. G. Lupșa preot”.

f. 256: „În 25 Maiu Sâmbătă a II săptămână după Paști notez că încă în 5 au venit muștele columbaci ca un nor de multe, astfel a trebuit vitele și toate animalele a le ținea peste zi în staule și numai noaptea a le duce la pășune. Dieci 7/19 Maiu 1888 G. Lupșa preot”.

Evanghelie (București, 1888)

f. 1: „Mergând învățați toate gintele și le botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-i să păzească toate câte am demândat vouă, că Eu cu voi sunt în toate zilele până la eternitate. Matei c. 28. v. 116. Dieci Iulie 30 1889. Georgiu Lupșa pr. inspector școlar cerc”.

Euhologhion (București, 1888)

f. 1: „Cartea aceasta Euhologhion s-a procurat de la Tipografia Cărților bisericești din București din România, pe spesele a lui Petru Bercea locuitoriu în Dieci, cu 6 fl. v.a. și o a închinat bisericii române ortodoxe din Dieci la 30 ianuarie stv. anul 1898 pentru eternizarea numelui său, pentru viata pacea sănătatea buna norocire a sa, pentru mântuirea și ertarea păcatelor sale și ale părinților săi. Iar poporul primind cu bucurie cartea aceasta ca pre un lucru nou a răspuns: De Domnul Dumnezeu ca donatoriul acestei cărți, carea este de mare

trebuință pentru lipsele evlavioase ale poporului românesc de legea ortodoxă să trăiască pe pământ în pace iar după moarte să dobândească în împărăția ceriului viața cea fericită, carea este la Domnul iubitorul de oameni. Dieci 30 ianuarie 1893 Georgiu Lupșa preot paroh”.

f. 556: „*Petru Bercea s-a născut în anul 1856 în comuna Revetiș din părinți, tată său Marcu Bercea și muma sa Elena”.*

f. 556 v: „*Petru Bercea donatoriul acestei cărți, în etate de 5 ani devenind orfan preotul din Dieci A. Tipei pentru legătura de rudenie cu soția sa la adus la sine unde a trăit și sevit până ce s-a căsătorit în anul 1878 Iunie 11 cu văduva Măriuta Tursan de sub Nr. 155 în Dieci. A scris Georgiu Lupșa preot paroh în Dieci inspect. șco. Cerc”.*

Octoih mic (Sibiu, 1892)

f. 1: „*Cartea aceasta s-a cumpărat și o a donat bisericii din Dieci credinciosul creștin Marcu Lucoai nr. 94 din Dieci. Dieci 23 Aprilie 1895, G. Lupșa preot”.*

Orologion (Ceaslov) (Caransbeș 1895)

f. titlu: „*Proprietatea Bisericii greco-orientale din Dieci. Dieci 25 Martie 1905. G. Lupșa preot”.*

f. 2: „*Cartea aceasta o a dăruit St. biserici gr. or. rom. din Dieci Iosana Branuț - sotia lui Marcu Birău Nr. 79 din Dieci: pentru sănătatea ei și pentru buna lor norocire, - carea noi creștinii, li-o dăruim de la bunul Dumnezeu Amin!”*

Triod (București, 1897)

f. 1: „*Proprietatea bisericii gr. or. rom. din Dieci. Dieci 25 Maiu 1905. Gheorghe Precupaș învățător. Georgiu Lupșa paroh”.*

f. 568: „*Această carte Triodiu s-a cumpărat pe banii Stei biserici gr. or. rom. din Dieci și comandat de mine G. Lupșa parohul Dieciului în anul 1905”.*

Catavasier (București, 1898)

f. 1: „*Lorencz Lipot es neje ajandeka a Dietsi szentegyhaznak tiszteletuk jeleul 1903 April 24 Dietscu”.*

f. titlu: „*Proprietatea bisericeii din Dieci, Dieci 25 Martie 1905 Georgiu Lupșa paroh”.*

Apostol (București, 1898)

f. 1: „*Proprietatea bisericeii din Dieci. Dieci 25 Martie 1905 Georgiu Lupșa paroh”.*

Cazanii (București, 1898)

f. 1: „*Donez această sfântă carte Cazanii sfintei biserici gr. or. române din Dieci întru amintirea aniversării a-1 25-lea an al vieții mele (1884-1909); pentru sănătatea iubitorilor*

mei părinți: Petru și Sultana a fratelui și surorilor mele, a familiei mele, soție: Anuta, Mărioara și Hortenzia Giorgiana fiice. Dieci 23 Aprilie 1909. Gheorghe Precupas”.

„Dieci: învățător 1903-1919

Pecica Română: director școlar 1919-1920

Nădlac: director școlar 1920-1939

Arad: director școlar 1939-1940.

Pensionat în Arad, str. Mărgăritar nr. 12 la 1 sep(tembrie) 1940. Azi 1 Dec(embrie) 1940 am venit cu ajutorul lui Dumnezeu - din nou - în mijlocul vostru, alor mei elevi buni și iubitori. Gh. Precupaș”.

Ilarion Pușcariu, *Metropolia romanilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric. Despre reînființarea Metropoliei dinpreună cu o colecțiune de acte* (Sibiu, 1900).

***

Așa după cum se poate vedea în tabelul de mai jos, cele mai multe cărți care au existat în bisericile din Dieci de-a lungul secolelor XVII-XIX (până la 1830), sunt datorate tipografiilor de la Buda (14), Blaj (10), București (9) și Sibiu (5).

Tipografia	Secolul XVII	Secolul XVIII	Secolul XIX	Total
Bălgrad	1	-	-	1
Blaj	-	6	4	10
București	-	1	8	9
Buda	-	-	14	14
Caransebeș	-	-	1	1
Cernăuți	-	-	1	1
Gherla	-	-	1	1
Pesta	-	-	-	-
Sibiu	-	1	4	5
Total	1	8	33	42

Situația este aproximativă, în lipsa unor inventare clare a cărților de cult din parohie ne vom rezuma la datele deținute până la faza actuală a cercetării noastre.

În mod sigur că au existat și alte cărți din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, însă prin înlocuirea lor cu altele noi, cu timpul s-au pierdut, fiind considerate fără nici o importanță. Nu putem să credem că numai o singură carte tipărită la Bălgrad în secolul al XVII-lea a existat la bisericile din Dieci. Pur și simplu ajungând în stare avansată de degradare, au fost scoase din uz, cele deteriorate au fost aruncate, sau, cele în stare bună de conservare, au ajuns în posesia unor colecționari, care îngădesc cercetătorul istoric accesul la ele să le studieze.

V. 11. CĂRTURARUL IOAN POPOVICI MUNCACIANUL ȘI ACTIVITATEA LUI ÎN DIECI (1760-1775)

Dacă nu cunoaștem numele nici unui cărturar din secolul al XVIII-lea originar din Dieci sau împrejurimi, trebuie să menționăm doar pe cel al cunoscutului copist de manuscrise, Ioan Popovici Muncăcianul, care, deși nu era din zonă, timp de mai bine de un deceniu, și-a desfășurat activitatea cărturărească în Dieci.

A fost, ca diac și dascăl, unul dintre cei mai de seamă cărturari din secolul al XVIII-lea care au activat în vestul Transilvaniei, copiind și colportând manuscrise și cărți de cult, ținând școală românească pe meleagurile Țării Crișurilor timp de peste trei decenii, din care jumătate a desfășurat-o numai în Dieci, iar cealaltă parte în mai multe localități din părțile Bihorului, Aradului și Zărandului.

Personalitatea sa evidentă în lumina faptelor o detașează ținuta intelectuală exemplară și concepția înaintată despre rolul și rostul învățaturii, o atestă oțozontul lecturii, conținutul variat al cărților pe care le-a copiat și, deopotrivă, realizarea artistică ireproșabilă a manuscriselor. În lipsa oricăror documente biografice, acestea din urmă, singure, înfățișează posterității cărturarul cu preocupările sale⁵³⁹.

Nu îi este îndeajuns de cunoscută biografia. Ceea ce știm despre el o datorăm istoricului Florian Dudaș⁵⁴⁰, de studiile cărui ne-am folosit pentru a-i schița, în linii generale, activitatea lui Ioan Popovici Muncăcianul în Dieci.

Originar din părțile Muncaciului, din partea nordică a Maramureșului, din ținuturile Beregului și Ucraina subcarpatică, „din ținuturile Daco-romaniei nordice”, teritoriu locuit în cursul Evului mediu de către o densă populație românească.

Este posibil să se fi născut la cumpăna veacurilor XVII-XVIII, cel mai târziu în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. În părțile Bihorului, Aradului și Zărandului a venit, alături de alți copiiști, cu năzuința de mai bine și afirmare, dar și alungați de prigoana unirii cu Biserica Romei, harnicii dascăli, preoți și dieci muncăceni Ioan din „Țara Leșească”, Luca Muncăcianul, Pavel Cotuna Muncăcianul, Nicolae și Ioan Muncăcianul. Vin să copieze și să colporteze cărți ori numai să vândă manuscrise în Țara Crișurilor. Din perioada activității sale în aceste părți (1730-1775), se cunosc un număr de 11 cărți manuscrise.

Despre Ioan Popovici Muncăcianul cunoaștem că la începutul anului 1730 se afla în Bihor, în localitatea Nojorid, unde din februarie până în august a copiat *Chiriadromionul* de la Bălgrad din 1699. Aici a stat puțin timp pentru că în vara anului 1731 locuia în Cefa, unde, la începutul lunii iulie, avea deja scrisă o copie după *Cartea românească de învățătură* a lui Varlaam⁵⁴¹. În anul 1732 se afla tot în Cefa, unde a copiat *Legenda Duminicii*.

În 1737 se afla în localitatea Apateu, unde în cursul verii a copiat a doua oară *Chiriadromionul de la Bălgrad*, carte pe care a împodobit-o cu frontispicii policrome importante, originale și zeci de inițiale ornate lucrate într-un stil aparte, dintre care unele sunt de-a dreptul impresionante. Este, din punct de vedere artistic, nu numai cea mai frumoasă carte copiată de Ioan Popovici Muncăcianul ci și unul dintre cele mai importante monumente ale patrimoniului de artă apocrifă de artă manuscrisă din Transilvania. În Apateu a locuit mai mult timp, după cum însuși mărturisește „că am fostu diiacu în satul Apateu, lângă prestăvitul (adică răposatul) Popa Floria”⁵⁴².

În anii următori, între 1738-1742, a locuit în satele învecinate Șuaiei și Chișirid, fapt atestat de o însemnare scrisă pe coperta interioară a unui exemplar din Liturghierul tipărit la București în 1728 ce ne dezvăluie că exemplarul a aparținut „lui Popa Ioan Muncăcianul”

⁵³⁹ Florian Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, p. 139.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, vol. I, pp. 108, 138-139, 140-142, 189; vol. II, Oradea, 1986, pp. 79-80-81, 209-220; Idem, *Vechi cărți românești călătore*, București, 1987, p. 198; Idem, *Memoria vechilor cărți românești*, Oradea, 1990, p. 53.

⁵⁴¹ Un exemplar al *Cazaniei lui Varlaam*, începând de pe la anul 1730 se afla în proprietatea și folosința lui Ioan Popovici Muncăcianul, cartea însoțindu-l în peregrinările sale prin Bihor, Arad, și Zărand, fiind semnalată în localitățile Cefa, Apateu, Dieci, Bochia, Șomoșcheș, Sibiu, de unde a fost răscumpărat, în anul 1789, de fiul său mai mare, Vasile Popovici pentru suma de 11 zloți și adusă din nou în Bochia. Cf. Fl. Dudaș, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979, pp. 62, 63, 181.

⁵⁴² Unii istorici menționează că el ar fi fost diacon, vezi Ștefan Lupșa, *Clerici români meșteșugari*, în “Studii Teologice”, Seria a II-a, anul II, 1950, nr. 7-8, p. 419.

când au șezut în Chișirid Savai[eu] și atunci s-au preoțit în anul 1738 m[ese]ța februarie zil[e] 21⁵⁴³.

Cazania lui Varlaam copiată de către Ioan Popovici Muncăcianul la 1731 (după Florian Dudaș)

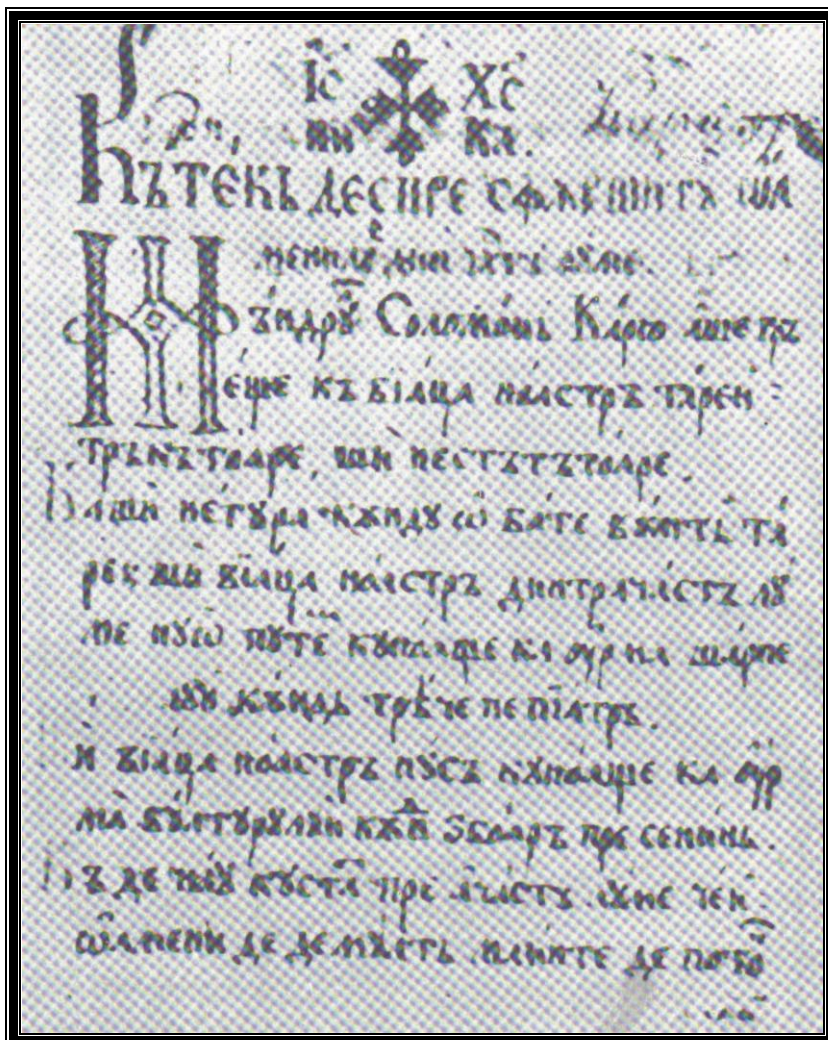
În vara anului 1744 locuia în satul Haieu, de lângă Oradea, unde, după cum însuși mărturisește, a fost găzduit „în iosagul” episcopului latin Nicolae Csáky, unde a copiat un *Triod*.

După această dată i se pierde urma, până după anul 1750 când îl aflăm activând în ținutul Zarandului, ca dascăl și copist, în mai multe localități din jurul Sebișului și Hălmagiului. A stat un timp în Chisindia, unde a copiat mai multe cărți. Unui exemplar al *Molitvenicului* imprimat la Târgoviște în anul 1713 i-a adăugat cu acest prilej mai multe scrieri apocrife, între care și *Legenda Vinerii*. În casa preotului Popa Dimitrie din Chisindia a mai început de scris, la 1757, un *Codice miscelaneu* cu texte diferite. Alături de molitve și cuvântări funebre cunoscute, conține texte noi, atât de provenință cultică cât și literatură populară. Astfel sunt: *Rugăciunea călătoriei*, scrisă de Pavel Nenadovici, *Povestea sufletului celui drept și a sufletului celui păcătos*, *Molitva blestemului*, preluată după *Molitvenicul* lui Dosoftei, și alte mai multe scrieri ale unor cărturari din Țara Românească. Le-au fost alăturate o *Tâlcuire pentru cei ce duhenesc duhanul*, părți din ciclul *Întrebări și răspunsuri* și *Începătura leacurilor pentru multe boli, scoase de vraciuiri*. O importanță aparte o are între textele *codicelui*, *Rânduiala Sfințirii bisericii*, aparținând, se pare, episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768). A terminat de copiat cartea în anul 1758, în satele învecinat Cuied și Hodiș, unde va fi stat scurt timp.

⁵⁴³ Însemnarea este făcută de preotul din sat.

După mai multe peregrinări prin unele sate bihorene și zărăndene, în anul 1760 îl întâlnim la Dieci, locuind la „curtea” din partea locului, așa după cum mărturisește într-o însemnare scrisă:

„Scris-am Ioan Popovici Muncăcianul când am lăcuit în Curtea în sat Dieciu 1760 m(ese)ța mai 30”.

Miscelaneu, scris de către Ioan Popovici Muncăcianul la 1760 în Dieci
(după Florian Dudaș)

Pe când locuia în Dieci, în mai 1760, la sfârșitul unui exemplar din *Molitvelnicul* tipărit la Blaj în 1757, alături mai multe „propovedanii”: *Cântec despre sfârșitul oamenilor din această lume*, *Cântecul lui Solomon* (f. 1-3), *Cântec să-și aducă oamenii aminte de moarte* (f. 3-5), *Cântec a zorilor* (f. 5-7), *De turbare*, *De friguri*, *Descântec de friguri* (f. 7), *Vinerile care să sârbează preste an* (Cele 12 Vineri, f. 8-9), *Cântecul lui Lazăr* (f. 9-11), *Cântecul lui David proroc* (f. 11-15), *Cântecul Precistei* (f. 15-18), *Cântecul la Joia Mare, seara* (f. 16-18), *Câtec la Pogorârea Duhului Sfânt* (f. 18), *Cazanie la oameni morți* (f. 19-27), *Ertăciunile omului mort* (f. 27-29)⁵⁴⁴.

⁵⁴⁴ Amănunte despre conținutul manuscrisului la Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. II, p. 217. Cartea, în secolul al XIX-lea a ajuns la Gheorghe Vesa din orașul Sebiș (jud. Arad), unde, împreună cu manuscrisul s-au păstrat până în anul 1922 când a fost trimisă la Oradea.

La sfârșitul *Miscelaneului*, copistul Ioan Popovici Muncăcianul, alături de două file cu „scara” (cuprinsul), 8 file conținând: *Rânduiala când se bolnăvește orice fel de dobitoace și Rugă pentru cei ce se călătoresc*, și alte 24 de file conținând *Rugăciune la rană de moarte*.

Alături de textele populare, *Începerea leacurilor pentru multe boli, scoase de vraciuri*, în 1760 adaugă un număr de patru descântece: *De turbare, De friguri, Descântecul șarpelui și Descântece de friguri*. Păstrând tradiția și, fără îndoială, pentru a nu le strica farmecul, copistul le-a reprodus netraduse, într-o formă de neînțeles, denaturată și în același timp dominată de mister⁵⁴⁵:

„De turbat să scrii în sare: virsa divrisa viscari on mesi grigareschi, adadi descăli, de dupea ucom, pedistatem maradu sutprisca aog paele turnago, voimea oțta i siia i stago Dha innea i pris i voveachi veacom.

De friguri: stivas, tala, ectesero, torino todete ototir teo.

Descântecul șarpelui: țipiti, țipi, nețipi dobi ne dobi, țintabe, țintanabe cara, caro necaro. Și să descântă cu inelu de argint.

Descântec de friguri: timătara, mitara isti mitara. Să o scrie de 3 ori pe un măr. Iar cine-l mănâncă câine turbat, scrie de pită: diza, disa, zadisa și să mănânce omul”.

Le-a mai intercalat și un fragment de cronică, consemnând invazia tătară din Zarand de la 1691, cucerirea Timișoarei de către austrieci în 1717, luptele „curuților” din 1735 și pieirea vitejească a căpitanului Meletie de la Ineu⁵⁴⁶.

„Nemții au luat Timișoara 1717. Robit-au tătarii țara Hălmaგიului și i-au tăiat curuții la Hărdăhij⁵⁴⁷, 1735și au pierit căpitanul din Ineu, Meletie”.

Tot pe când locuia în satul Dieci, în 1760, a mai completat lipsurile unui *Antologhion* (Râmnic, 1705), dăruit bisericii din satul vecin Mizeș⁵⁴⁸. Tot în acest an, în Dieci a copiat și un *Miscelaneu*, ce se păstrează în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea⁵⁴⁹. Este regretabil că nu cunoaștem mai multe amănunte despre activitatea sa în parohia Dieci desfășurată între anii 1760-1775, sau despre activitatea altor copişti de manuscrise originari din aceste locuri.

După plecarea din satul Dieci, în anul 1775 copia în Hălmaგიu un *Codice miscelaneu*⁵⁵⁰. Este una dintre cele mai importante scrieri ale copistului întrucât, alături de cazanii și propovedanii, cuprinde literatura apocaliptică și hagiografii, precum: *Călătoria Maicii Domnului la iad, Legenda Vinerii, Povesta Sf. Barbura, Povestea omorării pruncilor de către Irod împărat*, legendele despre Daniil, Precupie, frații Macovei, Alexie, David, Eladie și Efie (*Jelania lui Maximilian împărat*) – scrieri care amintesc aflarea încă în circulație a *Păuceniei lui Alexandru-Vodă din Țara Moldovei*. În final, colecția mai păstrează *Povestea lui Arghir*, un fragment al cunoscutului roman popular *Archirie și Anadan*.

Partea principală a cărții se datorează dascălului Ioan Popovici Muncăcianul, el copiind aproape întregul text, nu-i exclus stând în târgul Hălmaგიului. În acest fel se poate explica participarea la scrierea codicelui a dascălului Ioan din Hălmaგიu, în perioada când era învățător

⁵⁴⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 79.

⁵⁴⁶ Vezi: *Ibidem*, vol. I, p. 141; Ff. Dudaș, *Memoria cărților românești*, p. 221; Elena Rodica Colta, *Însemnări de pe cărțile românești, documente ale veacurilor trecute*, în “Ziridava”, XI, 1979, p. 1072; *Miscelaneul* se afla în Fondul de carte veche românească Bihor, Oradea, mss. 20

⁵⁴⁷ Hardahij = Erdeiș, ulterior Pădureni, astăzi localitate înglobată în orașul Chișineu-Criș.

⁵⁴⁸ Exemplarul se afla în Colecția de la Mănăstirea Arad-Gai, nr. inv. 8., cf. Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, p. 141.

⁵⁴⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 239.

⁵⁵⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 141.

în satul Bodești. În timpul scrierii textului, copistul a mai fost vizitat de către dascălul Ioanichie Timotovici, „*dascălul Orășii Mari*”.

Din păcate, alte date după anul 1775, privindu-l pe dascălul și copistul Ioan Popovici Muncăcianul nu cunoaștem. Cu toate acestea, din cele prezentate, putem ușor constata, personalitatea culturală a sa, demonstrând prin aceasta faptul că, în pragul epocii luminilor, în lumea rurală din aceste părți, își desfășurau activitatea, alături de clerici cu multă știință de carte și dascălii, diecii, copiiștii în general, îndrumători și făptuitori de cultură, de grămătică, din „lumea savantă” a Evului mediu românesc.

V. 12. ICOANE PRĂZNICAR DIN SECOLUL AL XIX-LEA

În altarul bisericii parohiale existau un număr de 21 icoane-prăznicar, pictate pe lemn și provenind din prima jumătate a secolului al XIX-lea (1834-1847). Au fost executate în timpul preotului Simion Tomuța pentru biserica de lemn din actualul cimitir, ulterior transferate în noul locaș de cult. Autorul este necunoscut, ele nefiind semnate, doar anul fiind menționat pe spatele fiecărei icoane.

1. *Intrarea Domnului în Ierusalim* - 1834 (nr. inv. 240).
2. *Botezul Domnului* - 1834 (nr. inv. 235).
3. *Sfinții Trei Ierarhi* - 1834 (nr. inv. 236).
4. *Înălțarea Domnului* - 1834 (nr. inv. 243).
5. *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* - 1834 (nr. inv. 245).
6. *Adormirea Maicii Domnului* - 1834 (nr. inv. 249).
7. *Sfântul Mare Mucenic Gheorghe* - 1834 (nr. inv. 241).
8. *Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul* - 1835 (nr. inv. 250).
9. *Tăierea împrejur* - 1836 (nr. inv. 247).
10. *Sfântul Proroc Ilie* - 1836 (nr. inv. 248).
11. *Sfinții Constatin și Elena* - 1837 (nr. inv. 242).
12. *Nașterea Domnului* - 1839 (nr. inv. 234).
13. *Întâmpinarea Domnului* - 1840 (nr. inv. 237).
14. *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* - 1840 (nr. inv. 246).
15. *Nașterea Maicii Domnului* - 1840 (nr. inv. 251).
16. *Cuvioasa Paraschiva* - 1840 (nr. inv. 252).
17. *Sfântul Mucenic Dimitrie* - 1840 (nr. inv. 253).
18. *Pogorârea Sfântului Duh* - 1843 (nr. inv. 244).
19. *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* - 1844 (nr. inv. 255).
20. *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* - 1846 (nr. inv. 254).
21. *Sfinții 40 de Mucenici* - 1847 (nr. inv. 238).
22. *Sfântul Ierarh Nicolae* - 1856 (nr. inv. 256).

V. 13. CASA PAROHIALĂ

În secolele XVIII și XIX, parohia Dieci nu a avut casă parohială, majoritatea preoților fiind dintre localnici, locuind în casa proprie. În anul 1895, din inițiativa preotului George Lupșa, enoriașii pe banii lor, adunați prin repartitie pe fiecare număr de casă, au cumpărat de la groful Wenchaim din Sebiș, un imobil situat pe *Dâmbul de la Caznari* (casa cu nr. 2).

Casa a fost cumpărată cu scopul de a servi drept casă parohială, însă dintr-o eroare, a fost întabulată pe comuna politică. Preotul George Lupșa, având casa personală, nu a folosit-o, ea primind diferite destinații, cancelarie notarială și locuință pentru jandarmerie.

După moartea preotului George Lupșa, parohia avea nevoie de casă parohială. În această situație, au început problemele pentru parohie. Singura modalitate pentru a se rezolva în mod favorabil pentru parohie, comuna politică trebuia să întocmească un contract de donație către parohie. Neavând altă locație pentru cancelaria notarială, Prefectura Județului Arad nu a aprobat contractul. Atunci, Comitetul comunal a luat hotărârea construirii unei noi cancelarii notariale. Se propune cedarea unui teren din grădina bisericii parohiale pentru a se face schimbul cu casa destinată pentru locuință parohială.

Între timp, preotul George Lupșa trece la cele veșnice iar în locul său este numit preotul Ioan Bogdan, care nu era originar din Dieci și nu avea unde să locuiască. În această situație, i se eliberează o cameră din casa parohială, celelalte fiind ocupate în continuare de cancelaria notarială⁵⁵¹.

Hotărârea autorităților ecleziastice locale a fost înaintată celor în drept însă nu s-a primit nici un răspuns. Nici în anul 1931, după venirea preotului Ioan Iancu, situația nu era rezolvată în favoarea parohiei⁵⁵². Noul preot fiind obligat să locuiască și el în continuare numai într-o singură cameră.

Casa veche parohială

La 20 decembrie 1939 se încheie un *Contract de schimb*, între comuna bisericească, reprezentată prin preotul Ioan Iancu cu episcopul Ioan Dârlea, și comuna politică reprezentată prin Gheorghe Birău. Biserica se angaja să cedeze intravilanul de lângă biserică pe care fusese deja edificată noua clădire a școlii, iar comuna politică se angajează să predea intravilanul cu casa parohială pentru care cele două instituții erau în litigiu. Contractul a fost aprobat în ședința Consiliului eparhial din 13 ianuarie 1940.

⁵⁵¹ A. P. O. R. Dieci, *Pachet nr. I, dosar 3(1924)*, f. 25-25v.

⁵⁵² Idem, *Pachet nr. II, dosar 2 (1931)*, f. 26-26v.

Cu toate acestea, problema casei parohiale nu era rezolvată nici în anul 1952. În acest an, Primăria comunală se muta din Revetiș la Dieci⁵⁵³ și neavînd spațiul necesar obligă membrii Consiliului parohial să aprobe cedarea unui spațiu din casa parohială, iar preotului să-i asigure un spațiu într-o casă a vreunui enoriaș. În această situație, membrii Consiliului parohial (Ștefan Galea, Marcu Galea, Pavel Lucoaie, Ștefan Galea, Pavel Țigan, Petru Blaj, Todor Ioja și Ioan Măguran), în ședința din 2 iulie 1952, hotărăsc cedarea casei parohiale Sfatului popular cu rugămintea să fie pusă la dispoziția parohiei o casă corespunzătoare pentru oficiul parohial și locuința preotului.

Consiliul parohial acceptă punând însă unele condiții. Crea Sfatului Popular să se îngrijească a pune la dispoziția parohului o locuință corespunzătoare, chiria, dacă s-ar pretinde, să fie achitată de Sfatul Popular, iar grădina de la casa parohială să fie folosită de preot⁵⁵⁴.

Este pusă la dispoziția preotului Gheorge Cavalu casa lui Lucoaie Pavel (Lica), situată în marginea satului, obligându-se să plătească chiria proprietarului în numele parohiei.

Sfatul popular nu voia să plătească parohiei chiria pentru spațiul aflat în folosință, motivând că edificiul necesita mari reparații, chiriașul refuzând categoric efectuarea lor. În ședința din 25 august 1957, reprezentanții Sfatului popular, Marcea Mercea în calitate de președinte și Pavel Mărinaș în calitate de secretar, recunosc stricăciunile de la casa parohială datorate Sfatului popular, luându-și „angajamentul solemn” pentru că este „un avut al poporului” vor face tot posibilul pentru repararea stricăciunilor.

În anul 1957 nu erau efectuate nici un fel de reparații la casa parohială, mai ales că Sfatul popular era pe punctul să se mute într-o altă clădire. După eliberarea clădirii, preotul Gheorghe Cavalu se mută în trei camere de la casa parohială. Nu după multă vreme însă, preotul trebuie să cedeze o cameră destinată Dispensarului uman. Camera a fost eliberată numai după construirea actualei clădiri destinată special pentru desfășurarea activității Dispensarului uman.

După venirea preotului Ioan Dașcău, s-a pus tot mai mult în discuție problema edificării unei noi case parohiale, cea existentă fiind veche, cu timpul devenind și insalubră. Prin străduința preotului și contribuția materială a enoriașilor, în luna octombrie a anului 1979, arhiereul vicar Gherasim Hunedoreanul sfințește noua casă parohială din Dieci. Edificată cu parter și etaj, este compusă din trei camere, bucătărie, baie și cămară la parter, două camere și un hol mare la etaj. Fiind edificată în curtea bisericii, ea a schimbat mult înfățișarea centrului comunei Dieci.

V. 14. PĂMÂNTUL BISERICII

În secolul al XVIII-lea, parohia deținea 48 de jugăre pământ ca sesie parohială, folosite de cei doi preoți din Dieci. Fiecare avea câte 24 jugăre înscrise în proprietatea comunei bisericesti și se aflau în extravilan, în următoarele locuri: *Topasca* (10 lanțe)⁵⁵⁵, *Nedeie* (8 lanțe)⁵⁵⁶, *Șara* (8 lanțe), *Mercesca* (8 lanțe), *Craicova*⁵⁵⁷, *Dumbrăvița*⁵⁵⁸ și *Fânațe-Șara*, câte două lanțe de pământ, parte arabil, parte fânațe.

⁵⁵³ “R. P. R. Sfatul Popular a comunei Revetiș. Nr. 775/1952. Către Cavalu Gheorghe preot Dieci. Având în vedere că în urma dispozițiilor date de Guvern în Raionul Gurahonț s-a făcut o împărțire administrativă, că Sfatul Popular Revetiș își mută reședința din Revetiș în comuna Dieci, că este mai mare ca populație. Având în vedere că locuința unde locuiește este proprietatea comunei, comuna are nevoie de ea pentru instalarea Sfatului Popular. Vă rugăm ca în termenul cel mai scurt să evacuați casa, care trebuia pe data de 1 iulie să se mute Sfatul Popular în acea locuință. Revetiș la 1 iulie 1952. Președinte (indescifrabil). Secretar (indescifrabil)”. Documentul se află în posesia noastră.

⁵⁵⁴ A. P. O. R. Dieci, *Copia Procesului-verbal a Consiliului parohial din 27 iulie 1952*, autentificată, după original, la 29 octombrie 1954.

⁵⁵⁵ C. F. 112, nr. top. 1684 – un jug. 1320 stj. Patrați.

⁵⁵⁶ C. F. 112, nr. top. 1715/a – 11 jug. cadastrale, 869 stj. patrați – 8 lanțuri.

⁵⁵⁷ C. F. 112, nr. top 914 – 3 jug. cad. 11.180 stj. patrați – 2 lanțuri.

⁵⁵⁸ C. F. 112, nr. top. 1466/a – 3 jug. 1.050 stj. patrați – 2 lanțuri.

Pe lângă sesia parohială de 48 jugăre, în anul 1928, biserica mai avea deja încă 37 jugăre cumpărate de preotul George Lupșa. În anul 1882, cumpără două lanțe, vândute în 1890; în 1888 cumpără alte 2 lanțe; în 1893 cumpără pământul de la *Hadă*; în 1896 cumpără de la „domnie” tot *Dâmbul de la Caznari*, iar în 1913 încă două lanțe de pământ. Alte 20 de jugăre le avea în folosință din vechime fără a fi înscrise pe biserică. Acestea se aflau la *Dâmbuleu*, *Ulițele Dâmbuleului*, *Ulița Craicovii*, *Ulițele Morminților*, *Morminți*, *Gepul Morminților*, *Gepul Măgurănești* și *Ulița Blagu*⁵⁵⁹.

Pământul era dat în arendă enoriașilor mai săraci, iar produsele erau împărțite, ajutând atât biserica, cât și pe cei nevoiași. Din inițiativa preotului George Lupșa, în anul 1880, a fost înființat un *Fond de bucate* pentru ajutorarea celor săraci, întreținerea bisericii și a școlii confesionale⁵⁶⁰.

La 20 decembrie 1939 se încheie un *Contract de schimb* între *Comuna bisericească ortodoxă română din Dieci*, reprezentată prin preotul Ioan Iancu și episcopul Ioan Dârlea, și *Comuna politică Dieci*, reprezentată prin primarul Gheorghe Birău. Biserica a predat comunei intravilanul cu Nr. topografic 247 cuprins în C. F. 112 în suprafață de 800 stâjeni patrați pe care se afla construită Școala Primară de Stat din Dieci, și se învoiește ca dreptul de proprietate asupra acestuia să se întabuleze în folosul comunei politice. Comuna politică predă în schimb, intravilanul cu Nr. top. 274, 276, cuprins în C. F. Nr. 234, în suprafață de 702,2 stâjeni patrați, care primește Nr. top nou 274, 276/b, cu toate supraedificatele existente pe acel teren și se învoiește ca dreptul de proprietate să se întabuleze în favorul comunei bisericești. *Contractul* a fost aprobat în ședința Consiliului eparhial din Arad în ziua de 13 ianuarie 1940⁵⁶¹.

Pământurile parohiei erau folosite de către biserică până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial când norii grei s-au abătut asupra țării prevestind intrarea în întunericul ce a durat aproape jumătate de secol. Reprezentanții noii puteri ateie nu doreau să mai existe proprietate privată sau a instituțiilor ecleziastice. Prin adresa nr. 556378 din 17 martie 1949 a Ministerului Agriculturii, se dispune preluarea de către stat a terenurilor agricole ce aparțineau mănăstirilor și parohiilor. Se cereau Consiliile parohiale să renunțe la ele în favoarea statului fără nici o condiție de despăgubire.

La 18 martie 1949 parohia Dieci primește o adresă din partea Episcopiei, prin protopopiat, prin care era anunțată că Ministerul Agriculturii aprobă „renunțarea” parohiei la pământurile deținute până atunci. Ne întrebăm ce se făcea parohia cu pământul dacă ministerul nu aproba? Comuniștii erau de-a dreptul diabolici. Adresa către parohie mai cerea și convocarea membrilor Consiliului parohial pentru a hotărî în privința pământului iar în ziua de 22 martie 1949, orele 10, preotul avea obligația „patriotică” de a se prezenta „cu hotărârea adusă și semnată de membrii consiliului parohial”⁵⁶².

La ședința Consiliului parohial au luat parte preotul Ioan Iancu, episcopul Pavel Lucoaie și membrii: Pavel Pui, Ioan Nan, Matei Galea, Toader Dârlea, Pavel Dănuș, Marcu Nan, Ioan Lupșa, Ștefan Galea și Marcu Lupșa. Consiliul parohial era obligat să renunțe la următoarele terenuri din extravilan: *Dâmbuleu* (nr. top. 1379,4 598 mp), *Dumbrăvița* (CF. 378, nr. top. 1357, 0,287 mp; CF. 182, nr. top. 1464, 1,215 ha; CF 112, nr. top. 1466/a, 1446/ b, 3 ha și 573 mp), *Craicova* (CF. 112, nr. top. 1009, 1,0683 mp; CF. 112, nr. top. 924, 1,0683 mp; CF 112, nr. top. 913-914, 4 3018 ha) și *Balta Holumbaș* (nr. top. 1389-1390, 3 ha și 5 269 mp)⁵⁶³.

Deposdarea de pământurile parohiale nu se oprește aici. La 5 septembrie 1950, parohia este nevoită să renunțe, „respectuos”, și la suprafața de 8 hectare și 4 403 mp ce constituia sesia parohială și sesia cantorală, care se alătură celor 38 ha și 4 413 mp., pământ bisericesc înglobat în averea Gospodăriei Agricole Colective încă din primăvara anului 1950.

⁵⁵⁹ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f. 36.

⁵⁶⁰ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 41.

⁵⁶¹ A. P. O. R. Dieci, Dosar *Acte proprietate*, doc. *Contracte de închiriere*, nenumărat.

⁵⁶² A. P. O. R. Dieci, Dosar *Acte de proprietate*, doc. Adresa nr. 59/1949 a Oficiului protopopesesc Gurahonț.

⁵⁶³ Idem, *Registru Procese-verbale ale Consiliului și Adunării parohiale (1939-1950)*, nenumărat.

Uneori, parohia este deposedată de proprietățile ei și prin „donațiile” făcute obligatoriu de membrii Consiliului parohial. Astfel, în septembrie 1950, preotul paroh Ioan Iancu se adresa unui ministru, probabil al Agriculturii⁵⁶⁴.

„Tovarășe Ministru. Subsemnații membrii ai Consiliului parohial Dieci, Vă rugăm (s. n.) să binevoiți a aproba ca un teren în suprafață de 8 ha 4 408 m. p. situate pe hotarul comunei Dieci, să fie preluată de către Stat întrucât nu-l putem lucra și administra din lipsă de brațe de muncă și inventar. Dieci 24 septembrie 1950. Trăiască Republica Populară. I(oan) Iancu pr. președinte”⁵⁶⁵.

În anul 1958, prin adresa nr. 30 a Gospodăriei Agricole Colective Dieci, se cerea parohiei și cedarea a 5 arii din grădina casei parohiale. În ședința extraordinară a Consiliului parohial din 8 martie 1958, membrii consiliului nu-și puteau lua responsabilitatea înstrăinării acestui teren, lăsând ca hotărârea să fie luată de Adunarea parohială. În ziua următoare (9 martie), este convocată Adunarea parohială care hotărăște cedarea provizorie, pe un „*timp oarecare*” a suprafeței respective. Odată cedat, terenul rămâne pentru totdeauna în proprietatea statului, parohia fiind furată din nou de un bun al său.

Se ajunge ca în 1960, parohia să mai aibă doar un intravilan de 28 arii, curtea bisericii de 40 arii și casa parohială cu 15 arii. Ca și când parohia ar avea o avere prea mare, în anul 1961, prin adresa nr. 536/1961, Sfatul Popular al comunei Dieci, cere parohiei să cedeze un alt teren din grădina bisericii parohiale pentru edificarea clădirii Dispensarului uman. În ședința Consiliului parohial din 30 aprilie 1961, consilierul Galea Lupșa nu este de acord, arătând că mai „*sunt grădini unde să se facă dispensar*”, sau eventual, să se facă un schimb „*cu acte în regulă*”, cerând autorităților laice să cedeze în schimb grădina lui Hișman⁵⁶⁶ situată între biserica baptistă și casa lui Pavel Mărinaș. Consiliul parohial era hotărât să cedeze terenul cu condiția ca șantierul dispensarului să nu înceapă până ce grădina oferită spre schimb nu este intabulată pe parohie⁵⁶⁷.

Hotărârea Consiliului parohial a nemulțumit autoritățile comuniste care intervin la conducerea Episcopiei pentru a forța parohia la cedarea terenului. Autoritățile ecleziastice trimit parohiei o adresă prin care se arată că un schimb este imposibil de realizat iar autoritățile raionale „*ne invită* (ce politicoși puteau fi ecleziasticii noștri n. n.) *să cedăm acest teren fără contraschimb*”, motivând că terenul este „*un bun al poporului și cedându-l pentru dispensarul uman va servi binele poporului*.” Iată adresa din 9 noiembrie 1961 a protopopului Ioan Popa al protopopiatului Gurahonț-Almaș, adresată preotului Gheorghe Cavalu, prin care i se cerea să renunțe la condițiile puse pentru a ceda o porțiune din acea grădină.

„Vă rugăm foarte mult să rezolvați problema terenului solicitat din grădina bisericii care este necesar pentru construirea unei clădiri de interes obștesc, în sensul de a nu cere nimic în schimb (s. n.). Totodată vă rugăm să vă retrageți declarația înaintea Sfatului Raional care nu este în sensul arătat mai sus”⁵⁶⁸.

Atunci când preotul paroh căuta să apere averea parohiei, intervenul unui din eczeiasticii superiori, în acest caz protopopul locului, care, în termeni categorici, cerea cedarea către statul comunist și ateu din averea parohiei⁵⁶⁹.

⁵⁶⁴ O copie xerox în posesia noastră.

⁵⁶⁵ Documentul este semnat și de următorii membrii ai Consiliului parohial: Ștefan Galea, Petru Blaj, Ioan Măguran, Pavel Țigan, Ioan Blaj și Ioan Galea.

⁵⁶⁶ Un evreu care a avut prăvălie și câteva intravilane în Dieci.

⁵⁶⁷ A. P. O. R. Dieci, *Registru procese-verbale (1957-1962)*, Ședința din 30 aprilie 1961, nenumărat.

⁵⁶⁸ Idem, *Dosar acte de proprietate*, doc. 37/11 noiembrie 1961.

⁵⁶⁹ Într-una din ultimele întâlniri pe care am avut-o cu preotul Gh. Cavalu, acesta îmi mărturisea, legat de acest incident, că opoziția pe care o avea el și unii dintre enoriași față de cedarea acelei părți din grădina bisericii pentru construirea unui dispensar, era de fapt o manifestație împotriva regimului comunist care încerca prin orice mijloace deposedarea parohiei de bunurile sale. Așla după cum am mai amintit și în textul de mai sus, exista o grădină a Sfatului Popular pe care putea fi construită clădirea dispensarului, însă, se dorea cu orice preț pe terenul bisericii.

Presiunile politice și amenințările la adresa preotului Gheorghe Cavalu, îl determină să propună membrilor Consiliului parohial să accepte cedarea terenului „*terenului necesar pentru construirea dispensarului uman din grădina bisericii, dinspre Sfatul Popular în suprafață de 25 arii, cu condițiunea ca Sfatul Popular să facă gard în partea dinspre biserică, când începe lucrarea*”⁵⁷⁰.

Consiliul eparhial, în ședința din 22 mai 1962, au aprobat cedarea suprafeței de 690 st. p. din grădina bisericii parohiale către Statul român pentru edificarea clădirii dispensarului uman.

Faptul că autoritățile nu au construit dispensarul pe intravilanul lui Hișman este foarte limpede. Puterea comunistă dorea să deposedeze Biserica de toate bunurile. La numai doi ani de la cedarea terenului pentru dispensarul uman, Sfatul Popular cere parohiei să renunțe și la intravilanul (C. F. 112, nr. top. 247) cu o suprafață de 800 mp, situat lângă Dârlea Gheorghe, pe care doreau să-l atribuie unui cetățean pentru construirea unei case de către cetățeanul Mican Marcu. Numai fermitatea membrilor Consiliului parohial a oprit intenția autorităților⁵⁷¹.

Abuzurile nu se opresc aici. În vara anului 1986, Stațiunea de Mașini Agricole (S. M. A.) Dieci și Primăria comunei, cer parohiei să renunțe la terenul fostei case parohiale. În ședința din 28 septembrie 1986, membrii Consiliului parohial (Simion Boc, Marcu Dârlea, Marcu Galea, Ioan Nan, Pavel Dănuț, Pavel Galea, Traian Borlea), în frunte cu preotul Ioan Dașcau, se opun cedării terenului. În disperare de cauză, preotul Ioan Dașcau se adresează Episcopiei Aradului. Răspunsul înaltei instituții ecleziastice îl reproducem în întregime⁵⁷²:

„Urmare adresei Dvs. înregistrată sub nr. de mai sus, veți comunica ce venit au adus nucii, vița de vie și pomii din grădina în discuție parohiei Dieci, în ultimii 15 ani. Se va arăta suma totală încasată de către parohie în acest interval de timp, fundamentată pe evidențele contabile, din anii respectivi, cu indicarea numărului chitanțelor și nr. pozițiilor din registrele jurnale unde s-au înregistrat respectivele chitanțe cu sumele încasate. Solicităm cele de mai sus pentru a ne putea formula pretențiile de despăgubire în sensul solicitat de parohie. Episcop Timotei. Consilier ec. Iacob Bupte”.

Toți credincioșii din Dieci cunoșteau că nucii, vița de vie și pomii fructiferi din grădina casei parohiale erau în folosința preotului. Dacă nucii erau bătrâni și nu deținem date despre perioada plantării lor, vița de vie și pomii fructiferi au fost plantați de preotul Gheorghe Cavalu spre folosința familiei, nu pentru a fi vândute în folosul parohiei.

După răspunsul formulat și trimis de Episcopie, SMA Gurahonț întocmește o documentație, în care se prevedea ca toți pomii fructiferi, vița de vie și nucii de la stradă să fie tăiați și nivelat terenul. Fiind trimisă și la preotul paroh Ioan Dașcau pentru luare la cunoștință, acesta refuză acceptarea documentației și hotărârea formulată de forurile civile și ecleziastice. La locul din documentație unde preotul Ioan dașcau trebuia să-și pună semnătura, acesta, cu tuș negru, scrie cu majuscule: „REFUZĂ”⁵⁷³.

În anul următor, prin adresa nr. 288/1987, Direcția Agricolă a județului Arad, aduce la cunoștința parohiei că s-a efectuat un schimb de grădină cu cea aflată peste drum de Lazăr Trifonuța. Cu toate că atât preotul cât și consilierii se opun în continuare, în cele din urmă schimbul este realizat în defavoarea parohiei.

După revoluția din decembrie 1989, parohia a primit doar 5 hectare de pământ din cât a avut până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

---

⁵⁷⁰ A. P. O. R. Dieci, *Registru Procese-verbale Adunarea parohială (1957-1962)*, Ședința din 19 noiembrie 1961, nenumărotat.

⁵⁷¹ A. P. O. R. Dieci, *Registru Procese-verbale Consiliul parohial (1962-1970)*, Ședința din 10 martie 1963, nenumărotat.

⁵⁷² A. P. O. R. Dieci, *Dosar 1974-1990*, doc. Adresa nr. 2576 din 30 iulie 1987 a Episcopiei Aradului.

⁵⁷³ Informație primită de la preotul Ioan Dașcau din Almaș, fost preot paroh în Dieci.

V. 15. VIZITAȚII CANONICE

Cea mai veche vizitație canonică efectuată de un ierarh ortodox în parohia Dieci, este cea din 1755 a episcopului *Sinesie Jivanovici* al Aradului (1751-1768), care vizitează toate parohiile aflate sub jurisdicția sa.

În matricolele parohiale din Dieci, din anul 1817 se menționează că parohia Dieci a fost vizitată de arhimandritul *Procopie Bolici*, în calitatea sa de administrator al Episcopiei Aradului: „În 7 zile Maiu s-au vizitat prin Dl. administrator al eparhiei Aradului Procopie Bolici”⁵⁷⁴.

Presupunem că vizitația arhimandritului Procopie Bolici în parohia Dieci nu s-a putut rezuma numai la verificarea gestiunii și a matricolelor parohiale. În mod sigur a slujit Sfânta Liturghie și a ținut un cuvânt de învățătură credincioșilor.

O altă vizitație canonică, despre care avem date, este cea din miercuria de după Rusalii din anul 1878, a episcopului *Ioan Meșianu* al Aradului (1875-1898). Episcopul a fost însoțit de protosinghelul Iosif Goldiș, viitorul episcop al Aradului, și un diacon. La intrarea în Dieci a fost întâmpinat de notarul Leontin Feier, după care s-a deplasat la Revetiș și Cocioba. Peste noapte a „descălecat” la Cocioba, în „casele ospitaliere ale proprietarului L. Brassay, unde s-a odihnit peste noapte.” De aici, joi dimineața, la orele 6, s-a reîntors la Dieci unde a săvârșit Sfânta Liturghie arhierescă, după care, s-a reîntors la Revetiș și Cocioba, vizitând și parohiile Berindia și Govoșdia⁵⁷⁵.

Un al treilea episcop care a descins în parohie a fost *Grigorie Comșa* al Aradului (1925-1935). În după amiaza zilei de joi 13 octombrie 1927, după ce în prealabil a poposit la Buteni, a ajuns în Dieci. Aici, în fața bisericii a fost întâmpinat de o mulțime de credincioși. După săvârșirea serviciului divin, preotul Ioan Bogdan a făcut o scurtă dare de seamă asupra vieții religio-morale a parohiei, mulțumind ierarhului pentru osteneala de-a poposi în Dieci. În predica sa, episcopul Grigorie, a îndemnat enoriașii să nu se lase ispitiți de curente religioase propagate de unii, iar părinții să se îngrijească de buna creștere și educație a copiilor. Serviciul divin a fost încheiat cu citirea unei rugăciuni pentru iertarea păcatelor⁵⁷⁶.

Din Dieci a plecat în parohia Crocna unde, credincioșii, în frunte cu preotul Emil Tomșa din Pescari, care administra parohia, l-au întâmpinat în fața bisericii. După raportul prezentat de preotul administrator, episcopul a vorbit credincioșilor despre iubirea și închinarea lui Dumnezeu.

În ziua de 30 septembrie 1956, preotul Gheorghe Cavalu și mulți credincioși așteptau sosirea episcopului *Andrei Magieru* al Aradului (1936-1960), însoțit pe vicarul eparhial dr. Gheorghe Lițu, protopopul Alexandru Baba și Gheorghe Șerb protopopul Gurahonțului. După sosirea episcopului, este înconjurată biserica de trei ori, apoi se intră în locașul de cult și se săvârșește Sfânta Liturghie arhierescă. Răspunsurile au fost date de corul bisericii din Dieci condus de preotul Gheorghe Cavalu. După terminarea serviciului divin, episcopul și membrii consiliului parohial au luat parte la o agapă în casa episcopului Truțica Lupșa.

O alta vizită canonică efectuată de un vlădică, a fost cea din 7 ianuarie 1972 a episcopului *Teoctist Arăpaș*, viitorul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. A fost însoțit de un sobor de preoți din care au făcut parte Ioan Popa - consilier eparhial, Emil Borza - protopopul Ineului, Benjamin Gligor de la parohia Almaș, Ioan Scripluc de la parohia Crocna și Ioan Ardelean de la parohia Laz. Răspunsurile liturgice au fost date de Corul bisericesc al Parohiei Dieci, dirijat, de preotul Gheorghe Cavalu și cântărețul Atanasie Miclea.

⁵⁷⁴ I. Bogdan, *Cronica parohiei Dieci*, Dieci, 1928.

⁵⁷⁵ Gregoriu, *Vizitarea canonică a Preasantei Sale Domnului Episcopii diecesanu în părțile Buteniloru și ale Halmașului*, în “Biserica și Școala”, anul II, nr. 26, 25 iunie/7 iulie 1878, p. 205.

⁵⁷⁶ Sfințirea bisericii din Rădești. *Vizitarea parohiilor din Dieci, Crocna, Almaș, Bontesti și Cil*, în “Biserica și Școala”, anul LI, nr. 43, 23 octombrie 1927, p. 2.

Episcopul Teoctist în vizită canonică (7 ianuarie 1972)

Descinderea episcopului Teoctist a fost o mare bucurie pentru credincioșii din Dieci. Pentru foarte mulți dintre ei, mai ales pentru cei tineri, era pentru prima dată când vedeau un episcop în mijlocul lor. Am trăit, alături de ei un sentiment deosebit, mai ales că episcopul fusese așteptat de mai multă vreme să viziteze parohia noastră.

După terminarea edificării noii case parohiale, în octombrie 1979, arhiepiscopul-vicar **Gherasim Hunedoreanul** a făcut o vizită canonică. După săvârșirea Sfintei Liturghii arhieresti, a fost sfințită casa parohială, construită prin donațiile benevole ale credincioșilor și strădaniile preotului Ioan Dașcău.

Vizită canonică a P. S. Sa dr. Timotei Seviciu în parohia Dieci prilejuită de sfințirea clopotului (25 mai 1985)

Cu prilejul procurării celui de-al treilea clopot al bisericii, în ziua de 26 mai 1985, P. S. Episcop dr. **Timotei Sevicu** a poposit în mijlocul credincioșilor din Dieci. Prea Sfinția Sa, a sșvârșit Sfânta Liturghie arhierescă, în fruntea unui sobor din care au făcut parte preotul pensionar dr. Gheorghe Lupșa, fost paroh în Timișoara-Mehala, fiu al satului, preotul Gheorghe Cavalu, fost paroh în Dieci, preotul Iacob Bupte, consilier eparhial, preotul Ioan Brădeanu, protopop al Ineului, preotul Ioan Dașcău, paroh în Dieci, preotul Pavel Vesa, paroh în Lalașinț din protopopiatul Lipova, fiul al satului, preotul Alexa Birău, paroh în Joia Mare, fiul al satului și arhidiacon Teodor Băbuța de la Centrul eparhial Arad.

După sfințirea clopotului a fost săvârșită Sfânta Liturghie arhierescă iar răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericii dirijat de Marcu Birău. Cu această ocazie, Prea Sfințitul Episcop dr. Timotei a vorbit despre importanța clopotelor în viața bisericească a credincioșilor. Preotul dr. Gheorghe Lupșa a vorbit despre momentul din anul 1917 când au fost confiscate clopotele bisericii de către armata austro-ungară.

Era o primă vizită canonică a Prea Sfinției Sale în Dieci, satul bunicii sale dinspre tată, soția învățătorului Petru Sevicu, care, așa după se poate vedea într-un alt capitol, la începutul secolului al XX-lea, a funcționat ca învățător la școala din Dieci.

O a doua vizită canonică a Prea Sfințitului dr. Timotei Sevicu a fost cea din septembrie 1999, cu prilejul sărbătorii „Întâlnirea cu fiii satului”. Cu această ocazie a fost săvârșită Sfânta Liturghie arhierescă, înconjurat fiind de un numeros sobor de preoți, fii ai satului și din împrejurimi.

De fiecare dată când în Dieci a poposit un ierarh, a fost prilej de mare bucurie pentru credincioși, ei dovedindu-și dragostea și devotamentul pentru Biserica lui Hristos și ierarhii ei.

V. 16. MEMBRII CONSILIULUI PAROHIAL

Datorită faptului că arhiva parohiei nu mai există înainte de anul 1928, nu am putut reconstitui listele membrilor Consiliului parohia înainte de această perioadă. *Registrele de procese-verbale* ale ședințelor corporațiilor parohiale, parohia le deține doar începând cu anul 1926.

1926-1932

1. Ioan Nan	10. Florea Tursan
2. Ștefan Galea	11. Ilarie Cev
3. Toader Dârlea (57)	12. Ștefan Lazăr
4. Traian Bârda	13. Ioan Lucoaie
5. Ioan Dârlea	14. Pavel Pui
6. Marcu Lupșa	15. Toader Dârlea (107)
7. Macru Pui	16. Marcu Vesa
8. Gheorghe Birău	17. Toader Rău
9. Gheorghe Galea	

1932-1938⁵⁷⁷

1. Ștefan Bârda	12. Alexandru Lupșa (113)
2. Florea Tursan	13. Marcu Vesa (2)
3. Petru Sărac	14. Marcu Rus
4. Pavel Sărac	15. Nicolae Bercea

⁵⁷⁷ Ședința ordinară a Adunării parohiale s-a ținut în ziua de 31 ianuarie 1932.

5. Pavel Pui (33)
6. Ioan Nan
7. Teodor Dârlea (57)
8. Teodor Dârlea (107)
9. Ștefan Galea
10. Traian Bârda (23)
11. Matei Galea

16. Ioan Negru
17. Ilarie Cev supleant
18. Gheorghe Galea supleant
19. Ștefan Lazăr supleant
20. Marcu Galea supleant
21. Gheorghe Birău supleant

1938-1944

1. Pui Pavel (38)
2. Ioan Nan (139)
3. Petru Sărac (132)
4. Todor Dârlea (107)
5. Marcu Rus (129)
6. Gheorghe Galea (143)
7. Matei Galea (209)
8. Pavel Dănuț (118)
9. Pavel Lucoaie (105)
10. Aurel Vesa (115)

11. Marcu Galea
12. Nicolae Baranci (164)
13. Marcu Nan (144)
14. Ioan Lucoaie (6)
15. Marcu Lupșa
16. Teodor Nan (244) supleant
17. Pavel Măguran supleant
18. Ioan Lupșa (59) supleant
19. Ștefan Galea (102) supleant
20. Ioan Măguran (9) supleant

1944-1949

1. Pavel Lucoaie
2. Pavel Pui
3. Ioan Nan
4. Matei Galea
5. Toader Dârlea
6. Pavel Dănuț
7. Marcu Pui

8. Ioan Lupșa
9. Ștefan Galea
10. Marcu Lupșa
11. Ștefan Galea
12. Ioan Dârlea
13. Nicolae Baranci

1949-1953

În ziua de 2 aprilie 1949, în biserica parohială are loc o ședință la care au participat: preotul paroh Ioan Iancu, Pavel Lucoaie – notar, Pavel Stanca – primar, Marcu Lucoaie – secretar al Partidului Muncitoresc Român, Pavel Olar – președintele Frontului Plugarilor, Ștefan Galea, Pavel Țigan (nr. 103), Ioan Blaj (nr. 35), Teodor Ioja (nr. 222), Marcu Galea (nr. 27), Ioan Măguran (nr. 9), Petru Blaj (nr. 32), Alexandru Lupșa (nr. 3) și Gheorghe Lucoaie (nr. 37), care procedează la dizolvarea Consiliului parohial și alegerea unui nou. Au fost aleși următorii:

1. Ștefan Galea (120)
2. Pavel Țigan (103)
3. Ioan Blaj (35)
4. Teodor Ioja (222)
5. Marcu Galea (27)

6. Ioan Măguran (9)
7. Petru Blaj (32)
Supleanți
8. Gheorghe Lucoaie (37)
9. Alexandru Lupșa (3)

Ordinul de dizolvare a Consiliului parohial a fost primit din partea Patriarhiei, la cererea noii conduceri comuniste și atee. Aceasta prevestea începutul unei perioade, din păcate negre, pentru Biserica Ortodoxă Română, o perioadă de persecuții și propagare a comunismului.

Peste numai câteva zile, are loc prima ședință a noului Consiliu parohial, când are loc alegerea episcopului, în persoana lui Alexandru Lupșa, care, în ședința din 16 septembrie 1949, este nevoit să demisioneze pentru că între timp a fost ales președinte al Sindicatului agricol. În aceeași ședință, Ioan Galea a fost ales membru supleant și episcop în locul celui demisionat. În ședința din 16 ianuarie 1953, Consiliul parohial, având în vedere că episcopul Ioan Galea, „în mai multe rânduri s-a făcut vinovat în îndeplinirea funcțiunii încredințate”, este schimbat, cerându-i-se ca până la 1 februarie 1953 să achite suma de 760 lei, în caz contrar, parohia fiind nevoită să recupereze paguba prosudă prin neglijență, pe cale judecătorească.

În ședința Consiliului parohial din 19 aprilie 1953, în urma adresei Protopopiatului Gurahonț, este numit episcop Petru Blaj, totodată făcându-se și predarea-preluarea gestiunii episcopiei.

1954-1957

1. Petru Blaj (32) episcop I	6. Marcu Birău (138)
2. Petru Lupșa (113) episcop II	7. Pavel Birău (217)
3. Dumitru Lulușa (113) episcop III	8. Marcu Birău (141)
4. Pavel Lucoaie (115)	9. Teodor Lupșa (106) supleant
5. Galea Lupșa (108)	10. Petru Becheș (91) supleant

1957-1962

1. Petru Blaj episcop I	6. Marcu Rău
2. Petru Lupșa episcop II	7. Traian Mustea
3. Dumitru Lulușa episcop III	8. Marcu Dârlea supleant
4. Pavel Birău	9. Marcu Nan supleant
5. Marcu Birău (141)	

În ședința Consiliului parohial din 24 martie 1957, episcopul I Petru Blaj, ajungând la unele neînțelegeri cu preotul Gheorghe Cavalu și ceilalți doi episcopi, demisionează. În această situație, Petru Lupșa îi ia locul, episcop II devine Dumitru Lulușa iar episcop III este ales Marcu Birău (141). În aceeași ședință, Teodor Lupșa este ales consilier în locul lui Petru Blaj.

1962-1966

1. Petru Lupșa episcop I	6. Marcu Rău
2. Dumitru Lulușa episcop II	7. Traian Mustea
3. Marcu Birău (141) episcop III	8. Marcu Dârlea supleant
4. Pavel Birău	9. Marcu Nan supleant
5. Petru Blaj	

1966-1970

1. Petru Lupșa episcop I	6. Marcu Rău
2. Dumitru Lulușa – episcop II	7. Traian Mustea
3. Marcu Birău – episcop III	8. Ștefan Cosma
4. Pavel Birău	9. Marcu Nan supleant
5. Atanasie Miclea	10. Iuliu Șerb supleant

1970-1974

1. Petru Lupșa episcop I	6. Iuliu Șerb
2. Dumitru Lulușa episcop II	7. Marcu Rău
3. Marcu Birău episcop III	8. Ioan Măguran supleant
4. Ștefan Cosma	9. Sumedrică Tâmpa supleant
5. Pavel Birău	

1974-1978

1. Petru Lușă epitrop I	6. Iuliu Șerb
2. Dumitru Lulușă epitrop II	7. Marcu Rău
3. Marcu Birău epitrop III	8. Marcu Lucoaie
4. Marcu Lușă	9. Pavel Birău
5. Ștefan Cosma	

Începând cu data de 1 ianuarie 1975, epitropul Petru Lușă – Trușica, își dă demisia din postul de epitrop I și din Consiliul parohial. În ședința din 9 martie 1975, Consiliul parohial trece în postul de epitrop I pe Dumitru Lulușă, în cel de epitrop II pe Marcu Birău, iar în cel de epitrop III pe Atanasie Miclea.

1978-1982

1. Sergiu Oarcea epitrop I	6. Traian Popa
2. Ionel Baranci epitrop II	7. Petru Blaj
3. Ioan Mican epitrop III	8. Ștefan Lucoaie
4. Ionuț Oarcea	9. Ștefan Măguran
5. Dănuț Iovănuț	

1986-1990⁵⁷⁸

1. Simion Boc epitrop I	6. Ioan Avram Nan
2. Marcu Dârlea epitrop II	7. Păliuț Galea
3. Ioan Galea epitrop III	8. Pavel Dănuț
4. Ioan Gaița	9. Traian Borlea
5. Gheorghe Bogdan	

1990-1994

1. Ștefan Lucoaie epitrop I	6. Toader Galea
2. Marcu Iovănuț epitrop II	7. Nicolae Baranci
3. Gheorghe Danci epitrop III	8. Ioan Olar
4. Gheorghe Lucoaie	9. Pinte Galea
5. Ioan Galea	

1994-1998

1. Ștefan Lucoaie epitrop I	6. Traian Popa
2. Marcu Iovănuț epitrop II	7. Ioan Șerb
3. Ionel Baranci epitrop III	8. Gheorghe Lulușă
4. Ioan Galea	9. Todoruț Danci
5. Ioan Gaița	

2006-2010⁵⁷⁹

1. Ioan Șerb	6. Ștefan Lucoaie
2. Atanasie Măguran	7. Dănuț Iovănuț
3. Ioan-Marcu Galea	8. Iulius Gaița
4. Pavel Becheș	9. Nicolae Braiț
5. Sorin Galea	10. Pavel Birău (+)

⁵⁷⁸ Pentru perioada 1982-1986, nu avem date.

⁵⁷⁹ Pentru perioadele 1998-2002, 2002-2006, nu avem date.

V. 17. DATE SUMARE DESPRE PAROHIA CROCNA

V. 17. 1. Biserici de lemn dispărute

V. 17. 1. 1. Biserica de lemn „Sf. 40 de Mucenici” din Crocna de Jos

Menționată ca existând în 1677⁵⁸⁰, parohia Crocna de Jos avea o biserică de lemn consemnată de episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului în conscripția sa din anul 1755. Biserica avea hramul „Sf. 40 de Mucenici” și în acel an încă nu era sfințită⁵⁸¹. Cu prilejul vizitei în parohie, episcopul fixează și darea parohiei ce consta din 12 florini, ca sărindar, și un căbel de grâu și unul de ovăz⁵⁸². După unirea celor două Crocne, în jurul anului 1825, biserica a fost abandonată.

În anul 1821, „sămădașul” bisericii se ridica la suma de 237 florini și 30 crițari, venituri realizate din soldul anului precedent, „camătă” (dobânda) lor, tasul din duminici și sărbători, milostenia enoriașilor și trasul clopotelor⁵⁸³. În anul următor, bugetul se ridică la suma de 260 florini și 16 critari, venituri realizate din aceleași surse ca și în anul precedent. Chitorul (epitropul) bisericii era Petru Hălmăgean⁵⁸⁴. După alipirea celor două Crocne, biserica își găsește sfârșitul.

Într-o conscripție (*Domestico Conscriptio Jenoviensis*) din anul 1746, în Crocna de Jos sunt amintiți preoții: *Nicula, Urs, Gavrilă și Ioan*⁵⁸⁵. În mod sigur nu toți slujeau la biserica din sat, ci și la cele din satele vecine însă erau originari din Crocna de Jos unde își aveau casa și familia. După un deceniu, în 1755, este menționat preotul *Ioan*⁵⁸⁶, probabil cel amintit în 1746 și mai târziu în conscripția din 1767 (Ioan Ardelean).

În 1767, alături de preotul Ioan mai este menționat și preotul *Mihail*, amândoi originari din satul Sălacea de Sus⁵⁸⁷. Preotul Mihail, hirotonit în 24 mai 1735⁵⁸⁸, este menționat și în 1786⁵⁸⁹. Alături de preotul Mihail, în anul 1782 este menționat și preotul *Adam*, hirotonit în ziua de 5 mai 1766⁵⁹⁰. Nu cunoaștem din ce an slujea la această biserică și nici până când.

Mai sunt menționați ca funcționând la această biserică preoții: *Pavel Popovici* (1810-1820) și *Milton Hălmăgean* (1820-1830).

V. 17. 1. 2. Biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Crocna de Sus

În anul 1755 se fixează dările către episcopie, 12 florini, ca sărindar și un căbel de grâu și unul de ovăz. În Crocna de Sus nu exista biserică⁵⁹¹, credincioșii frecventau biserica din Dumbrăvița sau pe cea din Crocna de Jos. Numai în anul 1755 credincioșii își edifică o biserică de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”⁵⁹². Venitul anului 1821 consta din 535 florini și 87 crițari, din care 20 florini erau prevăzuți pentru repararea turnului, a șindriței și cumpărarea unui stihar. Din „sămădaș” reiese că în 1820-1821, în parohie, au răposat doi preoți care au fost îngropați cu stihare din inventarul bisericii, iar în loc a fost cumpărat numai unul singur⁵⁹³.

⁵⁸⁰ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, f. 212.

⁵⁸¹ S. Dragomir, *op. cit.*, în “Foaia Diecezană”, nr. 9, 1 martie 1909, p. 5.

⁵⁸² Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 358.

⁵⁸³ A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericii din Crocna de Jos pe anul 1821*, nr. 21, neinventariat.

⁵⁸⁴ Idem, doc. *Sămădașul bisericeidin Crocna de Jos pe anul 1821 și pe anul 1822*, nr. 21, neinventariat.

⁵⁸⁵ Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului*, p. 83.

⁵⁸⁶ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 445

⁵⁸⁷ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 131, p. 298.

⁵⁸⁸ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Acta Congregaționum*, nr. 52, f. 2.

⁵⁸⁹ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, p. 107.

⁵⁹⁰ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, nr. 52, f. 2.

⁵⁹¹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 358.

⁵⁹² S. Dragomir, *op. cit.*, în “Foaia Diecezană”, nr. 9, 1 martie 1909, p. 5.

⁵⁹³ A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericii din satul Crocna de Sus pe anul 1822*, nr. 20, neinventariat.

Biserica devine obiectul unui conflict între contele Königsegg și comunitatea bisericească din parohie. În deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, după contopirea celor două Crocne, de Sus și de Jos, locașul de cult din Crocna de Sus, rămâne în afara satului, fiind și departe de noua așezare. Fiind mai nou ca locașul de cult din Crocna de Jos, după sistematizarea și mutarea pe noua vatră, cea de astăzi, enoriașii doreau să mute această biserică în mijlocul noii așezări, însă întâmpină opoziția contelui Königsegg, acesta contestând motivele invocate de crocnani. Conflictul durează aproape un deceniu. Chiar dacă inițial lucrurile se limpezesc și în favoarea crocnanilor, în 1839 li se ordona demolarea bisericii, ei opunându-se, mijloacele financiare nepermițându-le să-și edifice un nou locaș de cult⁵⁹⁴. În cele din urmă, biserica veche este înlocuită cu alta tot din lemn.

Primul preot de la această biserică este *Procopie*, în timpul căruia s-a edificat biserica⁵⁹⁵. Acesta face mai multe însemnări pe filele unor vechi cărți de cult. Nu cunoaștem până în ce an a slujit la această biserică.

În *Conscripția Eparhiei Aradului* din iunie 1767 este menționat preotul *Ioan Sărăcești* (n. n. Sărac), originar din Crocna de Sus⁵⁹⁶. În 1782 sunt menționați preotul *Petru Sărac*, hirotonit în 25 octombrie 1771. A slujit până în anul 1820⁵⁹⁷. În paralel cu acesta, funcționa și preotul *Luca*, hirotonit în 2 februarie 1766⁵⁹⁸. Preotul Luca a fost implicat în mișcările răsculaților din anul 1784⁵⁹⁹.

În anul 1806, pe filele unui *Minei pe luna septembrie* (Buda, 1804), făcea o însemnare preotul *Laza Grigorovici*⁶⁰⁰. Nu cunoaștem până când a slujit la această biserică, însă faptul că în 1821-1822, *Sămădașul bisericii*⁶⁰¹ este semnat de preotul George Bârzan din Dieci, ne determină să credem că parohia era vacantă, probabil preotul trecuse la cele veșnice, iar parohia este administrată de preotul din Dieci.

După moartea preotului Petru Sărac, între 1820 și 1848 își desfășoară activitatea preotul *Teodor Sărac*, probabil fiul celui dintâi. Preotul Teodor Sărac a decedat la 20 februarie 1848 iar parohia este încredințată capelanului *Ioan Sărac*. Acesta era născut în Crocna și a absolvit Institutul Teologic din Arad (1839), după care a fost hirotonit capelan în Crocna pe lângă preotul Teodor Sărac. După moartea acstuia i-a luat locul ca paroh⁶⁰².

În paralel cu Ioan Sărac a mai funcționat și preotul *Militon Bodea*. Era născut în Crocna, fiul lui Dimitrie Bodea, „*ecclesia curator*” și a absolvit Preparandia (1841), apoi cursurile Institutului Teologic din Arad (1844), după care a fost hirotonit capelan pentru această parohie⁶⁰³. Este ultimul preot menționat la biserica din Crocna de Sus. În timpul său având loc marile frământări privind finalizarea mutării gospodăriilor pe o altă vatră a satului și situația bisericii.

V. 17. 1. 3. Biserica de lemn „Pogorârea Sf. Duh” din Crocna

După contopirea celor două Crocne într-o singură așezare pe vatra actuală, la începutul secolului al XIX-lea și stingerea, într-un anumit fel, a conflictului enoriașilor cu contele

⁵⁹⁴ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 34; Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Rat. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad, 1935, pp. 290-291; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op.cit.*, vol. II, Timișoara, 1980, doc. 332. p. 653.

⁵⁹⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, în “Foaia Diecezană”, nr. 9, 1 martie 1909, p. 5.

⁵⁹⁶ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 131. p. 298.

⁵⁹⁷ Vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, p. 601.

⁵⁹⁸ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, nr. 52, f. 2

⁵⁹⁹ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 174, p. 457

⁶⁰⁰ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 7514, f. 308

⁶⁰¹ Idem, doc. *Sămădașul bisericii din satul Crocna de Sus pe anul 1822*, nr. 20, neinventariat.

⁶⁰² A. N. D. J. Arad, *Actele revoluției de la 1848-1849*, dos. 68/1848, f. 1; dosar 160/1848, f. 2, 3; T. Botiș, *op. cit.*, p. 186.

⁶⁰³ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 160/1848, f. 2, 3; T. Botiș, *op. cit.*, p. 435, 689.

Königsegg⁶⁰⁴, între anii 1840-1845 este menționată biserica de lemn cu hramul „*Pogorârea Duhului Sfânt*”⁶⁰⁵.

Faptul că într-un document din anul 1878 este menționat că biserica din Crocna se afla într-o avansată stare de degradare⁶⁰⁶, ne determină să credem că enoriașii au mutat biserica veche din Crocna de Sus pe noul amplasament schimbându-i hramul pentru a nu mai aveau neplăceri cu contele Königsegg care ordonase demolarea ei. În 1878, enoriașii i-au făcut reparații capitale, folosind-o până în jurul anului 1894, când, a fost înlocuită cu actuala biserică.

Dintre clericii care au slujit la această biserică amintim preotul *Gheorghe Mera*, menționat în perioada 1830-1860⁶⁰⁷. În paralel cu acesta a funcționat și preotul *Ioan Sărac* (1847-1865). Era originar din Crocna și a absolvit cursurile Preparandiei și ale Institutul Teologic din Arad, apoi a fost hirotonit preot de episcopul Iosif Putnic⁶⁰⁸.

În anii 1850-1851 funcționa preotul *Laurențiu Hălmăgean*⁶⁰⁹, iar între 1860-1872 este cunoscută activitatea preotului Ioan Sărac. Este născut în Crocna și a absolvit cursurile Preparandiei și ale Institutului Teologic din Arad, după care a fost hirotonit, la 11 iulie 1850 a fost hirotonit diacon, iar la 17 iulie preot capelan pentru parohia Crocna, de către episcopul Iosif Putnic pe când administra eparhia Aradului⁶¹⁰. Nu cunoaștem unde a funcționat până la venirea în parohia din Crocna.

Între 1863-1878, funcționează preotul *Ioan Hălmăgean*, născut în anul 1824 la Crocna, absolvent a 6 clase gimnaziale și a cursurilor teologice din Arad. A fost hirotonit de către episcopul Gherasim Rat al Aradului (1835-1850)⁶¹¹. A avut doi fii, Ioan și Petru, amândoi ajung preoți, ultimul în parohia natală.

În anul 1860, alături de preotul Ioan Hălmăgean este menționat și preotul *George Marc*⁶¹², despre care nu deținem date. Din anul 1865 își începe activitatea preotul *Petru Hălmăgean*, fiul preotului Ioan Hălmăgean a absolvit cursurile Preparandiei (1861-1862), apoi pe cele ale Institutului Teologic din Arad (1864-1865)⁶¹³. După absolvire, a fost hirotonit pentru parohia din satul natal unde a slujit până în 1873 când moare de holeră⁶¹⁴.

Următorul preot care a funcționat la această biserică este *Teodor Bodea*, care a slujit între 1871-1922. Acesta poate fi fiul lui Militon Bodea. S-a născut în anul 1841 la Crocna, într-o familie cu vechi tradiții clericale. Din 1856 urmează cursurile praparandiale (1859), mai târziu pe cele clericale de la Arad, pe care le-a absolvit la sfârșitul anului școlar 1864-1865⁶¹⁵.

După o scurtă activitate în învățământul confesional, în anul 1867 este hirotonit de către episcopul Procopie Ivașcoviți al Aradului. La început a funcționat ca preot capelan în Dieci, pe

⁶⁰⁴ Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pp. 290-291.

⁶⁰⁵ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 45/1880*, doc. 1105, f. 98v. După cum este menționat într-o însemnare manuscrisă făcută la 27 februarie 1860 pe filele unui *Minei pe luna februarie* (Buda, 1805), „*biserica Crocnei*” deja exista, cf. Idem, *grupa a III-a dosar 385/1930*, f. 311.

⁶⁰⁶ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 5, f. 111

⁶⁰⁷ P. Vesa, *op. cit.*, p. 602.

⁶⁰⁸ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 1-3.

⁶⁰⁹ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 7514, f. 310, 312

⁶¹⁰ *Ibidem*, f. 313; *grupa a III-a dosar 29/1873*, doc. 458; A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 2; dosar 15, f.58-59; A. N. D. J. Arad, *F. E. O. R. Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dos. 205/1850, f. 1; T. Botiș, *op. cit.*, 417

⁶¹¹ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 2; dosar 7, f. 13; A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 29/1873*, doc. 458

⁶¹² A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 7514, f. 313.

⁶¹³ T. Botiș, *op. cit.*, pp. 456, 699.

⁶¹⁴ Conform unei însemnări manuscrise făcută de tatăl său pe filele unui *Liturghier* (Sibiu, 1814), cf. A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 7514, f. 315. Vezi și „*Lumina*”, anul II, nr. 47, 9/21 august 1873, p. 228.

⁶¹⁵ T. Botiș, *op. cit.*, p. 452, 699.

lângă preotul Ioan Tipei, iar din 1871 s-a transferat ca preot paroh în Crocna⁶¹⁶. În Crocna a fost instalat de protopopul Nicolae Beldea al Ineului⁶¹⁷. În parohia natală a funcționat până în anul 1922, când, la vârsta de 81 de ani trece la cele veșnice⁶¹⁸.

În paralel cu preotul Teodor Bodea, între 1878-1880, a funcționat și preotul *Ioan Muntean*, despre care nu deținem date.

V. 17. 2. Biserica parohială actuală

După degradarea vechii biserici de lemn, devenind și neîncăpătoare, comunitatea bisericească decide înlocuirea ei cu un alt locaș de cult, care să satisfacă nevoile credincioșilor. În această situație, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se deschide șantierul la actuala biserică de zid, cu hramul „*Pogorârea Sf. Duh*” al celei vechi. Biserica este construită din piatră și cărămidă, în formă de corabie, terminată cu o absidă semicirculară.

Noua biserică a fost sfințită în anul 1898, din încredințarea episcopului Ioan Mețianu al Aradului (1875-1898), de către protosinghelul Augustin Hamsea, profesor de teologie și conducător al mănăstirii Hodoș-Bodrog⁶¹⁹.

Preotul în timpul căruia a fost construită actuala biserică, a fost *Teodor Bodea*, despre care deja am amintit și care a slujit aici până în anul 1922⁶²⁰. Până la numirea unui preot nou, parohia a fost suplinită de preotul *Iuliu Bodea* din Buteni (1922-1927)⁶²¹ și preotul *Emil Tomșa* de la parohia Pescari (1927). El a fost și cel care l-a întâmpinat, în octombrie 1927, pe episcopul Grigorie Comșa al Aradului (1925-1935), când a săvârșit o vizitație canonică în parohia Crocna.

În baza ordinului nr. 27/1927, postul vacant de preot din Crocna este scos la concurs. Parohia deținea o sesiune parohială cu 22 jugăre, arător, fânațe și un intravilan parohial gol⁶²².

Parohia este ocupată abia în 1928, în urma transferului preotului *Sabin Stănița* de la parohia Mădrigești. S-a născut în Bucureștii Bradului (Hunedoara) în anul 1886. Studiile liceale le-a făcut la Brad și Năsăud, unde, în anul 1905, și-a luat bacalaureatul, apoi a urmat cursurile clericale la Institutul Teologic din Caransebeș. În anul 1909 s-a căsătorit cu Maria Leuca⁶²³, fiica preotului Leuca din Mădrigești. De la sfârșitul anului 1909 a păstorit parohia Mădrigești. Parohia Crocna a păstorit-o până în anul 1935. La 24 februarie 1935, în vârstă de numai 49 de ani și după 25 de preoție, „*bolnav de gripă și aprindere de plămâni, s-a sculat din pat să facă o înmormântare care i-a fost fatală, căci în urma unei noi recidivări a trecut la viața veșnică*”⁶²⁴. A păstorit parohia cu multă vrednicie, fiind un bun slujitor și orator, reușind să se facă iubit de toți credincioșii.

După decesul preotului Sabin Stănița, urmează preotul *Gheorghe Șerb*, ales în Adunarea parohială electorală din 21 mai 1935, „ca paroh la vacanta parohie din Crocna”. La 22 iunie 1945, scaunul protopopesic din Gurahonț, a „ratificat” alegerea, dosar fiind înaintat „Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Dr. Nicolae Bălan în Sibiu, spre afacerea canonică. Alesul

⁶¹⁶ A. E. O. R. Arad, grupa a III-a, dosar 2/1886, doc. *Conscrierea preoțimei de religiunea gr. or. care se află în comunitățile protopresbiteratului Hălmașului pe 1885*, nr. 1138, f. 129-130; A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 15, f. 10.

⁶¹⁷ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 15, f. 100.

⁶¹⁸ “Biserica și Școală”, anul XLVI, nr. 5, 30 ianuarie/12 februarie 1922, p. 5. A fost înmormântat în curtea bisericii parohiale din Crocna.

⁶¹⁹ Vezi: (Redacția), *Sfințire de biserică*, în „Biserica și Școala”, anul XXII, nr. 13, 29 martie/10 aprilie 1898, p. 102.

⁶²⁰ A fost înmormântat în curtea bisericii.

⁶²¹ Preotul Iuliu Bodea este fiul preotului Teodor Bodea.

⁶²² “Biserica și Școala”, anul LI, nr. 7, 13 februarie 1927, p. 8.

⁶²³ Împreună au avut trei fete.

⁶²⁴ “Biserica și Școala”, anul LIX, nr. 9-10, 10 martie 1935, p. 13. A fost înmormântat în curtea bisericii, alături de preotul Teodor Bodea.

va plăti la Cassieria Consiliului eparhial în Arad, în termen de 14 zile, suma de 200 – două sute – taxe de confirmare a alegerii sale”. Din datele pe care le deținem, preotul Gh. Șerb a funcționat în parohia Crocna până în jurul anului 1952 când a fost transferat la Arad, unde a îndeplinit și funcția de protopop.

Au mai funcționat preoții *Terente Boloș* (1956-1967)⁶²⁵, *Ioan Scripliu* (1967-1976)⁶²⁶, *Mircea Crișan* (1976-1989)⁶²⁷; *Ștefan Moanea* (1989-astăzi)⁶²⁸.

V. 17. 3. Cărți vechi de cult cu însemnările manuscrise

Avem foarte puține informații despre cărțile vechi de cult folosite în bisericile din Crocna și Revetiș. În Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului se află un dosar conținând un număr de 427 de file în care se cuprind informații referitoare la cartea veche românească existentă în anul 1930 în parohiile din cuprinsul eparhiei. Sunt redată titlul, locul și anul apariției. Nu întotdeauna informațiile furnizate de preoți sunt cele mai exacte. Pentru demersul nostru, datele cuprinse în acest dosar sunt foarte importante pentru că este singura sursă istoriografică cu ajutorul căreia putem reconstitui măcar în parte circulația acestor cărți prin cele două parohii.

Chiriadromion (Bălgrad, 1699)⁶²⁹

Cumpărat în secolul al XVIII-lea, între 1746-1750, de locuitorii din parohia Crocna de Sus și dat „în brâncă lui popa Precup și la pruncii lor” pentru serviciile religioase din biserica satului.

Coperta II „Această carte o a luat Prec(up)”.

„Pomeni domne robi tăi Ursul, Petru, Toader, Onea, Stana, Anuța, Marinca, Rusul, Necse, Martin, Ion...ca să știe că au fost când am scris Mărușter Onas și Bode Pinte și Bode Marin și...Toader...și s-au dat în brâncă lui popa Precup și la pruncii lor nime să nu ia de la ei”.

Strașnic (Blaj, 1773)

„Această carte s-au cumpărat cu cheltuiala tuturor sătenilor din Crocna de Jos cine cât au vrut au dat. Toți sătenii au dat câte ceva până s-au însămat banii cinci zloți și i-am strâns Hălmăgeanu Petru din Crocna...Bande Pavel și cine va ceti pă acest Strașnic să știe că este a bis(ericii) din Crocna de Jos și cine o va înstrăina sau o va vinde pă bani să fie afurisit cu 318 părinți sfinți...an 1788 în 1. Scrisam eu diac Petru din Crocna de Jos martie în 3 zile 1788”.

„Acest Strașnic am [cumpărat] Pavel Popovici și cu Petru Hălmăgean de sau cumpărat cu 5 zloți pă sama bis(ericii) Crocnei de Jos an 1783 aprilie 21 zile. Pavel Popoviciu paroh Crocna de Jos”⁶³⁰.

Molitvelnic (lipsește foaia de titlu)⁶³¹.

⁶²⁵ De aici s-a transferat la parohia Prăjești, unde, a funcționat până la pensionare.

⁶²⁶ De aici s-a transferat la parohia Șepreuş, unde, a funcționat până la pensionare.

⁶²⁷ Pensionat de boală în anul 1989, la începutul anului 2009, a trecut la cele veșnice fiind înmormântat în parohia natală Chisindia din protopopiatul Sebiș.

⁶²⁸ Până la transferul său în Crocna, a mai funcționat în parohiile Ignești și Groșeni.

⁶²⁹ Exemplarul a ajuns la biserica din Gurahonț, iar de aici în colecția de la Mănăstirea Arad-Gai, cf. E. R. Colta, *Vechile tipărituri românești în județul Arad*, p. 744.

⁶³⁰ A. E. O. R. Arad, grupa a III-a, dosar 385/1930, doc. 7514. f. 309.

⁶³¹ *Ibidem*, f. 310

„...Biserica Crocnei de Jos si cine o va fura sau o va vinde de la Biserica Crocnei de Jos să fie afurisit de 318 părinți sfinți din Niceea - Anu 1818 în 3 ianuarie”.

„Acest Molitvelnic este a bis(ericii) Crocnei sau lăsat pomană de cinstitul răposatul Pavel Popoviciu. Scris-am în zilele Preasfințitului Domn Gherasim Raț Episcopul Aradului în 31 zile Iuli 1850. Laurențiu Hălmăgean preot în Crocna”.

Minei pe luna mai (Buda, 1804)⁶³²

„Această carte este a lui Tipei Toader cel tânăr si l-au dat pomană la biserica din Dumbrăvița pentru sufletul robilor lui Dumnezeu: Vii: Toader, Mărie, Oana, Floare, Daia, Morții: Pătru, Toader, Iacob, Simion, Mărie, Micoară, Floare. Iunie 30 zile 1807”.

„În anul 1851 în luna lui iulie în 2 zile din Transilvania (Ardealul) din orașul Brașov, Gazeta Transilvaniei au început a se purta si pe limba Nației Române prin redactorul Iacob Mureșianu. Sep(tembrie) 26 anu 1851 scris-am eu Laurențiu Hălmăgean, capelan în Crocna”.

Evanghelie (lipsă foaie de titlu)

„Această sftă Evanghelie este dată de pomană la Sf. Bis. Crocna de Sus sau scris de mine preotul Ioan Sărac în luna lui Ianuarie 1851”

„Să se știe că această Evanghelie o au cumpărat Birăieștii pentru sufletul unui frate și pentru a lor suflet și o au dat pomană în brânca lui popa Precup și a pruncilor lui până o a ține carte și pă bani să nu se vândă ce să steie ea la bis. Dumbrăviții”.

***

În dosarul amintit, preotul care funcționa în Crocna în anul 1930, mai menționează și următoarele cărți de cult⁶³³: *Minei pe luna iulie* (Buda, 1804), *Minei pe luna septembrie* (Buda, 1804), *Minei pe luna ianuarie* (Buda, 1805), *Minei pe luna februarie* (Buda, 1805)³⁷³ și un *Liturghier* (Sibiu, 1814)⁶³⁴.

Mineiul pe luna iulie (Buda, 1804)

„Spre eterna memorie am scris în 10 sep(tembrie) anu(l) 1869 fiindcă în 10 sept(embrie) 1869 s-a ridicat în altarul Gurahont pentru Martirul națiunii române Ioan Buteanu ucis perfidalminte în 1848. Crocna la 11 septembrie) 1869 Petru Hălmăgean”.

„După rebelia Horia reducerea grijilor Române pretutindenea 1784”.

„După purtarea învingerii Românilor prin Iancu Eroul Român anu 1848-49 ridicarea Mitropoliei Române în Sibiu. Spre eterna memorie am scris în anul vieții mele 60 si a serviciului meu 35 Sept(embrie) 23 1879 Paul Serac docentul”.

Mineiul pe luna septembrie (Buda, 1804)

„Scrisam eu popa Laza Grigorovici în Decemvrie în 8 zile 1806. Dând mineiul ca pomană împărătească”.

---

⁶³² *Ibidem*, f. 312.

⁶³³ *Ibidem*, f. 308, 311, 313-313v., 314, 315.

⁶³⁴ Toate aceste cărți au ajuns în colecția de la Mănăstirea Arad-Gai.

„Această carte este a lui Bode Micula din Crocna de Sus pomană pentru sufletele robilor lui Dumnezeu: Vii: Micula, Dochița, Lupu, Rafila, Ana, Eva, Petru. Morții: Patru, Floare, Numa, Rafila, Onde, Arunca, Micula, Toader, Floare, Ghirghi, Onu, Floare”.

Mineiul pe luna ianuarie (Buda, 1805)

„Această carte este a lui Sărac Lepădat si am cumpărat cu 7 fl. 30 cr. S-au dat pomană la biserica Crocnii de Sus pentru sufletul lui si acestora: Vii: Luca, Greta, Pătru, Toader, Simion, Stana, Greta, Gheorghe, Mihai, Iosana, Paul. Morții: Marcu, Stana, Pavel, Micula, Teodor”.

„Scris-am cu pană de găscă (găină) și cu mâna de țărăină, mîna putrezește scrisoarea...”.

Mineiul pe luna februarie (Buda, 1805)

„Această carte este a lui Mărușter Mihai din Crocna de Sus și au cumpărat pe suma bis(ericii) cu 7 zloți si am dat pomană pentru sufletul viilor și al morților. Pomenește Doamne robii Tăi Vii: Mihai, Ana, Onu, Bogdan, Ion, Sumedru, Todor, Gheorghiu, Todor, Luca, Sana, Braițu. Morții: Onu, Ispas, Floare, Mărie, Ioan, Barbura, Mărie, Floare, Pavel, Jurj, Iorga, Todor, scris-am eu Bode Marc din Crocna de Sus în luna lui Iunie 22 zile a(nul) 1811”.

„Această carte numită Mineiul este a bis(ericii) Crocnei am scris în 27 Februarie când eram învățător în com(una) Crocna anul a lui 1860 Pavel Serac și preoții Ioan Sărac și George Marc spre veșnica aducere aminte. Subscrisul spre eterna memorie am scris în 15 iunie 1865 în Crocna, Petru Hălmăgean teolog cursul al treilea”.

„Această carte cu numele Minei pe luna februarie a Crocnii de Sus 13 Febr(uarie) 1853. Spre eterna memorie am scris în 10 februarie anu 1880 Paul Sărac docente”.

Liturghier (Sibiu, 1814)

„Spre aducere aminte. în anul 1873 s-a escat morbul epidemie coleră în împărăția Austriei și era lătită peste toată țara întru așa grad mare căci în părțile de către apus de la Tisa au mai rămas comune pustii de oameni - iară în părțile noastre în toate comunele a dăinuit în comuna Crocna a reposat 68 oameni - întru care a reposat și fiul meu Petru fost capelan la mine si notarul comunei din loc Leontin Adamoviciu. Scris în Crocna 1 ianuarie 1879 Ioan Hălmăgean preot în Crocna”.

***

În bisericile din Crocna au mai existat și alte cărți de cult însă până în faza actuală a cercetării noastre nu am putut afla date despre ele.

V. 17. 4. Familia de preoți Hălmăgean din Crocna

Din pleiada preoților din Crocna face parte și numeroasa familie Hălmăgean. Unul dintre primii preoți cunoscuți de noi din această familie este *Milton Hălmăgean*, care și-a desfășurat activitatea între 1820-1830 la biserica de lemn „*Sf. 40 de Mucenici*” din parohia Crocna de Jos. A avut doi fii, Ioan și Laurențiu, amândoi preoți.

Preotul *Ioan Hălmăgean*, născut în anul 1824 la Crocna, a absolvit 6 clase gimnaziale, apoi cursurile Institutului Teologic din Arad. După cununia cu tânăra Elisabeta Șerb, probabil din HoltMizeș (azi Pescari), a fost hirotonit de episcopul Gherasim Raț al Aradului (1835-1850) pentru parohia din Crocna unde a funcționat între anii 1843-1878. A avut și el doi fii, Petru și Ioan, amândoi ajungând preoți.

Cel de-al doilea fiu a lui Militon, *Laurențiu Hălmăgean*, a funcționat ca preot tot în parohia Crocna, în anii 1850-1851. Nu deținem mai multe date despre el.

Cel mai mare dintre fiii a preotului Ioan și nepot al preotului Militon, *Petru Hălmăgean*, s-a născut la Crocna și a absolvit cursurile Preparandiei (1861-1862), apoi pe cele ale Institutului Teologic (1864-1865) din Arad. După absolvire, în anul 1865, a fost hirotonit preot pentru biserica din satul natal de către episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului (1853-1873). A funcționat doar 8 ani, în 1873, în urma îmbolnăvirii de holeră, trece la cele veșnice.

Fratele mai mic a lui Petru, *Ioan Hălmăgean*⁶³⁵, s-a născut la Crocna, în 1 mai 1858. După absolvirea școlii primare în satul natal, a urmat cursurile liceale la Brad, Oradea și Beiuș, unde, în anul 1878, trece examenul de bacalaureat. După obținerea diplomei, urmează cursurile clericale la Institutul Teologic din Arad, pe care le-a absolvit la sfârșitul anului școlar 1881-1882. După absolvirea cursurilor clericale se căsătorește cu Elena⁶³⁶, fiica preotului Constantin Popovici din Măderat. În anul 1883 a fost hirotonit preot pentru parohia Feniș de episcopul Ioan Mețianu al Aradului (1874-1898). În prima parohie funcționează între 1883-1888, apoi cere transferul în parohia Cil unde a stat mai puțin de doi ani (1888-1889). De aici se transferă în parohia Igrăș⁶³⁷ din Banat, unde, în primăvara anului 1930, la împlinirea a 48 de ani de păstorire „cinstiță și rodnică”, a fost sărbătorit iar evenimentul a fost menționat și de revista oficială a Episcopiei Aradului⁶³⁸. În parohia Igrăș funcționează timp de 46 de ani, până în anul 1935 când se pensionează, la vârsta de 77 de ani.

După pensionare se stabilește la locuința din Arad⁶³⁹, unde a locuit până în dimineața zilei de duminică 28 ianuarie 1940, când s-a stins din viață. A fost prohodit, marți 30 ianuarie 1940 de ziua Sfinților Trei Ierarhi de un sobor de preoți din care au făcut parte Florea Codreanu, Caius Turicu, Teodor Draia, Monția (Șiclăi), Cornel Mureșan (Arad), Andrei Cuznețov (Arad) și Vancu (Igrăș). A fost înmormântat în cimitirul *Pomenirea* din Arad. Preotul Ioan Hălmăgean, în întreaga sa activitate preoțească desfășurată în timpul celor peste cinci decenii, s-a remarcat pe terenul pastorației, remarcându-i-se meritele cu dreptul de a purta brâu roșu.

Profesorul Traian Mager, în lucrarea *Ținutul Hălmașului*, pomenesc că preotul Ioan Hălmăgean din Igrăș, își amintea de evenimentul reînnoirii osemintelor lui Ioan Buteanu la Gurahonț, din septembrie 1869, cu care ocazie avea doar 11 ani. Atunci a avut fericitul prilej

⁶³⁵ Pentru întregirea biografiei lui ne folosim de: A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 16, f. 295; Victor Aga, *Galeria de biografii ilustre din Banat și Crișana*, Timișoara, 1934, pp. 101-102; Traian Mager, *Ținutul Hălmașului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea a II-a, Arad, 1937, p. 86; “Biserica și Școala”, anul LXIV, nr. 6, 4 februarie 1940, p. 52; P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, pp. 595, 609.

⁶³⁶ Au avut trei copii: Sever (administrator la Azilul de copii din Timișoara), Iuliu (profesor de religie la Școala Normală din Arad) și Livia (medic stomatolog în Arad). Preoteasa Elena Hălmăgean, în 19 iulie 1939 a trecut la cele veșnice. “Biserica și Școala”, anul LXIII, nr. 31, 30 iulie 1939, p. 260.

⁶³⁷ La Igrăș a slujit alături de *preotul Virgil Negru* originar tot din Crocna. S-a născut în 10 mai 1866, din părinți Simeon și Stana Negru (născută Bodea). După absolvirea cursurilor teologice în Arad, se căsătorește cu Cornelia Urdea cu care a avut 5 copii. În anul 1889 este hirotonit pentru parohia Igrăș unde a slujit până la 9 aprilie 1937 când trece la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitirul parohiei Igrăș. Pe lângă activitatea preoțească, a premers cu exemplul și în luptele naționale care s-au desfășurat, în acele locuri, de la intrarea în cvintitate a Partidului Național Român. cf. Grigorie Vermeșan, + *Preotul Virgil Negru*, în “Biserica și Școala”, anul LXI, nr. 17, 25 aprilie 1937, p. 149.

⁶³⁸ O muncă exemplară, în “Biserica și Școala”, anul LIV, nr. 32, 10 august 1930, p. 6.

⁶³⁹ La Arad a locuit pe strada Ioan Mețianu, nr. 16.

să-l vadă pe eroul național Avram Iancu. Deși autorul lucrării nu menționează, suntem siguri că la Gurahonț a fost dus de tatăl său, preotul Ioan Hălmăgean.

Mai târziu, urmând cursurile gimnaziale la Brad, după anul 1869, preotul își amintea că a avut de mai multe ori prilejul de a-l vedea pe Avram Iancu prin Brad. Avram Iancu mai făcea vizite și la Gimnaziu, unde intra prin clase asistând la orele de curs. Mai mergea și la examenele festive de sfârșit de an școlar. Își mai amintea că era întotdeauna serios, dar nu prea avea puțința să stea multă vreme într-un loc. Părul, barba și mustățile, foarte bogate, îi erau negre, „fără pic de cărunțele”. După examen, venind tatăl său, preotul din Crocna, și intrând într-un restaurant să prânzească, Iancu s-a așezat la masa lor și au mâncat împreună. Aflând el că ei erau cu trăsura, Iancu le-a cerut să-l ducă și pe el până la Hălmăgiu. Așa au călătorit împreună până la Hălmăgiu, după ce pe drum s-au mai cinstit pe la hanuri, în patru locuri. Avram Iancu, mărturisește preotul Hălmăgean că nu prea vorbea, ci tot timpul cânta din fluier, cu privirea pierdută în zare⁶⁴⁰.

V. 18. DATE SUMARE DESPRE PAROHIA REVETIȘ

V. 18. 1. Biserici de lemn dispărute

V. 18 I. 1. Biserica de lemn „Sfinții Arhangheli” din Revetiș

În anul 1754 când se fixa darea credincioșilor din Revetiș (12 florini și una mierță de grâu), satul nu avea biserică⁶⁴¹, probabil credincioșii frecventau biserica din Berindia. În anul 1755 este edificată biserica de lemn cu hramul „Sfinții Arhangheli”⁶⁴² ce dăinuie până la începutul secolului al XIX-lea.

De la această biserică, în colecția de la Mănăstirea „Sfântul Simion Stâlpnicul” de la Arad-Gai, se păstrează un prăznicar cu 12 scene (nr. inv. 151) din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea⁶⁴³. Icoana este executată de un pictor anonim din Munții Apuseni, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Icoana înfățișează următoarele scene, de la stânga la dreapta: 1. *Bunavestire*, 2. *Duminica Floriilor*, 3. *Înălțarea Domnului*, 4. *Pogorârea Duhului Sfânt*, 5. *Învieria Domnului sub forma Pogorârii la Iad*, 6. *Adormirea Maicii Domnului*, 7. *Nașterea Maicii Domnului*, 8. *Intrarea în biserică*, 9. *Nașterea Domnului*, 10. *Tăierea împrejur*, 11. *Botezul Domnului*, 12. *Întâmpinarea Domnului*. Istoricul de artă Horia Medeleanu este de părere că:

„Icoanele sunt executate cu o tehnică de miniaturist, având un marcat aspect grafic. Sugestia de volum este dată de ductul liniilor și jocul acestora. Predomină roșu vermillon. Culoarea este pusă a plat și peste ea aplicat desenul. În fundalul scenelor, arhitectură de epocă. În scena care reprezintă „Duminica Floriilor”, Ierusalimul este indicat printr-o biserică barocă asemănătoare cu cea a Mănăstirii „Sf. Simion Stâlpnicul” din Arad-Gai”⁶⁴⁴.

Primul preot de la această biserică a cărui nume îl cunoaștem, este *Petru*, menționat în conscripția din anul 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici⁶⁴⁵. În iunie 1767 sunt menționați preoții *Lazăr Dobrescu* (n. n. Dobrei) și *Daniil Popovici*, amândoi originari din Revetiș⁶⁴⁶. Preotul Lazăr a fost hirotonit în 24 aprilie 1755 și funcționa și în 1782⁶⁴⁷, iar Daniil funcționa și în 1786⁶⁴⁸.

⁶⁴⁰ Tr. Mager, *op. cit.*, partea a II-a, pp. 86-87.

⁶⁴¹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 359, 447

⁶⁴² *Ibidem*, f. 447

⁶⁴³ Horia Medeleanu, *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986, pp.71-72.

⁶⁴⁴ *Ibidem*.

⁶⁴⁵ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 447.

⁶⁴⁶ I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 131, p. 298.

⁶⁴⁷ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad, Acta congregationum*, doc. 52, f 2.

⁶⁴⁸ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, p. 106.

V. 18. 1. 2. Biserica de lemn „Adormirea Maicii Domnului” din Revetiș

La începutul secolului al XIX-lea, satul Revetiș, așezat pe malul drept al râului Crișul Alb, din cauza deselor inundații, este nevoită să-și mute vatra satului pe un nou amplasament. În această situație sunt nevoiți să-și edifice o nouă biserică, cea veche având mult de suferit din cauza inundațiilor.

În deceniul al doilea al secolului este edificat noul locaș de cult cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”. A dăinuit până în anul 1890 când este edificată actuala de zid⁶⁴⁹.

De la această biserică, în colecția de la mănăstirea Arad-Gai se păstrează procomidierul cu reprezentarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel și însemnarea din anul 1819: „*acest lucru iaste făcut de Bâlc Iovu fiu lui Filimon pentru sufletul lui și pentru a muerii...*”. Tot în această colecție se mai păstrează și registrul împărătesc al iconostasului⁶⁵⁰.

Dintre preoții care au slujit la această biserică amintim pe *Lazăr Dobrei*, menționat în 1821 și 1822. În anul 1822 a executat reparații la biserică, lucrările ridicându-se la suma de 10 florini⁶⁵¹. S-a născut la Revetiș în anul 1800 și amurit, la 28 noiembrie 1856, în vârstă de numai 56 de ani. A fost înmormântat la 30 noiembrie de preoții Andrei Tipei din Dieci, Teodor Dronca din Roșia și Teodor Mihulin din Berindia⁶⁵².

Paralel cu Lazăr Dobrei, din anul 1849, își începe activitatea și *preotul Ghenadie Dobrei*, probabil fiul său. Născut la Revetiș în anul 1828, a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad, iar după absolvire, a fost hirotonit preot de episcopul Gherasim Raț al Aradului (1835-1850)⁶⁵³. A slujit până în 26 decembrie 1899 când, în vârstă de 73 de ani, trece la cele veșnice⁶⁵⁴. Între 1853-1873, este menționat preotul *Teodor Dronca*.

Cu câțiva ani înainte de anul 1882, preotul Ghenadie Dobrei se îmbolnăvește și cere să fie hirotonit ca preot capelan fiul său Lazăr, însă episcopul Ioan Mețianu refuză. În această perioadă, datorită faptului că în parohie se intensifică propaganda greco-catolică, Consistoriul eparhial numește ca administratori parohiali și ajutători ai preotului Ghenadie, pe preoții *Dionisie Dronca* (1873-1877) din parohia Roșia, *Augustin Mihulin* (1879-1881) de la parohia Berindia și *George Bodea* de la parohia Roșia (1878-1913).

În anul 1882, episcopul Ioan Mețianu al Aradului (1874-1898), îl hirotonește preot pentru parohia Revetiș, pe *Lazăr Dobrei*, fiul lui Ghenadie Dobrei. Născut în anul 1859, a absolvit 2 clase gimnaziale și Preparandia din Arad⁶⁵⁵. A slujit în Revetiș până în anul 1918 când trece la cele veșnice.

V. 18. 2. Biserica parohială actuală (1890)

Este cunoscut faptul că după mutarea vetrei satului pe alocul actual, credincioșii și-au construit o biserică de lemn. Aceasta a dăinuit până în jurul anului 1890, când, datorită stării de degradare a locașului de cult existent, și sporului demografic înregistrat spre sfârșitul secolului al XIX-lea, este construită actuala biserică de zid. Construirea bisericii s-a făcut în timpul preotului Lazăr Dobrei.

În anul 1935 biserica a fost reparată capital, în timpul preotului Gheorghe Neagu și cu aportul substanțial al credincioșilor. Cu timpul, credincioșii dorea construirea unui alt locaș de cult. În acest

⁶⁴⁹ P. Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, 1997, p. 62.

⁶⁵⁰ Colecția de obiecte bisericesti de la Mănăstirea „Sf. Simion Stâlpnicul” de la Arad-Gai, nr. inv. 457-460.

⁶⁵¹ A. E. O. R. Arad, doc. *Sămădașul bisericii din Revetiș pe anul 1821 și pe 1822*, nr. 17, neinventariat.

⁶⁵² A. P. Dieci, *Protocolul răposaților din parohia Revetiș (1853-1950)*, poz. 132/1856.

⁶⁵³ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 29/1873*, doc. *Conscrierea preotimei greco-orientale române din protopresbiteratul Ienopolei pe anul 1874*, întocmită de protopopul Constantin Gurban, nr. 458; A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f.3; dosar 5, f. 57; dosar 7, f. 13.

⁶⁵⁴ A. P. Dieci, *Protocolul răposaților din parohia Revetiș (1853-1950)*, poz. 23/1899.

⁶⁵⁵ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 68/1885*, doc. 1167, f. 72v.-73.

scop, încă din anul 1938, încep adunarea materialelor de construcție necesare. A fost adunată piatra pentru fundație și 51 000 bucăți de cărămidă, cherestea. Din diferite motive, mai ales pecuniare, deschiderea șantierului a întârziat, iar după instaurarea regimului comunist la putere acest lucru era cu neputință. Astfel că, în 1962, după înființarea C. A. P. - ului, Sfatul Popular local a confiscat cărămida pentru a servi la construcțiile destinatele sectorului zootehnic.

Biserica prezentând fisurii avansate, a trebuit să fie supusă la reparații capitale. În anul 1963, zidurile bisericii au fost ancorate cu drugi de fier, lucrarea fiind executată de meșterul fierar Pavel Oprea din Revetiș, în timpul preotului Ioan Bădescu și a episcopului Ioan Jurcău. În anul 1977 a fost înlocuită tabla de pe turn. După numai doi ani, în 1979, a fost reparat acoperișul bisericii în întregime, pereții exteriori și a fost electrificată. De-a lungul anilor, biserica a fost renovată, de mai multe ori. Astăzi, este supusă un amplu proces de înnoire interioară, fiind în plin șantier de pictură, executată de Radu și Alexandrina Jitaru din Arad.

În 1974-1975 a fost construită și o casă parohială nouă, cea veche fiind în stare avansată de degradare și necorespunzătoare locuirii.

***

La această biserică au slujit următorii preoți: *Lazăr Dobrei* (1882-1918), în timpul căruia, așa după cum am menționat deja; *Sinesie Ioasag* (1894-1895); *Teodor Mihulin*, administrator (1894); revine *Lazăr Dobrei* (1913-1914); *Iosif Câmpean* (1914-1919); *Romul Rațiu*, preot în Berindia, a administrat parohia (1918-1919); ieromonahul *Pahomie Corpos*, a administrat (1919-1921); *Nicolae Sirca* (1921-1922); *Lazăr Dobrei*, începând cu luna ianuarie 1922, revine în matricole, până în luna februarie 1924; *Ioja Lazăr* (1925); *Traian Vraciu*, administrator parohial (mai 1925-august 1927)⁶⁵⁶; *Gheorghe Neagu*, paroh (noiembrie 1927-septembrie 1941); *Gheorghe Rotaru*, administrator parohial (octombrie 1941-ianuarie 1947); revine *Gheorghe Neagu* (aprilie 1947-1960); *Ioan Bădescu* (1960-1970); *Traian Pui* (1971-1973); *Vasile Costea* (1973-1987); *Vasile Coșeri* (1987-1990); *Ovidiu Dașcău* (1992-1995); *Dan Magda* (1995-2004), *Mihai Radiș* (din 2005).

V. 18. 3. Cărți vechi de cult cu însemnările manuscrise

În anul 1761, exemplarul unui *Chiriadromion* (Bălgrad, 1699), a fost donat și bisericii de lemn din satul Revetiș, așa după cum reiese din următoarea însemnare: „În știință fie la toți mari și mici, cum că această sfântă și dumnezeiască carte ce se cheamă Carte învățătoare o am cumpărat Ierotei Dobrei sfintei biserici sfintei biserici a satului Revetișului pomana și l-au dat...să fie...numănui nimenea să nu...până la moartea lui, cine oar îndrăzni a o muta din numita biserică în vreun chip să fie sub afurisirea sfinților părinți care s-au aflat la cele 7 sfinte sohoare și s-au încredințat naintea mea a smeritului popa Petru...de la...anul 1761”⁶⁵⁷.

Alte cărți de cult folosite în bisericile din Revetiș sunt, un *Antologhion* (Râmnic, 1786), și un *Triod* (Râmnic, 1782). Nu deținem date și despre celelalte cărți de cult folosite în bisericile din Revetiș.

⁶⁵⁶ Traian Vraciu s-a născut la 1 august 1902 în localitatea Stănița (Hunedoara), într-o veche familie de preoți și dascăli. După școala elementară din satul natal a urmat cursurile Liceului “Avram Iancu” din Brad, apoi Seminarul teologic “*Andreian*” din Sibiu, pe care l-a absolvit în anul 1921. În 1925 a fost hirotonit pentru parohia Revetiș, de unde s-a transferat la parohia Aldești. În anul 1960 s-a transferat în Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, funcționând în parohia Berini până în 1983 când s-a pensionat. În ziua de 6 februarie 1986 a trecut la cele veșnice fiind înmormântat în cimitirul satului natal, cf. *Necrolog*, în “Mitropolia Banatului”, anul XXXVI, 1986, nr. 1, p. 119.

⁶⁵⁷ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 385/1930*, doc. 3130, f. 369. Mai târziu, exemplarul a ajuns în colecția de la mănăstirea Arad-Gai.

V. 19. DATE SUMARE DESPRE PAROHIA ROȘIA

V. 19. 1. Biserici de lemn dispărute

Biserica de lemn cu hramul „*Sfinții Arhangheli*” a fost edificată în 1755, iar în anul 1896 a fost înlocuită cu actuala⁶⁵⁸. Într-un document din anul 1878, în biserică era folosit la Sfânta Liturghie un antimis din 1751, probabil sfințit de episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)⁶⁵⁹.

Despre preoții slujitori de la aceasta biserică nu dispunem prea multe date. La 13 mai 1761, pentru această biserică era hirotonit preotul *Teodor*⁶⁶⁰. În anul 1873 este menționat preotul *Dionisie Dronca*, născut în 1837, absolvent a două clase gimnaziale, a cursurilor Preparandiei și cele ale Institutului Teologic din Arad. După absolvire, în 1867, este hirotonit preot de episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului (1853-1873) pentru parohia Roșia, transferat în 1873 în parohia Revetiș⁶⁶¹.

Ultimul preot ce a slujit la această biserică este *George Bodea*, născut în anul 1849 în satul Laz, probabil tatăl sau fratele preotului Fabrițiu Bodea, a absolvit cursurile Preparandiei și ale Institutului Teologic din Arad, apoi a fost hirotonit preot pentru parohia Roșia, în 1885, de episcopul Ioan Mețianu al Aradului și instalat de protopopul Nicolae Beldea al Inelui⁶⁶². A slujit la biserica din Roșia până în anul 1913.

V. 19. 2. Biserica parohia actuală

V. 19. 2. 1. Date sumare despre biserică

Cu timpul, biserica veche de lemn devenind neîncăpătoare, aceasta mai ales datorită sporului demografic, preotul George Bodea (1885-1913), cu sprijinul credincioșilor, în anul 1896 a fost deschis șantierul de construcție a unui nou locaș de cult. Soarta celei vechi, a fost aceea a majorităților biserică de lemn, înlocuite cu altele noi, a dispărut prin demolare.

Biserica, cu hramul „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil*”, este în formă de navă, cu abside laterale semicirculare la cele două străni și altarul în decroșat în cinci laturi. Este prevăzută cu 3 ferestre la altar, 6 în naos, trei de o parte și trei de alta, și două uși, una în partea de apus, cealaltă pe latura de sud a bisericii. Interiorul bisericii este zugrăvit iar iconostasul, din scândură, are aplicate icoane pictate.

În anul 1930, biserica a fost renovată, în interior și exterior, iar la 7 decembrie lucrările au fost binecuvântate. Slujba religioasă a fost efectuată de protopopul Ștefan R. Lungu, în calitate de misionar eparhial, însoțit de preoții Ioan Cosma, administrator protopopesesc al Butenilor, Ioan Bogdan (Sebiș), Cornel Bodea (Dezna), Lzăr Ioja (Sălăgeni), Dimitrie Manase (Paulian⁶⁶³), Zosim Mihulin (Joia Mare) și Gheorghe Neagu (Revetiș)⁶⁶⁴. Răspunsurile la Sfânta Liturghie au fost date de corul bisericesc din Buteni condus de Ruja Gavrilă⁶⁶⁵.

În anul 1995, sub oblăduirea Prea Sfințitului Dr. Timotei Sevcicu, episcopul Aradului, în jurul acestei biserici, s-a înființat o mănăstire de maici.

⁶⁵⁸ P. Vesa, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁵⁹ A. N. D. J. Arad, Fond Protopopiatul ortodox român Ineu, dosar 5, 180.

⁶⁶⁰ Idem, *Fond Prefectura județului Arad, Acta congregaționum*, nr. 52, f. 2.

⁶⁶¹ Idem, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 126; A. E. O. R. Arad, grupa a III-a, dosar 29/1873, doc. *Conscrierea preoțimeii ortodoxe române din Protopopiatul Ienopolei pe anul 1874*, nr. 548.

⁶⁶² A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 15, f. 75; dosar 16, f. 452. A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 68/1885*, doc. 1167, f. 72v-73.

⁶⁶³ Astăzi Livada.

⁶⁶⁴ În această perioadă parohia Roșia este administrată de preotul Gheorghe Neagu din parohia Revetiș, până la numirea, hirotonirea și instalarea unui nou preot.

⁶⁶⁵ (Miron) Butariu, *Sfințirea bisericii din Roșia-Sebiș*, în “Biserica și Școala”, anul LV, nr. 1-2, 4-11 ianuarie 1931, p. 8.

V. 19. 2. 2. *Preoții slujitori*

Preotul *George Bodea*, cel în timpul căruia a fost construită actuala biserică, în anul 1913 a trecut la cele veșnice.

După moartea preotului G. Bodea, parohia Roșia, mulți ani nu a mai avut preot. După aproape două decenii fără preot, în anul 1931, episcopul Grigorie Comșa al Aradului, a hirotonit preot pentru parohia Roșia pe învățătorul Miron Butariu⁶⁶⁶. Absolvent a Școlii Normale din Arad, având ca profesor diriginte pe Trifon Lugojan⁶⁶⁷. Preotul și învățătorul Miron Butariu, este nepotul preotului bibliofil din Bodeștii Hălmagiului, Nicolae Butariu.

Teodor Cociu s-a născut în anul 1909 în comuna Buhani, a absolvit Liceul „Avram Iancu” din Brad (1929) și cursurile Academiei Teologice din Arad (1929-1933). În anul 1935 a fost hirotonit preot pentru parohia Roșia, unde a funcționat până în 1948 când, a fost transferat în parohia Bodrogul Nou. De aici, în anul 1959, a fost transferat la parohia Șega II, unde a funcționat până la 1 aprilie 1977 când s-a pensionat. A trecut la cele veșnice la 18 septembrie 1978, după o activitate de 42 ani de preoție⁶⁶⁸.

V. 19. 2. 3. *Misiuni religioase*

În 9 august 1931, pentru credincioșii ortodocși din Roșia fost din nou sărbătoare⁶⁶⁹. În această zi a fost sfințit cel de-al treilea clopot pentru biserică⁶⁷⁰. Credincioșii în frunte cu preotul Gheorghe Neagu din Revetiș, credincioșii și-au văzut împlinit un vis, cumpărarea celui de-al treilea clopot. Cu această ocazie, preoțimea cercului religios Sebiș, și mulți credincioși din parohiile învecinate au fost prezenți la biserica parohială din Roșia. Dintre preoți au luat parte Iuliu Bodea, în fruntea corului și fanfarei din Buteni. Înainte de începutul Sfintei Liturghii, a avut loc sfințirea clopotului, cu care ocazie, preotul Ioan Bogdan din Sebiș, a cuvântat despre *Însemnătatea clopotelor în viața creștină*.

Sfânta Liturghie a fost a fost săvârșită de preoții: Ioan Bogdan (Sebiș), Aurel Ionuțaș (Prunișor), Gheorghe Neagu (Revetiș) și Miron Butariu (Roșia). Răspunsurile liturgice au fost date de corul și fanfara din Buteni, sub conducerea dirijorului Ruja Gavril. La priceasnă a predicat preotul Aurel Ionuțaș *Despre rugăciune*. După serviciul divin, preoții au servit masa la casa parohială, iar în după amiaza zilei, au mai sosit în parohie preoții Dimitrie Manase (Paulean), Lazăr Ioja (Sălăgeni) și Ioan Tămaș (Prăjești).

La ora 15 s-a oficiat Vecernia, cu care prilej a vorbit preotul Lazăr Ioja, explicând apostolul zilei, apoi, preotul Miron Butariu, a vorbit despre creșterea religioasă a copiilor și preotul Ioan Tămaș despre legătura credincioșilor cu biserica. După serviciul Vecerniei a urmat „ședința intimă” a cercului preoțesc, cu care ocazie s-a discutat problema combaterii sectelor religioase, preoții împărțind fiecare din experiența proprie.

O altă misiune religioasă a mai avut loc în 1 noiembrie 1931, când, preotul misionar eparhial, Zenovie Brădean, însoțit de misionarul protopopesic Lazăr Ioja, preoții Gheorghe Neagu și Miron Butariu au slujit Utrenia și Sfânta Liturghie. La priceasnă a predicat Z. Brădean despre însemnătatea Bisericii ortodoxe în viața creștinească și despre slujitorii ei. După Sfânta Liturghie este săvârșită Sfânta Taină a Maslului cu care ocazie predică preotul Lazăr Ioja despre Iisus Tămăduitorul bolilor sufletești și trupești.

⁶⁶⁶ “Biserica și Școala”, anul LVI, nr. 17, 24 aprilie 1932, p. 3.

⁶⁶⁷ “Anuarul Institutului Teologic și al Școlii normale ortodoxe române din Arad, pe anul școlar 1924-25 publicat de Dr. Teodor Botiș”, Arad, 1925, p. 37.

⁶⁶⁸ Informații primite de la domnul prof. Sergiu Ioan Cociu din Arad, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁶⁶⁹ Pentru mai multe amănunte vezi: I(uliu) B(odea), *Cerc religios în comuna Revetiș*, în “Biserica și Școala”, anul LV, nr. 36, 6 septembrie 1931, pp. 4-5.

⁶⁷⁰ Astăzi, biserica are doar două clopote.

Capitolul VI

Mănăstirea „Sfinții Arhangheli” de la Roșia

Dacă în timpul comunismului multe mănăstiri ortodoxe au fost desființate, în perioada de după decembrie 1989, în toate eparhiile din cadrul Patriarhiei Române, au fost reînființate sau înființate din temelii mănăstiri noi. Astfel, au fost înființate mănăstirea de la Almaș și cea de la Roșia (com. Dieci). Chiar dacă nu funcționează de mult, fiecare dintre ele își are o istorie pe care considerăm că trebuie cunoscută de fiecare dintre noi.

La propunerea mai multor preoți și credincioși din Roșia și parohiile din jur, s-a pus în discuție înființarea la Roșia a unei mănăstiri. Se avea în vedere faptul că satul a fost depopulat, mai locuiau doar 31 de suflete, marea majoritate a locuitorilor mutându-se în alte localități.

Satul Roșia s-a dovedit a fi un mediu propice pentru existența pe această vatră a unei mănăstiri, mai ales că exista biserica parohială cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil”⁶⁷¹. Până la înființarea mănăstirii, satul Roșia era filie la parohia Revetiș. Pentru că în sat au mai rămas puțini locuitori, biserica nemaiputând fi întreținută, preotul paroh Ovidiu Dașcău de la Revetiș pune problema înființării la Roșia a unei mănăstiri de maici.

Cu toate că propunerea nu a fost îmbrățișată de toți care trebuiau să ia hotărâri și să dea aprobări, în cele din urmă lucrurile iau un făgaș așteptat și dorit de cei mai mulți. În urma propunerilor, în ziua de 15 octombrie 1995, cu ocazia unei adunări cu credincioșii din Roșia, în prezența protopopului Ioan Brădean al Sebișului, Prea Cuviosului arhimandrit Nestor Iovan, exarhul mănăstirilor din cadrul eparhiei arădene, în calitate de delegat al Prea Sfințitului dr. Timotei Seviciu, preotul Ovidiu Dașcău, parohul din Revetiș, maicile Aritina, Elefteria și Nicoleta de la Centru eparhial și mulți credincioși din Roșia. Cu această ocazie, pe lângă faptul că toți credincioșii și-au exprimat dorința înființării unei mănăstiri, au fost de acord cu cedarea tuturor bunurilor mobile și imobile către Episcopia Aradului, pentru a se putea începe o viață monahală de obște și înființarea locașului monahal.

În anul 1995, la sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (8 noiembrie), a fost deschisă oficial, de către Prea Sfinția Sa dr. Timotei Seviciu, episcopul Aradului și Hunedoarei, și un numeros sobor de preoți, mănăstirea de maici din satul Roșia.

Odată deschisă mănăstirea, cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale, cele trei maici, care au participat și la întâlnirea cu credincioșii din Roșia, au amenajat, în clădirea vechii case parohiale, 3 chilii, bucătări și o mică trapeză. Ca preot duhovnic a fost numit ieromonahul Ilarion de la mănăstirea Hodoș-Bodrog, după care a urmat părintele David de la aceiași mănăstire, apoi preotul Ioan Dărău, preot de mir pensionar.

---

⁶⁷¹ Date despre biserică vezi la subcapitolul dedicat parohiei Roșia.

Ca orice început, a fost greu, însă, datorită maicilor, care se îndeletniceau cu agricultura pe pământurile foste ale parohiei Roșia, și creșterea animalelor. Au beneficiat și de ajutorul credincioșilor din parohiile vecine și a pelerinilor veniți la mănăstire.

Cu administrarea mănăstirii a fost încredințată maica Aritina, care, în toată perioada, de la începuturile așezământului monahal și până astăzi, a dovedit multă pricepere și chibzuință în afacerile gospodărești. În anul 2001, în partea de nord a altarului bisericii, a fost amenajat un paraclis de vară, cu hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”, unde în fiecare an de ziua praznicului se săvârșește Sfânta Liturghie pentru pelerinii veniți la mănăstire.

Nu cu multă vreme în urmă, în partea de sud a incintei, a început construirea unei clădiri, parte și etaj, destinate stăreției, chiliilor și dormitoare pentru pelerini veniți la mănăstire.

În biserică a fost înlocuit întregul mobilier, efectuat de firma „Vlas” din Arad. În curând vor urma lucrări interioare și exterioare la biserică. Dintre donațiile făcute bisericii, amintim o frumoasă icoană reprezentând pe Maica Domnului donată de credincioasa Viorica Moșter din Timișoara.

Astăzi, soborul mănăstirii este alcătuit din: maica Aritina (stareță) și rasoforele Dionisia, Andreia și Antonia. Preot duhovnic este părintele Ioan Dărău, pensionar, rămas văduv s-a retras la mănăstire⁶⁷².

---

⁶⁷² Părintele Ioan Dărău este orginar din satul Cil (com. Almaș), iar din 1969 până la pensionare a funcționat în parohia Rădești (com. Almaș).

Capitolul VII

Propaganda greco-catolică pe valea Crișului Alb (sec. XVIII - XIX)

Pentru românii ortodocși de pe valea Crișului Alb, sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, reprezintă o epoca de puternice frământări sociale și confesionale. Este perioada când se întetește mișcarea pentru „*unire*” cu Biserica Romei. În 1761, episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768) se plângea mitropolitului Pavel Nenadovici de la Carloviț, că este oprit de unii funcționari de la comitat a face vizitații canonice în unele ținuturi aflate sub jurisdicția sa⁶⁷³.

Cu ocazia *Congresului național* de la Timișoara din 18 septembrie 1790, au fost înregistrate plângerile diecenilor în legătură cu abuzurile săvârșite de cei ce făceau propagandă unită în Dieci⁶⁷⁴.

Rolul de propagator al uniției avea să-1 joace, la începutul secolului al XIX-lea, prefectul cameral Josef Markovitz care a încheiat un pact contele Iosif Konigsogg, respectiv cu urmașii acestuia, care din 1808-1810 își întindeau stăpânirea peste 23 de sate din ținutul Sebișului, toate intrând în sfera de influență a propagandei catolice. Mulți preoți și credincioși având de suferit de pe urma propagandei. În 1829, preoții din Slatina, Neagra, Susani, Minead, Laz, Roșia, Revetiș și Dieci se plâng episcopului Nestor Ioanovici al Aradului (1829-1830) de unele abuzuri cerându-i protecția. Unora dintre ei li s-au luat sesiile parohiale, alții au fost deposezați de pământurile familiale, altora le-a fost înlocuit pământurile bune cu altele neproductive⁶⁷⁵.

La puțină vreme de la moartea episcopului Nestor Ioanovici, asupra acestor sate se descarcă groaznică furtună uniată din perioada 1834-1835. Aproape toate comunele au fost luate în rază de foc a propagandei legată de numele lui Vasile Erdelyi și a lui Alexandru Dobra, doi dintre „misionarii” episcopului Samuil Vulcan de la Oradea. Credincioșii ortodocși din Dieci și Crocna s-au opus părăsirii legii strămoșești, pe când cei din Roșia și Revetiș cu filia Berindia, au căzut plasă propagandei catolice, părăsindu-și religia ortodoxă⁶⁷⁶.

Dintr-un raport din 11 mai 1834 al protopopului Grigorie Lucacic al Ineului, aflăm că din data de 9 mai, satele Roșia (cu 115 case și doi preoți) și Revetiș cu filia Berindia (140 case și un preot), erau deja trecuți la uniți însă așteptau împlinirea făgăduințelor făcute de „*mai mulți domni*”. La 4 iunie comitatul ia act de trecerile din aceste sate și după numai câteva zile trimite

---

⁶⁷³ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 124, 125, 126, pp. 288-290.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, vol. I, doc. 193, p. 473.

⁶⁷⁵ Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, p. 61; Idem, *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929, p. 14.

⁶⁷⁶ Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, p. 107, 108, 109.

Episcopiei Aradului procesele verbale din 13 sate, între care Roșia, Revetiș și Berindia. Între timp, protopopul Grigorie Lucacic al Ineului, informează Episcopia despre silniciile misionarilor lui Samuil Vulcan întreprinse în cele trei sate⁶⁷⁷.

Din raportul protopopului aflăm că în Roșia, din 112 familii și trei preoți, numai 23 de familii și bătrânul preot Ioan Dronca au înaintat recurs la Cancelaria împărătească prin care arătau că au fost înșelați. În Revetiș au trecut numai 90 de familii împreună cu preotul Lazăr Dobrei, iar un număr de 43 de familii cu preotul Ghenadie Dobrei au rămas în legea ortodoxă. La Berindia au trecut numai 23 de familii, 73 de familii refuzând să părăsească credința străbănească cu toate că le-a fost promis ajutor pentru edificarea unui nou locaș de cult. În această situație, protopopul Grigorie Lucacic îl sfătuia pe bătrânul preot Ghenadie Dobrei din Revetiș să frecventeze cu enoriașii săi biserica din parohia Govojdia, mai ales că celor rămași la credința străbună li s-au mai alăturat încă 19 familii din filia Cocioba. Până la clarificarea definitivă a locașului, preotul Ghenadie amenajează o încăpere din locunța sa unde săvârșea Sf. Liturghie⁶⁷⁸.

La 11 iunie 1834, la Consistoriul eparhial arădean era înregistrată petiția din 4 iunie a preoților Teodor Dronca și Teodor Popovici din Roșia prin care atât ei cât și credincioșii trecuți la uniație, simțindu-se amăgiți, se căiesc și cer revenirea la Biserica ortodoxă⁶⁷⁹. După numai o zi, la 12 iunie, este înregistrată petiția și a altor locuitori din Roșia dar și din Berindia, prin care demască și ei promisiunile făcute dacă trec la uniație, unele făcute chiar de către episcopul Samuil Vulcan care i-a vizitat în ziua de 1 iunie 1834. Din Roșia semnau petiția 21 de credincioși⁶⁸⁰, iar cea din Berindia era semnată de 27 de credincioși⁶⁸¹.

Comuna Revetiș, prin 8 fruntași ai săi⁶⁸² se adresează și ei regelui prin petiția din 12 iunie 1843, redactată în limba latină. Ei arătau că în afară de primii doi semnatari, nici nu erau acasă când a fost „deputăția” în sat pentru treceri, abuzându-se în acest fel de ei. Cuzman Samson, deși era acasă, nu s-a prezentat înaintea deputăției, iar înaintea episcopului unit - este vorba de Samuil Vulcan care a fost și la Revetiș - a declarat că se lapădă de unire; apoi Dobrei Marcu cel bătrân, n-a fost acasă la „lucrările” uniate și totuși era trecut între uniți.

La 21 iunie 1834, comuna Berindia printr-o petiție scrisă în limba latină, se jălbea în legătură cu fărâdelegile săvârșite cu ocazia trecerii forțate a credincioșilor la uniație. Jalba provoacă la făgăduința reducerii zilelor de robota și a contribuțiilor adăugând că, în vreme ce li-se înfățișa uniația ca voință de însuși regele, tot atunci li se pun în vedere celor ce nu o vor primi că vor avea parte de autorități. S-a operat cu insinuările frauduloase că nu este nici o deosebire între confesiunea lor ortodoxă și cea unită. Cererea este susținută de 9 fruntași ai comunei în frunte cu Miclea Onișor⁶⁸³.

În ziua de 18 iulie 1834, în Arad se redacta în limba latină o nouă petiție a comunei Revetis, a doua, semnată de 27 locuitori contribuabili. Și ei au fost amăgiți, mai întâi de învățătorul lor Petru Ghergar, care fusese la Galșa când s-a făcut uniația acolo, de unde venea și el cu gândul să ajungă preot unit în Revetiș. Au fost amăgiți și preoții ortodocși trecuți la

⁶⁷⁷ *Ibidem*, doc. 67, p. 468; doc. 79, pp. 157, 489; doc. 89, pp. 500-503.

⁶⁷⁸ *Ibidem*, doc. 89, pp. 500-503.

⁶⁷⁹ *Ibidem*, doc. 92, p. 505.

⁶⁸⁰ Dronca Van, Dronca Ioan, Dronca Petru, Lazăr Micula, Cristea Toager, Dronca Iorga, Dronca Micul ae, Lazăr Flore Onu, Rus Ianc, Gruia Costea, Rus Pascu, Rus Marian, Dan Moisă, Leschen Ioan, Iov Moisă, Zbârcea Iorga, Bun Alexandru. Iov Lazăr, Costea Ilie, Iov Todor, cf. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, doc. 87, p. 499.

⁶⁸¹ Miele George, Miele Lisandru, Betea Constantin, Cornea On, Micle Lup Ioan, Betea Mihai, Betea Petru senior, Betea Burz, Betea Iorga, Betea George, Micle Dănilă, Lucaci Lupa, Miclea Veselie, Curiș Petru, Betea Lup senior, Sohne des Micula Iorga. Lucaci Todor, Curiș Petru Lucaci, Micle Todor, Fironi Lucaci, George Armaș, Miele George Onu, Betea Ioan, Betea Mege, Witwe und ihre Sohne, Micle Todor a lui Simion, cf. *Ibidem*.

⁶⁸² Solomon Cuzman, Marcu Dobrei senior, Iosif Dobrei junior, George Margea, Marișca Mustea, George Sinas, Teodor Mustea, cf. *Ibidem*, pp. 169-170, doc. 91, pp. 503-504.

⁶⁸³ Miclea Onisor, Teodor Comea. Dănilă Comea, Teodor Șchiop, Teodor Betea, Petru Betea junior, Teodor Miele, Teodor Luca Filip, Ionuț Betea, cf. *Ibidem*, doc. 94, f. 507-508.

uniți, cărora li s-a spus că nu se vor face schimbări în religie, ci numai că vor trece de la episcopul sârb la adevăratul episcop părinte duhovnicesc, Samuil Vulcan și că numai prin această „minoră” schimbare vor beneficia de mari avantaje⁶⁸⁴.

Curentul de revenire la Ortodoxie l-a mobilizat pe episcopul Samuil Vulcan, acesta denunțând autorităților pe episcopul de la Arad și pe protopopii ortodocși pe motiv că terorizează pe cei trecuți la uniati, că de nu se vor întoarce la ortodoxie vor urma mari calamități naturale. Preoții din mai multe sate, între care și cei din Revetiș, erau denunțați că ar fi provocat deja „desbinare” între uniți. Consiliul Locumtenențial a și dat ordin în această chestiune. La 23 septembrie 1834, comitatul era obligat ca în cazul în care se vor constata asemenea demeniri să le aducă la cunoștința Consiliului locotenential. Locuitorii comunelor care vor dori să părăsească uniația și cer încuviințare pentru aceasta, până nu se va termina ancheta ce trebuia declanșată, să li se aducă la cunoștință, că revenirea nu li se încuviința. Fiecare locuitor trebuia să facă o cerere în nume personal iar comitatul avea obligația să le înainteze la rege. Intervenția episcopului Samuil Vulcan nu a rămas fără rezultat. El intervine și la comitat pentru a se interzice celor din Roșia, Revetiș și Berindia să revină la ortodoxie⁶⁸⁵.

În vremea când în scaunul de episcop al Aradului ajunge Gherasim Raț (1835-1850), credincioșii din Roșia îi trimit o jalbă pentru a fi expedită mitropolitului de la Carloviț. Ei cereau aprobare revenirii la ortodoxie. Petiția era semnată de preotul Teodor Dronca, parohul din Roșia și un număr de 71 locuitori. Din document reiese că preotul Dronca a căutat să-i împiedice a se înscrie la uniți, însă a fost amenințat, că dacă se împotrivesc, ei își vor căuta alt preot, în cele din urmă fiind nevoit să părăsească religia strămoșească. Ei cereau reprimirea la ortodoxie, satul nu mai dorea să audă de uniți. Preotul se plângea că potrivit lui i-au ars tot avutul său⁶⁸⁶. La 25 aprilie 1835, episcopul Gherasim Raț, pe lângă cererea celor din Roșia trimite și pe cele ale locuitorilor din Revetiș și Berindia⁶⁸⁷.

În primăvara aceluiaș an, are loc o acțiune generală a clerului din Episcopia Aradului care adresează o petiție regelui prin care deplâng starea jalnică prin care au trecut ei și enoriașii lor în ultima vreme datorită propagandei uniților. Jalba este semnată și de preoții Simion Tomuța din Dieci, Teodor Sărac, George Sărac și Ioan Sărac, toți din Crocra⁶⁸⁸.

Comitatului i s-a ordonat să instituie o comisie care să ancheteze cazurile prezentate de preoții din protopopiatele arădene. Comisia condusă de Atzel Janos era alcătuită din solgăbirăul Bochdanovics David, jurații comitatensi Ignacz și Kadas Ferencz și fiscalul Daniel Istvan. Din partea eparhiei arădene nu a fost desemnată nici o persoană. Termenul de anchetă era fixat pe data de 19 iunie iar lucrările ei aveau să aibă loc în comunele Neagra, Minead, Bocsig, Berindia, Revetiș și Roșia. La Berindia și Roșia ancheta s-a făcut deodată pentru amândouă satele, prilej cu care s-au aflat numai 11 suflete (6 din Berindia și 5 din Roșia) care aveau să se declare uniți fără să fi fost amăgiți de cineva. Ei recunosc însă, că uniți fiind, sunt expuși disprețului public, cu prilejul târgurilor mărfurile nu li se cumpără, ceea ce dovedește că opinia colectivă era împotriva lor. Iorga Dronca din Roșia chiar se plânge că din pricina schimbării religiei, nu numai că sunt disprețuiți de "neuniți", sunt chiar prigonți, la Sinteia nu i s-a îngăduit nici măcar să-și adate vitele. La Berindia, din cei 21 de petiționari, au fost ascultați numai Cornea Teodor și Micle Teodor. La anchetarea petițiilor din Revetiș, din cei 35 de petiționari, numai Bacoș Lica, Halja Gheorghe, Dobre Ioan, Bele On și Bacoș Mateu au fost ascultați, ei declarând că nu știu de nici o amăgire. După o asemenea anchetă, comitatul, ori nu avea încredere în anchetă, ori dorea să întârzie raportul către Consiliul Locumtenențial de la

⁶⁸⁴ *Ibidem*, doc. 106, pp. 525-526.

⁶⁸⁵ *Ibidem*, doc. 106, pp. 525-526.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, pp. 179-180.

⁶⁸⁷ *Ibidem*, p. 191.

⁶⁸⁸ *Ibidem*, doc. 128, pp. 552-556.

Buda. Astfel că numai în ședința congregației comitatense din 14 septembrie 1835 pune în discuție rezultatul anchetei. Măsurile luate fiind destul de neclare⁶⁸⁹.

Starea de spirit din satele socotite a fi unite, o descrie însuși episcopul unit Samuil Vulcan. În câteva adrese către comitat, el cere să se ia măsuri contra unor preoți ortodocși pentru că săvârșeau servicii religioase unor locuitori uniți. Cu toate acestea, după mărturia episcopului, unii uniți din părțile Sebișului erau îngropați fără a beneficia de serviciu religios, așa cum a fost cazul fiicei lui Rus Ilie din Roșia, tatăl lui Betea Teodor din Berindia, soția lui Șchiop Teodor din Berindia și fiica lui Curuț Simedrea, tot din Berindia. Episcopul cerea pedepsirea exemplară a locuitorilor din aceste parohii pentru că s-au împotrivit înmormântării cu asistență religioasă din partea preoților uniți, dar și pe preoții ortodocși care săvârșeau astfel de servicii religioase uniților. Desconsiderând acțiunile întreprinse de Samuil Vulcan, la 4 septembrie 1836, satele Revetiș, Roșia, Berindia, Sălăgeni, Minead, Chertiș și Ignești, se adresează Consiliului de Stat din Viena prin care își exprimau dorința revenirii la Ortodoxie. Pentru că lucrurile nu s-au rezolvat curând, în iunie 1838, Tol Teodor și alți 21 de locuitori din Roșia, se adresează regelui cerând să le fie repartizat un preot ortodox dintr-o parohie vecină care să le săvârșească serviciile religioase de care aveau nevoie, preotul lor fiind alungat din sat⁶⁹⁰.

Anul 1834 și cei ce au urmat, au fost ani cumplite frământări religioase, toate fiind legate de numele episcopului unit Samuil Vulcan de la Oradea. Consistoriul eparhial arădean constată că libertatea religioasă pentru românii ortodocși din acele timpuri era îngrădită. Desele intervenții la autoritățile laice neavând nici un rezultat. Au fost anii unor mari dezbinări sufletești ale românilor din părțile arădene și crișene. Numai spre sfârșitul vieții episcopului Vulcan (+ 25 decembrie 1839), au mai încetat, dar cadrul legal al revenirii la Ortodoxie a satelor dezbinat a întârziat mult timp.

Declanșarea revoluției din 1848-1849 a determinat o serie de localități să revină în întregime la sânul Bisericii Ortodoxe. Așa s-a întâmplat cu locuitorii din Revetiș și Roșia unde au fost retrocedate și bisericile bisericele. La fel s-a întâmplat și cu locuitorii din Berindia, doar că frecventau biserica din Govojdia pentru că nu exista nici un locaș de cult. Toate satele din zona Sebișului au revenit la ortodoxie iar bisericile au fost preluate de protopopul Moise Ghergariu din Nădălbesti⁶⁹¹.

Pentru aproape trei decenii, în zona Diecilor și a satelor învecinate, acțiuni de trecere la uniație nu au mai existat. În 1873, protopopul Constantin Gurban al Inelui sesizează Consistoriul eparhial arădean că în parohia Revetiș s-au iscat „mişcări pentru unire”, care „îndată după primirea scirei despre intențiunea acestu pasu alu unor locuitori de acolo am grăbitu a me prezenta în aceea comună, unde pe cinci rânduri până acum am petrecutu a uneori și câte 3-4 dile spre a mă informa despre sorgintele acelei reuțăți”. Protopopul, în urma descinderii la fața locului, constată adevăratele motive care au determinat pe unii locuitori de-a părăsi Biserica ortodoxă și a trece la cea greco-catolică. După mărturia protopopului, motivele ce i-a determinat pe unii locuitori să părăsească biserica strămoșească, sunt cele materiale, ei crezând că în acest fel vor scăpa de taxele stolare destul de ridicate iar preotul Ghenadie Dobrei, pentru încasarea lor, folosea „mijloace nepotrivite”. La acestea se mai adăuga și mărirea salariului învățătorului, cu 20 fl., cu toată opunerea reprezentanților comunali. Cel ce a provocat agitațiile pentru unire era învățătorul Florea Feieș destituit din învățământ și care, cu orice preț, dorea să-și recapete postul de la școală. El amăgea locuitorii că prin trecere la unire vor putea

⁶⁸⁹ *Ibidem*, pp. 205, 206-207.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, pp. 211, 212, 229, 230, 250.

⁶⁹¹ Traian Magoș. *Încercări de revenire la ortodoxie în părțile Aradului*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 677.

scăpa de datorii. Intervențiile protopopului Constantin Gurban reușesc să stingă atmosfera tensionată din Revetis⁶⁹².

În 1879 preotul Ghenadie Dobrei din Revetis se îmbolnăvește de ochi, fiind pus în imposibilitatea de a mai putea duce singur la îndeplinire a sarcinilor clericale din parohie. În această situație, o parte a enoriașilor cer hirotonirea pe lângă el a fiului său Lazăr Dobrei, „*cleric în cursul al II-lea*” la Institutul Teologic din Arad, sau încredințarea unui preot dintr-o parohie vecină pentru a administra parohia până la reglementarea situației. Între credincioși și Episcopie se poartă o bogată corespondență pe această temă. Episcopul Ioan Mețianu nu era de acord cu hirotonirea lui Lazăr Dobrei iar preoții din parohiile vecine nu răspundeau întotdeauna solicitărilor credincioșilor din Revetiș. În fata nerezolvării nici într-un fel a situației în care se aflau, credincioșii amenință că vor trece la biserica greco-catolică.

În cele din urmă episcopul Ioan Mețianu încredințează pe preotul Augustin Mihulin din din Govojdia cu administrarea temporară a parohiei Revetiș. În duminica din 30 noiembrie 1880, după terminarea Sfintei Liturghii, la preotul A. Mihulin se prezintă 40 de enoriași din Revetis care își exprimau dorința de a părăsi „*religiunea noastră și a trece la uniație*”. Ei motivau că parohia nu are preot iar când aveau nevoie de asistență religioasă erau „*siliți a alerga pe la preoți străini*” (n. n. din parohiile vecine), pe care și dacă îl aveau nu dispuneau de posibilitățile materiale de al susține. Ei invocau faptul că Leontin Feier, notarul cercului comunal Dieci, le-ar fi prezentat „*preliminariul cultului*” în care au fost introduse mai multe sume, 17 fl. pentru Episcopie, 15 fl. pentru catedrală, 12 fl. pentru fondul Institutului teologic-pedagogic, 20 fl. pentru „*spese neprevăzute [...] și altele mai multe care toate se urcă la suma de 500 fl.*” fără a fi consultat comitetul parohial. Un alt motiv era că biserica parohială era într-o stare de ruină, parohia neavând posibilități financiare de a o repara iar parohia avea mulți debitori, care tocmai ei „*umblă toată noaptea prin comună răscolind poporul cugetând că prin aceasta vor scăpa de acea datorie*”. Acțiunea era condusă de învățătorul Ștefan Bărbăței din Revetis care umbla prin sat cu lista înscriind pe cei ce doreau să treacă la greco-catolici. Ei erau convinși că greco-catolicii le vor edifica un nou locaș de cult și le vor susține financiar pe preot și învățător tară a le mai fixa taxe⁶⁹³.

Cel ce agita spiritele în Revetiș, învățătorul Ștefan Bărbăței, animat de situația materială pe care putea să o obțină de la greco-catolici, după întocmirea listei cu „*mai mulți poporeni*” care doreau să treacă la greco-catolici, îl înștiințează pe episcopul Ioan Mețianu de dorința lor. Episcopul era convins că toate agitațiile din parohie sunt provocate de preotul Dobrei care dorea să-și vadă fiul capelan pe lângă el, însă cum nu avea studiile clericale finalizate și nici episcopul nu dorea să-l hirotonească, credea că singura cale era aceea a amenințării cu trecerea la greco-catolici a unei părți dintre enoriași.

După mai multe anchete ale protopopului Constantin Gurban al Butenilor, lucrurile par a se limpezi⁶⁹⁴. În anul 1882, toate agitațiile din Revetiș se sting prin hirotonirea tânărului Lazăr Dobrei de către episcopul Ioan Mețianu.

⁶⁹² A. N. D. J. Arad, *Fondul Protopopiatului ortodox român Ineu*, dosar 10, f. 32 u.; A. E. O. R. Arad, *grupa III*, dosar 75/1873, doc. 605, f. 1-2.

⁶⁹³ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, f. 34.

⁶⁹⁴ *Ibidem*, f. 2.

Capitolul VIII

Cultul creștin baptist

VIII. 1. COMUNITATEA BAPTISTĂ DIN DIECI⁶⁹⁵

Cultul creștin baptist⁶⁹⁶ a apărut în Dieci în anul 1906, când, tânărul *Pavel Gh. Oprea* (nr. 156), fiu de țărani, cântăreț bisericesc, un om modest și evlavios a făcut armata la Oradea în anii 1903-1905 unde a cunoscut câțiva membrii ai comunității baptiste fiind influențat de învățăturile lor. Venit acasă, a început a propaga noua învățătură printre rude, vecini și prieteni.

După această perioadă, în anii 1909-1910, cu Pavel Gh. Oprea, intră în legătură baptistul Todor Sida din Buteni⁶⁹⁷. La sfatul și insistențele acestuia, în anul 1910 are loc botezul lui Pavel Gh. Oprea împreună cu familia sa constând din 6 persoane. Botezul a avut loc în adunarea baptistă din Bonțești⁶⁹⁸. Familia lui Pavel Gh. Oprea constituie primul nucleu al comunității baptiste de mai târziu din Dieci. De fapt, în casa familiei Oprea s-au adunat primii diecenii care vor îmbrățișa confesiunea baptistă.

La început, Pavel Gh. Oprea a avut colaborator pe Petru Bacoș din Dieci (nr. 241), și el cântăreț bisericesc, de meserie era lemnar. Lucrând la casa unui credincios baptist din Revetiș, este convins de acesta să se boteze. După botezul lui Petru Bacoș urmează cel al lui Miron Vlad (nr. 126) care, fiind sărac a lucrat ca servitor în localitatea Torac din Banat, unde, a frecventat adunarea baptistă, convertindu-se la această confesiune.

Cei trei, Pavel Gh. Oprea⁶⁹⁹, Petru Bacoș și Miron Vlad, cu familiile lor, au contribuit la dezvoltarea cultului baptist în Dieci. Au fost ajutați de membrii comunității baptiste din Revetiș și Roșia unde avea deja câțiva ani de funcționare.

Astfel, în anii 1912-1913 numărul credincioșilor a crescut la 30 de membrii. Pe lângă familiile amintite, mai amintim pe Petru Brănuț, Pui Floriță, Lupșa Grozav (nr. 58) cu membrii familiei lor. Până la începutul celui de-al doilea război mondial numărul credincioșilor a ajuns la 160. În 1965 existau 168 suflete, 42 familii curat baptiste și 8 familii mixte, în total 50 de familii.

---

⁶⁹⁵ Datele ne-au fost puse la dispoziție de fratele Ionel Pui, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

⁶⁹⁶ Ne folosim de unele însemnări ale preotului Gheorghe Cavalu păstrate în Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Dieci și de lucrarea pastorului Gheorghe Moș, *Monografia Bisericii Creștine Baptiste din Dieci*, Dieci, 8 file (o copie xerox în posesia noastră). Pentru amănunte despre comunitatea baptistă din Dieci vezi și Ioan Bogdan, *Cronica parohiei Dieci*, Dieci, 1928 (păstrată în A. P. O. R. Dieci).

⁶⁹⁷ Teodor Sida (1857-1935), "un țăran harsimatic", în 1897, pune bazele bisericii baptiste din Buteni. Pentru amănunte vezi: Ovidiu Someșan, *De la Bucin la Buteni*, Arad, 2005, pp. 140-145.

⁶⁹⁸ După alte informații, familia Oprea s-ar fi botezat la Buteni, de către un pastora baptist de etnie maghiară.

⁶⁹⁹ Moare în primul război mondial.

După 1990 biserica baptistă are un număr de 85 membri și 20 de aparținători și este formată din oameni de toate vârstele. Statistic, comunității baptiste îi aparțin următoarele categorii de vârstă: copii până la 12 ani – 6; adolescenți, 13-19 ani – 8; tineri, 20-35 ani – 14; adulți, 36-60 ani – 25; bătrâni peste 60 de ani – 28. Familiile cu cel mai mare număr de membri sânt Pui, Toc, Vesa, Lucoaie, Vlad.

Pentru început, rugăciunile se țineau în casa lui Lupșa Grozav, care, cedează o încăpere din casă unde se adunau membrii comunității. Între 1914 și 1918, serviciile religioase aveau loc în casa lui Miron Vlad. În 1918 este cumpărată o casă de lemn din satul Joia Mare, pe care o mută în Dieci și o reclădesc dându-i-se destinația de casă de rugăciune. În 1925, pe același loc este construită o altă casă de rugăciune, mai mare și mai încăpătoare (17 m lungime, 10 m lățime iar deasupra intrării avea balcon.

Inaugurarea a avut loc în Ajunul Crăciunului din anul 1926. Cu acest prilej casa de rugăciune a fost împodobită cu „verdeață, ștergare alese și stegulețe tricolor din hârtie”. Serviciul divin a constat din cântări, rugăciuni și cuvântări rostite de unii frați bapțiști participanți. La sfârșitul manifestației, casa de rugăciune a fost declarată deschisă. La acest eveniment, alături de credincioșii bapțiști au luat parte și credincioși ortodocși din Dieci⁷⁰⁰. Această clădire acasei de rugăciune este folosită și astăzi.

În 1919 s-a format un cor mixt și unul bărbătesc, având ca dirijori de Traian Galea și Pavel Pui. În anul 1928 este cumpărată și o fanfară, reînnoită în anul 1987 cu instrumente noi.

În anul 1983, la 27 februarie, comunitatea baptistă a sărbătorit 55 de ani de existență a fanfarei. Cu acest prilej au fost trimise invitații tuturor diecenilor o invitație pentru a lua parte la eveniment:

„Cu toată dragostea frățească sânteți invitat a lua parte la aniversarea a 55 de ani de existență a Fanfarei Bisericii baptiste din Dieci. Serviciile divine festive vor avea loc în data de 27 02 83 în Biserica baptistă Dieci. Cântați Domnului toți locuitorii pământului 1 Cron. 16, 23”

Dintre credincioșii bapțiști care, de-a lungul timpului au sprijinit comunitatea amintim pe frații: *Oprea Pavel*, primul credincios baptist din Dieci (1911); *Indreica Marcu*, predicator în timpul primului război mondial; *Lupșa Grozav*, pune casa la dispoziție pentru întâlniri și rugăciuni; *Fabriț* donează locul pentru construirea clădirii destinate adunării; *Oprea Ștefan* dirijor (1914); *Galea Traian* dirijor de cor bărbătesc și mixt (1919); *Bacoș Petru*, dirijor de cor (1918); *Vlad Miron*, ordinar (1927)⁷⁰¹; *Pui Pavel*, predicator (1926-1950); *Dârlea Teodor*, predicator (1924-1940); *Galea Pavel*, predicator (1926-1940); *Moise Stanca*, în 1930 a vea un an de când predica; *Miron Galea*, în 1930, avea un an de când predica; *Lucoaie Pavel*, predicator (din 1927) și dirijor (din 1935); *Vlad Aurel*, ordinar în 1952 și diacon al bisericii până în 1982; *Lucoaie Pavel* (1950-1962); *Vlad Gigel*, dirijor (1960-1970); *Jurcoi Marcu*, predicator (1946-1960); *Pui Marcu*, predicator (1946-1960)⁷⁰²; *Roz Simion*, predicator (1950-1982), diacon între 1982-1984; *Lucoaie Petru*, diacon (1984-1987); *Lucoaie Florian*, predicator (din 1990); *Oprea Traian*, prdicator (din 1980); *Mercea Avram*, predicator (din 1950); *Bârda Aurel*, predicator (din 1960); *Toc Ioan*, predicator, diacon (1987-1995); *Pui Ionel*, predicator, diacon din 1995 până în prezent.

Așa după cum am putut vedea, nu de la început au funcționat pastori cu pregătire teologică, aceștia fiind supliși de unii frați bapțiști din cadrul comunității. *Teț Gheorghe* este

⁷⁰⁰ A. P. O. R. Dieci, *Dosar 6 (1927)*, doc. 32/1927, neinventariat.

⁷⁰¹ A. P. O. R. Dieci, doc. *Tabel despre predicatorii bapțiști din comuna Dieci* (31 decembrie 1930). Miron Vlad, în 1930 avea 20 de ani de când funcționa ca predicator.

⁷⁰² A. P. O. R. Dieci, doc. *Tabel despre predicatorii bapțiști din comuna Dieci* (31 decembrie 1930). Pui Marcu, în 1930 avea deja 3 ani de când predica.

primul pastor cu Seminarul baptist absolvit și a funcționat între 1957-1965. Acestuia i-au urmat: *Mânzat Ștefan*, pastor între 1965-1968, *Borlea Ioan*, pastor între 1968-1970, *Vereș Teodor*, pastor între 1970-1975, *Negru Ioan*, pastor între 1975-1984, *Țolea Ioan*, pastor între 1984-1990, *Moș Gheorghe*, pastor între 1990-1998, *Drăgan Gheorghe*, pastor între 1998-2004 și *Conțiu Vasile*, pastor din anul 2004.

Această sumară prezentare a comunității baptiste din Dieci, o încheiem cu ceea ce pastorul Gheorghe Moș menționa în scurta sa prezentare monografică, pusă nouă la dispoziție: „Exemplul înaintașilor, faptul că nu s-au compromis, poate fi avut în vedere, când timpurile de libertate ne fac să fim mai *neveghetori* și să ne ajute să ne coborâm nivelul de viață pe care-l cere Dumnezeu de la noi”.

VIII. 2. COMUNITATEA BAPTISTĂ DIN REVETIȘ⁷⁰³

În anul 1895 se formează primul nucleu de credincioși bapțiști din satul Revetiș. Primul care s-a convertit a fost *Dobrei Nica*, pe atunci primar al Revetișului, un om bogat, cu mai multe proprietăți. Datorită prieteniei pe care o avea cu *Sida Teodor*, primar al Butenilor și prin venirea din zona Bihorului a lui *Cornea Mihai*, amândoi primarii s-au convertit la cultul baptist.

În același an se constituie comunitatea baptistă din Revetiș, în casa lui *Dobrei Nica*. Acum se mai convertesc *Dragoș Cuța*, care, mai târziu ajunge ordinar și împuternicit să împartă Cina Domnului.

În jurul anului 1900, se mută de la Zimand în Revetiș, fratele *Cicihazanu C.*, tatăl lui *Oprea Măriuca*, care donează casa sa, de pe marginea satului, actualmente casa lui *Deli* și *Alex*, care, este amenajată ca locaș de cult. Slujbele religioase se vor ține în această locație până în anul 1910. În acest an, este construită actuala clădire a casei de rugăciune, cu meșteri aduși din Ungaria.

După inaugurarea noii clădiri a casei de rugăciune, a început să se înmulțească și numărul membrilor comunității. Astfel, în deceniul 1920-1930, numărul membrilor se ridică la 150.

În anul 1905, la un deceniu de la începuturile comunității, este înființat un cor mixt, aflat sub îndrumarea lui *Berbecaru*, compozitor, autorul cărții intitulată *Harfa corului creștin*, o carte de cântări pe patru voci. Mai târziu, corul mixt a fost încredințat lui *Dragoș Pali*, care se ocupă și astăzi de instruirea și conducerea lui.

După două decenii de la înființarea corului, este înființată și o fanfară, aflată, la început, sub îndrumarea lui *Bumb Filu*, după ce a fost învățat instrumentele și dirijatul la credinciosul baptist *Oprea* din Dieci.

De-a lungul timpului, ca predicatori ai bisericii baptiste au funcționat: *Dragoș Cuta*, *Margea Mihai*, *Brănuț Sima*, *Crișan Alexandru*, *Rus Ioan*, *Dobrei Ștefan* (Foanea), *Iov Ioan* (ordinat ca diacon), *Tabuia Tenu*, *Dobrei Pavel* (Chișu), *Crișan Gheorghe*, *Balint Ioan*, *Cosma Ștefan*, *Crișan Pavel*, *Dobrei Cornel*, *Dobrei Pavel*.

Dintre pastorii cu pregătire teologică și angajați ai comunității locale menționăm: *Cociș Gheorghe* (1950-1960), *Stoian Dumitru* (1960-1989), *Moș Gheorghe* (1989-1997), *Dobrei Ștefan* (din 1997).

Pentru că în anul 2010, se împlinește centenarul construirii clădirii bisericii baptiste din Revetiș, comunitatea intenționează sărbătorirea într-un cadru festiv a acestei aniversări. Până atunci, însă, comunitatea locală urmând să execute ample lucrări de reparații, atât la exteriorul cât și în interiorul clădirii bisericii.

⁷⁰³ Datele ne-au fost puse la dispoziție de fratele Cornel Dobrei căruia îi mulțumim și pe această cale.

VIII. 3. COMUNITATEA BAPTISTĂ DIN CROCNA⁷⁰⁴

În luna august a anul 1907, au venit la Crocna primii misionari bapțiști din Bonțești: Luca Vasile și Dărau Ioan, fiind invitați în casa familiei *Bodea Solomon*. Din curiozitate au venit mai mulți vecini să vadă și să asculte Cuvântul lui Dumnezeu și cântări religioase. Celor care au luat parte le-a plăcut și i-au rugat pe cei doi veniți din Bonțești să vină și în duminica următoare.

Cei doi frați bapțiști din Bonțești au venit și în duminica următoare și astfel, au venit mereu. În luna iulie a anului 1908 un număr de 7 locuitori (*Bodea Solomon*, *Chiu Petru*, *Lung Iacob*, *Marcoi Petru*, *Negru Pavel*, *Popa Gheorghe* și *Marcoi Ștefan*) din Crocna s-au hotărât să se boteze. Au fost botezați la Bonțești de către fratele *Cornea Mihai*. În acest fel a luat ființă primul nucleu al comunității baptiste din Crocna. Nu după multă vreme s-au mai botezat alți 8 locuitori din sat: *Țaț Chirian*, *Bogdan Ioan*, *Lucoaie Gheorghe*, *Țigan Marcu*, *Lung Mara*, *Lung Emilia*, *Marcoi Macrina* și *Chiu Eva*.

Existând deja constituită comunitatea, era necesară edificarea unei case de rugăciune. Până atunci ei se adunau într-o casă închiriată. În aprilie 1910 a fost deschis șantierul de construcție iar în luna august, din același an, lucrările au fost terminate, făcându-se și inaugurarea. După aproape două decenii, în anul 1929, vechiul locaș de rugăciune este înlocuit cu altul, mult mai încăpător, care dăinuie și astăzi.

Numărul membrilor comunității, de-a lungul anilor a variat de la 7 la 70 înainte de colectivizare. Mai târziu numărul a scăzut, în medie, la 30 de membrii.

Păstorii care au slujit în comunitatea bapțiștă din Crocna au fost destul de mulți, acoperind o perioadă de un secol. Demn de menționat că, în ziua de 20 septembrie 2008, comunitatea a sărbătorit centenarul Bisericii baptiste la care au luat parte toți cei care au făcut parte din această biserică, copii și nepoții lor, precum și pastorii în viață care au slujit această biserică.

Primul pastor bapțișt care a funcționat la Crocna, a fost fratele *Olariu* din *Roșia*, iar mai târziu au slujit: *Vanci Vasile* din *Livada*, *Bâlc Ioan* tot din *Livada*, *Cristea Moise* din *Roșia*, *Vlad Aurel* din *Dieci*, *Negru Ioan* din *Crocna*. De menționat că ei au slujit bisericile baptiste din mai multe comunități, nu numai cea din Crocna.

Dintre pastorii cu pregătire teologică amintim pe: *Andraș Gheorghe* (1952-1953); *Brânzei Vasile* (1954-1956); *Țeț Gheorghe* (1957-1959); *Foșlea Ilie* (1960-1962); *Bălean Gheorghe* (1963-1965); *Mânzat Ștefan* (1965-1968); *Vereș Teodor* (1969-1972); *Negru Ioan* (1980-1985); *Țolea Ioan* (1985-1990); *Moș Gheorghe* (1990-1998); *Drăgan Gheorghe* (1998-2002); *Conțiu Vasile* (din 2003).

Ca lucrători și conducători în comunitate de-a lungul timpului, au mai funcționat: *Marcoi Petru*, *Chiu Aurel*, *Negru Pavel*, *Marcoi Ioan*, *Chiu Pavel*, *Negru Ioan* și *Țaț Ioan*, presbiter ordonat.

---

⁷⁰⁴ Datele ne-au fost puse la dispoziție de fratele Ioan Țaț, presbiter ordonat, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Capitolul IX

Învățământul

IX. 1. ISTORIA ȘCOLII DIN DIECI

IX. 1. 1. Începuturile

Până către sfârșitul secolului al XVIII-lea nu putem vorbi de un învățământ popular organizat la românii din Transilvania și Ungaria. În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în urma difuzărilor ideilor iluministe în imperiul habsburgic, împărăteasa Măria Tereza (1740-1780), dar mai ales fiul ei, împăratul Iosif al II-lea (1780-1790), adept al absolutismului luminat, au fost preocupați tot mai mult de răspândirea culturii. Înapoierea culturală a poporului pentru un doritor de lumină cum a fost Iosif al II-lea nu putea să rămână indiferent ci trebuiau căutate mijloacele necesare spre a ridica pe supușii săi din robia întunericului. Astfel, ca urmare imediată a înăbușirii răscoalei se ivește tendința salutară de a înființa școli în părțile locuite de romani și de a pregăti preoți și învățători acestora în mod mai corespunzător⁷⁰⁵.

Domnia de un deceniu a împăratului Iosif al II-lea, în istoria Ungariei și a Transilvaniei se înfățișează ca o epocă dintre cele mai interesante, în care s-a aruncat sămânța pentru o serie întreagă de reforme salutare. Pentru românii ardeleni, îndeosebi, această domnie părintească și luminată a venit ca o binecuvântare de sus⁷⁰⁶.

Iosif al II-lea pune bază pe învățământul elementar. Școala trebuie să crească, înainte de toate, buni producători și buni contribuabili, buni soldați, buni cetățeni, fără deosebire de neam sau confesiune. El dorea ca toți cetățenii din imperiu să aibe un minim de cultură și un minim de educație civică, în consecință, obligativitatea învățământului între 7 și 13 ani. Acest învățământ trebuie să fie gratuit pentru școlar și cu aparat didactic plătit în bani și în natură. Pentru Transilvania, trebuiau făcute unele adaptări la condițiile locale, la instituțiile de învățământ deja existente, care se găseau în genere pe mâini confesionale. Împăratul veni cu o variantă intitulată *Norma Regia*⁷⁰⁷, mai scăzută față de *Ratio Educationis* (1777)⁷⁰⁸ și adaptată învățământului confesional⁷⁰⁹. Ea prevedea ca pe lângă fiecare biserică să funcționeze și câte o

---

⁷⁰⁵ Ioan Lupaș, *Iosif II și școlile românești din comitatul Aradului*, în "Biserica și Școala", anul XLI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917, pp. 5-6.

⁷⁰⁶ Idem, *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, Sibiu, 1912, p. 3.

⁷⁰⁷ Este vorba de *Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transylvaniae*, lege emisă în 1781 de Iosif al II-lea și concepută în spiritul novator al iluminismului.

⁷⁰⁸ *Ratio Educationis publicae totiusque rei iiterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Tomus I, Vindobonae, MDCCXXVII. A fost elaborată la 2 august 1777 și a avut ca model planul de organizare a activităților școlare elaborat în 1774 de I. Felbiger pentru școlile din Austria, cf. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975, pp. 49-50.

⁷⁰⁹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984. pp. 236-237.

școală. Acestea s-au întemeiat și susținut cu prețul unor mari sacrificii pentru români, lipsiți în cea mai mare parte de izvorul luminii ca și de cel al bunăstării.

IX. 1. 2. Înființarea școlii din Dieci. Contractul primului învățător (1789)

Preocupat de situația școlilor românești, Curtea din Viena dă urmare propunerilor făcute în 1785 de contele Teodor Iancovici referitoare la înființarea de școli. În comitatul Arad s-a propus înființarea unui număr de 48 de școli. La 26 martie 1789, președintele cancelariei aulice ungare, contele Carol Zichy, împreună cu secretarul său, baronul Iosif Podmanitzka, supun spre aprobare împăratului contractele mai multor comune din părțile arădene, între care și Dieci, hotărâte să-și susțină școlile pe spezele lor. Contractele au fost aprobate de împăratul Iosif al II-lea în 6 mai 1789⁷¹⁰.

Școala din Dieci, înființată în anul 1789, nu a funcționat până în 1791 când, este menționat și numele învățătorului **Ioan Popovici** aflat în primul său an în învățământ⁷¹¹, el nefiind însă acceptat de locuitorii din Dieci⁷¹². Credem că neînțelegerile dintre comunitate și învățător au pornit de la salariu ce trebuia asigurat, o parte în bani, o parte în natură. În cele din urmă neînțelegerile s-au aplanat iar învățătorul Ioan Popovici și-a început activitatea școlară.

În ciuda faptului că școală din Dieci era frecventată și de elevii din Cocioba, Crocna de Sus, Dumbrăvița, Revetiș și Roșia, frecvența școlară era foarte scăzută, aceasta și din cauza condițiilor grele de deplasare. Așa se poate explica de ce în anul 1811 cursurile erau frecventate de numai 3 școlari⁷¹³. Învățătorul Ioan Popovici a funcționat la școala din Dieci până în anul 1815.

IX. 1. 3. Învățătorii și statutul lor social

În anul 1815, atât inspectorul școlar Ion Puspoki cât și protopopul Grigore Chituța al Ineului, vizitând școala din Dieci, menționează că nu funcționa din lipsă de învățător. Această situație o întâlnim și în anii 1817-1819. Abia în anul școlar 1820-1821, cursurile școlare se redeschid sub conducerea învățătorului **Ioan Galea** (1820-1825)⁷¹⁴ și avea un salariu de 132 (60 florini și 72 bunuri în natură). În anul școlar următor, 1821-1822, școala era frecventată de un număr de 12 elevi din totalul de 76 (57 băieți și 19 fete), copii recenzați de școală⁷¹⁵. În anul școlar 1823-1824 frecventau cursurile doar 13 elevi (I- 6, 11-4, III-3)⁷¹⁶.

Învățământul se desfășura în cadrul a 25 de ore pe săptămână, repartizate pe obiecte după cum urmează: *Catehismul* (2 ore), *Cunoașterea literelor* (4 ore), *Silabisirea* (3 ore), *Citirea* (4 ore), *Aritmetica* (4 ore), *Istoria sfântă* (3 ore), *Exerciții de scriere* (3 ore), *Citirea* (4 ore) și *Cântul ritual* (2 ore)⁷¹⁷.

⁷¹⁰ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 166; I. Lupaș, *Iosif II și școlile românești din județul Aradului*, în vol. "Studii, conferințe și comunicări istorice", I, București, 1928; Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, pp. 26-27.

⁷¹¹ *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, (Prefață P. S. Episcop dr. Timotei, Studiu introductiv, note și comentarii de prof. dr. Vasile Popeangă), Arad, 1986, doc. 6. p. 48.

⁷¹² V. Popeangă, *op. cit.*, p. 128.

⁷¹³ *Ibidem*, p. 83, 128.

⁷¹⁴ Ioan Galea s-a născut la Dieci în 14 noiembrie 1800 așa după cum reiese dintr-o însemnare făcută pe filele unui *Catavasier* (1761). În anul școlar 1840-1841 este menționat între absolvenții Preparandiei din Arad, cf. T. Botiș, *op. cit.*, p. 435.

⁷¹⁵ V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 83, 96, 128.

⁷¹⁶ Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979, p. 34.

⁷¹⁷ *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918)*, p. 13.

Vizitând școala din Dieci, inspectorul Ion Püspöki aduce elogii învățătorului Ioan Galea pentru pregătirea sa metodică și mai ales stăruința manifestată în activitatea școlară. Anul școlar 1824-1825 este ultimul când Ioan Galea a mai funcționat la această școală. Nu știm unde s-a transferat.

Odată cu anul școlar 1825-1826 își începe activitatea învățătorul **Iov Lucea** (1825-1833), iar cursurile erau frecventate de un număr de 35 (I-22, II-7, III-6) elevi din care diligent numai 25 iar neglijent 10⁷¹⁸.

Din anul școlar 1833-1834 își începe activitatea învățătorul **Teodor Micula** (1833-1842). În anul școlar 1834-1835 cursurile erau frecventate de un număr de 14 elevi (I-5, II-3, III-6) din care 8 diligent și 6 neglijent⁷¹⁹.

În această perioadă procesul de învățământ se desfășura în 25 de ore pe săptămână, ziua de joi era destinată recreației. Obiectele predate erau: *Cunoașterea literelor și Silabisirea română și maghiară* (3 ore), *Citirea bilingvă* (5 1/2 ore), *Regulile silabisirii și citirii* (1 oră), *Exerciții de scriere* (2 ore), *Aritmetică* (4 ore), *Rugăciunile* (2 ore), *Catehismul* (3 ore), *Evanghelia* (1 oră), *Istoria biblică* (1/2 ore), *Controlul comportării* (1/2 ore), *Cântul ritual* (1 1/2 ore) și *Regulile școlare* (1 oră)⁷²⁰.

După absolvirea cursurilor Preparandiei din Arad, fostul învățător din perioada 1820-1825, **Ioan Galea** (1842-1847), și-a reînceput activitatea didactică la școala din Dieci, unde funcționează până în anul 1847 când se transferă la școala din Crocna.

În anul școlar 1842-1843 școala era frecventată de un număr de 16 elevi (I-4, II-6, III-6), în anul 1843-1844 avea un efectiv de 20 de elevi iar în anul școlar următor, 1844-1845, din cei 87 copii recenzați de școală numai 32 frecventau cursurile⁷²¹.

Din toamna anului 1847 își începe activitatea un alt fiul al satului Dieci, învățătorul **Petru Galea** (1847-1849), care pe lângă faptul că era dascăl eminent, era și un bun confecționar de subii și se zice că „*le cosea cu frumoase desene*”. Din toamna anului 1849, învățătorul Petru Galea se transferă la Feniș fiind hirotonit preot pentru biserica din sat. Moare la Feniș în anul 1867.

Pentru anul școlar următor, 1849-1850, este numit învățătorul **Teodor Mladin** (1849-1850) din Socodor, absolvent al Preparandiei din Arad (1846)⁷²². După terminarea anului școlar se transferă la altă școală.

În anii școlari 1850-1851 și 1851-1852 a funcționat învățătorul **David Țica** (1850-1852) originar din satul Hășmaș. Nu cunoaștem unde s-a transferat de la școala din Dieci. În anul școlar următor, cursurile frecventate de un număr de 32 elevi erau conduse de învățătorul **Simion Micula** (1852-1853) originar din localitatea Sinteia⁷²³.

Între anii 1853-1861 au funcționat următorii învățători: **Ignăție Stoia** (1853-1854) originar din Cuied, **Antonie Șerb** (1854-1856) originar din Holdmizeș (azi Pescari)⁷²⁴, **Ioan Oachiș** (1857-1860) originar din Beliu și fiul sau fratele acestuia, **Iosif Oachiș** (1860-1861).

În vara anului 1861, **Teodor Bodea** (1861-1864), născut la Crocna și absolvent al Preparandiei din Arad este numit învățător la școala din Dieci. Aici funcționează până în primăvara anului 1864 când, urmează cursurile Institutului Teologic din Arad, iar după

⁷¹⁸ Idem, *Rețeaua școlară a districtului Oradea în anul 1825-1826*, în "Ziridava". XIII, 1981, p. 251.

⁷¹⁹ Idem, *Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe române din Banat și Crișana în anul 1834-1835*, în "Ziridava", XV-XVI, 1987, p. 299.

⁷²⁰ *Ibidem*, p. 302.

⁷²¹ Idem, *Școală românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 55.

⁷²² T. Botiș, *op. cit.*, p. 439.

⁷²³ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 96.

⁷²⁴ Învățătorul Antonie Șerb se transferă la școala din Berindia așa după cum reiese dintr-o însemnare făcută pe filele unui exemplar al *Noului Testament* de la Bălgrad tipărit în 1648, cf. Marin Mălinaș *Circulația tipăriturilor de la Alba lulia în satele din Bihor*, în "Îndrumătorul pastoral", Alba lulia, I, 1977, p. 148.

absolvire a fost hirotonit preot capelan pentru parohia Dieci. Din 1871 se transferă paroh în Crocna⁷²⁵.

Din anul școlar 1864-1865 îl întâlnim pe învățătorul **Petru Rău** (1864-1877), un alt fiu al satului. Este absolvent al Preparandiei din Arad (1858-1859)⁷²⁶ însă nu cunoaștem la ce școală a funcționat până în anul 1864.

În anul școlar 1864-1865, din totalul de 123 (65 băieți și 58 fete) copii recenzați de școală, numai 58 (34 băieți și 16 fete) copii frecventau cursurile⁷²⁷, iar în 1869-1870, frecventau cursurile un număr de 60 copii⁷²⁸. În 1873-1874, numărul copiilor de vârstă școlară (6-12 ani), era de 153 (72 băieți și 81 fete) dintre care numai 38 (33 băieți și 5 fete) frecventau cursurile. Baza materială era slabă, nu avea un fond școlar, nici grădină de pomi și nici material didactic. Învățătorul P. Rău, primea un salariu anual de 180 florini și bunuri în natură în valoare de 291 florini. Directorul școlar local esta preotul paroh Andrei Tipei⁷²⁹.

Despre adevăratele școli ortodoxe-române primare putem să vorbim, propriu-zis numai din anul 1868, după înfăptuirea *Statutului șagunian*. Autonomia Bisericii ortodoxe române, asigurată prin articolul 1 din *Statutul șagunian*, („își reglementează, administrează și conduce independent afacerile sale bisericești, școlare și fundaționale”⁷³⁰), a avut darul binefăcător că Biserica a putut să înființeze școli și acolo unde nu existau, școli primare cu clădire proprie, cu sală de învățământ, cu locuință pentru învățători în toate localitățile, să se stabilească o salarizare corespunzătoare pentru personalul didactic, toate din contribuția credincioșilor. „De la aceste împrejurări atârnă înflorirea școlilor și a culturii noastre naționale de care creștinii au lipsă foarte mare”, cum se precizează în menționatul document.

Începând cu această perioadă învățătorii școlilor erau aleși și susținuți de locuitori, însă el trebuia, de aici înainte, să fie și cântăreț al bisericii, și aceste două calități, de învățător și cantor, s-au contopit în așa fel, că învățător ortodox român nu ne putem închipui, fără ca acela să fi fost și cantor. Nici învățătorul cel mai luminat, n-a putut fi ales dacă nu a fost și un excelent cantor și examenul dexterității lui în cânt și tipic l-a depus fiecare candidat, când s-a prezentat conform concursului, în sfânta biserică din comună unde a concurs pentru a-și dovedi această aptitudine.

După trecerea școlilor în patrimoniul Bisericii, în baza dispozițiilor *Statutului organic*, autoritățile statului au șters retribuițiile învățătorilor din bugetele comunelor politice, iar poporul nu putea fi înduplecat peste tot să plătească retribuițiile deopotrivă și în aceeași măsură și cu taxele preoțești.

După plecarea învățătorului Petru Rău, începând cu anul școlar 1877-1878, își începe activitatea învățătorul **Ignatie Bugariu** (1877-1887), originar din Govoșdia și absolvent al Preparandiei din Arad (1870-1871)⁷³¹. După absolvirea cursurilor preparandiale este numit la școala din Birchiș unde funcționează până la transferul în Dieci⁷³².

În 1879, din inițiativa preotului George Lupșa se constituie un cor bisericesc încredințat spre instruire și dirijare învățătorului Ignatie Bugariu⁷³³. Dacă la început între preot și învățător exista o bună înțelegere, în 1883, preotul G. Lupșa nu mai era mulțumit de activitatea lui Ignatie Bugariu. Chiar dacă preotul, în calitatea sa de director școlar acuza că învățătorul nu era destul

⁷²⁵ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 15, f. 100.

⁷²⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 453.

⁷²⁷ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 106.

⁷²⁸ Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 220.

⁷²⁹ *Ibidem*, p. 110.

⁷³⁰ *Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania cu un Supliment*, Sibiu, 1881, p. 7.

⁷³¹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 464.

⁷³² V. Popeangă, *op. cit.*, p. 181.

⁷³³ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 17, f. 349.

de priceput a instrui ansamblul coral și se face vinovat „*de toate cauzele regresării învățământului*”⁷³⁴. Motivul real era altul, problema salariului lui Ignatie Bugariu. După 1870, în multe comune s-au iscat conflicte între preoți și învățători ca urmare a obligativității plății lor de către enoriași care nu întotdeauna putea suporta sumele necesare. Conflictul din Dieci se acutizează încât învățătorul este nevoit să se transfere la altă școală.

Din anul școlar 1887-1888, își începe activitatea învățătorul **Vasile Suci** (1887-1895), originar din Rădești și absolvent al Preparandiei din Arad (1886-1887)⁷³⁵. Încă de la început se confruntă cu slaba frecvență școlară, fapt sesizat și de inspectorii școlari cerând directorului școlar din sat, preotului George Lupșa, să arate cauzele. În raportul său din 1887, menționează că principala cauză este indiferența autorităților politice locale față de școală⁷³⁶.

Om cu o bună pregătire pedagogică, V. Suci, încă de la început reușește să se impună, datorită lui, crescând și frecvența școlară. S-a impus în fața colegilor din jur ca fiind un om bine pregătit. Cu prilejul celei de-a IV-a *Adunări generale a învățătorilor*, ținută în 1894, învățătorul Vasile Suci, în cuvântul său, a reliefat resursele educative ale exemplului de conduită morală pe care mama îl are și îl poate oferi în fața copiilor săi, reținând din istoria noastră națională dragostea față de glia strămoșească a mamei lui Ștefan cel Mare care l-a îndemnat pe fiul ei să se ducă la oaste și să se sacrifice pentru țară, atunci când era în pericol⁷³⁷. Pentru el, cooperarea școlii cu familia se impunea ca o modalitate eficientă de educație morală și îmbunătățire a frecvenței școlare.

După plecarea învățătorului Vasile Suci, din anul școlar 1895-1896, își începe activitatea învățătorul **Petru Sevcicu** (1895-1899), originar din Șiria unde s-a născut în anul 1878⁷³⁸. În anul 1894 a absolvit cursurile Preparandiei din Arad⁷³⁹, dar nu cunoaștem unde a funcționat primul an în învățământ. Nu funcționează mult la școala Dieci, pentru că în 1899, „*si-a dat abdicerea nefiind calificat din limba maghiară*”⁷⁴⁰. De la Dieci a plecat la școala din Dubești (Banat). Învățătorul Petru Sevcicu este bunicul dinspre tată al P. S. dr. Timotei Sevcicu, episcopul Aradului și Hunedoarei.

După plecarea învățătorului Petru Sevcicu, între 1899-1903 funcționează învățătorii: **Traian Vesa** (1899-1900)⁷⁴¹, **Octavian Feier** (1900-1901)⁷⁴² și **Gheorghe Rufu** (1901-1903).

Gheorghe Rufu s-a născut în 6 februarie 1882 în localitatea Brădet (Bihor), din părinții Lupa și Ana Rufu. În anul școlar 1899-1900 a absolvit cursurile Preparandiei din Arad⁷⁴³. La școala din Dieci a funcționat doar doi ani, pentru că la 26 septembrie 1902, cere transferul pentru școala din satul Bata de pe valea Mureșului. Preotul George Lupșa i-a eliberat un „*Cerificat oficios*” în care îl caracteriza ca un om cu purtare morală exemplară și un învățător care a „*dezvoltat diligentă și progres deplin mulțumitor în școală cu elevii întru propunerea materialului de învățământ prescriș, tot așa în biserică și afară în viața socială*”⁷⁴⁴.

⁷³⁴ *Ibidem*, f. 293-293 v, 287.

⁷³⁵ T. Botiș, *op. cit.*, 475.

⁷³⁶ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 149.

⁷³⁷ Vasile Suci, *Educația familială în raport cu școala populară*, în “Protocolul Adunării Generale a IV-a”, Arad, 1894, p. 23.

⁷³⁸ La 12/25 noiembrie 1900, se căsătorește cu Maria Feier (n. la Dieci în 1879). fiica notarului Leontin Feier din Dieci. Nașii au fost Constantina și Ioan Caracioni, notar cercual în Iosășel, iar cununia religioasă a fost oficiată de preotul George Lupșa.

⁷³⁹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 479.

⁷⁴⁰ A. P. O. R. Dieci, I. Bogdan, *op. cit.*, f.26.

⁷⁴¹ Era din Zeldiș și a absolvit Preparandia din Arad (1868-1869), cf. T. Botiș, *op. cit.*, p. 463.

⁷⁴² Era din Pleșcuța și a absolvit Preparandia din Arad (1899-1900) (cf. *Ibidem*, p. 484). În 12 septembrie 1901 își cere transferul pentru “*stațiunea învățătoarească*” din Bata, cf. A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Lipova*, dosar 5, f. 4.

⁷⁴³ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Lipova*, dosar 6. f. 195-195v.

⁷⁴⁴ *Ibidem*, f. 189.

Între timp, ajunge învățător la școala din satul Zărand de unde este încorporat și trimis pe front în primul război mondial. Moare pe front, pe câmpia Campo din Osappo, între Tagliamento și Piave, la podul de pe canalul di Ledra, într-o zi de octombrie a anului 1917. A fost adus în satul San-Stefano di Buia și înmormântat în cimitirul civil din localitate în ziua de 29 octombrie 1917⁷⁴⁵.

Din 1903 își începe activitatea vrednicul învățător **Gheorghe Precupaș** (1903-1919), născut în orașul Nădlac și este absolvent al Preparandiei din Arad (1902-1903).⁷⁴⁶ A desfășurat o bogate activitate atât pe tărâm școlar cât și cultural.

Din inițiativa sa a fost înființată Societatea „Școala tinerimii”, eveniment ce nu a scăpat din vedere revistei oficiale a episcopiei, „Biserica și Școala”, care în nr. 16 din 1916 publica articolul intitulat, *O veste bună*.

„O veste bună Din comuna Dieci, tractul Buteniului, ni-se împărtășește îmbucurătoarea știre, că tinerimea de acolo feciori si fete de țărani s-au organizat într-o societate culturală cu numirea Școală Tinerimei. Societatea s-a înființat cu 42 membrii bărbați si 12 membrii femei. Și e nădejde, ca în cel mai apropiat viitor Școala Tinerimei din Dieci va atrage la sine pe tot natul ce va dori să se încălzească de razele luminei ce străbate si în asa locsoare mai modeste si mai ascunse.

Societatea stă sub conducerea harnicului învățător G. Precupaș de la care publicăm o amabilă scrisoare la alt loc al acestui număr.

Societatea are un anumit program de muncă, din care fixăm formarea unui cor bisericesc si instruirea tineretului în cântări bisericești si naționale. Luminarea poporului și conducerea lui la viata morală-religioasă și la trezire și diligentă.”

Învățătorul Gheorghe Precupaș a reînființat corul destrămat în 1883, el fiind conștient că ansamblurile corale din sate, erau factori de cultură și educație națională prin difuzarea în mase a valorilor culturale și naționale. Prin înființarea *Societății*, a căutat să instruiască tineretul în cântări si dezvoltarea gustului pentru lectură.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, apărarea școlii confesionale din comitatul Aradului, devine o viguroasă acțiune românească, deoarece s-a constat în mai multe localități se întâmpină greutăți în susținerea școlilor, amenințate de politica de deznaționalizare promovată de cercurile guvernamentale. În consecință, Sinodul eparhial arădean decide ca din anul 1900 să se constituie fonduri de bucate din care să se întrețină școlile românești⁷⁴⁷. *Fondul de bucate* din Dieci dispunea de însemnate cantități de produse agricole și pentru organizarea acestora se cerea inițiativă, înțelegere și mare corectitudine în mânuirea lui⁷⁴⁸.

Încercările care s-au abătut asupra învățământului confesional românesc din Ungaria si Transilvania prin legea XXVII din 1907, cunoscută sub denumirea de *Legea Apponyi*, care a condiționat funcționarea pe mai de parte a școlilor confesionale de posibilitățile materiale și salarizarea învățătorilor în condițiile școlilor de stat maghiare, școala confesională ortodoxă din Dieci le-a trecut cu demnitate. Datorită preotului George Lupșa și învățătorului Gheorghe Precupaș, Sinodul parohial a hotărât susținerea și pe mai departe a școlii confesionale.

Învățătorul Gheorghe Precupaș, alături de preotul George Lupșa, a desfășurat o bogată activitate și în ce privește îmbunătățirea viații religios-morale a locuitorilor. La școala din Dieci a activat până în anul 1919 când se transferă la școală din Pecica.

După transferul lui Gh. Precupaș, pentru un singur an școlar, 1919-1920, funcționează **Teodor Roz-Pâncotan**, un țaran din Dieci, după care își începe activitatea învățătorul **Teodor Laza** (1920-1926). S-a născut la Șiria în 1879 și a absolvit cursurile Preparandiei din Arad

⁷⁴⁵ Cornel Leucuța, *La mormântul unui dascăl*, în “Biserica și Școala”, anul XLII, nr. 24, 10/23 iunie 1918, p. 2.

⁷⁴⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 487.

⁷⁴⁷ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 17.

⁷⁴⁸ *Ibidem*.

(1903-1904)⁷⁴⁹, după care a funcționat la școala din Prunișor. Din anul 1913 se transferă la școala din Păiușeni⁷⁵⁰.

A participat pe frontul din est în primul război mondial, căzând prizonier la ruși, după care a intrat în Corpul voluntarilor ardeleni-bănățeni, care au cerut guvernului român de la București integrarea în armata română pentru a lupta contra Austro-Ungariei⁷⁵¹.

După înfăptuirea Unirii, școlile confesionale se transformă în școli primare de stat, pe baza *Legii învățământului normal-primar* din anul 1924, având durata studiilor de 7 ani. În perioada cât a funcționat învățătorul Teodor Laza, învățământul din Dieci a cunoscut un real progres, dovadă că mulți tineri au urmat și alte școli, în special, cursurile școlilor normale (Gheorghe Lupșa, Marcu Lupșa, Ioan Pui, Nicolae Oprea, Ignatie Bârda, Floare Galea).

În anul 1924 s-a înființat un al doilea post de învățător, el fiind ocupat de **Alexandru Tișulescu**, originar din Oltenia. După numai un an școlar părăsește școala din Dieci, iar în anul școlar 1925-1926, funcționează **Alexandru Gârda**, venit tot din Oltenia.

Începând din toamna anului 1926, sunt numiți învățătorii **Alexandru** și **Ana Găldău** (1926-1938)⁷⁵². După un deceniu este înființat și al treilea post, ocupat pentru o scurtă perioadă de învățătorul **Constantin Lungu**, căruia îi urmează învățătoarea **Elisabeta Pagubă**, soția notarului.

De la 1 ianuarie 1934 și până la sfârșitul anului școlar în curs, în postul al treilea este numit învățătorul **Marcu Lupșa**, un alt fiu al satului Dieci. El a condus clasele I și a IV-a, având un efectiv total de 56 elevi înscriși dintre care numai 37 frecventau cursurile regulate. În același an, în baza Deciziei nr. 139317/1934 a Ministerului Instrucțiunii Publice, începând cu data de 15 septembrie 1934, Marcu Lupșa este numit ca învățător titular la școala primară din Ignești.

În locul învățătorului Alexandru Găldău, care în 1938 se pensionează, din 10 octombrie 1938, își începe activitatea învățătorul **Marin Stoian**, care până atunci a funcționat la școala din Mădrigești. La 1 ianuarie 1939 se pensionează și Ana Găldău, locul ei fiind ocupat de învățătorul **Vasile Anoca**, doar până la sfârșitul anului școlar 1938-1939.

În baza Deciziei nr. 106570/1939 a Ministerului Educației Naționale, începând cu data de 1 septembrie 1939, la școala din Dieci este transferat învățătorul **Marcu Lupșa** și ocupă postul lui Vasile Anoca. În anul școlar 1939-1940, cele trei posturi erau ocupate de învățătorii Marin Stoian (director), Maria Stoian și Marcu Lupșa. Pentru că în acest an școlar învățătorul Stoian este mobilizat pe front, Marcu Lupșa conducea clasele a IV-a, a V-a, a VI-a și a VII-a, iar Maria Stoian clasele I-a, a II-a și a III-a.

De la 1 octombrie 1941, în postul patru bugetar este numită învățătoarea **Persida Lupșa**⁷⁵³ transferată de la școala din Bârsa.

⁷⁴⁹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 488. În noiembrie 1908 se căsătorește la Comlăuș cu Mărioara Olar, născută în 1885 la Zărând. Au avut o fiică, Florica, născută în 1914 la Păiușeni. cf. A. P. O. R. Dieci, *Conscrierea populației an 1925*, f. 50.

⁷⁵⁰ Pentru mai multe amănunte vezi: Vasile Brăiloiu, *Monografia satului Prunișor județul Arad*, Arad, 2008, pp. 186-187.

⁷⁵¹ Vasile Popeangă, Ion B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)*, Arad, 1991, p. 56.

⁷⁵² Alexandru Găldău s-a născut la Ponorel-Arieș în 1 octombrie 1882, iar Ana Găldău (n. Șerb), s-a năcut la Bonțești în 23 aprilie 1884. Au avut 6 copii: Octavian (n. 13 aprilie 1911 la Ponorel), Mircea (n. 25 mai 1913 la Ponorel), Horațiu (n. 1 aprilie 1916 la Poporel), Olimpia (n. 19 aprilie 1918 la Ponorel), Felicia (n. 29 martie 1922 la Tauț) și Eugenia (n. 12 octombrie 1924 la Tauț), cf. A. P. O. R. Arad, *Conscrierea populației an 1925*, f. 50.

⁷⁵³ Persida Lupșa (n. Rașca) s-a născut la Buteni în 8 iulie 1912 din părinții Teodor și Lena Rașca (n. Vulcan), dar la vârsta de numai 8 ani rămâne orfană. Între 1920-1922 urmează primele două clase la Școala primară din Buteni iar între 1923-1928 cursurile Scolii primare de stat a orfelinatului "General Dragalina" din Giroc. Din 1928 și până în 1936 urmează Școala Normală de învățătoare din Lugoj obținând diploma de maturitate în iunie 1938. În 9 noiembrie 1938. este numită învățătoare suplinitoare la Școala primară din Cuied, unde a funcționat până la 31 august 1940. Între 26 noiembrie 1940-31 august 1941, funcționează la școala din Bârsa, iar cu data de 1 septembrie 1941 se transferă la școala din Dieci unde funcționează până la pensionare.

În primăvara anului 1942, în postul al III-lea este numită învățătoarea **Sabina Mergheșiu**, refugiată din Ardealul de Nord și titulară la școala din comuna Uileacul Șimleului (jud. Sălaj) și conducea clasele a I-a, a II-a și a III-a. Persida Lupșa conducea clasele a IV-a și a VI-a. Clasa a IV-a avea un efectiv de 21 (12 băieți și 9 fete) înscriși, din care numai 12 (6 băieți și 6 fete), iar în clasa a VI-a din totalul de 16 (9 băieți și 7 fete) înscriși, frecventau doar 5 (4 băieți și una fată) elevi cursurile, adică o frecvență de 49 %. Frecvența redusă se datora faptului că elevii erau folosiți de părinți la munca câmpului.

În anul 1943 învățătorul Marcu Lupșa este mobilizat, cursurile fiind conduse numai de învățătorii Marin Stoian, Persida Lupșa și Maria Stoian. Revenind de la mobilizare, învățătorul Marcu Lupșa a funcționat la Școala din Dieci până la pensionare. Între 1950-1968 a îndeplinit și funcția de director al școlii.

Un alt învățător ce a funcționat la școala din Dieci după cel de-al doilea război mondial, a fost **Ignatie Bârda**, absolvent al Școlii Normale din Arad, la început a fost învățător în Aciuta de unde s-a transferat la Dieci unde a stat până la pensionare⁷⁵⁴.

Începând din anul școlar 1961-1962 durata învățământului general, obligatoriu este extinsă de la VII la VIII clase. Prima serie de absolvenți cu 8 ani de școală înregistrându-se în anul școlar 1964-1965.

***

Pentru reprezentanții școlii și pentru întreaga comunitate a localității constituie o mândrie faptul că unii dintre fiii satului s-au reîntors ca dascăli la școală din sat. Amintim pe: **Moțoc-Cev Maria** (fost director), **Dârlea Ioan** (fost director), **Gheorghe Lupșa** (profesor), **Dobrei Marcu** (profesor), **Dănuț Pavel** (profesor), **Dănuț Petru** (profesor), **Ionuț Olar** (profesor), **Burtă Letiția** (învățătoare)⁷⁵⁵, **Pop Aurica** (educatoare)⁷⁵⁶, **Mateș Florica** (învățătoare), **Toader Adorian** (învățător la școală din Crocna), **Ionela Bedelean** (n. Ardelean, învățătoare la Crocna) toți absolvenți ai școlii din Dieci.

Mulți dintre absolvenții școlii din Dieci au urmat diferite școli profesionale, licee teoretice, pedagogice sau industriale, școli postliceale sau diferite facultăți. În timpul pe care l-am avut la dispoziție pentru redactarea cărții, ne-a fost imposibil a face o statistică exactă a acestor absolvenți. Doar pentru absolvenții de facultăți am putut efectua următoarea situație, după profile: Arte plastice 1; - Teologie 9; - Filologie 5; - Construcții 4; - Mecanică 4; - Matematică 4; - Fizică 2; - Medicină 3; - Economice 4; - Drept 2; - Industrie ușoară 1; - Agricol 5; - Sport 5.

De-a lungul anilor, la școala din Dieci, alături de cadrele didactice originare din Dieci, au mai funcționat mulți profesori, unii suplinitori, alții titulari. Dintre ei amintim pe: **Nedelcu Dumitru**, **Lazea Benjamin**, **Sur Lenuța**, **Cătană Ielina**, **Junc Viorica**, **Floriță Miculescu**, **Dașcău Mărioara**, **Palcu Voichița**. Dintre cei amintiți, doar Junc Viorica și Miculescu Floriță și-au început activitatea didactică la școala din Dieci și tot aici și-au încheiat-o.

Astăzi, în anul școlar trecut, 1008-2009, au funcționat următoarele cadre didactice: **Ghibu Elena Maria** (prof. Matematică) – director; **Lupei Octavian** (prof. Educație fizică); **Buboi Florin** (prof. Istorie); **Lazăr Romanița** (prof. Limba română); **Tașu Mirela** (prof. Desen); **Dănuț Pavel** (prof. Fizică); **Stein Adrian** (prof. Educație tehnologică); **Andor Olguța** (prof. Limba engleză); **Slev Ioan** (prof. Religie); **Șodinca Mariana Gianina** (prof. Biologie); **Dănuț Viorica** (institutor); **Mateș Florica** (institutor); **Pop Aurica** (educatoare).

⁷⁵⁴ S-a născut la Dieci în anul 1910 în familia lui Traian și Stana Bârda (n. Jurcău).

⁷⁵⁵ Născută Lucoaie.

⁷⁵⁶ Născută Dârlea.

IX. 1. 4. Baza materială a școlii

Contractele școlare stabileau obligațiile proprietății domnești (domnul de pământ) și comune pentru construirea edificiilor școlare. Pentru unui local de școală, care în afara locuinței învățătorului, trebuia să dispună și de o sală de învățământ, spațioasă și luminoasă, domni de pământ trebuiau să asigure o anumită cantitate de lemne pentru iarnă, stipulate toate în contract. Se mai prevedea că domnul de pământ să acorde învățătorului anumite venituri suplimentare, care să-l stimuleze în activitatea sa⁷⁵⁷.

Instrucțiunile elaborate de Consiliul Locumtenențial în 27 noiembrie 1795, aduc precizări și în privința construirii noilor clădiri școlare, care reveneau, în genere, comunităților locale. Dacă însă comunitatea nu poate înălța cu oamni săi edificiul școlar, acest fapt fiind cercetat de către autoritățile comitatense, domnul de pământ va procura materialul și va suporta cheltuielile necesare construirii noii școli. Transportul materialelor și lucrările de construcție trebuia asigurat de către comunitatea locală⁷⁵⁸.

Autoritățile comitatului însă, au manifestat dezinteres față de clădirile școlare, motiv pentru care, în multe sate cursurile trebuiau să fie ținute în localuri închiriate. La Dieci, din lipsa unui edificiu școlar, cursurile s-au ținut într-o clădire închiriată. Durata perioadei de școlarizare era de 6 ani, fiind cuprinsă între 6-12 ani, iar îndrumarea școlară se făcea de către preotul paroh din comună⁷⁵⁹.

Din inițiativa învățătorului Ioan Galea, în anul 1822, se începe construirea unui edificiu pentru școală, dar, din cauza sărăciei nu se puteau aduna fondurile necesare⁷⁶⁰, motiv pentru care terminarea lui se prelungește până în anul 1835⁷⁶¹.

Data în folosință în anul 1835, după 14 ani, clădirea școlii necesita reparații, pentru că era „spartă toată pe acoperiș”, așa după cum menționa învățătorul Petru Galea într-un raport al său din 26 august 1849⁷⁶².

Baza materială a școlii din Dieci era slăbită, nu avea fond școlar, nici grădină de pomi și nici material didactic. Învățătorul Petru Rău primea un salariu anual de 180 florini și bunuri în natură în valoare de 291 florini. În aceste împrejurări, se instituie un fond pentru susținerea școlii. În 1876 veniturile erau stabilite a se realiza din sumele votate de comitetul parohial, amenzile plătite de părinții care nu trimiteau copiii la școală, contribuții benevole, venituri realizate din grădinile școlare, taxe de cult pe care le plăteau sătenii⁷⁶³.

În ce privește starea clădirii școlii, menționăm că, încă din 1875, era într-o stare avansată de degradare, necesitând reparații capitale⁷⁶⁴. Drept urmare, în 1879, se instituie un fond pentru edificarea unui nou local pentru școală, cea veche fiind reparată. Lucrările la noul edificiu școlar vor începe însă după mai mulți ani.

La stăruința preotului George Lupșa, a învățătorului Vasile Suci, a primarului Nicolae Bârda și a notarului Leontin Feier, în anul 1888, a fost deschis șantierul de construcție al noului local al școlii. A fost construită din piatră și cărămida și era prevăzută cu o sală mare de învățământ și locuință spațioasă pentru învățător, compusă din două camere, o bucătărie și o cămară⁷⁶⁵. Lucrările au durat doi ani, la 15/27 august 1890 a fost sfințită de preotul George Lupșa în prezența unui număr mare de enoriași.

⁷⁵⁷ V. Popeangă *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, p. 29.

⁷⁵⁸ *Ibidem*, p. 41.

⁷⁵⁹ *Ibidem*, pp. 29, 32, 33, 34.

⁷⁶⁰ *Ibidem*, p. 128

⁷⁶¹ Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 110.

⁷⁶² Vasile Popeangă, Eduard I. Găvănescu, Victor Țărcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 68.

⁷⁶³ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 45.

⁷⁶⁴ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 144.

⁷⁶⁵ Clădirea poate fi văzută și astăzi în centru satului, nu departe de biserică.

Într-o cutie confecționată din piatră „*de mâna mea proprie*”, după cum menționează preotul George Lupșa, a fost introdusă în ea o „*Scrisoare memorabilă către viitorimea crescândă din Dieci de la anul edificării școlii 1890*”. Cutia a fost zidită în fundamentul școlii „*anume în ungherul alor doi păreți spre mâna stângă în partea de către răsărit care desparte de salonul școlii de către locuința învățătorului*”⁷⁶⁶.

Cu timpul, prin creșterea numărului copiilor de vârstă școlară, clădirea edificată în anul 1890 devine neîncăpătoare. La stăruința preotului Ioan Bogdan, a învățătorului Teodor Laza și a primarului Ioan Nan, cu concursul subprefectului județului Arad, Ioan C. Georgescu, în anul 1924 se începe șantierul la noul local al școlii, peste drum de școala confesională. Cheltuiala a fost suportată, în întregime, de Statul român iar locuitorii au contribuit numai cu zile de muncă⁷⁶⁷.

„Cei cu vite de tras au transportat materialul, ca: piatră din dâmbul de la Criș, lemnul de la pădure, nisip și apă e la Criș, cărămidă, țiglă, var, scândură, leături etc. de la gara Almaș, făcând fiecare jug câte 6-10 zile de lucru, iar oamenii fără vite de tras, au muncit cu brațele pe lângă zidari, câte 6-10 zile fiecare din comună după numărul casei.”

Clădirea școlii a fost construită după un plan și sub supravegherea Oficiului de Poduri și Șosele a județului Arad. Lucrările au fost terminate în 1925 când a și fost sfințită de preotul Ioan Bogdan.

Cursurile se țineau în două edificii diferite, unul cu o sală de învățământ și locuința directorului școlar, proprietatea Statului român, iar al doilea edificiu era închiriat de la Biserica ortodoxă, fosta școală confesională⁷⁶⁸. Sălile de clasă erau înzestrate cu mobilier și material didactic corespunzător.

Imobilul școlii confesionale, în 1962, a fost naționalizat în baza cererii cu Nr. 15540 din 8 februarie 1962 a Sfatului popular al raionului Gurahonț, în baza Procesului-verbal cu Nr. 1882 din 7 februarie 1962 a Comitetului executiv al Sfatului popular al comunei Dieci, și în baza Decretului Nr. 176/1948 de trecere a imobilelor cu destinație didactică în patrimoniul Statului român. În baza acestor dispoziții, imobilul cuprins în C. F. Nr. 112 din Dieci, Nr. top 301-302 casa cu nr. 112, curte și grădină de 800 st. p. „să abnoteze din această carte funciară și să se transcrie în C. F. Nr. 1723 nou deschisă și acolo asupra acestui imobil să se întabuleze dreptu de proprietate în favorul Statului Român și în administrația operativă a Sfatului Popular al comunei Dieci”⁷⁶⁹.

După anul 1995, clădirea școlii confesionale a reintrat în proprietatea Parohiei ortodoxe române Dieci, aceasta, numai după ce Primăria nu a mai folosit localul pentru Grădinița de copii. Văzând că necesita mari reparații, Primăria a cedat imobilul proprietarului de drept.

Clădirea fiind într-o stare avansată de degradare necesită sume mari de bani pentru reparații. Cu toate că s-a găsit un întreprinzător particular din sat care dorea să cumpere imobilul cu grădina, Consiliul și Adunarea parohială fiind de acord cu înstrăinarea imobilului, autoritățile superioare ecleziastice, nu au aprobat vânzarea. În aceste condiții, imobilul, foarte degradat, nu poate fi reparat, parohia neavând bani pentru a investi într-o clădire ruinată.

IX. 1. 5. Un *Catalog* din anul 1945 al bibliotecii școlare

Catalogul a fost descoperit de noi în arhiva școlii, în Dosar cu *Inventarul averii imobile și mobile a școlii primare mixte de stat din com. Dieci jud. Arad, pe 1940-1945. Foaie inventar, Partida Nr. 12, Subîmpărțirea Bibliotecă.*

⁷⁶⁶ A. N. D. J. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 19, 22; Cutia a fost scoasă din zid în anii 80 de credinciosul Ștefan Sărac din Dieci și a dus-o la Complexul Muzeal Arad.

⁷⁶⁷ I. Bogdan, *Cronica parohiei Dieci*, Dieci, 1928.

⁷⁶⁸ În anul 1927, șindrila de pe clădirea școlii confesionale a fost înlocuită cu țiglă.

⁷⁶⁹ A. P. O. R. Dieci, *Dosar acte proprietate*, neinventariat.

Catalogul cuprinde un număr de 162 de titluri în 165 volume. Este întocmit lacunar, nu întotdeauna este menționat numele complet al autorului, anul și locul apariției cărții. La unele am completat în nota de la subsol, autorul, anul și locul apariției. Nu toate cărțile menționate în *Catalog* le-am putut identifica. Completările din paranteză dreaptă ne aparțin.

Nr. crt.	Autorul	Titlul cărții
1.	Ioan Crisan	<i>Călăuza învățătorilor</i>
2.	E. Laslo	<i>Drepturile si datoriile învățătorilor</i>
3.	Dr. I. Matei	<i>Conferințele corpului didactic prim</i>
4.	Iuliu Vuia	<i>Instrucțiunea metodei punctelor vi</i>
5.	I. E. Bodin	<i>Manual de gimnastică</i>
6.	A. Pora	<i>Așezăminte învățătoaresti</i>
7.	Dr. Petru Barbu	<i>Religiunea în școală veche si nouă</i>
8.	***	<i>Instrucțiuni pentru îmbunătățirea învățământului</i>
9.	D. Stănescu	<i>Dogmele religiei creștine</i>
10.	Mihail Kogălniceanu	<i>Cuvânt pentru deschiderea cursului de Istorie națională, [București, 1909]⁷⁷⁰</i>
11.	Bernardin de Saint-Pierre	<i>Coliba indiană, București, 1908 [traducere de Ioan Mihălcescu]</i>
12.	Constantin Martinovici, Nicolae Istrati	<i>Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite, Cluj, 1921</i>
13-14.	***	<i>Regule ortografice (Academia Română)</i>
15.	Teodor Botiș	<i>Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ort. rom. din Arad, Arad, 1922</i>
16.	P[etru] Vancu	<i>Monografia comunei Măderat</i>
17.	Valeriu Florian	<i>Învățătorul din Meresci, Brașov, 1888</i>
18.	Edmond Abont	<i>Grecia de azi</i>
19.	Corneliu Nepos	<i>Viața marilor generali</i>
20.	Jean Racice	<i>Andromaca</i>
21-22.	Lev Tolstoi	<i>Război și pace</i>
23.	Francois Coppee	<i>Poveste tristă</i>
24.	M. Bezan	<i>Învățătura despre legile privitoare ia notarii publici</i>
25.	Brătianu	<i>Situația financiară a României</i>
26.	G. Dumitrescu-Bumbesti	<i>Cooperativa noastră de ieri și de azi</i>
27.	Nicolae Filimon	<i>Ciocoii vechi si noi⁷⁷¹</i>
28.	Eugen Constant	<i>Condicar de lume nouă</i>
29.	Eugen Constant	<i>Crater scufundat</i>
30.	Eugen Constant	<i>Socluri devastate, 1933</i>
31.	Eugen Constant	<i>Lumini la orizont</i>
32.	I. Vasiu	<i>Calea pocăinței</i>
33.	I. Ursu	<i>Ștefan cel Mare</i>
34.	Ioan Lupaș	<i>Despre începuturile neamului românesc⁷⁷²</i>

⁷⁷⁰ Cuprinde și *Bibliografia scrierilor lui Mihail Kogălniceanu* culeasă și publicată de Vasile M. Kogălniceanu, cf. *Bibliografia Românească Modernă* (în continuare: B. R. M.), vol. II, p. 378.

⁷⁷¹ Nu cunoaștem care dintre ediții.

⁷⁷² Nu cunoaștem care dintre cele trei ediții apărute: Ed. I, Sibiu, 1906; Ed. II, Sibiu, 1907; Ed. III, Sibiu, 1911. Cf. B. R. M. vol. III, pp. 130-131.

35.	Gavril Todica	<i>Vulcanismul</i>
36.	Dr. Martha Gh.	<i>Importanța igienei laptelui</i>
37.	V. Ardelean	<i>19 luni în Bulgaria</i>
38.	Victor Lazăr	<i>Legende istorice despre pământul României</i>
39.	Victor Lazăr	<i>Întâmplări din viața Romnilor Români</i>
40.	Gheorghe Ciuhandu	<i>Icoane din viața fățarnică a bapțiștilor</i> [Arad, 1927]
41.	C. Vorel	<i>Boii de piept și plămâni</i>
42.	C[ostache] Negruzzi	<i>Alexandru Lăpușneanu</i> [București, 1911]
43.	Ion S. Floru	<i>Napoleon III împăratul protector</i> [București, 1909, 63 p.] ⁷⁷³
44.	[Dr.] Gh. Marta	<i>Cuvântare la expoziția zootehnică</i>
45.	Dr. Bordea	<i>Unirea în Ardeal</i>
46.	***	<i>Cum trebuie cultivat pământul</i>
47.	Grigorie Comșa	<i>Prin suferință la biruință</i> [Arad, 1929]
48.	Dinicu Golescu	<i>Însemnări a călătoriei mele</i>
49.	P. Zotiu	<i>Povestea unui sfârșit</i>
50.	Gabriela Leonardescu, Natalia Adamiu, Ieremia Adamiu	<i>Cât și cum se muncește în America</i> [Botoșani, 1910, 240 p. cu ilustrațiuni]
51.	D. Stanca	<i>Greva și alte povestiri</i> [nr. 150 din Biblioteca „Semănătorul” ⁷⁷⁴ , Arad, 1926, 64 p.]
52.	V[asile] Bojor	<i>Canon de rugăciune către Sf. Iosif</i>
53.	C[onstanța] Hodoș	<i>Rodica</i>
54.	Ion Simionescu	<i>Ce se poate întâmpla de la un drum lung</i>
55.	Ioan Slavici	<i>La răscruci</i>
56.	Nicolae Rădulescu Niger	<i>Satul Grivița</i>
57.	L. Bolcaș	<i>Seri albastre</i>
58.	Gh. Ciuhandu	<i>Sfânta Mărturisire și Sfânta Cuminecătură</i> [Arad, 1930, 37 p. Nr. 1 din colecția „Îndemnuri duhovnicești”]
59.	Ion Luca Caragiale	<i>Succes</i>
60.	Alecu Russo	<i>Cântarea României</i>
61.	I. G. Botez	<i>Îngrășați pământul</i>
62.	I. G. Carabeila	<i>Șoarecii de câmp</i>
63.	Popescu Daia	<i>Calul, rasele și îmbunătățirea lui</i>
64.	Wilhelm Cuktell	<i>Mana și fâinarea viilor</i>
65.	Stamatelache	<i>Albinele un izvor de bogăție</i>
66.	I. G. Carabeila	<i>Cum se cultivă lucerna</i>
67.	Popescu Daia	<i>Calul, viața și îngrijirea lui</i>
68.	I. G. Carabella	<i>Semănați lucerna</i>
69.	George Maican	<i>Sfaturile cele mai de lipsă pentru prășirea și folosirea legumelor trebuincioase poporului nostru și tuturor celor ce doresc a nu-și mai da bani în punga streinilor pentru ele</i> ⁷⁷⁵
70.	[Ion Fekete Negruțiu [junior]]	<i>Nutrețul măiestrit [sau Cele mai bune plante de nutreț. Cu mai multe ilustrațiuni, Ed. II îndreptată, Sibiu Edit. Asociațiunii, 1912</i> ⁷⁷⁶

⁷⁷³ Biblioteca românească enciclopedică “Socec”, nr. 74. Biblioteca tinerimei – secția istorică, cf. B. R. M., vol. II, p. 340.

⁷⁷⁴ Biblioteca “Semănătorul” a apărut la Arad încă în anul 1916, ajungând a fi cea mai fertilă din Transilvania. Colecția a apărut între 1916-1927 cu un număr de 183 numere.

⁷⁷⁵ Editura Librăriei Ciurcu, Brașov, 1904, 1 f. + II + 99 p. Cf. B. R. M., vol. III, p. 156.

⁷⁷⁶ Biblioteca Poporală a „Asociațiunii”, anul II, nr. 18. B. R. M., vol. III, p. 569.

71.	[Victor] Eftimiu	<i>Împărțirea lucrurilor și îngrijirea unei moșii</i>
72.	***	<i>Pruncul</i>
73.	***	<i>Păsările noastre</i>
74.	Constantin Rădulescu-Codin	<i>Din Muscel</i> [Cântece populare, București, Editura Socec, vol. I, 1896, XV+ 309 p. I]
75.	Donar Munteanu	<i>Aripi negre</i> (poezii)
76.	M. Ciobanu	<i>Poezii</i>
77.	Aron Boga	<i>Lacrimi, adio și declamări funebreale iertăciuni la (înmormântări)</i> [Sibiu, 1880]
78.	***	<i>Sfaturi și însemnări pentru judele comunal</i>
79.	Dr. Valer Moldovan	<i>Despre cărțile funduare și întabulări.</i> [îndreptare lucrat la înțelesul și pe seama poporului român de la sate, de...Sibiu, Tiparul Tipografiei archidiecezane, 1902, Biblioteca Poporală a „Asociațiunii”, nr. 3] ⁷⁷⁷
80.	Dr. Valer Moldovan	<i>Despre testament.</i> [Explicarea articolului de lege XVI din anul 1876, de...Sibiu, Tiparul Tipografiei archidiecezane, 1903, 81 p. Biblioteca Poporală a „Asociațiunii”, nr. 6] ⁷⁷⁸
81.	Nicolae Petra-Petrescu	<i>Din putere proprie.</i> [Exemple de gândire nobilă, de putere de muncă și ajutorare proprie pentru tinerime și popor, Traducere din limba germană de N. Petra-Petrescu, Sibiu, Tiparul Tipografiei archidiecezane, 1909, (17 X 125), 164 p. Biblioteca Poporală a „Asociațiunii”, nr. 35] ⁷⁷⁹
82.	I. Lupan	<i>Stuparitul</i>
83.	Grigorie Comșa	<i>Luptele bapțiștilor împotriva preoțimeii române</i> [Arad, 1926, nr. 6 din Biblioteca Creștinului Ortodox]
84.	***	<i>Articolul XXIII din 1883</i>
85.	Gh. Ciuhandu	<i>Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad, ca introducere la "Viața lui Nestor Ioanovici (1767-1830) episcopul Aradului</i> [Arad, 1929, 38 p.]
86.	Iordăcheseu	<i>Manualul bunului român</i>
87.	Dobrescu ⁷⁸⁰	<i>Prin cămin spre civilizație</i>
88.	Grigorie Comșa	<i>Biserica, Statul și bapțișmul</i> [București, 1928, 63p.]
89.	C. Fulga	<i>Gânduri curate</i>
90.	Morell	<i>Intr-un adăpost</i>
91.	Berliot	<i>Luna Sf. Iosif</i>
92.	Gheorghescu	<i>Păstrarea cărnii de porc</i>
93.	Iacob C. Negruzzi	<i>Un drum la Cahul</i>
94.	Bolcas	<i>La cărările vieții</i>
95.	Paul Epureanu	<i>Sistemul meu de gimnastică</i>
96.	Al. Negură	<i>Sărmanul pescar</i>
97.	Nic. Rădulescu-Niger	<i>Fulgi</i>
98.	Dr. C. Nesselrode	<i>Dreptul penal al minorilor</i>
99.	Wildenbruch	<i>Lacrimi de copii</i> [traducere de A. Zaharescu, Arad, nr. 20 din Biblioteca "Semănătorul", Editura Librăriei Diecezane, 1917, 87 p.]
100.	I. Dragoslav	<i>Fata popei</i>
101.	Alexandru Donici	<i>Povestea fabulei</i>
102.	V. Economu	<i>Footbal</i>

⁷⁷⁷ B. R. M., vol. III, p. 459.

⁷⁷⁸ B. R. M., vol. III, p. 459.

⁷⁷⁹ B. R. M., vol. III, p. 827.

⁷⁸⁰ Credem că este vorba de dr. A. Dobrescu.

Comuna Dieci. Monografie istorică

103.	Sebastian Stanca	<i>Sergentul</i> (dramă într-un act) ⁷⁸¹
104.	Sandu Telejan și Adrian Pascu	<i>Craiul vânt</i> (poem dramatic în 3 acte) [Arad, 1925 124 p. Nr. 123-124 din Biblioteca „ <i>Semănătorul</i> ”]
105.	I. Scurtu	<i>Lais</i>
106.	Petre Ispirescu	<i>Jucării și jocuri de copii</i>
107- 111	Borgovan (?)	<i>Ionel, vol. I-V</i>
112.	Petre Ispirescu	<i>Basmele românilor</i>
113.	Al. I. Odobescu	<i>Moșii și curcanii 1785-1877</i>
114.	Marcus Tullius Cicero	<i>Despre prietenie</i>
115.	Fl. Cristescu	<i>Familia Roadelult</i>
116.	C. Buzescu	<i>Pățaniile lui Țândărică</i>
117.	G. Kraike	<i>Povestire pentru tineret</i>
118.	Cristescu	<i>Păsărele și păpuși</i>
119.	Cocișiu ⁷⁸²	<i>Toderică dragul mamei</i>
120.	***	<i>Albă ca zăpada</i>
121- 124.	Ion Clopoșel	<i>Antologia scriitorilor români</i> ⁷⁸³
125.	[Virgii] Caraiavan	<i>Aliman voinicul</i> [București, f. a., 27 p.] ⁷⁸⁴
126.	Victor Anestin	<i>Stelele</i>
127.	Miltiade Tăricean	<i>Sgârcitul</i>
128.	Mihail Sadoveanu	<i>O mie și una de zile</i>
129.	A. Rizeanu	<i>Beția, ruina stelelor</i>
130.	Eugeniu Speranța	<i>Dumnezeu și oamenii</i>
131.	Alexandru Vlahuță	<i>România pitorească</i>
132.	Gheorghe Silviu	<i>Ciufulici</i>
133.	V. Eftimiu	<i>Făt Frumos din lacrimă</i>
134.	Mariet	<i>Coliba lui moș Toma</i>
135.	Aurel R. Dobrescu	<i>Cum să trăim ? Povești doctoricești pentru trebuințele zilnice pe înțelesul tuturor</i> ⁷⁸⁵
136.	***	<i>Ofița</i>
137.	***	<i>Despre îngrijirile contra tuberculozei</i>
138.	I. Gorun	<i>Avram Iancu</i>
139.	I. L. Caragiale	<i>Două loturi</i>
140.	Ion Creanță	<i>Amintiri din copilărie</i>
141.	Andronescu	<i>Pentru ce ne îmbolnăvim ?</i>
142.	Vasile Alecsandri	<i>Cântece din bătrâni</i> ⁷⁸⁶
143.	Paul Epureanu	<i>Un erou al copilăriei</i>
144.	Ing. N. Popescu	<i>Ocotirea păsărilor în agricultură</i>
145.	***	<i>Colinde, [cântece de stea și] cântecele irozilor</i> ⁷⁸⁷

⁷⁸¹ *Sergentul*, dramă într-un act. Episod din luptele de lângă Jiu în pasul Surduc, la începutul lui septembrie 1916, de...Prelucrată și localizată după lucrarea lui T. Korner, Josef Heyderich, Arad, f. a., 46 p. Nr. 119 din Biblioteca „*Semănătorul*”.

⁷⁸² Să fie vorba de Toma Cocișiu ?

⁷⁸³ *Antologia scriitorilor români de la 1821 încoace*, vol. I, Arad, Editura Librăriei Diecezane, 1924, 167 p. Vol. II, Arad, 1925, 142 p. Vol. III, Arad, 1918, 312 p. Vol. IV, Arad, 1918, 304 p. [Nr. 27-36 din Biblioteca „*Semănătorul*”]

⁷⁸⁴ Colecția „Biblioteca petru toți”.

⁷⁸⁵ Aurel R. Dobrescu, medicinist la Universitatea din Graz. Sibiu, 1908, Biblioteca populară a „*Asociațiunii*”, nr. 32.

⁷⁸⁶ Apărută în Biblioteca populară a „*Asociațiunii*”.

⁷⁸⁷ Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1925 104 p., Nr. 22 din Biblioteca „*Sămănătorul*”.

146.	Grigore Alexandrescu	<i>Câinele izgonit</i>
147.	Al. I Odobescu	<i>Feciorul de împărat</i>
148.	Petre Ispirescu	<i>Lupul cel năzdrăvan</i>
149.	P. Ispirescu	<i>Voinicul cel cu cartea-n mână născut</i>
150.	V. Alecsandri	<i>Dan căpitan de plai</i>
151.	Constantin Negruzzi	<i>Păcaiă si Tândală</i>
152.	I. L. Caragiale	<i>Prichindel</i>
153.	Daniel Defoe	<i>Robinson Crusoe</i>
154.	Octavian Goga	<i>Două morminte</i>
155.	Trocan	<i>Înainte de pauză</i>
156.	Suciu	<i>Tiganul la vânat</i>
157.	Victor Eftimiu	<i>Napoleon I. Dramă istorică în 4 acte [București, 1914]</i>
158.	S. Opitz	<i>Răsplata păcătosului</i>
159.	Ilie Mirea	<i>Sezători de seara la foc</i>
160.	I. Niculescu	<i>Pomul de Crăciun</i>
161.	A. Crisan	<i>Irod si craii</i>
162.	Ieno (?)	<i>Pili musafir la moșu-său</i>
163.	Dobrescu-Muscel	<i>Visul meu</i>
164.	Octav Silvăneanu	<i>Crăciunul orfanilor. Teatru școlar</i>
165.	***	<i>Scoală vremii închinată învățătorilor eroi (Asociația învățătorilor Arad)</i>

În biblioteca școlii din Dieci, existau cărți din diferite domenii: teologie, istorie bisericească, literatura didactică, istorie literară, dicționare, medicina de popularizare (mană și veterinară), beletristică, teatru, poezie. Dintre autorii cei mai cunoscuți amintim: dr. Ioan Mateiu, preot dr. Petru Barbu, preot dr. Gheorghe Ciuhandu, istoricul dr. Ioan Lupaș, D. Stănescu, preot dr. Teodor Botiș, episcopul Grigorie Comșa, Ion Clopoțel, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Petre Ispirescu, Ioan Slavici, pentru enumera numai câțiva.

Din bibliotecă nu au lipsit cărți din colecția *Biblioteca Semănătorul*, apărută în Arad încă în anul 1916, ajungând a fi cea mai fertilă din Transilvania, ce a publicat operele marilor clasici ai literaturii române: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Grigorie Alexandrescu, Ion Luca Caragiale, George Coșbuc.

Cărțile apărute în colecția *Biblioteca populară a Asociației* au fost achiziționate pentru biblioteca școlară în urma punerii lor la dispoziția Episcopiei Aradului de către *Asociația pentru literatura română și cultura poporului român* din Sibiu în primăvara anului 1915, când au fost puse la dispoziție un număr de 40 000 exemplare din această colecție și apărute până atunci⁷⁸⁸.

Din păcate, cărțile nu se mai păstrează, probabil, atunci când a venit tăvălugul comunist a luat și biblioteca școlii, la fel cum s-a întâmplat și în alte locuri.

IX. 2. SCOALĂ DIN CROCNA DE LA ÎNFIINȚARE PÂNĂ LA 1918

La sfârșitul secolului al XVIII-lea în Crocna de Sus nu exista școală, copii de vârstă școlară frecventând școala din Dieci. În Crocna de Jos se pare că deja la sfârșitul secolului școală era înființată. Primul învățător al cărui nume îl cunoaștem este **Ioan Fabian**, însă nu știm din ce an funcționează. În anul școlar 1811-1812, cursurile fiind frecventate de un număr de 15 elevi. Învățătorul I. Fabian se ocupa cu pregătirea tinerilor aspiranți la funcția de învățători.

⁷⁸⁸ A. E. O. R. Arad, grupa II, dosar 35/1914, doc. 661/1915.

Cunoaștem cazul lui Șerb Florea din satul Mizeș, care după „*repausarea numitului dascăl Ioan Fabian*” a trebuit să meargă la învățătorul Teodor Popovici din Iosaș pentru „*a se instrui*” și a-i elibera un atestat școlar. După moartea lui I. Fabian, întâmplată în anul 1817, începând din anul școlar 1817-1818, își începe activitatea învățătorul **Petru Hălmăgean** (1817-1820), originar din Crocna. În primul său an de învățământ, conducea un efectiv de 15 elevi din care numai 9 frecventau cu regularitate cursurile, iar în anul școlar următor, numai 13 elevi frecventau cursurile⁷⁸⁹.

După contopirea celor două sate, școala era condusă de învățătorul **Nicolae Bădicean** (1820-1823). Funcționa în învățământ din anul 1789 și cunoștea bine limbile română și maghiară și avea o bună pregătire metodică, comportamentul lui însă lăsa mult de dorit. Până în anul 1820 a funcționat la școală din Chisindia. La Crocna i s-a fixat un salariu total de 166 (80 în monedă și 86 în natură). În anul școlar 1821-1822 școală era frecventată de un număr de 23 elevi (I-5, II-8, III-10) iar în anul școlar 1822-1823 cursurile erau frecventate numai de 38 (11 băieți și 27 fete) elevi din totalul de 66 recenzați de școală. Cursurile nu se țineau într-un local propriu ci într-unul închiriat. În anul 1823, comunitatea dorea cu orice preț edificarea unui local de școală⁷⁹⁰. În anul 1823 părăsește școală din Crocna și se mută la Iosașel⁷⁹¹.

Începând din toamna anului 1823 își reia activitatea învățătorul **Petru Hălmăgean**. Nu știm unde a funcționat între 1820-1823. În anul școlar 1823-1824 cursurile erau frecventate de un număr de 18 elevi (I-6, II-7, III-5)⁷⁹² iar în 1825-1826 din cei 31 de elevi (I-11, II-12, III-8) numai 16 diligenti⁷⁹³.

Nu cunoaștem până în ce an a funcționat Petru Hălmăgean, cert este că în anul 1832 deja funcționa învățătorul **Spiridon Bodea**, originar din Crocna și absolvent al Preparandiei din Arad (1827-1828)⁷⁹⁴. În anul școlar 1834-1835 conduce școala cu un efectiv de 29 (I-14, II-9, III-6) copii, din care numai 19 frecventau cursurile în mod regulat⁷⁹⁵.

În anul 1842 școala era condusă de învățătorul **Trifon Băbuța**, originar din Satu-Rău, absolvent al Preparandiei din Arad (1824-1825)⁷⁹⁶. Nu cunoaștem unde a funcționat de la absolvirea cursurilor preparandiale și până la venirea sa în Crocna. Un lucru este limpede, în 1842 avea o vechime în învățământ de 17 ani și era foarte bine apreciat de autoritățile școlare pentru întreaga sa activitate. În anul școlar 1842-1843 cursurile erau frecventate de un număr de 12 elevi iar în anul școlar următor efectivul lor crește la 20 (I-10, II-6, III-4) elevi. Cursurile se țineau într-un local destinat în acest scop, edificat în jurul anului 1823. Cu prilejul inspecției școlii de către inspectorul școlar, se constată necesitatea renovării localului⁷⁹⁷.

În anul 1850 funcționa învățătorul **Ioan Galea**, originar din Dieci⁷⁹⁸, absolvent al Preparandiei din Arad (1840-1841)⁷⁹⁹. În anul școlar 1852-1853 școală era frecventată de un număr de 59 elevi⁸⁰⁰.

⁷⁸⁹ V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, p. 83, 129, 135.

⁷⁹⁰ *Ibidm*, pp. 83, 87, 93, 96, 119, 129.

⁷⁹¹ Idem, *Școală românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 35.

⁷⁹² *Ibidem*.

⁷⁹³ Idem, *Rețeaua școlară a districtului Oradea în anul 1825-1826*, p. 252.

⁷⁹⁴ T. Botiș, *op. cit.*, p. 428.

⁷⁹⁵ V. Popeangă, *Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crisana în anul 1834-1835*, p. 300.

⁷⁹⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 425.

⁷⁹⁷ Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 54.

⁷⁹⁸ *Catavasier* (1761): “Scris-am smeritul și mult păcătosul robul lui Dumnezeu Ioan Galea preparând și învățător în stația Crocni în anul 1850 [...] am scris tocma când am fost de 50 de ani în traiul vieții mele adecă acuma 14 zile Noemvre era împlinit de 50 de ani.”

⁷⁹⁹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 435.

⁸⁰⁰ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 96.

Din toamna anului 1864, în locul învățătorului Ioan Galea, își începe activitatea **Pavel Sărac**, născut la Crocna⁸⁰¹ și absolvent al Preparandiei din Arad în anul școlar 1845-1846⁸⁰². Nu cunoaștem unde a funcționat de la absolvire până la transferul său în Crocna. În primul său an școlar, cursurile erau frecventate de un număr de 36 elevi (30-băieți și 6 fete) din totalul de 80 (50 băieți și 30 fete) copii de vârstă școlară⁸⁰³.

Dintr-o conscripție școlară aflăm că în anul 1873 clădirea școlii era necorespunzătoare pentru lotul școlar recenzat: 72 băieți și 68 fete de vârstă cuprinsă între 6-12 ani și de 22 băieți și 21 fete de vârstă cuprinsă între 12-15 ani. Din păcate cursurile erau frecventate numai de 45 băieți și 8 fete de vârstă cuprinsă între 6-12 ani. Cu toate că fondul școlar era numai de 32 florini și 45 crițari, iar salariul învățătorului consta din 147 florini și bunuri în natură în valoare de 395 florini⁸⁰⁴, comunitatea din Crocna, în anul 1875 pune la dispoziția învățătorului și elevilor, un local nou de școală, edificat pe spezele locuitorilor⁸⁰⁵. Nu cunoaștem până în ce an a funcționat învățătorul Pavel Sărac.

În 1902, școala nu avea învățător, probabil acum părăsește școala învățătorul Pavel Sărac. În toamna anului 1902, în „Biserica și Școala”⁸⁰⁶, oficiosul Episcopiei Aradului, apăsarea următorul anunț:

„Pentru îndeplinirea postului învățătoresc de la Școala confesională gr. ort. rom. din Crocna, conform ordonațiunii Venerabilului Consistor de datul 8/21 octombrie Nr. 5753/1902 s-a deschis concurs cu termen de 30 de zile de la publicare în Biserica și Școala.

Emolumentele sunt: în bani gata 357 cor. 64 fil; 10 șinice grâu, 10 șinice cucuruz, computate în 1020 cor; 5 iugăre pământ arător în preț de 60 cor., 6 stânjieni de lemn în natură prețuiți în 96 cor. iar încălzitul școlii cât va cere trebuință”.

Nu cunoaștem dacă în urma acestui concurs a fost numit vreun învățător sau nu, un lucru este însă cert, în anul școlar 1904-1905, este numit învățătorul **Ioan Duma**, originar din Arad, absolvent al Preparandiei din Arad (1903-1904). În primul său an școlar cursurile erau frecventate de 27 (20 băieți și 7 fete) elevi din totalul de 115 (54 băieți și 61 fete) obligați de școală⁸⁰⁷.

Învățătorului Duma îi urmează **Alexandru Budea**, născut la Bodești (Hălmagiu) în 19 octombrie 1878 a absolvit 4 clase normale în Hălmagiu. La început a funcționat la școala din Iermata (1902-1904), iar din anul 1904 la cea din Crocna⁸⁰⁸. Nu cunoaștem până în ce an a funcționat la această școală.

În anul școlar 1917-1918, cei 117 copii (6-12 ani) de vârstă școlară nu au frecventat cursurile, învățătorul **Gheorghe Imbroane** fiind mobilizat⁸⁰⁹. S-a născut în localitatea Pecica și era absolvent al Preparandiei din Arad în anul școlar 1906-1907⁸¹⁰.

IX. 3. ȘCOALĂ DIN REVETIȘ ȘI COCIOBA DE LA ÎNFIINȚARE PÂNĂ ÎN 1918

⁸⁰¹ *Ibidem*, p. 106.

⁸⁰² T. Botiș, *op. cit.*, p. 439.

⁸⁰³ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 106.

⁸⁰⁴ Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 109.

⁸⁰⁵ A. N. D. J. Arad, *Fond protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 136.

⁸⁰⁶ „Biserica și Școala”, anul XXVI, nr. 44, 3/16 noiembrie 1902, p. 375.

⁸⁰⁷ T. Botiș, *op. cit.*, p. 488; V. Popeangă, *op. cit.*, p. 240.

⁸⁰⁸ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 237/1904*.

⁸⁰⁹ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 251.

⁸¹⁰ T. Botiș, *op. cit.*, p. 491.

IX. 3. 1. Școala de la Cocioba (1789-1918)

Contractul școlii din Cocioba a fost încheiat în 18 mai 1789, dar nu cunoaștem numele învățătorului. Școală multă vreme nu a funcționat. În anul 1821, copii de vârstă școlară frecventau cursurile școlii din Dieci, mai târziu pe cele ale școlii din Revetiș⁸¹¹.

Pentru că părinții nu puteau să-și achite datoriile față de școală și învățător, în anul școlar 1825-1826, poate și în ceilalți ani școlari, instrucția școlară a elevilor era făcută, în înțelegere, de cantorul bisericii din Revetiș⁸¹².

Nici în anul școlar 1843-1844, comunitatea locală nu a semnat contractul școlar, copiii fiind obligați să frecventeze cursurile școlii din Buteni. În luna august 1844, directorul școlar districtual a cerut reprezentanților comunității să semneze contractul școlar. Se pare în acesta a fost semnat pentru că în anul următor școlar este înregistrată, la școala din Cocioba, prezența învățătorului **Gheorghe Rusanda**, iar cursurile erau frecventate de un număr de 26 copii. Nu cunoaștem până în ce an a funcționat la școala din Cocioba. Un lucru este însă clar, în 1852, cei 15 copii de vârstă școlară, din lipsă de învățător, frecventau cursurile școlii din Revetiș⁸¹³. Între 1852 și 1918, școala din Cocioba nu a mai funcționat, copiii frecventând cursurile școlii din Revetiș.

IX. 3. 2. Școală din Revetiș între 1811-1918

Școala din Revetiș a fost înființată în anul 1811. Până în acest an, copiii de vârstă școlară frecventau cursurile școlii din Dieci. În 1811, școală funcționa cu un efectiv de 12 elevi, dar nu cunoaștem numele învățătorului⁸¹⁴.

În anul 1815, directorul școlar districtual, împreună cu protopopul Grigorie Chituța al Ineului, vizitează școală din Revetiș, care cu toate că dispunea de un local propriu, nu funcționa din lipsă de învățător. Abia în anul școlar 1819-1820, este numit învățătorul **Teodor Ghergarovici** (Ghergar) iar cursurile erau frecventate de un număr de 14 copii. Până în 1819 a funcționat la școala din Iosășel. A fost un învățător bine pregătit, la el venind tineri și din alte părți. Dintr-un *Testimoniu scolastic* eliberat la 18 februarie 1818 de Teodor Ghergarovici, reținem că la el la „*învățătură*” a fost și Dragalina Mihai din satul Secaș⁸¹⁵.

Teodor Ghergarovici funcționează la școala din Revetiș până în anul 1820, când îi urmează învățătorul **Petru Bucatoș**, instalat de directorul școlar Ioan Puspoki care-i remarca buna pregătire metodică, cu toate că avea numai doi ani în învățământ. La 1 septembrie i se fixează salariul ce consta din 60 florini și bunuri naturale în valoare de 65 florini. În anul școlar 1820-1821, numărul elevilor care frecventau școala era de 24 (I-14, II-4, III-6), iar în anul școlar următor erau recenzați 66 băieți 29 fete, din care doar 34 (30 băieți și 4 fete) frecventau cursurile⁸¹⁶. În anul școlar 1822-1823, frecvența școlară se îmbunătățește, cursurile fiind frecventate de 45 elevi (I-15, II-11, III-9)⁸¹⁷.

Nu știm până în ce an a funcționat Petru Bucatoș, dar începând cu 1 noiembrie 1852 își începe activitatea învățătorul **Pavel Coman**. În acel an cursurile fiind frecventate de un număr de 57 elevi. În anul școlar 1864-1865 este menționat învățătorul **Florea Feier**, iar școală era frecventată de 30 (20 băieți și 10 fete) elevi, din totalul de 63 (35 băieți și 28 fete) obligați de școală. Din anul școlar 1866-1867 funcționează învățătorul **Dimitrie Hui**, originar din Țiriac,

⁸¹¹ V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, pp. 27-28, 129.

⁸¹² Idem, *Rețeaua școlară a districtului Oradea în anul 1825-1826*, p. 252.

⁸¹³ Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 52, 96.

⁸¹⁴ Idem, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, p. 96.

⁸¹⁵ *Ibidem*, pp. 128, 136.

⁸¹⁶ *Ibidem*, pp. 89, 96, 128-129.

⁸¹⁷ Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 36.

absolvent al Preparandiei din Arad (1858-1859)⁸¹⁸, cu o vechime în învățământ de 13 ani. În acel an școlar, școala era frecventată de 21 (15 băieți și 6 fete) elevi din totalul de 118 (75 băieți și 43 fete) obligați de școală. Învățătorul avea un salariu de 140 florini și bunuri în natură în valoare de 189 florini⁸¹⁹.

Nu cunoaștem motivul pentru care din anul școlar următor, învățătorul Dimitrie Hui părăsește școala din Revetiș. În locul său este numit învățătorul **Lazăr Oprea**, născut în Joia Mare și absolvent al Preparandiei din Arad (1861-1862)⁸²⁰, iar cursurile erau frecventate de un număr de 89 elevi. În 1873 revine învățătorul **Dimitrie Hui**, iar cursurile se țineau într-un vechi local de școală, edificat pe la începutul secolului al XIX-lea. Învățătorul se plângea de slaba dotare cu material didactic a școlii⁸²¹.

Din toamna anului 1875 își începe activitatea învățătorul **Lazăr Dobrei**, născut în Revetiș, în casa preotului Ghenadie Dobrei. A absolvi cursurile Preparandiei din Arad, promoția 1874-1875. Nu funcționează decât în acest an școlar⁸²². Mai târziu va urma cursurile Institutului Teologic din Arad, apoi, hirotonit preot pentru biserica din satul natal. Din 1878 își începe activitatea învățătorul **Ilie Cornea**, născut în Chisindia, absolvent al Preparandiei arădene (1875-1876). În anul școlar 1878-1879, cursurile erau frecventate de 22 elevi⁸²³.

În anul școlar 1880-1881, funcționa învățătorul **Ioan Dobrei**, născut în Revetiș. Frecvența școlară era foarte scăzută, numai 4 copii din totalul de 44 (20 băieți și 26 fete) obligați de școală frecventau cursurile⁸²⁴.

Începând cu toamna anului 1904 este menționat învățătorul **Ioan Suciu**, originar din satul Căpruța, absolvent al Preparandiei din Arad (1901-1902). În acel an, cursurile erau frecventate de 16 (9 băieți și 7 fete) elevi din totalul de 44 (23 băieți și 21 fete) obligați de școală⁸²⁵.

IX. 4. ȘCOALĂ DIN ROȘIA ÎNTRE 1811-1918

Date despre școală din Roșia, mai vechi de anul 1811, nu avem. În acest an s-a înființat iar cursurile erau frecventate de un număr de 18 elevi. În anul școlar 1819-1820, din cei 8 copii de vârstă școlară, numai 6 frecventau cursurile. Din păcate nu cunoaștem numele învățătorului. Primul învățător al cărui nume îl cunoaștem este **Moise Dalha** (Dalca?), pe care îl întâlnim în anul școlar 1820-1821. În anul 1822 școala nu avea învățător, copii de vârstă școlară frecventau cursurile școlii din Revetiș, părinții achitându-se cu greu de sarcinile față de învățător și școala din sat⁸²⁶. Școală își reia cursurile abia în anul școlar 1825-1826 avându-l învățător pe **Trifon Ploevici**, cursurile fiind frecventate de 30 elevi (I-12, II-12, III-6) din care numai 11 diligenti⁸²⁷.

Până în anul 1852 nu mai avem date despre școala din Roșia. Abia în acest an este menționat învățătorul **Ștefan Oprea**, școala fiind frecventată de un număr de 72 elevi. Nu cunoaștem până în ce an a funcționat, dar, din toamna anului 1864, își începe activitatea învățătorul **Ștefan Oarcea**, născut la Halmagiu, absolvent al Preparandiei din Arad (1856). În

⁸¹⁸ T. Botiș, *op. cit.*, p. 452.

⁸¹⁹ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 96, 106; Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 126.

⁸²⁰ T. Botiș, *op. cit.*, p. 457.

⁸²¹ V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 220, 126.

⁸²² A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 109, 135; T. Botiș, *op. cit.*, p. 466.

⁸²³ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 5, f. 179; T. Botiș, *op. cit.*, p. 466.

⁸²⁴ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 229.

⁸²⁵ *Ibidem*, p. 240; T. Botiș, *op. cit.*, p. 486.

⁸²⁶ V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, pp. 85, 89, 129.

⁸²⁷ Idem, *Rețeaua școlară a districtului Oradea în anul 1825-1826*, p. 253.

anul școlar 1864-1865 cursurile erau frecventate de un număr de 43 (35 băieți și 8 fete) din totalul de 58 (41 băieți și 17 fete) copii apti de școală⁸²⁸.

În anul 1868 funcționa învățătorul **George Popa** iar lotul de copii recenzați de școală număra 50 elevi. Învățătorul era născut în Târnova și era absolvent al Preparandiei din Arad (1863). Avea un salariu de 150 florini și bunuri în natură în valoare de 210 florini. În anul 1873, numărul copiilor de vârstă școlară recenzați era de 35 băieți și 16 fete, însă cursurile erau frecventate numai de 20 de băieți. Director școlar era preotul paroh Ioan Iovu. Cursurile se țineau într-un local construit din lemn, care cu timpul a devenit într-o avansată stare de degradare⁸²⁹.

În anul 1875 funcționa învățătorul **Florian Feier**, iar în anul următor învățătorul **Lupu Rufe**, ce conducea școala cu un efectiv de 55 elevi. Localul de școală era în stare bună, semn că între timp a fost reparat. Din 1878 își începe activitatea învățătorul **Petru Costea**, originar din Dezna și este absolvent al Preparandiei din Arad (1866-1867). În anul școlar 1878-1879 școala avea un efectiv total de 75 elevi între 6 și 12 ani și 38 între 12 și 15 ani, iar în anul următor, 65 cu vârsta cuprinsă între 6 și 12 ani, și 36 între 12-15 ani⁸³⁰.

Din 1880 este menționat învățătorul **George Bodea**, originar din Laz și absolvent al cursurilor preparandiale din Arad în promoția 1867-1868⁸³¹. În anul 1880, din totalul de 58 (26 băieți și 32 fete) copii de vârstă școlară, doar 10 (6 băieți și 4 fete) frecventau cursurile⁸³². Învățătorul George Bodea, după absolvirea cursurilor teologice, este hirotonit preot pentru biserica din Roșia, funcționând și la școală și la biserică. În 1913 se transferă din Roșia, însă nu deținem date despre parohia unde s-a mutat.

---

⁸²⁸ Idem, *Școala românească din părțile Aradului Ia mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, pp. 96, 106; T. Botiș, *op. cit.*, p. 448

⁸²⁹ V. Popeangă, *Scoală românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, pp. 126, 220; T. Botiș *op. cit.*, p. 458

⁸³⁰ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 141; dosar 5, f. 58, 180; dosar 11, f. 53; T. Botiș, *op. cit.*, p. 461.

⁸³¹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 461.

⁸³² V. Popeangă, *op. cit.*, p. 229

Capitolul X

Personalități

X. 1. PREOTUL GEORGE LUPȘA (1845-1920)

Personalitate marcantă a vieții bisericești, școlare și culturale de pe valea Crișului Alb de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale celui următor, preotul George Lupșa se încadrează în rândul acelor clerici români care au fost stăpâniți de dorința de înaintare și progres a poporului în mijlocul căruia s-a născut, a crescut și și-a desfășurat activitatea.

George Lupșa s-a născut la Dieci (jud. Arad) în 22 iulie 1845⁸³³ și era al șaselea copil, din cei opt, a lui Toader și a Mariei Lupșa (născută Tomuța)⁸³⁴. Crescut în casa părintească, sub influența bunicului dinspre mamă, preotul Simion Tomuța, tânărul George primește o educație aleasă, pe care o îmbogățește în școlile pe care le-a urmat.

Cursurile școlii primare le-a început la școala din Dieci, iar la vârsta de 10 ani, la îndemnul bunicului său, preotul Simion Tomuța, între 1855-1857, este dus de părinți, pentru învățarea limbii maghiare la școala reformată din Börös-Sebiș, iar între 1857-1859 a urmat clasele a III-a și a IV-a normale din Arad. În 1859-1860 a mers la școala din Panadul Nou (azi Horia) de lângă Arad, pentru învățarea limbii germane. La sfârșitul anului școlae 1861-1862 a absolvit cu succes cursurile Preparandiei din Arad⁸³⁵.

Imediat după absolvirea cursurilor preparandiale, în vara anului 1862, se adresează episcopului Procopie Ivașcovici al Aradului (1853-1873) pentru a-i aproba primirea „în școalele clericale [...] căci eu fiind încă tânăr de vârstă, decurgerea celor trei ani pregătindu-mă către treapta preoțească multe și folositoare învățături mi-am putea câștiga”. În cerere face aluzie și la bunicul său, preotul Simion Tomuța care, până „la adânci bătrânețe a slujit la altarul Domnului fiind cinstit și preoțit înaintea poporului de acolo, care dacă nu ar fi murit am fi avut nădejdea a mă crește și pe la școale mai înalte”⁸³⁶.

Cererea tânărului „absolut preparand” este însoțită de o caracterizare a protopopului Gheorghe Popescu al Butenilor, care, „descoperindu-i aplecarea de-a intra în statutul preoțesc, văzând a avea îndestulată cunoștință pregătitoare pentru a cuprinde și a învăța științele theologhicești îndrăznesc cu umilință al recomanda, cu succes ar fi cu ușurință să se primească în aceleași clase clericale pe anul 1862/63 pregătindu-l pentru vreo parohie vacantă din protopresbiteratul Boroș-Ineului”⁸³⁷.

---

⁸³³ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 25.

⁸³⁴ Gheorghe Lupșa, *Însemnări manuscrise de la preotul George Lupșa (1845-1920)*, f. a. f. 4 (manuscris aflat în posesia noastră)

⁸³⁵ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 25; Idem, *grupa a III-a, dosar 68/1885*, doc. 1167, f. 73v-74; T. Botiș, *op. cit.*, p. 457; Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 2.

⁸³⁶ A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 26-26v.

⁸³⁷ *Ibidem*, f. 22.

Nu cunoaștem motivul pentru care nu urmează din acel an cursurile clericale. Între 1862-1865 își desfășura activitatea ca învățător la școala din Zimbru. În anul școlar 1864-1865, școala avea un efectiv de 117 (62 băieți și 55 fete) elevi de vârstă școlară din care frecventau școala numai 28 (20 băieți și 8 fete) elevi⁸³⁸.

Din toamna anului 1865 începe cursurile clericale în Arad pe care le-a absolvit la sfârșitul anului școlar 1867-1868⁸³⁹. După absolvire, în ziua de 7 februarie 1869, în biserica episcopală din Arad se cunună cu Emilia Rusu, fiica preotului profesor Ioan Rusu, parohul bisericii⁸⁴⁰. După numai două luni de zile, la 5 aprilie 1869, a fost hirotonit diacon, în ziua următoare preot pentru parohia Rădești (jud. Arad), prin punerea mâinilor episcopului Procopie Ivașcoviți al Aradului (1853-1873). În ziua de 10 aprilie 1869 a fost instalat în parohie⁸⁴¹.

Preotul George Lupșa și-a început activitatea preoțească după trei ani desfășurați în învățământul confesional românesc, cu o oarecare experiență pedagogică dar cu mare dragoste pentru misiunea preoțească avându-l mereu model pe bunicul său, preotul Simion Tomuța din Dieci. În parohia Rădești a stat nouă ani, desfășurându-și activitatea în mod conștiincios, contribuind la răspândirea credinței creștine în mijlocul enoriașilor încredințați spre păstorire. În această parohie a înființat primul fond de bucate din această parte a Episcopiei Aradului⁸⁴².

Dorința preotului George Lupșa a fost mereu de a deveni îndrumătorul spiritual al credincioșilor în mijlocul cărora s-a născut, crescut și format ca om. Își dorea să continue frumoasa misiune preoțească a bunicului său. Prin trecerea la cele veșnice a preotului Andrei Tipei, se deschide posibilitatea unui transfer în parohia natală. La 23 aprilie 1878 este ales preot în Dieci, împlinindu-se în acest fel și dorința diecenilor⁸⁴³.

Marea bucurie pe care a avut-o prin transferul în parohia natală, a fost, în scurt timp, curmată, pentru că în 8/20 iunie 1879, vrednica preoteasă Emilia, după o lungă și grea suferință, se stinge din viață în casa părinților săi din Arad, fiind înmormântată în cimitirul din Arad-Gai. La vârsta de numai 34 de ani, preotul George Lupșa rămâne văduv cu un copil, George Ioan-Marcu⁸⁴⁴, în vârstă de numai 9 ani⁸⁴⁵.

Cu toate acestea a trecut prin această mare încercare, preotul George Lupșa, cu credință în ajutorul lui Dumnezeu, continuă activitatea clericală desfășurând în continuare o bogată activitate pe tărâm bisericesc, gospodăresc, școlar și cultural.

Pe tărâm bisericesc a fost un preot model în slujire și comportament, dând sfaturi bune și înțelepte enoriașilor, și nu în ultimul rând, făcând cunoscut Cuvântul lui Dumnezeu, contribuind mult la întărirea vieții religios-morale a credincioșilor.

⁸³⁸ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 106.

⁸³⁹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 701.

⁸⁴⁰ Ioan Rusu (1816-1891), s-a născut în Comloșul-Bănățean. A absolvit Gimnaziul și Teologia la Vârșeț. A fost hirotonit preot de episcopul Gherasim Raț al Aradului (1835-1850). Știa bine românește, nemțește, sârbește, ungurește și latinește. A avut 6 băieți și 2 fete. Din 1850 a funcționat ca și catehet la Preparandie, iar din 1860, preot-paroh în Arad. În 1876, când Preparandia și Teologia s-au contopit într-un singur Institut teologic-pedagogic, a preluat conducerea școlii, fiind primul director (1876-1882). A predat *Ermeneutica* și *Pastorală*. A publicat: *Fabulele lui Dimitrie Tichindeal în traducere nouă după originalul sârbesc al lui Dositei Obradovici*, Arad, 1885. Pentru amănunte despre viața și activitatea sa vezi: P. Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, 2008, pp. 124-128.

⁸⁴¹ A. E. O. R. Arad, grupa a III-a, dosar 68/1885, doc. 1167, f. 73v-74; Idem, George Lupșa, *Cronica bisericeii parohiale Dieci*, Dieci, 1907, f. 24, 26.

⁸⁴² Gh. Lupșa, *Însemnări manuscrise*, f. 3.

⁸⁴³ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 24, 26; Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 3.

⁸⁴⁴ George Ioan-Marcu Lupșa, născut în anul 1870 în Rădești, a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad la sfârșitul anului școlar 1892-1893, după care a fost hirotonit preot pentru parohia Toracul Mic din Banat. A fost căsătorit cu Aurora Popovici cu care a avut pe Coriolan, Veturia și Aurora. În noiembrie 1910 a trecut la cele veșnice. Cf. + *Gheorghe Lupșa din Toracul Mic*, în "Biserica și Școala", anul XXXIV, nr. 52, 26 decembrie 1910/8 ianuarie 1911, p. 6; P. Vesa, *op. cit.*, p. 138; T. Botiș, *op. cit.*, p. 714.

⁸⁴⁵ Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 4.

În ce privește domeniul gospodăresc, s-a străduit să sporească averea bisericii. În acest scop a cumpărat pământ nou și a apărat pe cel vechi contra diferitelor porunci ale stăpânirii. În 1882 și 1888 a cumpărat un hectar de pământ, iar în 1883 a cumpărat pământul de la *Hadă*, ca în 1896 să cumpere *Dâmbul* „de la domnie” cu casă cu tot⁸⁴⁶.

În anul 1879, din inițiativa sa, a fost reparată vechea clădire a școlii. La stăruința sa, a învățătorului Vasile Suci, a primarului Nicolae Bârda și a notarului Leontin Feier, în anul 1888, au început lucrările de edificare a unei noi clădiri destinată școlii. A fost construită din piatră și cărămidă și era prevăzută cu o sală mare pentru desfășurarea procesului de învățământ și locuință spațioasă pentru învățător și familia sa. Locuința era compusă din două camere, o bucătărie și o cămară⁸⁴⁷. Lucrările au durat doi ani, la 15/27 august 1890 a fost sfințită de preotul George Lupșa, în prezența multor enoriași și a autorităților locale.

În fundația bisericii, „anume în ungherul alor doi pereți spre mâna stângă în partea de către răsărit care desparte de salonul școlii de către locuința învățătorului”, preotul G. Lupșa a introdus o cutie, confecționată „de mâna mea proprie”, din piatră albă, în care a fost pusă o *Scrisoare memorabilă către viitorimea crescândă din Dieci de la anul edificării școlii 1890*⁸⁴⁸.

În anul 1880 a înființat un *Fond de bucate* pentru trebuințele celor nevoiași și întreținerea școlii profesionale. Pentru organizarea fondului, preotul Lupșa cere inițiativă, înțelegere și „curățenie de mâini”, adică cinste și corectitudine în mânăuirea fondurilor. În urma unei circulare din 1883 a episcopului Ioan Mețianu al Aradului (1875-1898), în Duminica a IX-a după Rusalii, (7 august 1883), a făcut prima încercare pentru colectarea banilor necesari edificării unei clădiri destinate Institutului Teologic din Arad. Cu această ocazie a adunat 33 florini și 30 crițari și 262 ½ litri grâu. În primii ani ai secolului al XX-lea, preotul Lupșa figurează pe listele de daruri în vederea construirii unui internat diecezan în Arad⁸⁴⁹.

Tot în perioada păstoririi preotului G. Lupșa, între 1908-1912 s-au efectuat reparații interioare și exterioare la biserică, iar în 1912 a fost cumpărat, prin contribuția credincioșilor, ceasul din turnul bisericii⁸⁵⁰, care funcționează și astăzi.

În domeniul școlar, în calitatea sa de director local, a depus eforturi ca școala confesională din Dieci să aibă dascăli vrednici. A supravegheat îndeaproape desfășurarea procesului de învățământ și a frecvenței școlare.

În ședința din 9 martie 1880 a Sinodului protopopesc Ineu, își arăta nemulțumirea față de modestul progres al învățământului, nu numai de cel din cadrul protopopiatului Ineu, ci din întreaga eparhie arădeană. Pentru îmbunătățirea lui face propuneri, între care și împărțirea protopopiatului în mai multe inspectorate școlare, car la rândul lor să fie împărțite în mai multe subinspectorate, motivând că „cu cât este mai puțin controlul din partea mai marilor față de subalternii săi, cu atât și activitatea subalternilor, mai mult sau mai puțin se neglijează [...] cu cât un învățător este mai arareori controlat cu atât și el sigur neglijează datorința sa”. Pune „regresul din procesul de învățământ” pe lipsa manualelor școlare, propunând tipărirea lor într-un număr mai mare de exemplare, „câte se recer pentru toate școlile și pentru toți școlarii din toată Dieceza”. Mai cere „întocmirea” unor regulamente în care să se cuprindă „datorința fieștecărui învățător pe tot pasul, în școală și în afară de școală”, precum și a unui regulament pentru școlarii de la 6 la 15 ani în care să se cuprindă „datorințele lor în școală, afară de școală, în timp de prelegere și în timp de recreație”⁸⁵¹.

⁸⁴⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁸⁴⁷ Clădirea poate fi văzută și astăzi în centrul satului, nu departe de biserică.

⁸⁴⁸ A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 19,22. Cutia a fost scoasă din fundație în anii '80 de Ștefan Sărac din Dieci și a dus-o la Muzeul Județean din Arad.

⁸⁴⁹ *Ibidem*, f. 41-42; Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 4; T. Botiș, *op. cit.*, 366; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 7.

⁸⁵⁰ P. Vesa, *op. cit.*, p. 200.

⁸⁵¹ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 10, f. 258-259.

În anul 1885, Sinodul eparhial din Arad a decretat înființarea mai multor inspectorate școlare, între care s-a numărat și cel al Iosășelului, preotul G. Lupșa fiind numit inspector al cercului, funcție pe care a îndeplinit-o ani la rând. În această calitate, în 1887 se arăta nemulțumit de atitudinea negativă a autorităților politice comunale față de slaba frecvență școlară înregistrată în mai multe localități⁸⁵².

Pe tărâm cultural, din inițiativa sa, în anul 1879 a fost înființat un „cor de cântări de 42 inși”, încredințat învățătorului Ignatie Bugariu, și o *Societate de lectură* a tinerilor, cu scopul de a lărgi orizontul lor cultural, căutând să le deschidă gustul pentru lectură⁸⁵³.

Pe filele cărților de cult folosite în bisericile din Dieci folosite de-a lungul timpului, a făcut foarte multe însemnări cu caracter bisericesc, istoric, despre donatori, prețul cărților, despre starea vremii, calamități naturale, invazii de insecte. Ele se constituie într-o „cronică” a parohiei utile cercetătorului istoric⁸⁵⁴.

În anul 1907, la cererea secției culturale a Consistoriului eparhial din Arad, redactează *Cronica bisericei parohiale Dieci*, prima monografie a satului. Încercare modestă, lipsită de o informație documentară și istoriografică, fundamentată în cea mai mare parte pe tradiția locală și pe evenimentele trăite de autor. Lucrarea cuprinde momente mai importante din viața comunității, cu referire la viața socială, economică, bisericească și culturală a diecenilor din secolele XVIII și XIX. Trăind în mijlocul parohienilor săi, împărtășind cu ei bucuriile și necazurile, prezentându-ne autentice fresce din viața satului și a locuitorilor. Preotul G. Lupșa prezintă și informații despre bisericile vechi, despre cea actuală, despre locuitori cu ocupațiile lor, despre cărțile de cult cu însemnările manuscrise făcute pe filele lor.

Un alt aspect al activității sale culturale în constituie și publicistica. Amintim în acest sens numai studiul intitulat: *Întrebare la Înălțarea lui Cristosul – și răspunsul parințesc*, publicat în revista „Speranța” (anul I, nr. 8, 14/27 mai 1869, pp. 62-64) din Arad.

De menționat este faptul că în 15/28 noiembrie 1918, din inițiativa și conducerea sa, s-a instituit Consiliul Național Român din comuna Dieci, ocazie cu care, notarului Hess Lajos-Ludovic îi este luat „jurământul de fidelitate [...] credință și supunere față de națiunea românească din Ungaria și Transilvania și cătră forul suprem conducător Consiliul Național Român din Comitatul Aradului”⁸⁵⁵.

Bogata sa activitate a fost curmată într-o zi de vineri, la 14/27 februarie 1920, după o perioadă de 42 de ani de activitate clericală în satul natal și 75 ani de viață. „Rămășițele pământești au fost așezate spre odihnă veșnică duminică în 16/29 februarie a. c. pe lângă asistența preoțimii din comunele învecinate în frunte cu protopopul Florian Roxin, a rudeniilor și credincioșilor săi. Îl deplâng nora sa văduva Aurora Lupșa și nepoții Coriolan și Veturia din Arad. Odihnească-se în pace”, așa informa pe cititorii săi revista „Biserica și Școala”, oficiul Episcopiei Aradului⁸⁵⁶. A fost înmormântat în partea de sud al altarului bisericii în care a slujit pentru patru decenii.

Preotul George Lupșa a făcut tot ce poate face un vrednic și conștient slujitor al altarului de misiunea încredințată. A rămas în conștiința contemporanilor săi și a urmașilor ca un inegalabil îndrumător al credincioșilor. Dovadă, pentru faptele lui bune, bătrânii satului, cu ani în urmă, își aduceau aminte cu drag de el și ziceau: „Dumnezeu să-l ierte pe popa Lupșa”.

⁸⁵² A. E. O. R. Arad, G. Lupșa, *op. cit.*, f. 37; V. Popeangă, *op. cit.*, p. 149.

⁸⁵³ A. N. D. J. Arad, *Fond Protropiat ortodox român Ineu*, dosar 17, f. 349.

⁸⁵⁴ Vezi P. Vesa, *op. cit.*, pp. 128-145.

⁸⁵⁵ *Ibidem*, pp. 36-37.

⁸⁵⁶ „Biserica și Școala”, anul XLIV, nr. 8, 23 februarie/7 martie 1920, p. 4.

X. 2. PICTORUL ALEXANDRU POPP (1868-1949)

Cea mai mare personalitate a satului Dieci este țară îndoială profesorul, graficianul și pictorul Alexandru Popp. Amănunte ale conturului personalității și bogatei sale activități sunt cuprinse într-o serie de articole și studii datorate istoricilor de artă Coriolan Petranu⁸⁵⁷, Mircea Țoca⁸⁵⁸, Negoită Lăptoiu⁸⁵⁹, Velica Boari⁸⁶⁰, Nicolae Popp⁸⁶¹, Raoul Șorban⁸⁶², Annemarie Podlipny-Hehn⁸⁶³, lucrări ce ne-au stat la dispoziție pentru întocmirea medalionului acestui fiu al satului Dieci.

„*Un pictor profan de valoare, mult timp elogiata în Transilvania, mai ales după unirea acestei provincii la România*”, așa își începea Coriolan Petranu articolul despre pictorul Alexandru Popp⁸⁶⁴. Era fiul cel mai vârstnic⁸⁶⁵ al notarului Nicolae Popp din Dieci, unde s-a născut la 27 mai 1868. Mama sa descindea dintr-o familie ce păstra grad de rudenie cu cunoscuta pleiadă a pictorilor bănățeni - Popovici⁸⁶⁶.

De mic face dovada unor înclinații artistice, însă ele nu pot fi încurajate din cauza condițiilor materiale. La Arad urmează școala primară și patru clase gimnaziale la școala civilă din localitate, întrerupându-și studiile pentru a deveni ucenic într-un magazin de lenjerie. Concomitent cu obligațiile serviciului frecventează și școala de modelaj și colecția de mulaje din cadrul *Școlii reale superioare* din Arad.

În anul 1888 se afla la Budapesta ca elev extraordinar al *Școlii model de desen*, singura instituție de învățământ artistic din capitala ungară. Cunoștințele căpătate la Budapesta, sub influența profesorilor Szekely și Lotz, au fost completate cu o instructivă documentare la München și Paris. Întors la Budapesta, devine profesor la *Școala de arte industriale* și unul din ajutoarele lui Lotz Karoly la decorarea cu picturi murale a Parlamentului, a Palatului Justiției, basilicii și catedralei „*Mathia*” din capitala ungară. Realizările sale din domeniul artei monumentale mai cuprind desăvârșirea, în 1898, a picturii murale de la Panonhalma, iar mai târziu pictarea teatrului din Praga și a catedralei din Eger.

În anul 1903 se căsătorește cu Maria Irina Schauer, fiică de muncitor, de o rară frumusețe, mai tânără cu 19 ani, care-i devine modelul preferat.

După 1918 se simte tot mai incomod în mediul capitalei ungare, unde slujise timp de două decenii ca profesor la Academia de arte decorative. Întors în țară, în 1921, la solicitarea Secretariatului general al Ministerului Instrucțiunii - cu sediul la Cluj - acceptă stabilirea în capitala Ardealului în vederea înființării unei *Academii de arte frumoase*. Actul de înființare este datat la 17 ianuarie 1926. Direcția școlii a fost încredințată lui Alexandru Popp. Ca director a avut înțelepciunea și curajul să-și recruteze colaboratorii din rândurile celor mai tineri artiști, a căror medie de vârstă era de aproximativ 26 de ani. Corpul profesoral era

⁸⁵⁷ *L'art roumain de Transylvanie*, în „La Transylvanie”, București, 1938, pp. 519-520.

⁸⁵⁸ *Șase decenii de plastică românească militantă*, Cluj-Napoca, 1981,

⁸⁵⁹ *Alexandru Popp sau calmul lucidității*, în vol. „Incursiuni în plastica transilvană”, Cluj-Napoca, 1981, pp. 166-184; *Alexandru Popp - reputatul profesor și om de aleasă cultură*, în „Expoziție retrospectivă Alexandru Popp” (Catalog de expoziție), Cluj-Napoca, 1983, pp.7-9

⁸⁶⁰ *Pictorul și graficianul Alexandru Popp - exponentul spital al unei epoci*, în „Expoziție retrospectivă Alexandru Popp” (Catalog de expoziție), Cluj-Napoca, 1983, pp. 3-6.

⁸⁶¹ *În memoriam...*, în „Expoziție retrospectivă Alexandru Popp” (Catalog de expoziție), Cluj-Napoca, 1983, 10-11.

⁸⁶² *Semnificația unei restituiri. Cluj-Napoca: Expoziția retrospectivă Alexandru Popp*, în „Scânteia”, anul LII, nr. 12617, vineri 18 martie 1983, p. 4.

⁸⁶³ *Banater Malerei vom 18 bis ins 20 Jahrhundert*, Bukarest, 1984, pp. 42-44

⁸⁶⁴ C. Petranu, *op. cit.*, p. 519.

⁸⁶⁵ Alexandru Popp a mai avut un frate cu talent artistic, este vorba de Ioan, elevul lui Ianko, care a ajuns caricaturist la o revistă umoristică din Budapesta. Cf. *Ibidem*, pp. 519-520.

⁸⁶⁶ Despre pictorul Nicolae Popescu (1835-1877) vezi: Ion Frunzeti, *Pictori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957, pp. 79-112.

alcătuit din Pericle Capidan, Catul Bogdan, Eugen Pascu, Anastase Demian, Aurel Ciupe, dr. Victor Papilian, Coriolan Petranu, Emil Isac, Atanase Popa și Romul Ladea. Eficiența lui Alexandru Popp în fruntea primei *Academii de arte frumoase* din Transilvania a putut fi curând constatată. Datorită ei a sporit sensibilitatea față de artele plastice a întregii provincii, împregnându-i încă o formă de înțelegere a legăturii cu pământul. Despre școala de la Cluj, Lucian Blaga afirma⁸⁶⁷:

„Ardealul n-a avut până acum o astfel de școală; cea de la Baia Mare nu se poate socoti o școală, ci mai curând o colonie de artiști în care se face din inițiativă particulară și educația celor mai tineri [...]. Școala de la Cluj [...] va avea o deosebită importanță pentru toată provincia ardelenască. Ardealul niciodată n-a fost sărac în talente, dar, din lipsă de școală, aceste talente au căzut repede în diletantismul iremediabil sau au apucat drumul ispititor și plin de curse al străinătății”.

Apostolatul generos din primii ani ai existenței școlii, a lui Alexandru Popp și a corpului profesoral, a știut să elimine „cu luciditate rezidurile nocive ale unui diletantism de serie și să ridice evoluția la înălțimea celor mai avansate idealuri estetice ale vremii”⁸⁶⁸.

Ca pedagog, avea capacitatea de analiză și transmitere a componentelor propriei practici. În cei aproape douăzeci de ani de activitate didactică, el a îndrumat formarea mai multor generații de artiști, mulți i-au rămas îndatorați pentru calitatea unui meșteșug trainic deprins cu ajutorul lui și pentru respectul cu care i-a sfătuit să-și exercite profesia.

Ca pictor, era refractar producției pripite, improvizate, ca și creației dirijate prin calcul, a cântărit valoarea formală a picturii atât în comparație cu trecutul, cât și cu rezultatele înfăptuirilor contemporane lui. În 1928-1929 execută pictura murală a bisericii ortodoxe din Deva. Lucrări de asemenea factură finalizează mai târziu la biserica din Hălmagiu, iconostasul de la biserica din Viștea de Sus și icoana Precuratei de la biserica greco-catolică din Cluj.

Nostalgia familiei și a meleagurilor natale este prezentă în creația pictorului Alexandru Popp prin următoarele realizări plastice: *Tatăl artistului* (1890, 1896), *Mama artistului* (1896, 1926), *Ioan – fratele artistului* (1892, 1901, 1906, 1924), *Livia – sora artistului* (1896), *Soția artistului* (1903), *Fiul artistului* (1910), *Portretul fiului Alexandru* (1923, 1929), *Nicolae Popp – fiul artistului* (1920, 1926), *Virgil – fiul artistului* (1934), *Gard la Dieci* (1892), *Grădină din Dieci* (1896), *Dieci - casa părintească* (1900), *Spre casă* (1920), *Ulița satului* (1922), majoritatea păstrate în colecția fiului său Nicolae Popp din Cluj-Napoca, unele și colecțiile Muzeului de Artă din Cluj-Napoca și colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu.

În anul 1933 se mută la Timișoara, împreună cu Școala de arte frumoase la a cărei ctitorie a contribuit în mod esențial, păstrând calitatea de director până în toamna anului 1935, deși pensionat, a predat până în 1938, serviciile sale dovedindu-se a fi extrem de utile echilibrului moral al Academiei. Între 1947-1949 locuiește la Lugoj. În 10 martie 1949 se stinge din viață la Lugoj.

Actualizarea unor momente mai semnificative ale biografiei și operei lui Alexandru Popp, în contextul unei monografii istorice a satului natal, este un semn al aprecierii de care se bucură și rămâne în conștiința noastră ca un fiu al satului Dieci căruia i-a făcut cinste și de la a cărui naștere s-au împlinit în acest an 145 de ani.

X. 3. PREOT DR. GHEORGHE LUPȘA (1910-1989)

După profesorul, graficianul și pictorul Alexandru Popp (1868-1949), preotul dr. Gheorghe Lupșa este cea mai mare personalitate pe care a avut-o localitatea Dieci din județul Arad.

⁸⁶⁷ Lucian Blaga, *O școală de arte frumoase*, în “Adevărul literar și artistic” din 6 decembrie 1925, la M. Țoca, *op. cit.*, p. 64.

⁸⁶⁸ M. Țoca, *op. cit.*, p. 78.

Regretatul preot dr. Gheorghe Lupșa s-a născut la 11/24 septembrie 1910 în casa țăranilor Novac și Ecaterina Lupșa (născută Galea) din Dieci. Tatăl său se trăgea din numeroasa familie a Lupșeștilor, bunicul său Ioan Lupșa (1829-1885) era fratele preotului George Lupșa din Dieci. Dovedind o puternică înclinație spre învățătură, după absolvirea școlii primare din satul natal (1917-1923), învățătorul Teodor Laza îndeamnă familia sa-l înscrie la Liceul „Avram Iancu” din Brad. După șapte ani de studii, la 20 iulie 1930⁸⁶⁹, trece cu succes examenul de maturitate, părăsind băncile renumitului liceu ca șef de promoție, fiind considerat ca unul dintre cei mai buni elevi de până atunci a școlii, absolvind cu media generală 10.

Dorind să se dedice misiunii preoțești, urmează studiile la Academia Teologică din Oradea (1930-1934), unde s-a remarcat atât prin învățătură cât și prin conduită. Aici a avut privilegiul de a avea o serie de profesori iluștri, Andrei Magieru, pe atunci rectorul Academiei Teologice, apoi episcop al Aradului (1936-1960) arhimandritul Vasile Lăzărescu, viitor mitropolit al Banatului și protosinghelul dr. Laurențiu Busuioc, dr. Ștefan Munteanu, dr. Ștefan Lupșa cu care va lega o strânsă prietenie, dr. Petru Procopovici, mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din Cernauți, dr. Eugeniu Speranța, devenit mai târziu profesor de *Filozofia dreptului* și *Sociologie* la Facultatea de Drept a Universității din Cluj.

Situația familială nu permitea întreținerea lui la studii. După vacanța de vară a anului 1932, din motive financiare nu poate să se reîntoarcă la Oradea. Rectorul școlii, Andrei Creșeanul (între timp fusese ridicat la treapta de arhieru vicar), trimite o scrisoare preotului Ioan Iancu din Dieci, prin care îl roagă să-i dea bani de drum tânărului teolog, pentru a ajunge la Oradea, angajându-se să-i restituie banii⁸⁷⁰.

“Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea Mare.
2824/1932.

Sfințite Părinte,

Vă rugăm să puneți în vedere studentului teolog Gheorghe Lupșa, domiciliat în acea comună ca până la 15 l.c. să se prezinte la cursuri la Academia noastră fiindcă altcum își pierde anul școlar. Întru cât nu ar dispune de bani de drum, rog pe Sf. Voastră să-i facă posibil împrumutarea lor, și eu îi voi restitui numai decât. În internat și la Academie studentul Gh. Lupșa nu va avea de plătit nici o taxă, fiindui asigurată gratuitatea. În urmare nu mai are nici un motiv de întârziere. Oradea 10 octombrie 1932.

Andrei Crișanul
Director Academia Teologică”

Deși numai în anul al II-lea de studii, intră în administrația eparhială, ca secretar al episcopului Roman Ciorogariu, post în care funcționează până la primirea darului preoției. Episcopul Roman Ciorogariu căuta tineri pe care să-i formeze pentru diferite funcții administrative sau să-i trimită la studii în străinătate. La Gheorghe Lupșa a mai fost și altceva. Inteligența și buna cuviință pornite dintr-un puternic sentiment religios l-a determinat pe episcopul de la Oradea să-l apropie de cancelaria eparhială.

La Oradea se afla alături de teologii Vasile Frențiu⁸⁷¹ și Ioan Ciocan, lucrând împreună în arhivele din Oradea, făcând copii după documente pentru istoricul Ștefan Lupșa care le-a folosit la redactarea monografiei *Istoria Eparhiei Aradului*, din păcate rămasă în manuscris⁸⁷².

După absolvirea cursurilor Academiei Teologice din Oradea, în toamna anului 1936 candidează pentru postul I din parohia Păuliș. La 21 februarie 1937 este ales de Adunarea

⁸⁶⁹ Nestor Lupei, Romulus Neagu, *Monografia Liceului “Avram Iancu” Brad. 1869-1969*, f. 1., 1969, p. 174.

⁸⁷⁰ A. P. O. R. Dieci, *Pachet II, dosar 3 (1932)*, f. 79.

⁸⁷¹ Despre preotul Vasile Frențiu vezi: P. Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 465-471.

⁸⁷² Manuscrisul se păstrează în Biblioteca Episcopiei Aradului.

parohială electorală cu 183 de voturi pentru din 335 de alegători. La 13 noiembrie 1937 se căsătorește cu Viorica Letiția Ivici din Păuliș, la 29 noiembrie hirotonit diacon iar la 29 decembrie preot de către episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960). La 5 decembrie 1937 este instalat în parohie de protopopul Procopie Givulescu al Radnei.

În februarie 1938, prin bunăvoința profesorului dr. Emil Hațeganu, se înscrie în anul I la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, unde, în 17 octombrie 1941 trece cu succes examenul de licență. În anul universitar 1941-1942 se înscrie la cursurile de doctorat în cadrul aceleiași facultăți. Fiind mobilizat pe front (20 iunie 1942) este nevoit să întrerupă cursurile de doctorat, reluate numai după 28 mai 1943 când revine acasă. În această perioadă își pregătește și susține examenele de doctorat, iar în 30 ianuarie 1946, în fața unei comisii din care făceau parte profesorii dr. Salvator Brădeanu, președinte și coordonator al tezei, D. B. Ionescu, Erast Tarangul, Cristofor Coroamă și Nicolae Leon, susține teza de doctorat intitulată: *Problema colonizării în România*. Conferirea înaltului titlu academic nu a fost scăpat din vedere de către revista „Biserica și Școala”, oficiul Episcopiei Aradului: „*C(ucernicul) Părintele Gheorghe Lupșa din Păuliș a obținut titlul de Doctor în științe politico-economice al Universității din Cluj. Îl felicităm călduros pentru acest succes*”⁸⁷³.

Dorind să-și desăvârșească și pregătirea teologică, în 5 octombrie 1946, la Academia Teologică „*Andreiană*” din Sibiu, susține teza de Licență în teologie intitulată: *Unirea românilor cu Biserica Romei (1700)*, la catedra de Isoria Bisericii Române, Istoria artei creștine și Paleografie condusă de preotul profesor dr. Ștefan Lupșa, fostul său profesor de la Academia Teologică din Oradea, cu care mai târziu a purtat o bogată corespondență.

Încă din perioada studiilor teologice desfășurate în orașul de pe Crișul-Negru, între profesorul Ștefan Lupșa și studentul Gheorghe Lupșa, se leagă o sinceră prietenie ce va dăinui până la moartea profesorului Ștefan Lupșa (1964). Studentul Gheorghe Lupșa, încă din acea perioadă a fost atras de cercetarea istorică, îndrumat fiind de preotul profesor dr. Ștefan Lupșa, o somitate la acea vreme în istoria bisericească. Așa după cum am amintit, la îndemnul acestuia, alături de Ioan Ciocan și Vasile Frențiu, face cercetări în arhivele Episcopiei latine din Oradea. Materialul adunat de cei trei, a servit profesorului pentru întocmirea unei voluminoase istorii a Episcopiei Aradului.

Licențiat în Teologie și doctor în Drept, Gheorghe Lupșa se simțea îndreptățit să candideze la un post de preot într-o parohie din mediul urban. În 1953, se transferă în postul de proh al parohiei Timișoara V-Mehala. Ca preot slujea cu multă cucernicie, fiind înzestrat de Dumnezeu cu o voce plăcută și o sensibilitate muzicală deosebită. În afară, era pildă de seriozitate, avea conștiința că este chemat „să aducă roadă și roadă să rămână” (Ioan XV, 16). Propovăduirea nu o făcea numai din amvon ci și cu pildă ziditoare a vieții sale.

Activitatea preotului dr. Gheorghe Lupșa s-a desfășurat atât pe teren bisericesc cât și cultural. Activitatea publicistică stă marturie în acest sens⁸⁷⁴.

După o scurtă și grea suferință, în ziua de 26 decembrie 1989 trece la cele veșnice. Fiind înmormântat în 28 decembrie în cimitirul din Calea Lipovei din Timișoara.

Pentru cei ce l-am cunoscut, rămâne o figură distinsă a preoții ortodoxe din părțile bănățene și crișane, un intelectual de o înaltă ținută morală ridicat din mijlocul diecenilor. Este primul fiu al comunei Dieci care a obținut înaltul titlu academic de *Doctor în științe*.

⁸⁷³ „Biserica și Școala”, anul LXX, nr. 8, 17 februarie 1946, p. 55.

⁸⁷⁴ Dintre studiile publicate amintim: *Lupta de clasă în concepția lui Berdiaeff*, în „Biserica și Școala”, anul LVIII, nr. 32, 5 august 1934, pp. 6-7; nr. 36, 2 septembrie 1934, pp. 5-6; *Sectarii se demască. Să luăm aminte !*, în „Biserica și Școala”, anul LXIII, nr. 30, 23 iulie 1939, pp. 250-251; *Pro domo*, în „Biserica și Școala”, anul LXXI, nr. 27, 29 iunie 1947, pp. 198-199; *Sectarii se demască. Să luăm aminte*, în „Biserica și Școala”, anul LXVI, nr. 30, 23 iulie 1939, pp. 250-252; *Pacea lui Hristos fundament al vieții popoarelor*, în „Biserica și Școala”, anul LXVI, nr. 33, 16 august 1942, pp. 270-272.

X. 4. ÎNVĂȚĂTORUL MARCU LUPȘA (1911-1984)

Unul dintre iluștrii dascăli de la școala din Dieci, considerăm că a fost învățătorul Marcu Lupșa. S-a născut la 16 decembrie 1911, din părinții Marcu și Elisabeta Lupșa, țărani de stare mijlocie din Dieci. Între 1918 și 1924 urmează cursurile școlii primare din Dieci unde l-a avut ca învățător pe Teodor Laza.

După absolvirea școlii din satul natal, din toamna anului 1924, tânărul Marcu Lupșa urmează cursurile la Școala Normală de învățători „Domnul Tudor” din Turnu-Severin. Le-a absolvit în iunie 1930, fiind clasificat al șaptelea din 36 de absolvenți.

În toamna anului 1930 este numit învățător la școala din Măgulița unde funcționează până la 31 august 1931. De la 1 septembrie 1931, rămâne fără post fiind nevoit să se angajeze funcționar la primărie. La 15 februarie 1932 este numit învățător suplinitor la școală din Glogovăț unde funcționează până la 31 august 1932. În 3 noiembrie 1932 este încorporat pentru a-și satisface stagiul militar la Școala militară de Cavalerie din Târgoviste, Regimentul I Roșiori. În martie 1933 este mutat la Regimentul 68 Infanterie din Cahul, de unde, în 3 noiembrie 1933 este lăsat la vatră. De la 1 ianuarie 1934 și până la sfârșitul anului școlar, funcționează ca învățător suplinitor în postul al III-lea, nou înființat, de la școala din satul natal, unde conduce clasele I-a și a IV-a.

În baza Deciziei nr. 139317/1934 a Ministerului Instrucțiunii Publice, începând cu 15 septembrie 1934, este numit la școală din Ignești. Acum și trece și examenul de definitivat, susținut la Școala Normală din Timișoara în sesiunea din mai 1938, în urma căruia obține dreptul de a concura pentru un post de învățător în mediul urban. Nu a râvnit niciodată la un asemenea post. Dorința sa era să ajungă la școala din satul natal.

La școala din Ignești funcționează până în 31 august 1939, când, în baza Deciziei nr. 106 570/1939 a Ministerului Educației Naționale, cu data de 1 septembrie 1939 este numit învățător titular la școală din Dieci. În toamna anului 1940 a fost mobilizat la Regimentul 93 Infanterie din Arad. De la 8 septembrie 1941 și până la 30 decembrie 1941 și între 6 februarie 1942 și 28 martie 1943, a fost mobilizat din nou, participând la luptele desfășurate de la Odessa și până la Stalingrad. Din 24 august 1944 și până la 10 februarie 1945, a făcut parte din cadrul Batalionului fix Criș, cu care a luat parte la luptele de la Sebiș-Prunișor⁸⁷⁵. În perioada 1 septembrie 1943 și până la mobilizarea din august 1944, conduce biroul Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor de Război (IOVR) Dieci, întocmind peste 62 de dosare de pensii și 62 de fișe pentru Institutul central de statistică.

Tot în perioada dintre mobilizări, când și-a reluat activitatea la catedră, instituie colecte pentru „Darul ostașului” și pentru „Palatul invalizilor” de război. Citind unele procese-verbale de inspecție din această perioadă, revizorii școlari îl considerau ca fiind „un element bun”, datorită activității depuse la catedră, elevii stăpânind bine materiile din programa de învățământ.

În cadrul acțiunilor culturale locale, învățătorul Marcu Lupșa a organizat și ținut conferințe cu teme din diferite domenii: patriotice, religioase, agricole și igienă. În colaborare cu celelalte cadre didactice a organizat serbări și șezători ținând mereu legătura cu satul.

Fiu al satului Dieci, cu dragoste față de cei din mijlocul cărora s-a ridicat, a fost folositor prin pregătirea sa tuturor consătenilor, cărora le-a câștigat încrederea și respectul. Din anul 1950 și până în 1968, a îndeplinit și funcția de director al Școlii generale din Dieci.

În anul 1971, după o activitate de 41 de ani în învățământ, din care 37 în satul natal, trece la binemeritata pensie. Figura învățătorului-director Marcu Lupșa, a dominat întreaga perioadă cuprinsă între deceniile patru și opt din viața publică a comunității Dieci.

⁸⁷⁵ Vezi: V. Brăiloiu, *op. cit.*, p. 104.

La vârsta de 73 de ani, în ziua de 20 iulie 1984, a trecut la cele veșnice, fiind regretat de toți cei care l-au cunoscut. Fire blândă și modestă, figura învățătorului-director Marcu Lupșa a rămas în mentalitatea colectivă a diecenilor ca un model de comportament moral ireproșabil și un dascăl desăvârșit.

X. 5. PROFESORUL PAVEL GALEA

Profesorul Pavel Galea este una dintre personalitățile cunoscute ale Aradului, care, face cinste cociobanilor săi sau a loocutilor din satele învecinate. Unul dintre literații arădeni care a scris despre el, prof. Petru M. Ardelean, menționa: „În ce s-ar putea el traduce? Cred că în ceea ce se cheamă spectacolul fastuos al personalității”⁸⁷⁶.

S-a născut la 14 noiembrie 1923, în satul Cocioba, comuna Dieci, județul Arad, într-o familie de gospodari. A urmat șase clase primare, opt clase la Liceul „Avram Iancu” din Brad (a absolvit în anul școlar 1945-1946)⁸⁷⁷. În perioada cursurilor liceale a participat la luptele de eliberare a Aeroportului din Arad din 1944, și la luptele de la Păuliș⁸⁷⁸.

La Păuliș, alături de camarazii săi, elevi ai Școlii de subofițeri din Radna, se împotrivesc invaziei inamice spre inima țării. August-septembrie 1944, în tranșeele de la Păuliș. A fost rănit la mâna dreaptă în timpul unui atac cu grenade. Îngropat de viu de explozia unei bombe lansată din avion, își pierde parțial și auzul.

După război, după absolvirea și cursurilor liceale, între 1946-1950, urmează Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Cluj-Napoca. Perioada petrecută în orașul de pe Someș, i-a facilitat contactul cu spirite de elită ale culturii și învățământului interbelic: Lucian Blaga, D. D. Roșca, Dimitrie Popovici, Liviu Rusu, Ion Breazu, Ștefan Bezdechi, Teodor Naum, Constantin Daicoviciu. În Clujul de după Eliberare, într-o ambianță intelectuală deosebită, tânărul cocioban, face lecturi serioase și sistematice, clădind o solidă bază teoretică din care își va făuri viziunea proprie asupra literaturii ca act de cultură, o clară perspectivă filologică.

După absolvirea cursurilor universitare, este repartizat ca profesor la Crivina, județul Mehedinți. Mai apoi, se transferă la Arad, unde, mai mulți ani a fost director școlar, iar din 1965 până în 1968 a fost șeful secției de învățământ a raionului Arad. Din 1968, până în 1970, a fost primul inspector școlar general al județului Arad. Ca profesor de limba și literatura română a obținut toate gradele didactice. Timp de 25 de ani a fost președinte Filialei Arad a Societății de Științe Filologice din România.

A colaborat la „Contemporanul” (București), „Tribuna” (Cluj), „Familia” (Oradea), și la presa arădeană („Flacăra roșie”, „Adevărul”) ori la cea timișoreană („Drapelul”, „Renașterea bănățeană”). A mai colaborat și pe anuarul „Catedra” din Arad. A scris peste o sută de articole.

Editorial a debutat în 1972 cu antologia *Iancule, dorule*, apoi a urmat *O școală militară în război* (Arad, 2007), *Bălcescu în straie de moț* (Arad, 2009). Despre cărțile sale au scris Dumitru Radu Popescu, Stelian Vasilescu, Iulian Negrilă și Petru M. Ardelean.

Pentru că noi nu am cuprins, în cele de mai sus, toată viața și activitatea profesorului Pavel Galea, în continuare vom reda câteva rânduri dintr-o *Autobiografie* pe care a redactat-o în Timișoara la 18 iulie 2009⁸⁷⁹.

⁸⁷⁶ Petru M. Ardelean, *Pavel Galea*, în “Buletin de informare și documentare”, Arad, 1986, p. 121. Pentru întregirea biografiei sale ne vom folosi și de Iulian Negrilă (coordonator), Vasile Man, Bianca Negrilă, *Dicționarul scriitorilor arădeni sec. XIX-XX*, Arad, 2009, pp. 95-96.

⁸⁷⁷ N. Lupei, R. Neagu, *op. cit.*, p. 178.

⁸⁷⁸ Pentru participarea sa la luptele de la Păuliș vezi: Dumitru Susan, *Cel mai greu examen. Păuliș – 1944*, Cluj-Napoca, 1989.

⁸⁷⁹ Documentul de află în posesia noastră.

„Mă prezint ca profesor de liceu și veteran de război, prof. Pavel Galea din localitatea Revetiș-Cociuba, județul Arad, zona Sebiș-Gurahonț, fiul lui Galea Pavel și Ecaterina-Catița din Revetiș-Cociuba, gospodari cu renume, altoiți pe familia Dobrei Nicolae, vestit primar al Cociubei tatăl său Dobrei Pavel între 1880-1900. Dobrei Nicolae și-a pierdut copiii în perioada primului război mondial, iar el, a căzut prizonier în Galiția și întors din prizonierat a înfiat pe Galea Pavel, nepotul surorii sale Catița din Revetiș. Așa a apărut familia Galea Pavel și Catița, care a avut doi copii: Ion Galea, născut în 1922 și Pavel Galea născut în 1923 noiembrie 14.

Tatăl meu și unchiul Nicolae Dobrei n-au știut carte. Tatăl meu a făcut două clase ca apoi să fie slugă și pe urmă muncitor la Budapesta la Fabrica de sticlă (1909-1914) apoi a fost încorporat la Arad și trimis pe front în Galiția. Mama avea două clase românești și două clase maghiare la Buteni, de unde a venit la noi în Cociuba, fiind fată orfană. Așa au apărut cei doi Galea la Școala din Revetiș, Ion din 1922 și Pavel din 1931.

Cum eu am făcut parte dintre premianți, am fost dat la școala liceală în 1937, clasa I la Lipova, iar din 1938 transferat la Liceul „Avram Iancu” din Brad. În 1943 am fost încorporat în armată și trimis la Școala militară din Radna-Lipova, participând la luptele de la Aeroportul Arad, imediat după 23 august 1944 și la crâncenele lupte de la Păuliș în septembrie 1944 împotriva invaziei din Vest a trupelor hortiste peste teritoriul de Vest al patriei. Rănit și decorat m-am întors la liceu ca să-mi termin studiile liceale.

În 1946 am dat Bacalaureatul, după care m-am înscris la Universitatea din Cluj, Facultatea de Litere și Filozofie, pe care am terminat-o în 1950, fiind repartizat la Școala de 7 ani din Crivina pe Dunăre, județul Mehedinți. Acolo m-am căsătorit cu prof. Angela Catarcea și m-am transferat în anul următor la școala de 7 ani din Șiria, județul Arad. Aici am stat șase ani (1951-1957), timp în care ni s-au născut cei doi copii, Ionel Galea (1952) acum inginer șef în Timișoara și Lavinia-Carmen Galea (1956), acum medic la Clinica de dermatologie din Timișoara. Din septembrie 1961 am fost transferat director la școala medie a tineretului muncitor, de pe lângă Liceul „Moise Nicoară” din Arad, apoi din martie 1965, am fost numit șeful Secției învățământ a raionului Arad, iar în 1968 am fost numit Inspector general școlar al Inspectoratului județean Arad. În septembrie 1970 m-am întors ca director a Liceului „Ioan Slavici” până în 1986, când m-am pensionat, după patru decenii de bogată Activitate profesională și de conducere.

Am fost și președinte de cabinet pedagogic de control, timp de patru ani, în care formam brigăzi în unitățile școlare, redactam note de control și recomandări de îmbunătățire a procesului instructiv-educativ.

În perioada studențească am participat la munca voluntară pe două șantiere naționale: pe Șantierul național Ceanu Mare - Cluj pentru introducerea gazului metan prin conducte subpământene în 1949, sâmbăta și duminica dimineața în brigăzi transportate cu autobuzele și pe Șantierul Bumbești - Livezeni, în lunile iulie - august 1949, pentru traseul de cale ferată între Simeria și Târgu Jiu.

Intrarea în producție la 1 septembrie 1950, pe bază de repartizare republicană mi-a deschis calea unor activități multiple: conducător de școală, liceu, inspectoratul școlar, organizând cenacle literare, excursii școlare cu teme, reviste școlare, promovând elevi creatori de scrieri în versuri și proză.

Am avut o bogată muncă cu părinții în realizarea serbărilor școlare, antrenându-i întru ajutorarea școlii. Ca director școlar de seral, am antrenat întreprinderile cu elevi în școală să-și aducă contribuția la buna funcționare a școlii.

Am organizat bine munca sportivă în școală, producând valori sportive pe oraș și pe țară, locul I pe oraș la fotbal, având fotbaliști în Divizia A și B: Flavius Domide, Mercea Gh., Birău Gavril, Mețcaș Hristos.

Am fost la raion și la oraș șeful cabinetului pedagogic de metodiști voluntari, iar din 1968 până în 1994 am fost președintele Filialei Societății de Științe Filologice a județului Arad cu bogate sesiuni de comunicări la Gurahonț, Chișineu Criș, Ineu, Sebiș, Lipova, Nădlac.

Am primit multe aprecieri și critic, dar, mai ales distincții și decorații pentru munca prestată: *Profesor fruntaș* (1964), *Ordinul muncii* (1969), *Medalii la aniversări* (1954, 1964, 1974, 1994), *Virtutea militară și bărbăție și credință pentru luptele eroice de la Păuliș*, ținând la

Monumentul eroilor de la Păuliș și în școlile Aradului 124 de cuvântări, precum și 78 de articole în presă, trei cărți publicate: *Iancule, dorule* (1972), *O școală militară în război* (2006), *În straiile moșești* (2009), în devenire *Probleme sociale în discursurile lui Mihail Kogălniceanu*⁸⁸⁰.

Acesta este profesorul Pavel Galea care a făcut cinste satului natal și a câștigat respectul tuturor celor care l-au cunoscut.

X. 6. PROFESOR UNIVERSITAR DR. MARIUS MĂRUȘTERI

În mod sigur, cea mai mare personalitate pe care a comunei Dieci din secolul al XXI-lea, este prof. univ. dr. Marius Mărușter, în prezent la Facultatea de farmacie a Universității de Medicină și Farmacie din Târgu-Mureș.

S-a născut la data de 19 decembrie 1970, în locuința de serviciu a părinților săi, Ștefan - impiegat de mișcare și Ștefania - casnică, din stația CFR Almaș, județul Arad⁸⁸⁰. În perioada 1977-1984 urmează cursurile Școlii generale din comuna Dieci, pe care le termină cu media generală 9,97. Urmează apoi (1984-1989) cursurile Liceului Sanitar din Arad, specializarea Asistenți Medicină Generală, absolvind cu media generală 9,98.

În perioada 1989-1994 studiază în cadrul Facultății de Farmacie a Universității de Medicină și Farmacie (UMF) din Târgu Mureș, facultate pe care o termină ca șef de promoție, cu Diplomă de Merit, media 9,85.

În 1995 își satisface stagiul militar (termen redus) în cadrul Școlii de Ofițeri Medici de la Focșani, respectiv la Policlinica Militară din Târgu Mureș, de unde este eliberat cu gradul de sublocotenent în rezervă.

În cursul anului 1995 se înscrie la doctorat, în cadrul Școlii Doctorale a Universității de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș, cu o teză în domeniul informaticii medicale, sub conducerea Acad. prof. dr. Popovici Adriana. Titlu tezei: *Contribuții la dezvoltarea de programe pentru asistarea de către calculator a practicii și cercetării farmaceutice*.

În perioada 1996 -1997 este rezident la Spitalul Clinic Universitar Târgu Mureș. În martie 1997 promovează examenul și este încadrat ca preparator la Disciplina Chimie Analitică și Analize Fizico-Chimice, din cadrul UMF Târgu Mureș. Din martie 2000 devine asistent universitar, disciplina Management și Marketing Farmaceutic Evidență Farmaceutică Computerizată, la Facultatea de Farmacie din cadrul UMF Târgu Mureș. Tot din anul 2000 este numit coordonator al nou-înființatului Centru de Comunicații al Universității, centru finanțat dintr-un grant de Bancă Mondială, realizat, sub conducerea rectorului prof. dr. Ion Pascu, de către prof. dr. Șchiopu Alexandru și Marius Mărușteri.

În octombrie 2001 își susține teza de doctorat, aprobată de Comisia de Doctorat cu calificativul maxim și devine Doctor în Științe. Este al doilea Doctor în științe din Dieci, după preot dr. Gheorghe Lupșa.

Tot în anul 2001 primește premiul *ChemOffice Award* al corporației americane Camsoft Corp., pentru contribuțiile la testarea și implementarea bazelor de date moleculare în cercetare, cercetări realizate cu ocazia elaborării tezei de doctorat. Din octombrie 2002 este promovat Șef de lucrări în cadrul aceleiași discipline. În același an, devine "teacher" în cadrul rețelei CEEPUS (Central European Exchange Program For University Studies) H-076, rețea distinsă în anul 2003 cu premiul CEEPUS Ministers' Prize of Excellence 2003.

În cadrul acestei rețele beneficiază de 4 burse internaționale ca profesor/teacher (la universitățile de vară organizate Varșovia-2002, Cluj-Napoca-2003, Sofia -2004, respectiv Praga-2005), unde ține cursuri în domeniul asistării de către calculator a cercetării biomedicale, precum și de 2 burse internaționale de cercetare (în anii 2003 și 2005), în cadrul cărora

⁸⁸⁰ A fost înregistrat în *Certificatul de naștere* ca fiind născut în satul Crocna, comuna Dieci, județul Arad..

implementează la Centrul de Supercomputere al Universității din Pecs, Ungaria, 2 supercomputere bazate pe stații de lucru Silicon Graphics Indigo, respectiv Octane 2.

În perioada 2002-2004 urmează cursurile Școlii Academice Postuniversitare de Informatică Aplicată și Programare, din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca, pe care le termină în 2004, cu media 10.

În luna septembrie a anului 2004 face parte din echipa care participă la vizita de evaluare a experților TAIEX ai Uniunii Europene, vizită de auditare în privința recunoașterii diplomelor medicale românești pe teritoriul UE, după integrarea României în spațiul european. Ca urmare a succesului acestei vizite, primește scrisori de mulțumire din partea Ministerului Sănătății, respectiv a Ministerului Educației, iar cu ocazia zilei de 1 Decembrie 2004, este decorat de către Președintele României cu Ordinul Meritul pentru Învățământ, în grad de Ofițer.

Tot din anul 2004, conduce echipa de dezvoltatori ai primelor distribuții de tip Linux Live CD dezvoltate vreodată în România. Prima distribuție de tip Linux Live CD realizată în România, *ROSLIMS Linux Live CD* (Romanian Simple Linux for Medical Students), distribuție cu localizare românească, gratuită (Open Source) și dedicată domeniului educațional. Prima distribuție Linux Live CD românească cu suport pentru clustere Linux (High Performance Computing), distribuția *RoBioCluster* (localizare românească completă), ce permite centrelor de cercetare atingerea unor puteri de calcul similare supercomputerelor folosind PC-uri clasice. Respectivul distribuții sunt înregistrate pe siturile internaționale dedicate domeniului, iar în perioada 2005-2008 sunt distinsse cu 3 premii naționale și internaționale.

În perioada 2003-2006 este numit anual, prin ordin de ministru, ca membru al Comisiilor Naționale de Rezidențiat în domeniul farmaceutic. În aceeași perioadă este lector asociat al Universității „Petru Maior” din Târgu Mureș, în cadrul Masteratelor de Management Sanitar și Managementul Proiectelor⁸⁸¹.

Începând cu luna februarie 2006 devine Șef de lucrări la Disciplina de Informatică Medicală și Biostatistică din cadrul Facultății de Medicină a UMF Târgu Mureș, fiind numit și șeful acestei discipline.

Din martie 2007 este promovat Conferențiar universitar, iar din martie 2008 este numit Directorul Departamentului de Management Academic și Integrare Europeană, în cadrul Universității de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș și ales membru al Senatului Universității.

Deține un număr de 4 certificări recunoscute internațional în domeniul calculatoarelor, respectiv al managementului calității: instructor CCNA (Cisco Certified Network Administrator), Brainbench Computer Specialist, Auditor sistem-calitate –ARC, Specialist în domeniul managementului calității - TUV România. Este membru a 3 societăți profesional-științifice naționale și a două societăți internaționale.

Până în prezent a publicat un număr de 5 cărți ca și autor/coautor, 4 monografii și suporturi de curs, respectiv 41 de articole/studii publicate în extenso în reviste naționale sau internaționale (cu ISSN) sau în volumele (cu ISBN) unor conferințe naționale și internaționale și 23 lucrări publicate în rezumat/prezentate în volumele unor manifestări locale, naționale și internaționale. Dintre acestea, 3 articole sunt publicate în reviste cotate ISI, 9 în reviste indexate ISI, 5 indexate în alte baze de date internaționale. Totodată a fost director sau membru al echipei de cercetători în 7 granturi/proiecte de cercetare naționale și internaționale.

Cărți publicate:

1. Marius Mărușteri, Sabin Buraga, Dragoș Acostăchioaie, *Primii pași în Linux (carte + CD cu ROSLIMS Linux Live CD)*, Polirom, Iași, 2006, 248 p.

---

⁸⁸¹ Aici ține cursuri și lucrări practice de *Informatică Medicală, Biostatistică*, respectiv *Documentare online pentru programe și proiecte*.

2. Marius Mărușteri, *Noțiuni fundamentale de biostatistică: note de curs*, University Press Tg.-Mureș, 2006, 220 p.

3. Maria Dogaru, Camil Vari, Marius Mărușteri, Melinda Kolcsar, *Farmacologie experimentală*, University Press Tg.-Mureș, 2008, 329 p.

4. Vladimir Bacărea, Monica Sabău, Marius Mărușteri, Anca Bacărea, *Metodologia cercetării științifice medicale*, University Press Tg.-Mureș, 2009, 211 p.

5. Mariana Cornelia Tîlincă, Mărușteri Ștefan Marius, Nicolaescu Ioan *Influența radiațiilor accidentale asupra sănătății populației*, University Press Tg.-Mureș, 2009, 231 p.

Lucrări premiate:

- *Premiul de Excelență "CNIV 2008" - 2008* pentru lucrarea Marius Mărușteri, Crainicu Bogdan, Șchiopu Alexandru –Tehnologii Open Source în eLearning, Conferința Națională de Învățământ Virtual, Constanța, 30 Oct. -2 Nov. 2008

Premiul "Edmond Nicolau" al Societății Române de Informatică Medicală acordat distribuțiilor ROSLIMS și RoBioCluster, în cadrul European Federation for Medical Informatics Special Topic Conference & ROMEDINF, 4-8 Aprilie 2006, Timișoara

- *Premiul Special "Centrul Virtual de Excelență Siveco" - 2005* pentru lucrarea Marius Mărușteri, Crainicu Bogdan, Șchiopu Alexandru - ROSLIMS Live CD - platformă educațională românească Open Source, Conferința Națională de Învățământ Virtual, București, 28-30 octombrie 2005

- *Best Speech Of The Conference Award -2003* pentru lucrarea Marius Mărușteri - Interactive Molecular Dynamics simulations on low-cost Linux clusters, lecture presented in International Autumn School of Biophysics, Gaiser-Predeal, ROMANIA, 7-12 October 2003

- *Premiul Special al Juriului -1999*, Vlad Chindea, Marius Mărușteri - Analiza semnalelor neliniare - aplicații în biologie, *Sesiunea de comunicări științifice studențești*, Facultatea de Farmacie, București

- *Premiul I - secțiunea postere, 1998*, Silvia Dușa, Antoanela Constantinescu, Petronela Gârbacea, Mărușteri Marius - Aplicarea metodelor spectrofotometrice în analiza antibioticelor, *Congresul Național de Farmacie*, Iași

- *Premiul I -1997*, Marius Mărușteri - Introducere în simularea și modelarea asistată de către calculator. Aplicații în domeniul farmaceutic. - *Primul Congres al studenților în medicină și tinerilor medici*, Târgu Mureș

Alte premii și distincții:

- *Cavaler al Ordinului "Meritul pentru Învățământ"*, în grad de ofițer, prin decretul prezidențial publicat în Monitorul oficial al României nr. 1181/13 decembrie 2004.

- *CHEMOFFICE AWARD 2001* - premiu acordat anual de corporația americană CAMSOFT Inc., lider mondial în Desktop Molecular Modelling and Molecular Databases, pentru contribuții la betatestarea și optimizarea algoritmilor de interogare a bazelor de date moleculare din suita ChemOffice dezvoltată de corporație (2000).

Lucrări mai importante publicate în extenso:

1. Copotoiu SM, Copotoiu C, Bud V, Molnar C, Azamfirei L, Ghitescu I, Mărușteri M., Dogaru M, Brânzaniuc K. - *Looking for the best management of myasthenia gravis at the Tg.Mureș Clinic of Anesthesia and Intensive Care*, Chirurgia (Bucur). 2007 Jul-Aug;102(4):401-5

2. Muji M., Ciupa R., Olah P., Bacărea V., Calinici T., Marusteri M. – *Best Practices in the Design and Development of Health Care Information Systems, Proceedings of 1st International Conference on Advancements of Medicine and Health Care through Technology*,

MediTech2007, 27-29th September, 2007, Cluj-Napoca, Romania, Acta Electrotehnica, volume 48, number 4, 2007, Mediamira Science Publisher, ISSN 1841-3323, pp.51-57

3. Bacarea V., Bacarea Anca, Calinici T., Mărușteri M., Petitot Ch. - *Evaluarea unui test diagnostic*, Revista Romana de Medicina de Laborator, vol. 8, nr.3, septembrie 2007, ISSN 1841-6624, pp.65-70.

4. Mărușteri Marius, Crainicu Bogdan, Schiopu Alexandru - *“RoBioCluster - an Open Source platform for HPC (High Performance Computing)/Linux Clusters in the biomedical field”* in *“Integrating Biomedical Information: From eCell to ePatient”*, Proceedings of the European Federation for Medical Informatics Special Topic Conference & ROMEDINF, 4-8 April 2006, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, pp. 174-177, ISBN 3-89838-072-6

5. Mărușteri Marius, Crainicu Bogdan, Schiopu Alexandru - *“ROSLIMS Live CD - all-in-one cross-platform solution for running biomedical software”* in *“Integrating Biomedical Information: From eCell to ePatient”*, Proceedings of the European Federation for Medical Informatics Special Topic Conference & ROMEDINF, 4-8 April 2006, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, pp. 178-181, ISBN 3-89838-072-6

6. Mărușteri Marius, Crainicu Bogdan, Schiopu Alexandru - *„New trends in Open Source Educational Platforms - The ROSLIMS Linux Live CD Paradigm”*, Proceedings at 5th RoEduNet IEEE International Conference, Sibiu, Romania, 1-3 June 2006, Univ. „Lucian Blaga” Sibiu Publishing House, pp.82-86, ISBN 973-739-277-9

7. Crainicu Bogdan, Mărușteri Marius - *“PGP Cryptographic Keys and Key Rings”*, Proceedings at 5th RoEduNet IEEE International Conference, Sibiu, Romania, 1-3 June 2006, Univ. „Lucian Blaga” Sibiu Publishing House, pp.138-141 ISBN 973-739-277-9

8. M. Șt. Mărușteri, C. E. Vari, Klara Brînzaniuc, Sanda Copotoiu, Maria Dogaru - *“The Concept Of Virtual Laboratory And Its Application In Pharmacological Science And Drug Discovery”*, Farmacia, nr. 3/2006, pp. 85-93, ISSN 0014-8237

9. M. Șt. Mărușteri, C. E. Vari, Klara Brînzaniuc, Sanda Copotoiu, Maria Dogaru - *“Original Computer Aided Method For Estimation Of The Area And Perimeter Of Lesions In Experimentally Induced Ulcer On Rats”*, Farmacia, nr. 2/2006, pp. 117-126, ISSN 0014-8237

10. Klara Brînzaniuc, Z. Sárkány, Sanda Maria Copotoiu, M. St. Mărușteri, L. Azamfirei, I. Balásházy, Maria Dogaru - *“Aerosols With Different Characteristics In The Treatment Of Asthma Bronchiale – Simulation With A Stochastic Lung Model”*, Farmacia, nr. 3/2006, pp. 37-43, ISSN 0014-8237,

11. Mariana Tilincă, Marius Mărușteri, Klara Brînzaniuc - *“Studiu privind efectul radiațiilor ionizante accidentale asupra populației județului Mureș”*, Revista de Medicina si Farmacie Târgu Mureș, vol. 52/2006, pp. 105-111, ISSN 1221-2229

12. Brînzaniuc K., Sárkány Z., Copotoiu S. M., Mărușteri M., Azamfirei L., Kinga B., Balásházy I. - *Investigating the possibility of aerosol therapy individualization using the stochastic lung model*, Rev Med Chir Soc Med Nat Iasi. 2006 Apr-Jun;110(2):295-8

13. Mărușteri Marius, Crainicu Bogdan, Schiopu Alexandru - *ROSLIMS Live CD - platformă educațională românească Open Source*, Conferința Națională de Învățământ Virtual, București, 2005, Editura Univ. București, p. 63-70, ISBN 973-737-097-X.

14. Mărușteri M., Daniela Muntean, Alina Bogdan, Marian D., Bacărea V., Șchiopu A. - *„Concepte moderne în nutriție : de la conceptul clasic de dietă, la alimentele funcționale”*, Satu Mare - Studii și comunicări, seria Științele Naturale, vol. VI, 2005, pp.207-211, ISSN 1582-201X

15. Bacărea V., Călinici T., Anca Bacărea, Monica Tarcea, Moldovan C., Mărușteri M. - *„Evaluarea erorilor în inferența statistică a datelor medicale”*, Satu Mare - Studii și comunicări, seria Științele Naturale, vol. VI, 2005, pp.138-143, ISSN 1582-201X

Lucrări mai importante publicate în rezumat/prezentate oral la manifestări științifice naționale și internaționale:

1. Mărusteri Marius - "The revival of the myth of the Universal Library (*Bibliotheca Universalis*) in the digital age", lecture (30 minutes) presented in The First Conference of PhD Students in Medicine and Pharmacy, Targu Mures, July 9-11 2008, Conference Proceedings, pp. 12

2. Stoian A., Bârsan A. O., Szasz JA., Szatmari S., Marusteri M., Mihai A., Incze T, Stoian M, Schiopu A. - „*Repression in Parkinson's disease*”, European Journal Of Neurology Volume: 15, 2008, Pages: 134-134

3. Vlad Chindea, Marius Mărusteri, Béla Tökés, Ferenc Kilár - „*An insight on stereoselective interactions between human transferrin and a series of beta-blockers*”, Congresul National de Farmacie, Cluj, 28/30 sept. 2006, vol. rez. pp.78

4. Marusteri Marius - "Cross-platform IT solutions for teaching and learning bioanalysis" lecture (45 minutes) presented in 6th CEEPUS H-76 Summer School, Praga, Republica Ceha, 29 mai - 4 iunie 2005, vol. rez. p.48

5. Mărusteri Marius - *Approaches On Simulation And Modeling In Biomedical Field*, lecture presented (45 minutes) in 5th CEEPUS H-76 Network Summer School, Sofia, Bulgaria - May 31 - June 7, 2004, CEEPUS H-76 vol. rez. p.17

6. Mărusteri Marius - *Dezvoltarea a două distribuții Open Source Romanian Live CD pentru scopuri educaționale și de cercetare*, Seminarul Internațional "Linux și mediile virtuale de instruire", Arad, 17-18 septembrie 2004, vol. rez. p.34

7. Mărusteri Marius - *Interactive Molecular Dynamics simulations on low-cost Linux clusters*, lecture (25 minutes) presented in International Autumn School of Biophysics, Gaiser-Predeal, ROMANIA, 7-12 October 2003, vol. rez. p. 12

8. Mărusteri Marius - *New low cost technologies used to run computing intensive tasks in the field of molecular modeling*, lecture presented (45 minutes) in 4th CEEPUS H-76 Network Summer School, Cluj, Romania - June 23 - 29, 2003, vol.rez. p. 13-14

9. Mărusteri Marius - *New trends in the computer assisted biopharmaceutical practice and research*, lecture presented (45 minutes) in 3rd CEEPUS H-76 Network Summer School, Warsaw, Poland - June 23 - 28, 2002, vol. rez, p. 26

10. Carmen Denise Caldararu, M. Mărusteri, T. Syilagyi, Monica Marton Popovici - *Graphical ECG presentation for demonstration purposes*, Rev. Fiziologia (Physiology), vol. 10, supl. 1., 2000, p. 8.

11. Vlad Chindea, Marius Mărusteri - *Analiza semnalelor neliniare -aplicații în biologie*, Sesiunea de comunicari științifice studențești, Facultatea de Farmacie București, 1999, vol. rez. p. 25.

12. Marius Mărusteri, Adrian Haas - *Asistarea de catre calculator a studiului macroscopic si microscopic al plantelor* - Al-XI-lea Congres National de Farmacie, Iasi, 1998, vol.rez. p. 190.

13. Marius Mărusteri - *Mecanisme cibernetice in farmacologie* - Al-XI-lea Congres Național de Farmacie, Iași, 1998, vol. rez. p. 451-452.

14. Silvia Dușa, Antoanela Constantinescu, Petronela Garbacea, Marius Mărusteri - *Aplicarea metodelor spectrofotometrice in analiza antibioticelor* - Al-XI-lea Congres Național de Farmacie, Iași, 1998, vol. rez. p. 366.

15. Marius Mărusteri - *Introducere in simularea si modelarea asistata de catre calculator. Aplicatii in domeniul farmaceutic.* - Primul Congres al studenților în medicina si tinerilor medici, rezumat in Revista de Medicină și Farmacie Târgu Mureș, vol. 43, supl. 1, 1997, p. 157.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. Izvoare inedite

a. Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad

1. *Sămădașul bisericei din Dieci pe 1821 și 1822.*
2. *Sămădașul bisericei din Crocna de Sus pe anii 1821 și 1822.*
3. *Sămădașul bisericei din Crocna de Jos pe anii 1821 și 1822.*
4. *Sămădașul bisericei din Revetiș pe anii 1821 și 1822.*
5. *Conspectulu cercurilor alegatoare pentru sinodului protopresbiteratu în Protopresbiteratulu Boroș Jneului anulu 1869.*
6. *Grupa a II-a, dosar 35/1914.*
8. *Grupa a III-a, dosar 5/1862; 42/1872; 165/1872; 29/1873; 42/ 1873; 75/1873; 118/1873; 45/1880; 68/1885; 2/1886; 237/1904; 385/ 1930.*
9. *Grupa a IV-a, dosar 178/1900.*

b. Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad

1. *Fond Prefectura Județului Arad, Acta congregaționum, nr. 52.*
2. *Colecția matrice sigilare.*
3. *Fond Protopopiat ortodox român Ineu, dosare 3,4,5,7, 10, 11, 15, 16, 17.*
4. *Fond Protopopiat ortodox român Lipova, dosare 5, 6.*
5. *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte școlare, grupa a IV-a, dosar 4/1869*
6. *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849, dos. 68/1848, f. 1; dosar 160/1848.*
7. *Fond Márki Șandor, Diplomatarium Aradiensis, mss, dosar nr. 1-2, fasc. 2.*

c. Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Dieci

1. *Pachet I, dosare 1 (1920-1928); 3 (1924), 6 (1927), 7 (1928).*
2. *Pachet II, dosare 1 (1930), 2 (1931).*
3. *Pachet IV, dosar 2 (1940).*
4. *Dosar acte stare civilă.*
5. *Dosar acte de proprietate.*
6. *Protocolul răposaiilor 1882-1892.*
7. *Protocolul răposaiilor 1925-1981.*
8. *Conscrierea populației din Dieci an 1925.*
9. *Registru Procese-verbale ale Consiliului și Adunării parohiale (1939-1950).*
10. *Registru Procese-verbale Consiliul parohial (1957-1962).*
11. *Registru Procese-verbale Adunarea parohială (1957-1962).*
12. *Registru Procese-verbale Consiliul parohial (1962-1972).*
13. *Dosar acte 1974-1990*

d. Arhiva Primăriei comunei Dieci

Matricole parohiale (botezați, cununați, răposaii) ale parohiilor Dieci, Revetiș, Roșia și Crocna (1853-1950).

B. Izvoare editate

Caciora, Andrei. Roșut, Nicolae. *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională. Documente I*, Arad, 1978.

Dragomir, Silviu. *Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului în veacul XVIII*, "Foaia Diecezană", Caransebeș, anul XIV, 1 martie 1909, nr. 9.

Idem. *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol III, Cluj, 1946.

Găvănescu, Eduard I. *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul XVIII*, Arad, 1940.

*** *Izvoarele răscoalei lui Horea. Seria B. Izvoare narative*, vol. II, București, 1983.

*** *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986 (Prefața de P.S. Episcop dr. Timotei Sevcicu, Studiu introductiv, note și comentarii de prof. dr. Vasile Popeangă).

Nagy, Ludovico. *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni partiumque eidem adnexorum*, Tomus primus, Budae, 1828.

Păcățian, Teodor V. *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1904.

Popeangă Vasile. Mureșianu Ion B. *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)*, Arad, 1991.

Retegan Simion. *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867)*, Cluj Napoca, 1983.

*** *Schematismus cleri Diocesis Csanadiensis pro anno Domini MCMXIII*, Temeșvarim, 1913.

*** *Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania cu un Supliment*, Sibiu, 1881.

Suciu I. D., Constantinescu Radu. *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.

*** *Universalis schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri romano et greco-catholici saecularis et regularis incluti regni Hungariae partiumque eidem adnexorum nec non magni principatus Transilvaniae sub benigno-gratiosa protectione excelsi consilii regii locumtenentialis Hungarici per Aloysium Reesch de Lewald pro Anno 1842/3*, Bude.

Veress Andrei. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tării Românești*, vol. IX, București, 1937.

II. Sinteze, studii, articole

Albu, Nicolae. *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.

Ardelean, Petru M. *Pavel Galea*, în "Buletin de informare și documentare", Arad, 1986.

Barbu, Mircea. Ivanof, Eduard. *Evoluția istorică a zonei Aradului până în secolul al X-lea*, în vol. „Studii privind istoria Aradului”, București, 1980.

Băițoiu, Ștefan. *Plângerile iobagilor din fostul comitat Arad privind aplicarea urbariilor (sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în vol. "Realități istorice din vestul și nord-vestul Transilvaniei. Studii și documente" (Coordonator: Andrei Caciora), Arad, 2006.

Bălcescu, Nicolae. *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, vol. III, București, 1986 (Volum îngrijit de Daniela Poenaru).

Binder Paul, *Marcu Vodă, asociatul la domnie al lui Mihai Viteazul, pretendent domnesc în Moldova și moșiile sale din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol Iași”, XXIV, 1, (1987).

Boari, Velica. *Pictorul și graficianul Alexandru Popp - exponent spiritual al unei epoci*, în „Expoziție retrospectivă Alexandru Popp” (Catalog de expoziție), Cluj-Napoea, 1983.

Bodea, Cornelia. *Cetatea Desnei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937.

Idem. *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emancipare național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, Arad, 1943.

B(odea), I(uliu). *Cerc religios în comuna Revetiș*, în “Biserica și Școala”, anul LV, nr. 36, 6 septembrie 1931.

Bogdan, Doru. *Reforma agrară din 1921 în județul Arad reflectată în fondul „Serviciul Agricol” al filialei Arhivelor Statului Arad*, în „Ziridava”, Arad, XI, 1976.

Botis, Teodor. *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922.

Brăiloiu, Vasile. *Monografia satului Prunișor județul Arad*, Arad, 2008.

Bunea, Augustin. *Episcopii Dionisie Novacovici și Petru Pavel Aron*, Blaj, 1902.

Caciora, Andrei. Timbus, Mircea. *Mișcări sociale și naționale ale românilor din Câmpia Aradului (1849-1853)*, în „Ziridava”, IX, 1978.

Caciora, Andrei. Timbus, Mircea. Gluck, Eugen. Roz, Alexandru. *Dezvoltarea social-economică*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978.

Caciora, Andrei. Gluck, Eugen. *Cnezate și voievodate românești arădene*, în vol. „Studii privind istoria Aradului”, București, 1980.

*** *Cartea Albă a Securității*, vol. II, București, 1994.

Cătănuș, Dan. Roske, Octavian. *Drama comunizării satelor românești*, în “Dosarele istoriei”, anul VIII, nr. 1 (77), 2003.

Chersteiu, Victor. *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966.

Chirilă, Eugen. Chidioșan Nicolae, Tezaurul de monede dace de la Almas, în "Acta Musei Napocensis", Cluj, II, 1956.

Chirilă, Eugen. Chidioșan, Nicolae. Ordentlich, I. Kiss, Nicolae. *Tezaurul de monede dace de la Șilindia*, Oradea, 1972.

Chirilă, Eugen. Barbu, Mircea. Hurezan, Pascu G. *Tezaurul dacic de la Feniș*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.

Ciuceanu, Radu. *Satul ultima redută*, în “Dosarele istoriei”, anul VIII, nr. 1 (77), 2003.

Ciuhandu, Gheorghe. *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929.

Idem. *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Rat. Pagini mai ales din istoria românilor criseni (1830-1840)*, Arad, 1935.

Idem. *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940.

Colta, Elena Rodica. *Vechi tipărituri românești în județul Arad*, în "Ziridava", XII, 1980.

Idem. *Circulația tipăriturilor vechi românești în secolul al XVIII-lea în comitatele Arad și Zarand*, în „Ziridava”, X, 1978.

Colta, Elena Rodica. *Însemnări de pe cărțile românești, documente ale veacurilor trecute*, în “Ziridava”, XI, 1979.

*** *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport final* (Editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile), București, 2007.

Constantin, Florentina. *Reforma funciară în România postcomunistă*, în “Dosarele istoriei”, anul IX, nr. 10 (98), 2004.

Cornea, Corneliu. *Luptători și martiri ai rezistenței anticomuniste din județul Arad. 1945-1989*, Arad, 2007.

Crișan, Ion Horațiu. *Ziridava*, Arad, 1978.

- Decei, Aurel. *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978.
- *** *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (Sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu și Ștefan Pascu), București, 1968.
- *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
- *** *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, 1982.
- Drăgan, Nicolae. *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.
- Dudaș, Florian. *Repertoriul arheologic al Țării Zarandului în lumina ultimelor descoperiri*, în „Revista muzeelor”, București, VII, 4, 1970.
- Idem. *Cronica haiducească. Lotrii Zarandului*, în „Magazin istoric”, anul VII, 1973, nr. 3 (72).
- Idem. *Descoperiri antice în Tara Zarandului*, în „Acta Musei Napocensis”, XII, 1975.
- Idem. *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979.
- Idem. *Zarandul, chipuri și fapte din trecut*, București, 1981.
- Idem. *Răscoala lui Horea în tradiția poporului*, București, 1984.
- Idem. *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol., Oradea 1985, vol. II, Oradea, 1986.
- Idem. *Vechi cărți românești călătore*, București, 1987.
- Idem. *Memoria vechilor cărți românești*, Oradea, 1990.
- Dumitrașcu, Sever. Ordentlich, I. *Săpăturile arheologice de la Berindia*, în „Crisia”, III, 1973.
- Enache, George. *Ortodoxie și putere politică în România contemporană. Studii și eseuri*, București, 2005.
- Eskenasy, Victor. *Hălmagiul, un sat medieval din Țara Crișului Alb (sec. XIV-XV). Considerații istorice*, în „Ziridava” V, 1975.
- Firu, Nicolae. *Revoluțiunea lui Horea. 1784-1785. Date nouă culese din arhiva județului Bihor*, Oradea, 1925.
- Florescu, Domnica. *Birchiș – schiță monografică*, Arad, 2008.
- Galea, Pavel. *O luptă uitată, dar nu pierdută. File din lupta partizanilor pe teritoriul județului Arad*, Timișoara, 2001.
- Gerard de Cenad. *Armonia lumii*, București, 1984 (Studiu introductiv, selecție, traducere și comentarii de Radu Constantinescu, Cuvânt înainte de Razvan Theodorescu).
- Ghibu, Onisifor. *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975.
- Gluck, Eugen. *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor din părțile arădene în anii 1849-1853*, în „Studii și articole de istorie”, București, IV, 1962.
- Idem. *Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601)*, în vol. „Mihai Viteazul și Aradului”, Arad, 1975.
- Idem. *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducaturii lui Antum*, în „Ziridava”, VI, 1976.
- Idem. *Contribuții la istoria străveche a Eparhiei Aradului*, în „Mitropolia Banatului” Timișoara, anul XXVIII, 1978, nr. 4-6.
- Idem. *Situația politică și lupta de eliberare națională până în 1867*, în vol. „Aradul, permanentă în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Idem. *Aspecte ale răscoalei țărănești din 1784 în părțile Aradului oglindite în unele gazete europene*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.
- Gregoriu. *Vizitarea canonică a Preasfinției Sale Domnului Episcopu diecesanu în părțile Butenilor și ale Hălmagiului*, în „Biserica și Școală”, anul II, nr. 26, 25 iunie/7 iulie 1878.
- Iambor, Petru. *Contribuții documentare privind unele așezări românești din vestul țării la începutul feudalismului*, în „Acta Musei Napocensis” XVII, 1980.
- Ioanițoiu, Cicerone. *Victimele terorii comuniste. Dicționar C*, București, 2002.
- Idem. *Victimele terorii comuniste. Dicționar D-E*, București, 2002.

- Idem. *Victimele terorii comuniste. Dicționar F-G*, București, 2002.
- Idem. *Victimele terorii comuniste. Dicționar H, I, J, K, L*, București, 2003.
- Idem. *Victimile terorii comuniste. Dicționar M*, București, 2004.
- Ionescu-Gură, Nicolata. *Cum s-a realizat cooperativizarea agriculturii în România. Documente din arhiva CC al PCR*, în vol. "Arhivele Securității", București, 2004.
- Jordan, Iorgu. *Nume de locuri românești în R. P. R.*, București, 1952.
- Idem. *Toponimia românească*, București, 1964.
- Iorga, Nicolae. *Istoria Bisericii Române și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ed. II, București, 1928.
- Iosipescu, Sergiu. *Schiță a constituirii statelor medievale românești*, în „Revista de istorie”, București, tom 36, martie 1983.
- Kovach, Geza. *Situația țărănimii din comitatul Arad și lupta ei împotriva exploatării în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și articole de istorie”, București, XVI, 1970.
- Idem. *Erdelyi jobbagyok parasztlevelei*, București, 1971.
- Idem. *Ahol Dozsa es Horea hadaii jartak*, București, 1976.
- Idem. *Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771-1772*, în „Ziridava”, VIII, 1977.
- Idem. *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Idem. *Lupta antiotomană*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Idem. *Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Idem. *Conscripția satelor arădene din 1828*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.
- Lanevski, Gheorghe. *Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I)*, în „Ziridava”, VIII, 1977.
- Idem. *Mihai Viteazul și Aradul*, în „Ziridava”, XI, 1979.
- *** *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932.
- *** *Istoria României*, vol. II, București, 1961.
- Lazea, Gheorghe. *Teroare și oroare în raiul comunist*, Arad, 2006.
- Lăptoiu, Negoită. *Incursiuni în plastica transilvană*, Cluj-Napoca, 1981
- Idem. *Alexandru Popp - reputat profesor și om de aleasă cultură*, în „Expoziție repectivă Alexandru Popp”, Cluj-Napoca, 1983, pp.7-9.
- Leucuța, Cornel. *La mormântul unui dascăl*, în „Biserica și Școala”, anul XLII, nr. 24, 10/23 iunie 1918.
- Lupaș, Ioan. *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, Sibiu, 1912.
- Idem. *Iosif II și scoalele românești din comitatul Aradului*, în „Biserica și Școala”, anul XLI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917.
- Idem. *Iosif II și școlile românești din județul Aradului*, în „Studii, conferințe și comunicări istorice”, I, București, 1928.
- Idem. *Răscoala țăranilor din Transilvania la 1784*, Cluj, 1934.
- Lupaș, Octavian. *Voievozi și cnezi români în județul Arad*, Arad, 1941.
- Lupei, Nestor. Neagu, Romulus. *Monografia Liceului "Avram Iancu" Brad. 1869-1969*, f. I., 1969.
- Lupaș, Ștefan. *Clerici români meșteșugari*, în „Studii Teologice”, Seria a II-a, anul II, 1950, nr. 7-8.
- Idem. *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I, Oradea, 1935.
- Mager, Traian. *Ținutul Hălmeagului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea I, Arad, 1938.
- Magoș, Traian. *Încercări de revenire la ortodoxie în părțile Aradului*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12.

- Manea, George. *Activitatea Consiliilor Naționale Române și a Gărzilor Naționale Române din județul Arad*, în „Ziridava”, VIII, 1977.
- Mangra, Vasile. *Mitroopolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906.
- Marki, Sandor. *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, vol. I, Arad, 1892.
- Martin, Antoniu. *Aspecte ale colectivizării agriculturii în raionul Arad*, în “Studii de istorie”, II-III, Arad, 2006-2007.
- Mălinaș, Marin. *Circulația tipăriturilor de la Alba Iulia în satele din Bihor*, în „Îndrumătorul pastoral”, Alba Iulia, 1, 1977.
- Mândruț, Octavian. Grâmescu, Elena. Ardelean, Aurel. *Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția populației și așezărilor umane din județul Arad*, în „Ziridava”, X- 1978.
- Medeleanu, Horia. *Valori de artă veche românească*, Arad, 1986.
- Metes, Ștefan. *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horea*, în „Revista Teologica”, Sibiu, anul XXIII, 1933, ar. 9-10. '
- Idem. *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, ed. II., Sibiu, 1935.
- *** *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, 1929.
- Mitrea, Bucur. *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R. S. R.* în „Studii și cercetări de istorie veche”, București, tom XIX, 1, 1968.
- Moldovan, Silvestru. Tagu, Nicolae. *Dicționarul numirilor ale localităților cu poporațiune română din Ungaria*, București, 1915.
- Negrilă, Iulian. Man, Vasile. Negrilă, Bianca. *Dicționarul scriitorilor arădeni sec. XIX-XX*, Arad, 2009.
- Pascu, Ștefan. *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj-Sibiu”, Sibiu, anul 10, 1945.
- Idem. *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968.
- Idem. *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1971; vol. II, Cluj-Napoca, 1979; vol. III, Cluj Napoca, 1986; vol. IV, Cluj Napoca, 1988.
- Pârva, I. *Drumuri în Tara Zarandului*, București, 1983.
- Pârvan, Vasile. *Getica*, București, 1926.
- Petranu, Coriolan. *L'art roumain de Transylvanie*, în „La Transylvanie”, București, 1938.
- Precupaș, Gheorghe. *Clopotele din Dieci*, în „Biserica și Școala”, anul XLI, nr. 26, 8 iunie/25 iunie 1917.
- Prodan, David. *Domeniul cetății Siria în 1552*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, Tom 3, 1960.
- Idem. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, București, 1967.
- Idem. *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, 1979.
- Idem. *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984.
- Podlidny-Hehn, Annemarie. *Banater Malerei vom 18 bis ins 20 Jahrhundert*, Bukarest, 1984.
- Popp, Nicolae *În memoriam...*, în “Expoziție retrospectivă Alexandru Popp” (Catalog de expoziție), Cluj-Napoca, 1983.
- Popeangă, Vasile. *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974.
- Idem. *Școala românească din părțile Aradului Ia mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867*, Arad, 1979.
- Idem. *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.
- Idem. *Rețeaua școlară a districtului Oradea în anul 1825-1826*, în „Ziridava”, XIII, 1981.
- Idem. *Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crisana în anul 1834-1835*, în „Ziridava”, XV-XVI, 1987.

- Popeangă, Vasile. Găvănescu, Eduard I. Târcovnicu, Victor. *Preparandia din Arad*, București, 1964.
- Popescu, D. *Objets deparure geto-daces en argent*, în „Dacia”, București, VII-VIII, 1937-1940.
- (Redacția), *Sfințire de biserică*, în „Biserica și Școala”, anul XXII, nr. 13, 29 martie/10 aprilie 1898
- (Redacția). + *Gheorghe Lupșa din Toracul Mic*, în “Biserica și Școala”, anul XXXIV, nr. 52, 26 decembrie 1910/8 ianuarie 1911.
- (Redacția). *O veste bună*, în „Biserica și Școala”, anul XL, nr. 16, 17/30 aprilie 1916.
- (Redacția). *Sfințirea bisericii din Rădești. Vizitarea parohiilor din Dieci, Crocna, Almas, Bontesti și Cil*, în „Biserica și Școala”, anul LI, nr. 43, 23 octombrie 1927.
- (Redacția), *Necrolog*, în “Mitropolia Banatului”, anul XXXVI, 1986.
- Retegan, Simion. *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867)*, Cluj-Napoca, 1983.
- Roman, Cristina. *Colectivizare*, în vol. Stéphane Courtois (coordonator), “Dicționarul comunismului” (Traducere de Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc), Iași, 2008.
- Roșu, Lucian. *Cercetări asupra paleoliticului de la Iosășel*, în „Revista muzeelor”, București, VI, 3, 1963.
- Roșu, Titus L. *Monede greco romane pe teritoriul regiunii noastre. Tezaurul de la Dieci*, în „Crișana” (Oradea), din 25 ianuarie 1958.
- Roz, Alexandru. *Studii privind istoria județului Arad în perioada 1900-1944*, Arad, 1980.
- Roz, Alexandru. Gluck, Eugen. *Revoluția românească din 1848-1849*, în vol. „Aradul, permanență în istoria patriei”, Arad, 1978.
- Roz, Alexandru. Kovach, Geza. *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997
- Someșan, Ovidiu. *De la Bucin la Buteni*, Arad, 2005.
- Stoi, Dimitrie. *Doi gemeni butinceni și diploma lor de înnobilitare*, în “Ziridava”, XIX-XX, 1996.
- Suciu, Coriolan. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967-1968.
- Suciu, Vasile. *Educația familială în raport cu școala populară*, în „Protocolul Adunării Generale a IV-a”, Arad, 1894.
- Toderașcu, Ion. *Unitatea românească medievală*, București, 1988.
- Țoca, Mircea. *Șase decenii de plastică românească militantă*, Cluj-Napoca, 1981.
- *** *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918* (Ediția a II-a, sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac), București, 1972.
- Velcea, Valeria. Savin, Alexandru. *Geografia Carpaților și Subcarpaților românești*, București, 1982
- Vermeșan, Grigorie. + *Preotul Virgil Negru*, în “Biserica și Școala”, anul LXI, nr. 17, 25 aprilie 1937.
- Vesa, Pavel. *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, 1997.
- Idem. *Din trecutul parohiei Dieci (Jud. Arad)*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, anul VIII (XLVII), Serie nouă, nr. 1-3, 1997.
- Idem. *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, 740 p.
- Idem. *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, 502 p.
- Idem. *Eparhia Aradului în perioada episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, 264 p.

Winkler J. *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, VI, 1955, nr. 1-2.

Xenopol, A. D. *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, Ediția a IV-a, București, 1986.

Zamfirescu, Dan. *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967.

III. LUCRĂRI ÎN MANUSCRIS

Bogdan Ioan. *Cronica Parohiei Dieci*, Dieci, 1928 (se păstrează în Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Dieci).

Brașai Petru Marius, *Familia Brașai, fostă Brașovan - Brassay*, Arad, 2008, 19 f. (manuscris A-4 aflat în păstrarea autorului).

Cereanțu, Gheorghe *Cronica Parohiei Almaș*, 1932, f. 36 (mss păstrat în Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Almaș).

Kovach, Geza. *Repertoriul istoric al localităților din județul Arad*, vol. I-II, Arad, 1990 (păstrat în Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad).

Lupșa, George. *Cronica bisericii parohiale Dieci*, Dieci, 1907 (se păstrează în Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad).

Idem. *Scrisoare memorabilă către ciitorimea crescândă în Dieci de ia anul edificării școalei 1890* (originalul se află la Muzeul Județean din Arad, iar o copie în posesia noastră).

Lupșa, Gheorghe. *Însemnări manuscrise de la preotul George Lupșa (1845-1920) din Dieci* (mss în posesia noastră).

Lupșa, Ștefan. *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I-II, Arad, 1958 (mss. dactilo păstrat în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului).

Moț, Gheorghe. *Monografia Bisericii Creștine Baptiste din Dieci*, Dieci, f. d.

Felea, Ilarion V. *Opera vieții mele. Ziuar personal*, vol. III (1944-1956), f. 33 (mss în păstrarea familiei, o copie și în posesia noastră).

IV. REVISTE

„Biserica și Școala”, Arad, anul I, nr. 49, 25 decembrie/6 ianuarie 1877.

„Biserica și Școala”, anul XXVI, nr. 44, 3/16 noiembrie 1902.

„Biserica și Școala”, anul XL, Arad, nr. 16 din 17/30 aprilie 1916.

„Biserica și Școala”, anul XLIV, nr. 8 din 23 februarie/7 martie 1920.

„Biserica și școala”, anul XLVI, nr. 5 din 30 ianuarie/12 februarie 1922.

„Biserica și Școala”, anul LI, nr. 7, 13 februarie 1927.

„Biserica și Școala”, anul LIV, nr. 32, 10 august 1930.

„Biserica și Școala”, anul LIX, nr. 9-10, 10 martie 1935.

„Biserica și Școala”, anul LXIII, nr. 31, 30 iulie 1939

„Biserica și Școala”, anul LXX, nr. 8, 17 februarie 1946

„Speranța”, anul I, Arad, nr. 8 din 14/27 mai 1869.

Anexe

I.

TABELE STATISTICE

Numărul botezaților din Dieci (1882-1981)

Anul	Băieți	Fete	Total	Anul	Băieți	Fete	Total	Anul	Băieți	Fete	Total
1882	22	20	42	1917	8	6	14	1952	9	3	12
1883	16	18	34	1918	7	6	13	1953	10	9	19
1884	28	19	47	1919	15	18	33	1954	6	11	17
1885	22	27	49	1920	12	14	26	1955	9	6	15
1886	16	34	50	1921	18	12	30	1956	11	8	19
1887	38	32	70	1922	23	12	35	1957	7	3	10
1888	34	29	63	1923	15	16	31	1958	4	10	14
1889	37	29	66	1924	17	14	31	1959	6	5	11
1890	26	28	54	1925	13	14	27	1960	7	10	17
1891	37	21	58	1926	16	9	25	1961	3	13	16
1892	23	32	55	1927	17	12	29	1962	9	6	15
1893	32	43	75	1928	5	15	20	1963	4	3	7
1894	28	32	60	1929	9	10	19	1964	2	5	7
1895	33	35	68	1930	10	11	21	1965	5	5	10
1896	30	20	50	1931	13	9	22	1966	4	5	9
1897	36	22	58	1932	8	9	17	1967	8	8	16
1898	16	13	29	1933	13	7	20	1968	9	6	15
1899	27	27	54	1934	12	7	19	1969	9	3	12
1900	19	31	50	1935	12	5	17	1970	5	8	13
1901	21	20	41	1936	12	16	28	1971	6	7	13
1902	31	25	41	1937	5	12	17	1972	3	3	6
1903	21	23	44	1938	9	10	19	1973	9	11	20
1904	27	22	49	1939	10	5	15	1974	1	9	10
1905	29	25	54	1940	16	7	23	1975	7	3	10
1906	21	20	41	1941	12	5	17	1976	7	7	14
1907	19	25	44	1942	3	2	5	1977	7	9	16
1908	30	18	48	1943	4	5	9	1978	8	9	17
1909	20	33	53	1944	9	11	20	1979	6	5	11
1910	21	15	36	1945	4	5	9	1980	7	2	9
1911	22	22	44	1946	6	10	16	1981	5	7	12
1912	24	27	51	1947	8	6	14				
1913	17	17	34	1948	8	12	20				
1914	20	21	41	1949	10	12	22				
1915	15	8	23	1950	8	6	14				
1916	5	6	11	1951	12	6	18				

Numărul perechilor cununate în Dieci (1882-1981)

Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate
1882	13	1916	33	1950	4
1883	7	1917	3	1951	4
1884	15	1918	13	1952	9
1885	13	1919	22	1953	5
1886	17	1920	5	1954	9
1887	9	1921	9	1955	12
1888	11	1922	19	1956	2
1889	11	1923	22	1957	9
1890	5	1924	15	1958	9
1891	10	1925	12	1959	7
1892	19	1926	20	1960	8
1893	15	1927	9	1961	8
1894	8	1928	11	1962	9
1895	8	1929	11	1963	9
1896	11	1930	12	1964	8
1897	7	1931	9	1965	7
1898	4	1932	10	1966	4
1899	7	1933	2	1967	6
1900	9	1934	8	1968	4
1901	10	1935	7	1969	4
1902	15	1936	6	1970	5
1903	12	1937	6	1971	4
1904	18	1938	*	1972	7
1905	14	1939	*	1973	5
1906	11	1940	*	1974	3
1907	7	1941	*	1975	6
1908	15	1942	*	1076	9
1909	14	1943	*	1977	11
1910	25	1944	*	1978	8
1911	9	1945	*	1979	6
1912	16	1946	*	1980	8
1913	4	1947	*	1981	10
1914	8	1948	*		
1915	4	1949	*		

*) nu avem date

Numărul răposăților din Dieci (1882-1900)

Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total
1882	26	21	47	1889	18	21	39	1896	14	20	34
1883	18	26	44	1890	24	14	38	1897	20	19	39
1884	20	28	48	1891	47	50	97	1898	25	22	47
1885	22	19	41	1892	40	28	68	1899	23	20	43
1886	11	21	32	1893	15	20	35	1900	23	24	47
1887	19	23	42	1894	26	24	50				
1888	19	18	37	1895	21	23	44				

Numărul răposaților din Dieci (1901-1902)

Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total
1901	21	30	51	1928	15	14	29	1955	4	2	6
1902	17	13	30	1929	22	10	32	1956	4	6	10
1903	14	11	25	1930	6	6	12	1957	7	1	8
1904	17	10	27	1931	12	6	18	1958	3	6	9
1905	12	17	29	1932	6	12	18	1959	5	5	10
1906	32	21	53	1933	12	8	20	1960	4	9	13
1907	17	18	35	1934	9	5	14	1961	3	2	5
1908	17	21	38	1935	7	10	17	1962	1	4	5
1909	12	16	28	1936	11	8	19	1963	4	1	5
1910	11	17	28	1937	6	6	12	1964	7	9	16
1911	18	21	39	1938	13	5	18	1965	2	1	3
1912	21	12	33	1939	7	9	16	1966	4	6	10
1913	16	24	40	1940	7	11	18	1967	5	7	12
1914	24	27	51	1941	12	8	20	1968	9	5	14
1915	14	15	29	1942	3	5	8	1969	4	7	11
1916	13	9	22	1943	10	11	21	1970	5	6	11
1917	16	17	33	1944	12	7	19	1971	11	7	18
1918	19	28	47	1945	4	9	13	1972	3	4	7
1919	6	13	19	1946	9	6	15	1973	7	11	18
1920	10	18	28	1947	1	16	17	1974	6	5	11
1921	7	8	15	1948	6	10	16	1975	3	7	10
1922	12	11	23	1949	10	4	14	1976	7	5	12
1923	10	11	21	1950	9	7	16	1977	4	5	9
1924	13	11	24	1951	9	9	18	1978	6	8	14
1925	24	12	36	1952	8	4	12	1979	8	4	12
1926	12	12	24	1953	5	5	10	1980	6	5	11
1927	7	7	14	1954	9	7	16	1981	9	3	12

Numărul perechilor cununate în Crocna (1892-1928)

Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate
1892	7	1905	12	1918	9
1893	10	1906	12	1919	20
1894	4	1907	8	1920	6
1895	6	1908	3	1921	9
1896	9	1909	11	1922	8
1897	9	1910	8	1923	6
1898	10	1911	10	1924	5
1899	6	1912	10	1925	4
1900	10	1913	6	1926	11
1901	20	1914	8	1927	12
1902	9	1915	-	1928	1
1903	8	1916	-		
1904	17	1917	-		

Numărul perechilor cununate din Revetiș (1853-1937)

Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate
1853	7	1882	6	1911	6
1854	4	1883	3	1912	5
1855	6	1884	3	1913	5
1856	6	1885	10	1914	5
1857	8	1886	1	1915	1
1858	6	1887	4	1916	2
1859	3	1888	3	1917	1
1860	6	1889	5	1918	4
1861	11	1890	7	1919	13
1862	9	1891	4	1920	9
1863	4	1892	7	1921	6
1864	5	1893	8	1922	12
1865	6	1894	6	1923	6
1866	3	1895	4	1924	1
1867	3	1896	3	1925	5
1868	10	1897	1	1926	8
1869	3	1898	5	1927	2
1870	7	1899	2	1928	6
1871	4	1900	5	1929	9
1872	6	1901	9	1930	2
1873	10	1902	2	1931	2
1874	6	1903	6	1932	3
1875	5	1904	4	1933	1
1876	5	1905	2	1934	1
1877	3	1906	3	1935	4
1878	4	1907	6	1936	1
1879	3	1908	4	1937	8
1880	3	1909	4		
1881	7	1910	2		

Numărul răposașilor din Revetiș (1853-1900)

Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total	Anul	B.	F.	Total
1853	22	18	40	1887	10	6	16	1921	4	3	7
1854	18	14	32	1888	13	5	18	1922	11	10	21
1855	18	12	30	1889	26	21	47	1923	1	6	7
1856	25	14	39	1890	17	19	36	1924	6	8	14
1857	11	6	17	1891	17	14	31	1925	7	2	9
1858	19	15	34	1892	8	14	22	1926	4	6	10
1859	9	19	28	1893	10	10	20	1927	7	5	12
1860	16	9	25	1894	19	27	46	1928	1	4	5
1861	11	13	24	1895	13	13	26	1929	4	8	22
1862	9	12	21	1896	9	5	14	1930	4	5	9
1863	12	13	25	1897	21	11	32	1931	4	6	10

Comuna Dieci. Monografie istorică

1864	24	20	44	1898	18	11	29	1932	5	7	12
1865	8	6	14	1899	13	13	24	1933	1	7	8
1866	11	7	18	1900	15	3	18	1934	8	9	17
1867	13	17	30	1901	9	11	20	1935	3	3	6
1868	18	13	31	1902	14	8	22	1936	1	4	5
1869	15	12	27	1903	13	9	22	1937	6	6	12
1870	18	17	35	1904	7	6	13	1938	3	6	9
1871	36	24	60	1905	15	5	20	1939	6	6	12
1872	25	8	33	1906	11	20	31	1940	6	7	13
1873	20	20	40	1907	5	15	20	1941	9	11	20
1874	27	28	55	1908	7	7	14	1942	-	2	2
1875	13	11	24	1909	9	10	19	1943	4	6	10
1876	26	18	44	1910	7	5	12	1944	4	2	6
1877	9	13	22	1911	11	4	15	1945	5	5	10
1878	9	11	20	1912	5	8	13	1946	-	2	2
1879	7	3	10	1913	10	12	22	1947	3	4	7
1880	14	8	22	1914	9	13	22	1948	2	3	5
1881	3	8	11	1915	6	5	11	1949	7	5	12
1882	22	8	30	1916	6	3	9	1950	-	4	4
1883	11	7	18	1917	4	2	6				
1884	20	23	43	1918	11	10	21				
1885	9	16	25	1919	3	2	5				
1886	26	18	44	1920	6	8	14				

Numărul botezaților din Roșia (1896-1950)

Anul	Băieți	Fete	Total	Anul	Băieți	Fete	Total
1896	13	14	27	1924	3	5	8
1897	15	14	29	1925	6	3	9
1898	10	15	25	1926	2	2	4
1899	14	19	33	1927	-	5	5
1900	12	13	25	1928	5	5	10
1901	26	13	39	1929	6	5	11
1902	11	8	19	1930	1	3	4
1903	13	6	19	1931	4	5	9
1904	8	8	16	1932	3	7	10
1905	14	9	23	1933	5	2	7
1906	8	11	19	1934	-	1	1
1907	15	10	25	1935	1	2	3
1908	9	8	17	1936	3	6	9
1909	8	8	16	1937	1	1	2
1910	6	8	14	1938	3	3	6
1911	4	3	7	1939	2	2	4
1912	8	8	16	1940	2	2	4
1913	3	6	9	1941	2	1	3
1914	2	6	8	1942	-	1	1
1915	5	3	8	1943	2	4	6

Comuna Dieci. Monografie istorică

1916	-	-	-	1944	2	1	3
1917	1	3	4	1945	-	1	1
1918	3	2	5	1946	3	3	6
1919	10	1	11	1947	4	4	8
1920	9	9	18	1948	-	2	2
1921	11	7	18	1949	8	3	11
1922	6	8	14	1950	2	-	2
1923	5	7	12				

Numărul perechilor cununate în Roșia (1901-1949)

Anul	Perechi cununate	Anul	Perechi cununate
1901	5	1926	4
1902	7	1927	2
1903	4	1928	2
1904	3	1929	2
1905	2	1930	1
1906	2	1931	3
1907	7	1932	1
1908	2	1933	1
1909	2	1934	-
1910	2	1935	-
1911	6	1936	-
1912	4	1937	2
1913	2	1938	4
1914	1	1939	3
1915	-	1940	-
1916	-	1941	1
1917	-	1942	4
1918	1	1943	-
1919	5	1944	-
1920	2	1945	1
1921	7	1946	1
1922	-	1947	4
1923	1	1948	-
1924	3	1949	1
1925	5		

II.

ABSOLVENȚI A DIFERITELOR FORME DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR

Absolvenți ai Facultăților de inginerie

Numele și prenumele	Facultatea absolvită	Observații
Cherciu Traian	Facultatea de Construcții Timișoara	
Vesa Gheorghe	Facultatea de Construcții Timișoara	+2008
Vesa Ioan	Facultatea de Construcții Timișoara	
Ioja Crina	Facultatea de Construcții Timișoara	
Sărac Aurel	Facultatea de Mecanică Timișoara	
Dârlea Ioan	Facultatea de Mecanică agricolă Timișoara	
Albuțiu Mihaela	Facultatea de Mecanică Timișoara	
Farcaș Ioan	Facultatea de Agronomie Timișoara	
Miclea Silvia	Facultatea de Agronomie	
Onaga Ana	Facultatea de Zootehnie Timișoara	
Galea Ștefania-Maria	Facultatea de Agronomie Timișoara	
Țâț Georgiana-Măriuță	Facultatea de Agronomie Timișoara	
Moțoc-Cev Mădălin	Facultatea de informatică	

Absolvenți ai Școlilor teologice

Numele și prenumele	Data nașterii	Școala absolvită	Anul absolvirii	Locul unde a funcționat	
Tomuța Petru		Institutul Teologic Arad	1842-1843		
Tipei Andrei	1822	Institutul Teologic Arad	1843-1844	Revețiș (1844-1848) Dieci (1848-1877)	+1877
Lupșa George	22 07 1845	Institutul Teologic Arad	1867-1868	Rădești (1869-1878) Dieci (1878-1920)	+1920
Bodea Iuliu		Institutul Teologic Arad	1891-1892		
Lupșa Ioan Marcu George	30 03 1870	Institutul Teologic Arad	1893-1894		
Dr. Lupșa Gheorghe	24 09 1910	Academia Teologică Oradea		Păuliș (1937-1953) Timișoara-Mehala (1953-1975)	+1989
Dr. Vesa	23 04	Institutul Teologic	1978-1979	Lalașinț (1979-	

Pavel	1955	Sibiu Doctorat Facultatea de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca		1990); Dezna (1990-1991); Dieci (1991- 1995); Arad (din 1995)	
Dașcău Ovidiu		Facultatea de Teologie Arad			
Dașcău Ana		Facultatea de Teologie Arad			
Birău Alexa		Seminarul Teologic Caransebeș			

Absolvenți ai Facultăților din cadrul Universităților. Cadre didactice

Numele și prenumele	Facultatea absolvită
Lupșa-Albuțiu Sidonia	Facultatea de Filologie a Universității Cluj
Galea Pavel	Facultatea de Filologie a Universității Cluj
Blaj Iosana	Facultatea de Filologie a Universității Timișoara
Cev-Moțoc Maria	Facultatea de Filologie a Universității Oradea
Bârda Angelica	Facultatea de Filologie a Universității Timișoara
Galea Traian	Facultatea de Matematică a Universității Timișoara
Dârlea Ioan	Facultatea de Matematică a Universității Timișoara
Stan Petru	Facultatea de Matematică a Universității Timișoara
Dănuț Petru	Facultatea de Fizică a Universității Timișoara
Lucoai Gheorghe	Facultatea de Fizică a Universității Timișoara
Dănuț Pavel	Facultatea de Fizică-Chimie a Universității Timișoara
Rău Pavel	Facultatea de Educație și Fizică și Sport a Universității București
Lupșa Gheorghe	Facultatea de Educație Fizică și Sport a Universității Oradea
Cev Pavel	Facultatea de Educație Fizică și Sport a Universității Oradea
Burtă Liviu	Facultatea de Educație Fizică și Sport București
Lupșa Alexandra	Facultatea de Educație Fizică și Sport Arad

Absolvenți ai Facultăților de Științe economice

Numele și prenumele	Facultatea absolvită	Observații
Galea-Sur Iuliana	Facultatea de Științe economice Timișoara	
Baranci-Sida Maria	Facultatea de Științe economice Timișoara	
Miculescu Pavel	Facultatea de Științe economice Timișoara	
Vesa Ioan	Facultatea de Științe economice Timișoara	

Vesa Teodor	Facultatea de Științe economice Arad	
Dârlea Marius	Facultatea de Științe economice Arad	
Sărac Marcu	Facultatea de Științe economice Arad	

Absolvenți ai Facultăților de Medicină

Numele și prenumele	Facultatea absolvită	Observații
Dr. Mărușteri Marius	Institutul de Medicină și Farmacie Târgu-Mureș	
Dănuț Dana	Facultatea de Medicină Arad	

Absolvenți ai Facultății de Drept

Numele și prenumele	Facultatea absolvită	Observații
Dr. Lupșa Gheorghe	Facultatea de Științe Juridice a Universității Cluj	+ 1989
Boloș Floriță	Facultatea de Drept a Universității București	

Absolvenți ai școlilor cu profil pedagogic

Numele și prenumele	Data nașterii	Școala absolvită	Anul absolvirii	Locul unde a funcționat sau încă funcționează	Obs.
Galea Ioan		Preparandia Arad	1840-1841	Dieci și Crocna	
Rău Petru		Preparandia Arad	1858-1859	Dieci	
Vesa Petru		Preparandia Arad	1858-1859		
Lupșa George	22 VII 1845	Preparandia Arad	1861-1862		
Lupșa Marcu		Școala Normală Turnu Severin			+1981
Pui Ioan		Școala Normală Arad		Almaș	
Bârda Igna		Școala Normală Arad		Aciuța și Dieci	
Oprea Nicolae		Școala Normală Arad		Păuliș	+1980
Galea Floare		Școala Normală Arad		Chisindia	
Lucoai Burtă Floare		Liceul Pedagogic Arad		Dieci	
Dobrei Marcu		Liceul Pedagogic Arad		Chereluș, Dieci, Vărădia de Mureș, Zăbrani	
Mărușter Ana		Liceul Pedagogic Arad		Simeria	

Comuna Dieci. Monografie istorică

Dârlea Aurica	1954	Liceul Arad	Pedagogic	1973- 1974	Dieci	
Toader Adorian	1955	Liceul Arad	Pedagogic	1974- 1975	Crocna	
Lucoaie Floriță	1956	Liceul Arad	Pedagogic	1975- 1976	Groșeni	+1990
Brănuț Aurora		Liceul Arad	Pedagogic		Beliu	
Mărușter Ana		Liceul Arad	Pedagogic		Arad	
Mateș Florica		Liceul Arad	Pedagogic		Sântana, Dieci	
Crișan Ileana		Liceul Arad	Pedagogic			
Ardelean Ionela		Colegiul Arad	Pedagogic		Răpsig, Crocna	

Absolvenți ai Institutului Teologic din Arad (1838-1889)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea în care s-a născut	Anul absolvirii
1.	Sărac Paul	Crocna	1838-1839
2.	Hălmăgean Ioan	Crocna	1842-1843
3.	Bodea Meletie	Crocna	1843-1844
4.	Mregea Constantin	Crocna	1854-1855
5.	Mera Atanasiu	Crocna	1858-1859
6.	Bodea Teodor	Crocna	1864-1865
7.	Hălmăgean Petru	Crocna	1864-1865
8.	Bodea George	Crocna	1870-1871
9.	Hălmăgean Ioan	Crocna	1880-1881
10.	Sărac Ioan	Crocna	1886-1887
11.	Negru Virgil	Crocna	1888-1889
12.	Dobrei Lazăr	Revetiș	1880-1881
13.	Vesa Petru	Roșia	1884-1885

Absolvenți ai Preparandiei din Arad (1813-1881)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea în care s-a născut	Anul absolvirii
1.	Sărac Ioan	Crocna	1813-1814
2.	Bodea Spiridon	Crocna	1827-1828
3.	Bodea Meletie	Crocna	1840-1841
4.	Sărac Paul	Crocna	1845-1846
5.	Mregea Constantin	Crocna	1851-1852
6.	Mera Atanasiu	Crocna	1852-1853
7.	Bodea Teodor	Crocna	1858-1859

8.	Hălmăgean Petru	Crocna	1861-1862
9.	Ghergar Petru	Revetiș	1839-1840
10.	Bucatoș Nicolae	Revetiș	1852-1853
11.	Coman Teodor	Revetiș	1857-1858
12.	Dobrei Lazăr	Revetiș	1874-1875
13	Vesa Petru	Roșia	1880-1881

III.

DOCUMENTE

1.

Preoții Teodor Popovici și Teodor Dronca din Roșia se plâng propaganda greco-catolică

[Roșia, 4 iunie 1834]

Prea Cinstite Domnule Protopresviter

Noi din jos iscăliți după întâmplările care ni s-au întâmplat aici în satul nostru Roșia cu Popiia aceasta de unire, care acum vedem că oamenii s-au tare greșit de s-au dat la unire...de au rămas 20 de oameni de nu s-au dat, și ei acum tare să jeluiesc pentru ce au făcut lucru acela și ei ar vrea de ar putea iară să se întoarcă de la unire că deatunci sânt tot învrăjbiți și amărăți și dosăsoți, pentru că ei de noi de Preoți n-au ascultat, ci și-au făcut de capul lor; că de le cetim în cărți să nu auzit ei din Popi; de-i sfătuim din gură ice iară să tăcem, că de noi de Popi e lesne, că pă noi nu ne trag ca pe ei. Acuma ei dacă văd că n-au făcut bine, să tare jeluiesc să-i iară scriem, să vadă câți stau la unire și câți nu stau să prăbăluiescă să vadă putea-or întoare or ba ? Fiindcă atuncea sau dat satul cu tot și iacă iară vreau cu salutul cu tot de s-ar putea, dacă de noi de preoți n-au ascultat, și încă și pe noi pe preoți ne-au făcut de rușine de ne-au înșălat de ne-au scriat. Și ei numai cât s-au scriat, dar pînă acum nu i-au întărit cu nimica, nici pre ei nici pre noi pe Popi, nici n-au slujit în Biserică și iară au ieșit minton afară, și ce au mai avut de a le spune le-au spus afară. Și pe noi pe Popi ne-au chemat să mergem după Mir să ducem, dar n-am mers cp n-am vrut să primim de-alor nimica la Sf Biesrică, pînă ce om vedea ce o fi. Dar acuma sărutăm dreapta mîină a Sfinției Tale; ne rugăm cu un cuvînt să ne îndreptezi, ca să putem ieși din rătăcire la calea cea dreaptă și adevărată, care am avut dintâi...foarte tare ne rugăm de Sfinția Ta, de ai putea ostăni pînă aicea la noi, ca să ne mai sfătuiești încă și oamenii să mai îmbucură de Sfinția Ta dacă te-ar vedea, că sîntem tare amărăți și dosădiți că nu putem ieși din sat, afară în țară, de ocara oamenilor, cât ne batjocoresc: pentru bani au pentru ce ne-au unit, ne întrebă și noi nu știm ce le răspunde nimica.

Roșia 4 iunie 1834

[Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, doc. 92, p. 505]

2.

**Cererea lui Gheorghe Lupșa, absolvent al cursurilor Preparandiale,
pentru a fi primit la Institutul Teologic**

[Dieci, august 1862]

Înalt Prea Sfințite Domnule Episcop
Domnule mie preagrațioase Părinte

Numai decât încă în anul curent am absolvit școalele Preparandiale cu succes bun cum aice alăturatu Testimoniu dovedește și dragostea cea înrădăcinată în peptul meu către serviciul preoțesc mau dat îndrăznire către îndurarea Înalt Prea Sfinției Măririi Tale a subșterne umilitul meu acest recurs pentru a putea fi primit în școalele clericale și aceasta cu cât mai vârtos căci:

1. Căci eu fiind încă tânăr de vîrstă de curgerea celor 3 ani pregătindu-mă cătră Treapta Preoțească mult și folositoare învățături neamu cîștigat.

2. Parohiile din Protopresbiteratul Boroș-Ineului sânt așa de sărace cum după prescriesele ordinaciuni nu e cu puțință a putea subsista din acelea vreau tânăr carele au absolvit șcințele gimnaziale.

3. Căci moșumeu Simeon Tomuța încă fiind preot în Dieci încă la adânci bătrânețe au slujit la altariu Domnului fiind cinstit și preoțit înaintea poporului de acolo carele nenorocirea mea nu ar fi murit încă am fi avut nădejde a mă crește și pe la școale mai înalte.

Din aceste motive luându-mi îndrăznire a mă apropia cătră îndurarea cea Arhipăstorească Înalt Prea Sfinției Măririi Tale cu umilință mă rog iarăși ca să fiu primit în Școalele Clericale.

Întru altele sărutându-ți Arhipăstoreșcile mîini rămân al Înalt Prea Sfinției Măririi Tale.

Plecat serv
Georgiu Lupșa
locuitoriu în Dieci

[A. E. O. R. Arad, grupa VI, dosar 5/1862, doc 715, f. 26-26v]

3.

Alegerea preotului Petru Bisorca de capelan pe lângă preotul Andrei Tipei

[Dieci, 10 octombrie 1871]

Nr 13 protoc '871

Protocolul

Luat de către subscrisul Sinod parohial al comunității bisericesti Dieci
la 10 octombrie 1871

Obiectul: Alegerea de capelan lângă Rev. Domn paroh local Andrei Tipei

De față au fost subscrișii

Convocat fiind sinodul estraordinar pe 10 octovre a. c. toți membrii sinodali de timpuriu fiind încunoștiințați, ca la zisul termen în înțelesul art 1, 12 și 13 al Statutului organic și de trei ori publicat concursul se va alege lângă Rev. Domnul paroh local un capelan și determinându-se și locul de alegere în sânta biserică unde s-au serbat și cultul Dumnezeiesc; și fiind co-adunată numeroasă mulțime de locuitori - apoi s-au trecut numai decât la actul de alegere.

Domnului președinte și administrator tractual arată membrilor sinodali că după publicarea de trei ori a concursului și după expirarea termenului de 28 septembrie a. c. altu recurinte nu s-au arătat decît tînărul absolvent Teolog Petru Bisorca din Zimbru.

La ce membrii Sinodali unanimi aleg pe amintitul tînăr Petru Bisorca arătând și exprimându-și cea mai cordială bucurie și simpatie ce o au cătră noul ales.

Apoi de nou cetindu-se protocolul înaintea celor prezenți s-au și autentificat

Datu ca mai sus

s.s.

Andrei Tipei
paroh și adminis. protopopesc

Petru Reu
notar sinodal

Mihai Lucoaie jude
Vidu Biro
Pavel Tursan
Georgiu Galea
Toma Seracu
Toader Nan
Pavel Reu
Moise Biro
Pavel Dîrlea
Ioan Puiu

locuitori în Dieci și în numele
întregului sinod parohial
Petru Reu
subscri numelor

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 42/1872*, doc 622, f. 10-10v]

4.

Hotărârea Scaunului protopopesc Ineu în privința numirea preotului Petru Bisorca de capelan în Dieci

[Sebiș, 23 martie 1872]

Estrasu

Din protocolul luat în ședința scaunului protopresviteral al Ienopolei ținut în B(oroș) Sebiș în 23 martie 1872 prezenți: Ioan Hălmăgean, Constantin Gurban ca președinte

Membri: Ioan Hălmăgean, Simeon Cornea, Simeon Tomuța, Mihail Feier și Meletie Tauru - notar Ioan Filip

Nr. 18

Președintele subșterne protocolul de alegere de capelan în Dieci lângă preotul Andrei Tipei spre esaminte.

Decis:

Deoarece strămutarea fostului capelan în Dieci Teodor Bodea la Feniș în calitate de paroh, capelania din Dieci a devenit vacantă; deoarece atât dispozițiunile premerse cât și însuși actul de alegere au decurs în ordine și în consunanța cu legile bisericești; - alegerea se află a se valida decretându-se acesta capelania a fi de clasa II, era însăși alegerea se recomandă Venerabilului Consistoriu spre întărire și alesului Petru Bisorca se îndrumă a răspunde tacsele normizate prin ordonațiunea Venerabilului Consistoriu de sub nr 844/871 și anume: pentru întărire 25 fl pentru examinarea alegerii 4 fl și pentru estrasul protocolariu 2 fl.

Datu ca mai sus
Constantin Gurban
Presed

Ioan Filip
Notariu

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 42/1872, doc 622 f. 12/12v*]

5.

Despre activitatea preotului Andrei Tipei îngreunată de boală

[Ineu, 4 aprilie 1872]

101/872

De la protopreviterul Ienopolei
Venerabil Consistoriu !

Așternând aici sub actul alegerii de capelan în Dieci dimpreună cu estrasul protocolariu al scaunului protopresviterial de aici referitor la esaminarea alegerii, mi i-au devotată îndrăzneală a aduce la cunoștința Venerabilului Consistoriu, că parohul Andrei Tipei din Dieci, din cauza morbului, ce suportă necurmat, de cele mai multe ori este împiedicat întru împlinirea funcțiunilor rituale-preoțești ba nu poate împlini nici cele administrative-parohiale, prin urmare are trebuință de ajutor grabnic întru afacerile preoțești.

Al Venerabilului Consistoriu diecesan
Ienopolea 4 aprilie 1872

plecat serv
Constantin Gurban
protopresviteru

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dos 42/1872*, doc 622 f. 14]

6.

**Hotărârea Scaunului protopresbiteral al Ienopolei în privința plângerii
lui Petru Bisorca contra preotului Andrei Tipei**

[Sebiș, 19 octombrie 1872]

Extras

Din protocolul luat în ședința scaunului protopresbiteral al Ienopolei ținută la 19
octombrie 872 în BSebeș

Nr. 44

Capelanul din Dieci Petru Bisorca se jălbește că parohul de acolo Andrei Tipei nu-l admite la funcțiuni preoțești nici nu-i împărtășește de beneficiul preoțesc în sensul adecă a avea parte din toate venitele.

Decis:

Deoarece preotul Andrei Tipei la citarea acestui scaun nu s-a prezentat la pertractare, dar nici neînfățșarea nu și-a legitimat-o de unde se deduce că dânsul e neporatoriu față de ordinațiunile superiorității sale, ca preotul Andrei Tipeiu pentru nesubordonare nu cumva să și afle imitatorii, - se decide ca preotul Andrei Tipeiu acuzat de nesubordonare să fie luat sub acțiune disciplinară iar Venerabilul Consistoriu să fie propus pentru darea apoi de la funcțiunile și beneficiile preoțești până când nu-și va legitima neînfățșarea și până nu se va supune ordinațiunilor superiorilor săi.

Pentru autenticitate

Constantin Gurban
Protopresbiter

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 165/1872*, doc. 1684, f. 1]

7.

Raportul protopopului Ineului în privința abeterilor preotului Andrei Tipei

[Ineu, 11 noiembrie 1872]

210/1872

De la Protopresbiteratul Ienopolei

Venerabile Consistoriu diecesanu !

Scaunul nostru protopresbiteral în vederea considerantei, că parohul din Dieci părintele Andrei Tipei din 19 octombrie 1872 în ședința scaunului protopresbiteraului Ienopolei fiind

citată la ședința scaunului aservită la 19 octombrie a. c. pentru da se complana diferența existență între dânsul și capelanul de acolo Petru Bisorca – pentru scurtarea venitului acestuia – nu s-a prezentat și nici nu s-a legitimat pentru ce nu ar putea veni, din care cauză s-a splicatu nepăsarea și nesubordonarea acestuia pentru față de superioritate: în totu aceea și ședința a sa a hotărât a lua pre susnumitul pentru Andrei Tipei sub acțiune disciplinară și a propune Venerabilului Consistoriu ca până la complanarea diferenței ce subversează între dânsul și capelanul Petru Bisorca să-l oprească de la funcțiunile și beneficiile preoțești.

Motivul scaunului pentru d-a supune atare nepăsare despre părintele Andrei Tipei față de superioritate și în general față de cauzele bisericești – se întărește și prin aceea că dânsul într-unu an de zile numai odată s-a prezentat la o ședință a scaunului căruia membru este și atunci a fost citat în o cauză ce-l atingea mai de aproape; se dovedește și prin aceea că dânsul în butul (sic !) unei decizii a scaunului, prin care acesta din mai multe considerente și în puterea !”&-ului 33 p. 1 din Statutul organic, - a oprit preoțimea din acest tract de-a mai urzi acțiuni fiscale pe la foruri civile asupra parohienilor pentru venite stolare și alte beneficii preoțești – nu a încetat măcar și cu pretensiuni exagerate a călca sub picioare acea hotărâre a superiorității lui. Acum iarăși când capelanul său se jălbește asupra lui că nu-l împărățește de beneficii preoțești, descoperind deodată naintea scaunului că de la Rusalii până astăzi a avut venit numai de 60 cr (!) nu vine a se legitima deși a fost citat din partea scaunului.

Pentru toate acestea scaunul protopresbiteratului Ienopolei s-a aflat îndemnat a deduce decisiul ce am onoare în estras protocolar a Vi-l substerne aici sub %

Al Venerabilului Consistoriu Diecesan

Ienopolea 11 Noiembrie 1872

plecat serv
Constantin Gurban
protopresbiter

[A. E. O. R. Arad, grupa III, dosar 165/1872, doc. 1648, f. 3-3v.]

8.

Răspunsul Consistoriului eparhial arădean în cauza disciplinară a preotului Andrei Tipei

1648/B 1872

Arad în 16 Noiembrie 1872

Dlul protopresbiter al B. Ienopolei

Luându-se la petrectarea disului scaunului protopresbiter al din tractul B. Ineului datul 19 Octomvre a. c. nr. 44 subșternut aici cu relația convernentului protopresbiteru sub 11 Noiembrie a. c. Nru 210 conform căruia decis, preotul din Dieci, Andrei Tipei păentru conventul de nesubordonare, - adică din cauză că dânsul nu s-a înfățișat naintea numitului scaun protopresbiter al, unde a fost citat, la petrectarea cauzei de controversă aflate între capelanul din Dieci, Petru Bisorca și între dânsul, pentru competențele veniturilor stolari s-a luat sub acțiune disciplinară, cerându-se totodată suspendarea dânsului de la oficiul și beneficiile preoțești și până la încheierea procesului disciplinar: Consistoriul eparhial în ședința senatului bisericesc sub datul și nrul de față a adus următorul

Decis:

Deoarece – în genere – bărbații din cler nu pot fi prin Consistoriu lipsiți de la funcțiunile și beneficiile preoțești fără premergerea procedurii disciplinare prescrise și cea cu atât mai puțin poate avea loc din partea scaunului protopresbiteral care n-are daface a fi delegat din partea forului competent care – conform &&-elor 33 p. 3 și 121 p. 9, este Consistoriul diecesan.

Deoarece din acte nu se vede că jalba capelanului Petru Bisorca s-ar fi dat parohului Andrei Tipei spre știre, după cum le recere acesta din considerarea la statul preoțesc chiar și atunci când învinuirile sunt de natură mai grave.

Drept aceea decisul provocat se nimicește și scaunul protopresbiteral e poftit a estrada învinuitului paroh jalba contra dânsului dată, spre dechiare provocându-l totodată a-și legitima neînfrățirea sa naintea scaunului protopresbiteral pe termenul când a fost citat.

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 165/1872*, doc. 1684, f. 5-6]

9.

Preotul Andrei Tipei este reclamat pentru unele ilegalități

328/1873 Pres

Arad 23 faur 873

Dlui protopresbiterului alu B. Ineului

Locuitoriu din Dieci Georgiu Mercea, înfrățându-se naintea Noastră se plânge că preotul d'acolo Andrei Tipei l-ar asupri cu o pretențiune de 18 fl ca taxare pentru mormântarea fiului și a tatălui său, totodată că cauza aceasta s-ar fi pertractat și la scaunul protopresbiteral unde aducându-se decisu, ca susnumitul să plătească preotului său pentru funcțiunile amintite numai 11 fl.48 cr. Dară nefiind preotul Andrei Tipei mulțumit cu decisul scaunului protopresbiteral, l-ar fi înprocesatu și după cum Noi am convenit din o copie a sentinței de la tabla regească dânsului întru adevăr e convicat la folosirea aloru 11 fl 48 cr competente pe seama preotului Andrei Tipei și 7 fl, 96 cr ca spesele procesului.

Reprobând Noi procedura a deferi numitului preot; totodată te poftim, fără amânare a-l îndruma ca să completeze treaba aceasta fără prodarea și dauna parohianului său, primind adecă de la dânsul cei 11 fl. 48 cr. ce-i i-a încuvințat scaunului protoprebiterial și scutind pe parohianul său de la plățirea speselor procesuali. Ba din contră vei îndruma pe acel preot ca pe 15 Martie a. c st vechi, dimineața la 9 ore negreșit să se înfrățeze aici naintea Consistoriului nostru eparhial pentru de a fi trimis pentru efracțiunile sale la încasarea competențelor sale exagerate.

Avîndu la toate întîmplarea ni raporta despre resultatu.

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 29/1873*]

10.

Raportul protopopului Constantin Gurban despre mișcări pentru trecerea la confesiunea greco-catolică în Revetiș

[Ineu, 12 aprilie 1873]

119/873

De la Protopresviterulu Jenopolei

Venerabile Consistoriu diecesan!

Vin a aduce la cunoștință Venerabilului Consistoriu, că la începutul anului curinte s-au escatu în Revetiș mișcări pentru unire. Eu îndată după primirea știrii despre intențiunea acestu pasu al unora locuitori de acolo acuma am petrecutu a une ori și câte trei-patru dile a me informa despre sorgintele acelei reuțăți și am aflat că acelu, mișcămintu s-a făcut pentru ca:

1. oamenii de acolo sunt cu totul scăpătați materialmente și vreu să scape de tacele stolari, de altmiiinterea sunt și dezbinați între sine și fără vre-o armonie și conducere.

2. preutul de acolo Ghenadie Dobrei întru încasarea competențelor stolare s-a folosit de mescări mijloace nepotrivite inprocesuando prin fiscalu pre mai mulți creștini pentru sume de doi-șase fl. Și oamenii amenințați cu licitarea moșiilor, au căutatu lecuire la scaunului protopresviteralu, carele spre dauna preutului (fiindu acesta constrâns a se împăca cu fiscalul), ascutit pre creștini dar a iritat pre preutu și acesta de o parte mînios, de altă parte îmbetat de beuturi, cu o ocaziune s-ar fi sprimatu ca „se trecem la unire, ca acolo poporul nemica nu va plăti preutul, ca neuniți veți fi siliți a-mi da mie șase sute fl (făcând alisiune și cetind unu articlu din nrul șapte a lu „Luminei” din 1872), - plătiți și mai departe trei cr.de suflet - și câte toate.

3. salarul învațatorescu la capătul anului trecutu s-a urcatu cu 20 fl. În contra voiei esprese a reprezentanților comunali, ba cu ocaziunea acelei urcări antistia și cu deosebire judele comunalu a fostu adâncu vătămatu în ambițiune prin fostul inspectoriu Demetriu Onica

4. este în comuna un locuitoriu cu numele Florea Fieru, carele o fostu învățătoriu acolo opt ani, mai târziu s-a destituit, acesta agitează pentru unire ca să poată iarăși încape de învățătoriu.

5. biserica are unu capitalu cam de 4000 de fl în obligațiuni pe la oameni și oamneni ar fi în presupunerea ca prin unire am scapa de datorii.

6. încîtu mi-a fostu cu puțință m-am folosit de toate mijloacele permise morali a dezbate pre acesti omeni de la intențiunea lor față de preot nu am aflat de bine a lua măsuri mai riguroase. a.) pentru ca în față nimenea nu voiesc să-i spună adevărul. b.) pentru că este înrudit mai cu întreaga comună: l-am sfătuit însă cu blindețe și asia am observat că se căiesc de faptă. Ocasionalminte m-am abătut și pe la dlu protopresviteru gr. cat. din Beliu cu care am cunoscînța, am văzut la dinsul lista celor ce voiesc a ne părăsi; în acea sunt însemnate numele aloru vre-o 30 de inși și sociele acestora, cu toate că dintre acestea numai 4 inse s-au dechiaratu una dată. Declarațiuni deosebite scripsali nici unul nu are.

Cându eu m-am despărțit mai în urmă (mercuri în săptămâna patimilor) de oamenii din Revetișu, fruntașii mau asecuratu că vor nisui aprinderea scabdalului în butul (sic !) acestei declarațiuni aș fi dorit totuși controlarea pașilor proselitici am concreditu-o (sic !) unor creștini din apropiere cu atât mai vîrtos ca îndepărtarea locuinței mele de acea comună este peste 4 mile.

Am probat a licuida averile besericei din acea comună și după o lungă lucrare(ca și mai în toate locurile) am ajuns la rezultatul, că din banii lipseau la vreo 600 fl despre care sumă nu sunt obligațiuni; starea banală de aici este cu totul inaurcată și doră ar fi bine dacă pentru licuidare s-ar emite unu mandatariu consistorialu.

În citu pentru pașii proselitici am firma speranța că vor înceta.

Alu Venerabilelui Consistoriu diecesan

Ienopolea, la 12 aprilie 1873

Plecatu servu
Constantin Gurbanu
Protopres.

[A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 75/1873*, doc.605, f. 1-2]

11.

**Episcopul Ioan Mețianu către protopopul Ineului în
legătură cu divergențele dintre preoții din Crocna**

Arad, 20 martie 1879

Nr 628 B

Multonorate Domnule administrator

La relațiunile preotului Ioan Munteanu ca administrator interimar în Crocna, prin care ni s-a arătat că preotul Teodor Bodea din Feniș ar fi agitat în Crocna contra numitului administrator parohial și că volnicește ar fi intrat în biserica de acolo împletind serviciul dumnezeiesc precum și alte servicii preoțești pe la poporeni de acolo - Consistoriul acesta a luat la răspundere pe preotul Teodor Bodea, carele s-a justificat la protocolul luat cu dânsul.

Deci încât preotul Bodea neagă a fi făcut agitări contra preotului Munteanu și încât el...ca serviciul servit de dânsul în acea parohie l-ar fi împlinit numai la cererea preotului veteran de acolo Ioan Sărac - așa Consistoriu află de bine protocolul de benevolizare al transpune sub % în alăturare pentru Dtale pentru de al comunica preotului Ioan Muntean să-și dea reflexiunile sale la dânsul.

Care reflexiuni apoi împreună cu comunicatul le vei subșterne acestui Consistoriu la timpul său pe lângă darea opiniunei Dtale în merit.

Arad, din ședința scaunului bisericesc ținută în 20 martie 1879

Ioan Mețianu
Epp.

Multonoratului Nicolau Beldea administratorul protopopesic al Ineului

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 7, f 2]

12.

**Credincioșii din Revetiș cer un capelan pe
lângă preotul Ghenadie Dobrei**

[Ineu, 2 mai 1879]

Nr 324/879

Inaltpreasfințite Domnule Episcop!

Preotul din comuna Revetiș, presviteratul Ienopolei, Ghenadie Dobrei pierzându-și vederea a devenit neapt, nu numai de a putea îndeplini funcțiunile preoțești, dar nici a se purta fără povățuitoriu, din care cauză au adresat scaunului protopresviteral o suplica, prin care se roagă ca să i se mijlocească sau sfințirea întru preot a fiului său Lazăr Dobrei carele se afla în cursul I de Teologie sau să i se deie un capelan pe lângă jumătatea venitului parohial.

Rugarea neputinciosului preot luându-o scaulul protopresviteral în sedința de 24 aprilie a. c. sub nr. 20...și au decis să se subșterne Înaltpreasfinției Voastre și Veneratului Consistor pentru deciderie în merit.

Drept aceea așternînd eu sub Rugarea cu un atestat medical vin a-mi da umilința părere în acest merit: - Acest preot în adevăr și-a pierdut vederea dar parohia Revetiș atât este de slabă încât de abea au putut subzista dânsul pe lângă puțină avere proprie ce ia rămas de la părinți... va putea subscrie un capelan pe lângă jumătate din veniturile parohiale apoi capelanul dacă se alege acela urmează de paroh după moartea parohului și nu mai vine altă alegere de după regulament...preotul are pe unicul său fiu carele peste doi ani absolutează teologia cauză care și poporul are alipire care are consîngeni mulți și comuna fiind ca și moșii și strămoșii lui au fost preoți aici- în răstimpul acesta de doi ani să se însărcineze vreunui preot dintr-o comună vecină ca să-i administreze parohia pe lângă jumătatea venitului parohial bunăoară cum este preotul din parohia vecină Roșia care este mai în apropiere de revetiș, apoi cu ea s-ar satisface și dorințele neputinciosului preot dar și poporul.

Boroșineu 2 mai 879

Nicolae Beldea
ad(ministrator) p(rotopo)pesc

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 7, filele 36-37]

13.

Episcopul Ioan Mețianu către protopopul Nicolae Beldea în privința rezolvării suplinirii preotului Ghenadie Dobrei din Revetiș

[Arad, 8 mai 1879]

Nr 1012 B

Mult onorate Domnule administratore

În urma relațiunei MODTale din 2 ale curintei Nr. 324 prin care substern suplica preotului Ghenadie Dobrei din Revetiș de a i se da un capelan din cauză că el și-a pierdut vederea și e neharnic de a funcționa și totodată faci propuneri a se încredința administrarea parohiei cutărui preot din vecinătate și până ce fiul lui va absolve clerica - Consistoriul Te poștește: ca la propunerea ce o faci să ne recomanzi categoric și cu numele pre acel preot, care ar primi asupra-și administrarea acelei parohii pe lângă jumătatea vecinului parohial ?

Arad, din ședința senatului bisericesc ținută în 8 mai 1879

Ioan Mețianu
Epp.

Multonoratumului Domn Nicolau Beldea adm.pescu al B. Ineului

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 7, f. 43]

14.

Episcopul Ioan Mețianu către protopopul Nicolae Beldea în privința bolii preotului Ghenadie Dobrei din Revetiș

[Arad, 23 mai 1879]

Nr. 1227 Pres.

Mult onorate domnule administratore!

Mai mulți credincioși ai noștri din comunele Revetiș și Cocioba prin o deputațiune ne-a prezentat petitul de sub alăturatu în care le aparțin meritele preotului lor Ghenadie Dobrei, precum și nenorocirea la care a ajuns prin pierderea vederilor și prin urmare necapacitatea de a purta oficiul parohial preoțesc - ceru ca pe lângă nulitul deficient preot să: se dea de capelan fiul său Lazăr Dobrei care în prezent frecventează cursurile prime de teologie, și tot odată se arată nemulțumiți cu dispoziția consistorială de a li se da vreun preot administrator din vecinătate.

Ca credincioșii noștrii din acele comune să fie deplini convinși despre imposibilitatea a putea satisface cererea lor așa aflăm de bine a Te însărcina cu următoarele:

1. Multonorat Domnia Ta să te prezinți la cea mai aproape ocazie la fața locului Revetiș și înainte de toate să spui poporului că rugarea lor nu se poate încuviința și respective că clericul Lazăr Dobrei nu se poate hirotonii întru preot pînă după absolvirea studiilor clericale. Să le esplici mai pe larg că precum economul nu poate înaita de timp a secera semănăturile căci roada necoaptă s-ar nimici, ori nu poate culege fructele pomilor pînă acele n-ar fi coapte, căci altcum s-ar strica; - așa nici clericul nu se poate face preot înainte de absolvirea studiilor clericale, căci ca preot nu ar fi copace a împlini funcțiunea preoțească pentru de a învăța poporul și a îngriji de conducerea oficiului preoțesc neavînd cunostiințe despre învățăturile care pregătesc pe un cleric de a fi vrednic de preot.

2. Să întrebi poporul: că voiește el să i se dea vreun preot de administrator ori că așteaptă pînă ce clericul Lazăr Dobrei ar absolvi studiile clericale. De cumva dorește de așa avea pe preot cât mai curînd le poți spune că noi suntem aplicați a le satisface dorința deoarece avem absoluți clerici pe care i-am putea aplica de preot în acea comună.

3. La cazul cînd poporul s-ar învoi a aștepta pînă ce fiul preotului va absolva clerica: că este mulțumit cu dispoziția consistoriului nostru ca parohia să se încredințeze spre administrare cutărui preot din vecinătate care ar fi a se recomanda prin Multonorat Domnia Ta și care va avea să folosească jumătate beneficiu preoțesc.

Despre cele întreprinse apoi vei așterne încoace protocolul și raportul la timpul său, pe lîngă remiterea comunicatului.

Arad 23 mai 1879

Ioan Mețianu

Epp

Multonoratului Domn Nicolau Beldea administrator protopresviteral B. Ineului

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 7, f. 22-22v]

15.

Credincioșii ortodocși din Revetiș cer un preot capelan

[Ineu, 3 iulie 1879]

Nr. 390/879

Înaltpreasfințite Dle Episcopu!

Subscriu cu toată umilința protocolul luat în Revetiș-Cocioba pe baza ordinațiunii Înaltpreasfinției voastre dta 23 mai a. c. Nr. 1227, Pres cu referință la suplica credincioșilor de acolo pentru a se da un preot de ajutor pe lângă preotul lor Ghenadie Dobrei carele și-a pierdut vederea ochilor, prin el s-au făcut...⁸⁸²spre împlinirea funcțiilor preoțești.

Poporul văzînd că cererea lor de a li se sfinți de capelan fiul preotului Ghenadie Dobrei clericul din cursul I Lazăr Dobrei nu li se împlinește s-au să se afilieze pe lângă parohul din comuna vecină Govojdia, Augustin Mihulin ca acela pe lângă jumătate din toate venitele parohiale să le servească, până ce fiul preotului va absolvi științele teologhicești sau doară până ce preotul lor prin vreo cură bine nimerită își va cîștiga vederea - la care și preotul Ghenadie Dobrei și-a dat învoirea precum apare din protocolul mai sus provocat.

Deci, când subșternem acest protocol dimpreună cu suplica locuitorilor, viu a recomanda pe preotul Augustin Mihulin, care verbalmente nu s-a declarat că primește administrarea parohiei din Revetiș, pe lângă conviziunile expuse în protocol ca Înaltreasfinția voastră să le întăriți ca atare.

Carele pe lângă sărutarea Arhipăstoreștilor mâini recomandîndu-ne rămîn al Înaltreasfinției voastre.

Boroș Ineu 3 iulie 879

Umilit serv
N. Beldea

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 7, fila 50]

16.

**Preotului Augustin Mihulin din Govojdia administrator parohial
interimar în Revetiș**

[Arad, iulie 1879]

Nr. 1456 B

---

⁸⁸² Ilizibil.

Multonorate Domnule administratore !

Pe baza protocolului sinodului parohialu din Revetiș luat la cererea poporenilor de acolo pentru a se da un ajutor pe lângă parohul lor Ghenadie Dobrei, care și-a pierdut vederea ochilor și înaintat aici cu relația pârțitoare a pt. Dtale din 3 ale curintei Nr. 390, - Consistoriul află de bine a încuviința propunerea făcută în acel protocol, anume că preotul Augustin Mihulin să fie încredințat cu administrarea parohiei preotului nefericit Ghenadie Dobrei, pe lângă jumătate din toate veniturile parohiale.

În sensul căreia deci pt Dta este încredințat a denumi pe numitul preot Augustin Mihulin de administrator interimal pe parohia din Revetiș și pînă ce se vor face alte dispoziții în privința ce avînd despre cele dispuse a face raporturi aici.

Arad din ședința consistorială a senatului bisericesc ținută în 12 zile 1879.

Ioan Mețianu
Episcop

Domn Nicolau Beldea adm. ppescu al B. Ineului

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 7, fila 72]

17.

Aprobarea bugetului parohiei Dieci

[Arad, 26 iulie 1879]

Nr. 1200 Ep

Preliminariul comunei bisericești pe anul 1879 din Dieci, substernut aici cu raportul Multonoratului Domniei Tale din 15 mai 1879 sub nr. 339 cenzurându-se în ședința senatului episcopesc de astăzi s-a adus următorul

Decisu:

Aflîndu-se în ordine preliminariul comunei bisericești Dieci pe anul 1879 prin aceasta se aprobă

Despre ce Multonoratul Domniei Tale pe lngă înmnarea preliminariului de sub vei încunoștința comitetul parohial spre știre și stricta acomodare.

Arad din ședința consistorială a senatului episcopesc ținută în 26 iulie 1879.

Ioan Mețianu
Epp
Ignatie Papp
Secret. Consist.

Multonoratului Domn Nicolau Beldea administrator protopresviteral Bineului

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 8, fila 33]

18.

Ajutorarea preotesei văduve Catița Dronca din Roșia

[Arad, 29 noiembrie 1879]

Nr. 222 fond

Multonorate Domnule Administrator!

La propunerea scaunului înaintat aici cu cartia Multonoratului Domniei Tale din 4 iulie a.c. nr. 392 data în cauza ajutorării văduvei preotese Catița Dronca din Roșia, comitetului fondului preoțesc a decis rezolvarea suplicei văduve numite să se țină în suspens pînă ce mai înainte nu se va pronunța adunarea generală în meritul dorinței sulate de mai mulți preoți, ca ori să se dea ajutor ori soț nu a contribuit la fondul preoțesc, încît a răposat mai înainte de înființarea lui.

Arad din ședința comitetului fondului preoțesc ținută în 29 noiembrie 1879

Ioan Meșianu
Epp.

Multonoratului Domn Nicolau Beldea administrator protopresviter al Ienopolei

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 8, fila 89]

19.

**Preotul George Bodea din Roșia, cere protopopului Nicolae Beldea
absolvirea de administrare a parohiei Revetiș**

[Laz, 29 decembrie 1879]

Nr. 28/879

Prea Onorate Domnule Ad. Protopresviter al Ienopolei!

Am onoarea a-ți face cunoscut că am primit de la p. On. D-ta o hârtie prin care sunt provocat să primesc administrarea parohiei Revetiș pentru care sunt dator cu cea mai mare mulțumită însă eu mă rog de Pr. On. D-ta să mă disolvești de administrarea Revetișului din cauză ca Taica din Laz este foarte rău morbos și m-a rugat ca să fiu pe lângă dânsul și să subpart greutățile dânsului și-a parohiei pînă ce se va alege întors morbul cu dânsul.

Laz în 29/12 879

Al Prea Onoratului Domn
stimatoriu
Georgie Bodea

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 7, fila 224]

20.

**Propuneri ale preotului George Lupșa privind îmbunătățirea
învățământului confesional**

[9 martie 1880]

Onorat Sinod Protopresbiteral

Luând notiță de raportul general al prezidiului despre toate afacerile atât în sefera sa de activitate ca administrator protopresbiteral cât și despre activitatea sa ca inspector școlar nu pot să tac că m-au durut și mă doare încă și acum mai cu samă când este vorba de școală și învățământ: pentru că îmi aduc aminte că dacă nu ar fi fost *Autoritatea școlară*, școala și învățământul pe timpul când am umblat eu la școală, desigur nu eram astăzi cine sînt. Da mi sa umplut inima de amărăciune, atât pentru neglijarea învățământului cât pentru unele sarcini care vin pe neașteptate pe poporul care este chemat a susține școala, învățământul și personajul recerut. Pentru aceea Onorat Sinod permiteți-mi să fac unele propuneri:

1 propuneri:

Cu durere am trebuință să văd adeseori împrejurări neplăcute de când a intrat în viață legea ministerială care demonda de străformarea edificiilor școlare care la cazuri contrariu le amenința de a se pierde caracterul său confesional acel caracter care s-a născut atunci când s-au început și școlile.

Drept aceea propun Venerabilului Consistoriu să-și câștige date pentru inspectorii săi despre starea fieștecărui edificiu de școală cât întreaga dieceză mai timpuriu și a celor a se vedea că multe se corespund legii. Venerabilului Consistoriu prin un decis bine motivat numai decât a le aminti singuri și a comunica prin Inspectorul cercului acest deciz cu comitetul parohial silindu-l pe acesta după combinarea speselor necesari la străformarea edificiului de școală în viitor a prelimina în anul, prim jumătatea speselor iară în al doilea iarăși jumătate, așa că peste doi ani mergînd suma recerută - respectiv comuna să-și poată straforma sau edifica școala mai ușor - iar nu numai prin execuțiuni prin care poporul își pierde voia de către școală.

2 propunere:

Onorat Sinod m-am convins din viața de toate zilele, de la diferite afaceri că cu cât este mai mare controlul din partea mai marilor față de subalternii săi cu atât și activitatea subalternilor, mai mult sau mai puțin se neglijează tot așa este și cu învățămîntul și învățătorii, cu cît un învățător este mai arareori controlat cu atît și el sigur își neglijează datoria sa.

Luînd în considerare că protopresbiteratul, respectiv inspectoratul este tot extins în cât un singur inspector nu poate face control mai adeseori în toate școlile din inspectorat, propun ca venerabilul Consistoriu să desemneze mai mulți subinspectorii care vor fi îndatoriți cel puțin în toată luna odată a vizita și controla școlile destinate lor avînd fiecare îndrumațiuni în afacerile sale la astfel de cercetări.

3 propuneri:

Onoratul Sinod Prototopresbiteral toți din postul prezidiului ca inspectori, am luat nota și despre unele împrejurări triste în învățământ, respectiv în procesul de învățământ acest regres nu-l pot atribui decât lipsei celei mari de manuale școlare din care rezultă de o parte nereligiozitatea, nemoralitatea, lenea și orice răceală atât a părinților a fiilor și a învățătorilor, față de școală și învățături. Acesta este răspunsul: Părintele în dar trimite pruncul la școală că nu învață nimic; pruncul în dar mere la școală că nu are pe ce învăța; învățătorul în dar vin pruncul la școală dacă nu are carte și recuzite, n-am pe ce-l învăța. Nu-i hârtie, pană, negreală, cretă, carte, etc. Măcar că în preliminariul cultului și în cea mai mică comună, toți să prelimine după numărul școlilor - dă bani sau fără a fi cumpărate barem ceva.

Vedeți domnilor ce escusării mai putem aștepta înaintare, mai putem aștepta să mai fie oameni învățați din pruncii noștri ?

Drept aceea înainte de a-mi pune propunerea trebuie să dăm mulțumită lui Dumnezeu și Illustrității Sale Domnului Episcop Diecezan Ioan Mețianu, care în acest caz a aflat lumina: lumina neamurilor, lumina limbilor, lumina poporului său Israilu. Această lumină este Tipografia Diecezană fondată de păstorul Diecezei, de Illustritatea Sa Domnul Episcop Ioan Mețianu, de Moise cu toiagul celui ce-a despărțit Marea și trecu cu poporul din această Dieceză din întuneric la lumină.

Acum revin la propunere, ca Venerabilul Consistoriu să îngrijească ca în tipografia Diecezană să tipărească atâtea manuale de școală de tot felul câte se recer pentru toate școlile și pentru toți școlarii din toată Dieceza, cu un cuvânt se dispune de toate recuzitele, de dispune de un depozit mare din care apoi împărțind inspectorilor de școli atâtea manuale câte se recer în tot inspectoratul ca să nu aibă lipsă nici un prunc și în loc de a ridica banii cei preliminari din casa comunală mai bine Inspectorul pe partea diecezei pe partea noastră.

Afară de aceste manuale de școală propun 1.) a se compune și tipări un regulament (lege) în care să se curpindă că ce este datorია fieștecărui învățător pe tot pasul, în școală și în afară de școală. 2.) a se compune și tipări și să nu lipsească nici dintr-o școală, legea pentru școlari de la 6-15 ani și datorințele lor în școală, afară de școală în timp de prelegere și în timp de recreație. În atfel se vine înainte Curățenia, Religiozitatea, moralitatea, Diligenția și ascultarea sau supunerea.

Numai acest popor știe respectul, legea care este crescută în lege.

D. c. m. s.

Gheorghe Lupșa
Preot Dieci și inspector

[A. N. D. J. Arad, *Fond Proopopiatul Ineu*, dosar, 10, f. 258-259]

21.

Rezultatul colectei pentru Fondul mitropolitan

[Dieci, 28 martie 1880]

Nr. 39/880

Oficiul parohial din Dieci

Prea onorate Domnule administrator protopresviterial al Ienopolei !

Am onoare a transmite colecta întreprinsă pe partea fondului general Mitropolitan gr. or. din Ungaria și Transilvania- cu suma înscrisă de 5 f. 80 cr.

Dieci la 28 III 880

George Lupșa
paroh

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar nr 10 fila 24v]

22.

Sidoxia parohiei Dieci

[Arad, 2 noiembrie 1880]

Nr. 89 Prez

Multonorate Domnule administrator!

Suma de 77 fl. 35 cr. Trimisă cu relația Dtale de la 1 ale curintei nr. 567 în sidoxia restantă de la preotul Dobrei din Revetiș nu alcum și 5 fl. De la biserica din Roșia și 7 fl. De la cea din Dieci pentru antimise, s-a primit aici ce prin aceasta se adeverește.

Arad 2/11 1880

Ioan Mețianu
Epp.

Multonoratului Domn Nicolau Beldea administrator protopresviterial al Ienopolei

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 10, fila 39]

23.

Achitarea datoriei de către preotul George Lupșa

[Ineu, 15 noiembrie 1880]

Nr. 581/880

Înalpreasfințite Dle Episcop !

Prin asemnata poștală trimit 5 fl. v. a. cu care George Lupșa preotul din Dieci datorește încă de sub timpul introducerii sale în parohie.

De după care suma administrată, pe lângă care cu sărutarea arhipăstoreștilor mâni grației recomandându-ne rămân.

Înaltreascăfinției voastre

Boroșineu 15 nov. 880

N. Beldea

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 10, fila 55]

24.

Taxa pentru introducerea preotului George Lupșa în Dieci

[Arad, 19 noiembrie 1880]

Nr. 345/fond din 203

Multonorate Domnule administratore !

Prin aceasta se cuitează suma de cinci fl.v.a. care DTa i-ai administrat aici cu reportul dt. 15 ale curinței nr. 581 ca tacsă întărireii preotului George Lupșa pre parohia Dieci.

Arad 19 noiembrie 1880

pentru caseriu
Ignatiu Papp
Secretariu

Multonoratului Domn Nicolau Beldea administrator protopresviter al Ienopolei.

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 10, fila 54]

25.

Despre dorința unor credincioși ortodocși din Revetiș de a părăsi confesiunea ortodoxă pentru cea greco-catolică

[Govoșdia, 2 decembrie 1880]

Nr 46

De la oficiul parohial din Revetiș
Mult On(orate) Domnule asesor scaunal !
în Răpsâg

Fiindcă în tractul pescu al Ienopolei e ales și întărit Protopop on Domn Ioan Cornea, dar după cunoștința me neintrodus; iar M(ult) O(noratul) D(omn) Nicolau Beldea a abzis mă adresez către Mult On(oratul) Dta cu următorul raport:

Duminică în 30 nov a c după săvârșirea cultului divin în biserica din Revetiș, vreo 40 de credincioși, între care au fost atâtea capuri de familie cât și singuratici, au sosit înainte cu declarațiunea că voiesc a părăsi religiunea noastră și a trece la „uniația” de o parte din cauza că nu au preot în comună ci sunt siliți a alerga pe la preoți străini și că preot de religiunea noastră nu poate subsista fără numai care are în comună moșie, casă și toate edificiile economice; iar de altă parte, că venind notarul cercului Leontin Feier în comună le-a citit preliminarul cultului făcut de dânsul, fără consensul și știrea comitetului parohial sau a preotului în care a indus mai multe spese sau poate nu sunt induse ci le-a citit fals precum e datina notarilor noștrii comunali a zice că de aceea solvește atâta contribuția pentru că din...Episcopul, protopopul și învățătorul s-a și ar zice: că în convenția episcopescă să se solveze Revetișului 17 fl v a în ceva fond al bisericii catedrale 15 fl v.a în fondul institutului teologic-pedagogic 12 fl v. a în spese neprevăzute 20 fl v. a. și alte mai multe care toate se urcă la suma de 500 fl pentru care precum sunt...nu numai aceștia ci și Diecenii care comună...notariatul acesta voiesc a părăsi religiunea ca să scape de spesele cultului.

În fine, din cauză ca biserica de acolo (n. n Revetiș) fiind aproape de ruinare - deși mai demult din partea subscrisului a fost făcut către episcopie și comitetul parohial a se îngriji de repararea ei, - și biserica mai sus numită are o sumă aproape pe la 6.000 fl v. a nu pot nici aceasta repara nici de nou nu o pot edifica, din cauză că acești bani sunt alocați în locuri rele în sume mari și deși sunt în locuri mai bune, tocmai acești debitori sunt corifeii care umblă toată noaptea prin comună răscolind poporul, cugetând că prin acestea vor scăpa de acea datorie.

Nu altmiterea, învățătorul de acolo Ștefan Bărbătei, umblă cu lista înscriind în aceea pe cei ce primesc și cred prin sumele lui că uniții le vor face biserică și că le va susține preotul și pe dânsul ca învățător și că ei ca neuniți n-au nici protopop ci sunt niște oameni bitangi - în casa judeului din Cocioba prezentându-se cu lista sa, a susținut pe jude și pe cei prezenți, ca să primească unirea promițând ca mai sus.

În 21 noembrie a. c. a depus jurământ înaintea cantonilor bisericești că dânsul în acea zi și nici de aici înainte nu va mai asista la Sta Liturghie după ritul nostru, fără numai la Utrenie și apoi va ieși afară ceea ce a și făcut nemaivenind de atunci la biserică ci șezând acasă a zis către cantonari ca să apună mie că dânsul nu e acasă.

Mă rog deci ca Mult On Dta ca asesor scaunal - interesându-te de cauză - cât mai în grabă să faci pașii necesari la locurile competente pentru stârpirea acestui rău mare încît veți afla de bine a eși la fața locului cu preotul cercular și înaintea acestuia a citi și explica preliminarul cultului și a investiga ca ce încredințare face notarul acestui preliminaru fără știrea și învoirea comitetelor și a preoților parohiali și în fine pe învățătorul Ștefan Bărbătei ca pe unul care de drept și calificațiune de învățător și ca pe unul carele e cel mai aprig agitator al îndruma să-și cîștige pâinea cea de toate zilele pe altă carieră.

Govoșdia la 2 decembrie 880

Al Mult On D. Tale

stimatoriu
Augustin Mihulin
paroh în Govoșdia și
adm. par. În Revetiș

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 10, f 32u]

26.

**Episcopul Ioan Mețianu către protopopul Ioan Cornea al Ineului
în privința situației preotului Ghenadie Dobrei și a
propagandei greco-catolice din Revetiș**

[Arad, 3/15 decembrie 1880]

Nr 3045

Prea Onorate Domnule Protopresbiter!

Preotul Ghenadie Dobrei din Revetiș arătându-ne defectul său de ochi a cerut a se esopera Hirotonirea fiului său Lazăr Dobrei cleric în cursul al II-lea întru preot capelan lângă sine.

Noi cunoscând debilitatea numitului cleric, carele măcar nici cursul al II-lea clerical nu l-a putut absolvi cum se cuvine, și având în vedere interesul poporului a sfătuit acelei comune să escrie concurs pe parohie și să caute a-și alege un preot demn și calificat ca comuna să dea plata mai mare alegândului preot, promițând că îl vom mai ajuta noi din Fondul preoțesc cum se va cuveni.

Nu știm dacă fostul administrator Beldea - care acum e marbos, a publicat aceasta poporului sau nu ?

Într-aceea însă a sosit ieri aici o arătare de la învățătorul de acolo Ștefan Bărbăței, în care ne descoperă că mai mulți poporeni de acolo ar umbla să treacă la legea greco-catolică.

După ce însă numitul învățător nu ne spune defel vreo cauză de trecere ne vine a crede că arătarea lui este mai mult o amenințare ca să fim siliți a hirotoni pe necalificatul Lazăr Dobrei întru preot.

Întru asemenea împrejurări aflăm de bine a te însărcina pe Dta ca să-ți faci cale către aceea comună, a spune ceva despre arătarea învățătorului să știe ceva despre încercările de uniație ? Și dacă este care este cauza acelor încercări ?

Toate acestea le vei putea afla mai bine de la preotul administrator.

De cumva vei observa că sunt încercări și acelea provin de la clericul Dobrei să spui oamenilor că noi le-am dat preot mult mai demn fără ca ei să dea mai mult plată decât astăzi; dar pe clericul Dobrei nu-l putem face preot nici noi nici uniții căci nu are calificațiunea cerută.

Într-una cu aceea vei face pe comitet să escrie concursul ca să vadă și să se convingă că noi le vom recomanda acolo un preot demn.

De cumva n-au putea Dta merge ai putea încredința cauza părintelui protopop Gurban fiind mai aproape iar la timpul său ne vei relaționa despre rezultat.

Arad la 3/15 Decembrie 1880

Ioan Mețianu
Epp

Preaonoratului Domn Ioan Cornea protopresviter în Ienopolea

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 10, f. 34]

27.

**Protopopul Constantin Gurban în despre situația
propagandei greco-catolice în Revetiș**

[Buteni, 18 decembrie 1880]

464/880

Preaonorate Domnule Protopresvitere !

În urma recercării Preaonorat Domniei Tale în privința demolării mișcământului pornit în comuna Revetiș, vin prin aceasta a Te încunoștința că la...m-am în comună și am făcut toate cele potincioase pentru îndepărtarea răului. Ce va urma vom vedea eu sper tot binele. Până acum nici o declarațiune nu s-a făcut. Este o parte care aderează cu tărie la religiunea străbună. De ar urma ceva, voi fi cu îndemnă și mă voi sili a împiedica tot ce mi se va părea stricăcios pentru biserică.

Sub votul nr 3140 fiind provocat din partea Prea Sașției Sale Domnului Episcop diecezan a investiga asupra mișcământului din Revetiș sub votul de astăzi nr 468 i-am raportat în detaliu despre toate cele ce am aflat deci prea Onorat Domnia Ta ești scutit de o altă reportare în cauză.

Buteni la 18 decembrie 1880

Const. Gurban
ppbiter

[A. N. D. J. Arad, *Fond Proopopiatul Ineu*, dosar nr 10, f. 2]

28.

Plângerea învățătorului Ignatie Bugariu privind unele datorii ale comunei către el

[Dieci, 20 ianuarie 1883]

Mult Onorate Domnule Director local și
Onorat comitet și comisiune școlară

Înțelegînd despre dorința D-voastre ca cel ce a petrecut între toți locuitorii cu pace armonică în răstimpul celor 5 trecuți ani, nu disperez că și pe viitor voi petrece barem pînă cînd voi dobîndi pensiune, după care cu tot adinsul în anul acesta voi recurge și dobîndi nu voi fi constrîns a mai servi - pentru achirarea (sic !) traiului vieții mele mă voi apleca voinței și plăcerii Dvoastre să vă mai servesc sau nu după hotărârea care-ți decide așa mă voi apleca. Deci nu pregetați a lua în considerare și faptele mele cele bune pentru că precum bine știe antistia comunală din restanța de 25 de orgii de lemne am rămas pe 19 orgii pentru care am iertat căraușia și de la toată orgia 2 fl peste tot 38 fl 6 orgii a 5 fl 30 fl la alaltă 68 fl v. a. am ușurat sau fundatu comuna din Dieci pentru 1 magie metrică, am primit 1 fl 40 cr. de la toată porția 5 cruceri au rămas la comună cînd vom și încurat cu restanța fînului se va ști cu cât am fundat comuna. Cheltuieli de rescripție n-am primit în răstimpul serviciului trecut de 3 fl acolo au fundat 22 fl v. a. pot să dovedesc precum eu atît cancelaria comunală că am reschirat din salariu meu de 100 fl v. a. progresului școlii pînă astăzi am fost lăudat din partea D. Inspectori vizitatori ai școalelor.

Or cerescul părinte-mi crede că n-am fost leneos a răspîndi luminarea tinerimei ce au cercetat bine școala iar care au neglijat cercetarea școalei de unde poftesc progres și înainte.

Și totuși ca pe vinovat mă considerați încă, cum de jos a-ți judecat a mă lasa fără pâine, deși nu mi-ați dat vina, înainte consistoriului drept ort 71 din organizarea provizorie căci bine se știe că pe învățători alta nu-l poate degrada din oficiu fără a se crâma morala sau politica. Doamne cine poate dovedi acela asupra mea.

Pentru aceea vin a alarma înaintea Dvoastră și a vă ruga să vă îndurați escările ce contravoiți a le îndeplini să le lăsați jos spre laudele mele cele bune de care inimile nobile ale Dvoastre, ca comuna Dvoastre să aibe numele nemuritor căci întrînsa am fost și sunt locuitori sinceri de dreptate - nu răzbuunători și contrari servitori aplecați spre servire întra Dvoaste.

Rezumat în buna voință a Dvoastre recomandare așteptând buna mângâiere în urma mea.

În Dieci 20 ianuarie 1883

Al Dvoastre

credincios serv

Ignatie Bugariu

învățător

[A. N. D. J. Arad, *Fond Proopopiatul Ineu*, dosar, 17, f. 293-293v]

29.

Preotul George Lupșa se plînge de slaba activitate a învățătorului Ignatie Bugariu

[Dieci, 30 ianuarie 1883]

Nr 3/883

Oficiu parohial din Dieci
Prea Onorate Domnule Protopresbiter

Comitetul parohial din Dieci văzînd că învățătorul Ignatie Bugariu, de cînd este învățător în Dieci nici un progres nu poate arăta cu pruncii; - la 17/29 ianuarie a c în casa comunală am ținut o ședință în care am pertractat toate cauzele regresării învățămîntului despre care sau luat protocolul și sau...deci învățătorul. Protocolul acest am onoare sub al transmite Prea Onoratei Domniei Tale

În înțelesul decisului Prea On D Ta ești rugat ca în interesul învățămîntului să binevoiești a înainta protocolul respectiv la locul competenței și a mijloci ca învățămîntul să fie încrezut altui indivit pînă la ulterioarele dispozițiuni a V. Consistoriu.

Pe lîngă aceasta sunt al Prea Onoratei Domniei Tale.

Dieci 30 ianuarie 1883

Stimatoriu
Gheorghiu Lupșa
preot

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul Ineu*, dosar 17, f. 287]

30.

Replica învățătorului Ignatie Bugariu la acuzațiile preotului George Lupșa

[Dieci, 2 februarie 1883]

Prea Onorate Domnule Protopresviter al școalelor noastre cercuale Inspector Domnule al nostru îndurat Patron !

M-am văzut constrâns a arăta durerea și vătămarea onoarei învățătoarești care D. Lupșa George principalul meu dușman care a cauzat precum:

1. De câte ori a vizitat școala s-a prins în ceartă cu mine apărându-mi dreptul meu m-a batjocorit în fața școlarilor spre dauna încrederii mele înaintea școlarilor.

2. Cu soția mea a conversat sfaturi care mi s-a stricat viața casnică, semănând ură și frică întrînsa că mă țipă din serviciu și intru tot adinsu lucru l-au adus acolo ca Dsa cu forța sa a decis să se depărteze soția de mine și astăzi sunt rămas cel mai nefericit în casa mea.

3. Face fel și fel de agitări între poporeni asupra mea, ba cu câțiva oameni de-ai Dsale au luat protocolul contra mea în care m-a deobligat și sileșce să abzic din serviciu.

4. Neprimind cu protocolul am oprit pe antistia comunală omisia de plată pe 1883 și mă amenință că mă scoate din școală și o încuie.

5. Pruncilor au poruncit să nu mai vină la școală până voi fi eu învățător aci dacă îi va vedea în școală îi va pedepsi.

6. Rugarea ce au adresat-o către Dsa și către comitetul parohial mi-a respins-o nu voiește altă cale decât pe mine să mă denigreze precum Dsa știe - deși am adus dinainte din organizarea provizorie și că pe învățător stabili crimă, de crimă morală sau politică îl poate degrada din oficiu și Dumnezeu, se poate dovedi contra me așa ceva.

7. Alături rugarea mea ce am adresat-o Dsa și către comitetul parohial cu aceeași rugare către D Ta ca patronu nostru să poți face ceva mijloc de împăcaciune între noi.

Deci cu umilință mă rog a lua în considerațiune acești 43 ani ai serviciului meu în care puțin am răbdat și voi mai răbda, pentru dragostea neamului pe cariera pentru care m-am pregătit - sub scutul și tutela înaltei ocârmuirii.

Și că să nu mi se mai ridice alte necazuri din partea D Lupșa George principalul meu apropiat la senat și sprijinul celui dintâi din partea Prea Onoratei Dtale lângă, radiem sperând mângâiere recomandații și îndrumări.

În Dieci 2 februarie 1883

Al Prea Onratei Dtale

Cel mai umilit
Ignatie Bugariu
Învățător

[A. N. D. J. Arad, *Fond Proopopiatul Ineu*, dosar, 17, f. 294-294v]

31.

**Raportul preotului George Lupșa privind înființarea unei
Societăți de lectură**

[Dieci, 18 martie 1883]

Nr 40/883

Oficiu Parohial din Dieci

Mult Onorate Domnule Protopresbiter !

În circulara Mult Onoratei Domniei Voastre ad. Nr. 301 a. c. Referitoare la acea împrejurare că în parohia Dieci înființatus-au *Societate de lectură*, cor de cântări sau alte reuniuni cu scop de a se lăți în popor cultura. Am onoarea a va raporta că în Dieci încă în anul 1879 am constituit și instruit un cor de cântări de 42 inși care apoi după ce a dat proba mulțumitoare a fost încrezut învățătorului din loc Ignatie Bugariu pentru al conduce și instrui mai departe. Numitul învățător nefiind capace a fost silit a se desființa.

Societatea de lectură sau reuniune tot de această cauză nu se poate înființa învățătorul nu corespunde timpului de astăzi iar acestei iar acestei stațiuni nici decît.

Rămîn cu tot respectul

Al Prea Onoratei Domniei Voastre

Dieci 18 martie 1883

Stimatoriu
Gheorghe Lupșa
Pr(eot)

[A. N. D. J. Arad, *Fond Proopopiatul Ineu*, dosar, 17, f. 349]

32.

Cererea lui George Lupșa, cleric absolut, de a fi primit cancelist consistorial

Arad noiembrie 1894

Ilustrisime Domnule Episcop !

Înțeleg că în cancelaria consistorială a devenit un post vacant de scrietoriu, vii a ruga pre Ilustritatea Voastră a me aplica pre mine de cancelist consistorial.

Sărut sfințitele mâini sum al Ilustrității voastre

umilit fiu
Georgiu Lupșa

[A. E. O. R. Arad , *grupa III, dos 320/1894*, doc 6498]

33.

Răspunsul Episcopiei Aradului în privința numirii lui George Lupșa junior

Nr 6498

Arad în 10/22 noiembrie 894

I. Dlu George Lupșa clerical absolut

La cererea Dtale din 10/22 nov te denumim de cancelist consistorial cu începere de la 1 decemvrie a c și prelângă remunerațiunea de câte 35 de fl tredieci și cinci floreni, pe lună pe care o vei primi anticipative de la cassa consistorială, pe...simbrată.

Aducânduți acestea la cunoștința ta poftim a te prezenta la Dlu secretariu consistorial, pentru atiavisa locului disponibil.

II. Casei consistoriale

În locul fostului cancelist Ioan Papp, denumind noi pre absolutul clericul Georgiu Lupșa cu renumerațiunea de pînă acuma de câte 35 de fl tredieci și cinci floreni pe lună cu începere dela 1 decembrie a c acea remunerațiune...la cassa consistorială spre absolvire anticipative pre lîngă suma simbrată.

Ioan
Episcop

[A. E. O. R. Arad, grupa III, dosar 320/1894, doc 6498]

34.

**Copia certificatului de absolvire al Preparandiei
al învățătorului Gheorghe Rufu**

[Arad, 10/23 iunie 1900]

Copie de pe original cu timbru de 1 coroană
Nr. 27 ex. 1899-900 clasif.

Absolutoriu preparandial

George Rufu de religiuine greco-orientală născut la anul 1882 luna februarie ziua 6 în comuna Brădet Comitatul Bihor a frecventat Institutul pedagogic greco-oriental român din Arad în anii 1896/7, 1897/8, 1898/9 și 1899/900 și având purtare morală bună și diligență multă a obținut din obiectele de învățământ următorii calculi finali:

Din *Religiune*: bun

Din Obiecte pedagogice: *Pedagogia*: bun

Didactica și Metodica: bun

Istoria pedagogiei: bun

Din *Limba și literatura română*: bun

Din *Limba maghiară*: bun

Din *Limba germană*: bun

Din *Aritmetică*: suficient

Din *Algebră*: suficient

Din *Geografie*: bun

Din *Istoria patriei*: bun

Din *Istoria universală*: bun

Din *Istoria naturală*: bun

Din *Fizică*: bun
Din *Chimie*: bun
Din *Constituția patriei și a bis. gr. or.:* bun
Din *Higiena*: bun
Din *Economie*: bun
Din *Caligrafie*: bun
Din *Desemnu*: bun
Din *Cântarea bisericească*: suficient
Din *Rit și Tipic*: bun
Din *Muzică instrumentală*: -
Din *Gimnastică*: -

Arad, la 10/23 Iunie 1900

Direcțiunea:
Aug. Hamsea m. p.
arhimandrit

Colegiul profesoral
Teodor Ceontea
profesor
Dr. P. Pipoș
profesor
Ioan Petranu
profesor
Ioan Petrovici
Dr. George Proca

Cumcă această copie consună întru toate cu originalul prin aceasta adeversc

L.S.

Georgiu Lupșa
paroh în Dieci

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat Lipova*, dosar 6, f. 195-195v.]

35.

Copia certificatului de „cvalificațiune” învățătorescă a lui George Rufu

[Arad, 17/30 iunie 1900]

Copie
Nr. 850/1900

Testimoniu de cvalificațiune învățătorescă

Georgiu Rufu de religiune gr. or. născut în anul 1882 în 6 Februarie în comuna Brădet (comitat Bihor), după ce a absolvit cursurile preparandiale s-a supus la examenul de cavilificațiune învățătorescă pentru școalele poporale reportând următorii calculi:

1. din *Religiune*: bun
2. din *Științele pedagogice*: bun
3. din *Exerciții în școale*: bun
4. din *Limba română*: bun

5. din *Limba maghiară*: bun
6. din *Limba germană*: suficient
7. din *Istoria - patriei*: bun
- *universală*: bun
8. din *Constituția patriei*: bun
9. din *Geografie*: bun
10. din *Aritmetică și geometrie*: suficient
11. din *Fizica și istoria naturală*: bun
12. din *Economie*: bun
13. din *Caligrafie și desen*: suficient
14. din *Cântare și tipic*: suficient
15. din *Gimnastică*: bun
16. din *Lucru manual*: %

Pe baza răspunsurilor date se dă numitului preparand absolut calculul general – bun și se declară apt pentru a fi aplicat ca învățător la cutare școală poporală elementară.

Arad la 17/30 Iunie 1900

Comisiunea examinatoare:

L. S.

Președinte
Iosif Goldiș m. p.
episcop

Membrii:
Augustin Hamsea m. p.
arhimandrit – director
Teodor Ceontea m. p.
profesor
Dr. Petru Pipoș m. p.
profesor
Ioan Petran m. p.
profesor
Ioan Petroviciu m. p.

Cumcă această copie consună întru tote cu originalul prin aceasta adevăresc.

L. S.

Georgiu Lupșa
paroh Dieci

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Lipova*, dosar 6, f. 193-195]

36.

Recomandarea dată de preotului George Lupșa învățătorului George Rufu

[Dieci, 30 iunie/13 iulie 1902]

Copie
Nr. 108/1902

Certificat oficios

Se testifică în mod oficios cum că Dl învățător Georgiu Rufu fiind aplicat de învățător în mod interinal pe anul școlar 1901/2 la școala noastră confesională română ortodoxă din Dieci – în răstimpul acesta a dezvoltat diligență și progres deplin mulțumitor în școală cu elevii întru propunerea materialului de învățământ prescris, tot așa în biserică și afară în viața socială a avut purtare morală exemplară din care motive îl recomandăm ca pe un individ fără excepțiune.

Dieci 30 Iunie/13 Iulie 1902
S. S.

Georgiu Lupșa m. p.
paroh președinte comitet parohial

Cumcă această copie conșonă întru tot cu originalul prin aceasta adevăsec.
S. S.

Georgiu Lupșa
paroh în Dieci

[A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Arad*, dosar 6, f. 189]

37.

Situația casei parohiale

[Dieci 8 mai 1921]

Protocol

Luat în ședința ordinară a comitetului parohial din comuna bis. gr. or. Dieci, ținută în ziua de 8 mai 1921.

Președinți: Petru Nan prese. com. paroh. Teodor Lupșa not. com. paroh. Ioan Lucoaie, Toader Nan, Traian Bârda, Ștefan Galea, Pavel Pui, Marcu Brănuț, Pavel Dănuț, Toader Dârlea și Ștefan Lucoaie.

Obiect:

Președintele com. paroh. Petru Nan aduce la cunoștință chestia casei parohiale cerută de casa parohială că a fost la dl. primpretor în chestia casei din chestie, cerîndu-i sprijinul de a ajuta comuna bis. Dieci ca casa numită să fie cedată de casă parohială.

Dl Primpretor le-a răspuns că, nu se poate ceda nici decum de casă parohială.

Întrebă membr. com. paroh. că cei de făcut?

Membrii com. paroh. decid ca sa meargă doi delegați la domnul prefect jud spre ai face raport personal despre casa din chestiune. S-a ales de către mebr. com. paroh. ca delegat Petru Nan și Teodor Laza hotărîndu-le totodată ca să li se plătească spesele de călătorie din banii bis.

Nemai fiind alte obiecte de pertractat, protocolul se încheie și subscrie.

D. c. m. s.

Teodor Laza
not. com. paroh

Petru Nan

Ioan Lucoaie
Teodor Nan
Ștefan Galea
Teodor Dârlea
Pavel Dănuț
Ștefan Lucoaie
Traian Bârdea
Marcu Brănuț
Pavel Pui
Marcu Lupșa

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 1 Acte intrare-ieșire (1922-1928)*, f. 12-12v]

38.

**Propunerea Comitetului parohial Dieci pentru candidatul
de preot Ioan Bogdan**

Proces-verbal

Luat în ședința extraordinară a comitetului parohial ținută în ziua de 26/7 noemvrie 1921 în localul școalei din com. Dieci. Prezenți: Petru Nan preș. com. paroh. Ioan Nan, Toader Nan, Marcu Brănuț, Pavel Dănuț, Ștefan Galea, Ioan Lucoaie, Pavel Pui și Teodor Laza nod. com. paroh.

Obiect:

Președintele cons. Paroh. Petru Nan, face propunerea ca cu rugarea tînărului cand. de preot Bogdan Ioan pentru com. Dieci, de a fi denumit de adm. Paroh. să meargă trei membri din com. paroh. la Ven. Consist. din Arad, votîndu-se spesele din banii bis.

Membrii prezenți cu unanimitate hotărâsc ca spesele celor trei delegați să fie date din banii bis.

D. c. m. s.

Pavel Pui
Toader Nan
Toader Dîrlea
Ștefan Galea
Petru Sărac
Marcu Brănuț
Marcu Pui
Galea Pavel
Iuon Oprea

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 1 Acte intrare-ieșire (1922-1928)*, f. 11]

39.

Inventar al arhivei și bibliotecii parohiale din Dieci

Arhiva și biblioteca parohială la 13 martie 1922

Cu ocazia predării Oficiului parohial de către administratorul Victor Faur paroh în Cil nou alesului Ioan Bogdan la 13 martie 1922.

1. Protocolul botezaților, răposaților și cununaților 1859-1881
2. Protocolul botezaților, răposaților și cununaților 1882-1892
3. Protocolul botezaților, răposaților și cununaților 1893-1905
4. Protocolul botezaților 1906-1922
5. Protocolul răposaților 1906-1922
6. Protocolul cununaților 1906-1922
7. Conscriptia 1900
8. Conscriptia 1910
9. Sigilii – 4 bucăți
10. Socoți din 1917
11. Ziuarele din 1918-1919
12. Ziuarele din 1920
13. Protocolul de eșibite cu actele din 1920-1921
14. Diverse acte și tipărituri nescrise
15. Predici 2 tomnuri
16. Căcătoria a II-a a preoților
17. Nazarenismul
18. Instrucția contabilității
19. Protocele ale Sinoadelor și Congresului
20. Regulament
21. Călindare vechi - 2
22. Procese-verbale de licitație din mai mulți ani
23. Biserica și Școala 1919
24. Biserica și Școala 1921

[A. P. O. R. Dieci, *Pachet I, dosar 1 (1922-1928)*, f. 45-46]

40.

Hotărârea Sinodului parohial Dieci pentru cumpărarea de clopote

Protocol luat în ședința extraordinară a comitetului și a sinodului parohial ținută în 14/27 august 1922 la cancelaria comunală în scopul hotărârii pentru a se cumpăra clopote la sf. Biserică.

Prezenți: Preotul Ioan Bogdan, Teodor Laza, înv. not. com. paro Ioan Nan epitrop bis. Marcu Brănuț, Marcu Pui, Toader Nan, Toader Dinlea, Pavel Dănuț, Ștefan Galea, Ioan Lucoaie membrii com. par. Marcu Lușșă, Alexandru Lușșă, Marcu Vesa, Gheorghe Vesa, Pavel Pap, George Mercea, Mihai Rau, Pavel Lucoaie, Nicolae Baranici, Ioan Galea, Marcu Neag...membrii sinodului parohial.

Fiind de față majoritatea membrilor atât a com. cât și a sinodului par. Sedința se declara de deschisă. Sinodul par. își ia ca bărbăți de încredere pe Ioan Galea și Marcu Vesa.

1. Con. of. par. pune în vederea comitetului și a sinodului par. lipsa mare aclopotelor la sf. Noastră biserică și îndrumă comitetul a afla modul cum să se înlătore această lipsă și cum să se strângă bani și de unde pentru cumpărarea clopotelor.

Comitetul parohial în urma unei lugi desbateri ajunge la concluzul ca să se strânguiască toți banii bisericii disponibili dimpreună cu orînda pămîntului bisericesc și din anul acesta, apoi banii clopotelor vechi, banii sătești din anul acesta, cari toți la olaltă fac cam 25.000 lei, apoi 1000 lei eventual 2000 lei ce ar mai lipsi pentru a se mai putea cumpăra un clopot de 4 măji să se încaseze de la credincioșii bis. noastre făcîndu-să o repartiție benevolă pe după lanțurile de pămînt ce le posedă fiecare om.

Această hotărîre se aprobă în întregime și de sinodul parohial. Nemaifiind alte obiecte de petrectat ședința se încheie, protocolul se cetește explică și subscrie prin ce se verifică.

D. c. m. s.

Ioan Bogdan
pr. pres. ad hoc a com.
și a sinodului

membrii com. par.

Ioan Nan   Teodor Dirlea
Teodor Nan   Pavel Dănuț
Marcu Brănuț   Marcu Pui

membrii sinodului par.

George Vesa   Nicolae Baranci
Alecsandru Lupșa   Marcu Bodea
George Birău   Dârlea Traian
Marcu Lupșa   Ilarie Cev
Pavel Pop   Marcu Vesa
Pavel Lucoaie   Blaj Ioan

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 1, Acte intrare-ieșire (1922-1928)*, f. 27-27v.]

41.

Anunțul privind comandarea clopotelor pentru biserica din Dieci

Proces-verbal

Luat în ședința extraordinară a com. paroh. ținută în ziua de 17 sept. 1922 st. n. în localul edificiului școlar.

Obiect:

Preotul locului Ioan Bogdan face cunoscut membrilor ai com. paroh. subscriși că a comandat clopot pentru sfta. bis. În greutate de 400 klgr. a 80 lei klgr. Roagă membrii comitetului paroh. ca, cum și de unde să se încaseze suma de lipsă?

Membrii com. paroh. aduc următoarea hotărîre. Să se anunce 50 (cincizeci) lei pe fiecare casă. Să se anunce 5 lei pe fiecare lan de pămînt și 3(trei) lei pe fiecare jugăr din pustă arondat.

Se hotărăște ca să se vestească locuitorilor pentru încasara sumei locuitorilor prin baterea dubei.

Nemaifiind alte obiecte de pettractat ședința să ridică

D. c. m. s

Teodor Laza

Ioan Bogdan
preot

membrii comitetului parohial
Marcu Lupșa Ioan Nan
Pavel Dănuț Toader Dîrlea
Toader Nan Marcu Brănuț
Marcu Pui Vesa George
Ioan Miclea

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 1 Acte intrare-ieșire (1922-1928)*, f. 25-25v]

42.

Situația casei parohiale din Dieci

[Dieci, 3/16 august 1924]

Nr 78/1924
De la of. par. ort. rom. Dieci

Venerabile Consistor

Conform la actul Ven Consist. nr 1843/1924 referitor la casa parohială din Dieci, subscrisul respectuas vin a raporta următoarele.

Casa ce azi poartă numirea de casa parohială ort. rom. a com Dieci a fost cumpărată de la domeniul grof Venchaim din Sebiș în anul 1895, la intervenția fostului preot G. Lupșa, poporul ortodox român din Dieci pe banii lor peoprii strănși prin repartiție pe fiecare număr de casă cu scopul ca până cândva să servească de casă parohială care casă la intabulare din interese locale s-a intabulat pe comuna politică și astfel figurează proprietatea ei până în ziua de azi. Findcă fostul preot G. Lupșa a avut casă proprie casa respectivă nu a fost folosită de casă parohială ci în decursul timpului a fost ocupată de cancelaria notariatului cercual din loc și de locuință pentru jandarmerie. După moartea fostului preot (1920) parohia a vut lipsă de casa parohială, atunci parohienii și-au adus aminte de casa respectivă ce a fost cumpărată pentur acest scop. Dar fiind casa intabulată pe comuna politică, comitetul comunal Dieci ca proprietar a venit și a adus o hotărîre în a 1921 apr 11, în care donează numita casă bis. ort. rom. ca casă parohială. Această hotărîre a fost înaaintată superiorității administrative de unde s-a hotărât îndrumarea ca să se facă contract de donațiune, care s-a și făcut în martie 1922 și s-a trimis apoi spre aprobare la care Prefectura a răspuns că contractul nu poate fi probat pînă când cancelaria notarială nu are alt local unde să poată fi mutată. Neavând alt local pentru cancelarie comitetul comunal s-a hotărât să edifice cancelarie nouă în scopul căreia s-a și cumpărat cea mai mare parte a materialului necesar și demersurile sunt luate așa ca în primăvara viitoare la tot cazul să se înceapă edificarea de cancelarie notarială - și astfel casa din cauza să rămîna de casă parohială intabulându-se în toată regula.

În legătură cu aceste lucruri mai este și unul în com. noastră, anume: încă din anu trecut s-a cerut aprobare ca în comuna noastră să se edifice a doua școală fiind peste sută numărul deobligăților iar acum s-a decis și luat toate măsurile necesare din partea celor în drept ca a doua școală să se edifice încă în decursul anului acesta. Ca loc de edificare s-a propus grădina parohială aflătoare lîngă biserică vizavi de școala veche și s-a propus din motivul că ambele

școli s-ar putea folosi de o fântână - ar fi ambele în centrul comunei și lângă bis. Ceea ce ar face aspectul comunei mai frumos. Referitor la acestea subscribul ca beneficiant a acelei grădini am făcut o declarație înaintea corporațiilor parohiale care deși nu au în această cauză un vot decisiv ci numai informativ. Declarațiunea e alăturată sub avînd Ven. Consistor să o aprobe, iar copia ei înaintată antistiei com. pentru a lua la cunoștință și a primii condițiile cuprinsă în ea.

Declarația referitoare la grădina parohială am făcut-o avînd în vedere următoarele motive: pentru cu atât mai degrabă să câștige parohia un intravilan, casa supraedificată pentru locuința preoțească în schimbul unui intravilan par. apoi pentru ca să ne câștigăm dreptul de a fixa tirmen și a pretinde evacuarea mai degrabă a casei numită parohială, apoi pentru ca bapțiștii din comună să abzică de dreptul lor ce-l au în casa numită parohială ce formează acum proprietatea comunei politice, în schimbul terenului pentru școală.

Din această casă folosesc eu o chilie, o cuină și o cameră pentru locuință de la data ocupării par. /1922/iar restul 2 chilii sunt rezervate pentru cancelarie notarială.

În urma acestora respectos vin a ruga Ven Cons. să binevoiască a judeca această afacere mijlocind parohiei dreptul de proprietate asupra imobilului numit casă parohială ceea ce ar fi în prestigiul parohiei noastre.

Dieci la 3 /16 august 1924

respectuos
Ioan Bogdan
pr. cond. cf. par.

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 3 (1924)*, f. 25-25v]

43.

Situația casei parohiale din Dieci

[Dieci, 11 martie 1931]

Nr 40 /931

De la ofical paroh ort rom Dieci

Venerat Consiliu Eparhial!

În parohia Dieci nr 2 se află o casă numită „casa parohială”. De fapt însă această casă nu este casa parohială și este proprietatea comunei politice, deși după spusele oamenilor cînd s-a cumpărat s-a cumpărat ca să fie casă parohială de mai târziu.

Comuna politică, respectiv consiliul comunal, în a. 1921 a hotărât în unanimitate, ca această casă să fie destinată de casa parohială, - făcând doar o donațiune. După cum spune dosarul acestei chestiuni de la Prefectura jud Arad. Prefectura însă, prin juristconsolul său nu aprobă această donațiune.

În anul 1924 a trebuit să se edifice școala primară aici. Locul cel mai potrivit a fost intravilanul de pe lîngă sf. Biserică. Consiliul parohial a hotărît ca acest intravilan să fie cedat pentru edificarea noii școli, condiționat: Dacă comuna politică va da comunei bisericești casa

de la nr. 2 pentru a fi folosită de casă parohială. S-a ținut un consiliu mixt, bisericesc-comunal, care deliberând au adus hotărârea ca să se dea intravilanul în schimbul casei de la nr 2.

Această hotărâre s-a înaintat celor în drept de unde însă până acum acest oficiu nu știe să fi primit nici un răspuns.

Înainte cu câteva săptămîni subsemnatul am fost la Prefectura județului unde am aflat dosarul pus în arhivă cu răspuns nefavorabil pentru parohia Dieci.

Natural însă, era un dosar din a 1921 în care nu era specificată sau amintită macar chestiunea edificării școlii deși titlul dosarului era „Edificarea școlii primare în comuna Dieci”. Cînd am întrebat ceva referitor la edificarea școlii mi s-a spus „ca acest dosar nu cuprinde această chestiune. Titlul poate fi o greșală”. Cu toate acestea însă mi s-a spus că dacă pot dovedii edificarea școlii și hotărîrea consiliilor, ei vor începe din nou chestiunea.

În acest scop pentru a fi tranșată definitiv această chestiune terminîndu-se pentru totdeauna faptul acesta rog respectos Veneratul Consiliu Eparhial să binevoiască a intervenii la Onor. Prefectura în cauză cît de curînd, deoarece îvăț. Alex. Galdău, pentru că acest oficiu în baza hotărîrii cons. Paroh. a cerut chirie pt. locuința lui, face intrigă între oameni îndeosebi între sectarii bapțiști, care zic că casa e a comunei politice, deci și a lor.

Din intravilanul sf. Biserici s-a năsurat 800 st. pe care îi folosește directorul școlii primare, iar la casa susamintită s-a amăsurat tot atît teren, pentru grădină, rămânând deci, ca numai transcrierea să se facă, pentru încă odată rog respectos Ven. Consiliu Eparhial de a intervenii în locul cu cădere pentru aceasta.

Dieci la 11 Martie 1931

Cu supunere
Ioan Iancu
pr. ort. rom

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar nr 2 (1931)*, f. 26-26v.]

44.

Constituirea Cercului tinerimii adulte „Sfântul Gheorghe” din parohia Dieci

Proces-verbal

Luat în Dieci la 14 aprilie 1931 în școala primară din loc. Prezenți: Ioan Iancu preot, Gheorghe Lupșa student în teologie, Ignat Birda înv., Floare Galea înv., Marcu Lupșa înv., Nicolae Oprea înv., Ioan Pui înv., Atanasie Miclea, Traian Dârlea, Traian Bârda, Traian Petruțiu, Ioan Nan, Pavel Pui, Ioan Lucoaie, Teodor Dârlea, Ștefan Galea, Ioan Dârlea, Petru Nan, Marcu Lupșa, Pavel Lucoaie, Ioan Lupșa, Pavel Mărinaș, Petru Nan iun., Pavel Galea, Pavel Blaj, Iosana Miclea, Ileana Galea, Bârda Marița, Stana Birda, Eva D-rlea, Viorica Dârlea, Iosana Dănuț, Iuliana Galea,

Obiect:

Constituirea cercului tinerimii adulte „Sf. Gheorghe”. Preotul Ioan Iancu arată motivul convocării din ziua de astăzi și după cetirea statutelor cercului tinerimii adulte „Sf. Gheorghe” în calitate de director, procează la alegerea membrilor societății, precum urmează:

În baza cap. III & 5 se aleg ca membrii onorifici următorii: Traian Petruțiu notar, Ioan Lupșa primar, Petru Nan, Traian Bârda, Teodor Dârlea, Pavel Mărinaș, Stana Bârda, Iosana Dănuț, Iuliana Galea.

În baza cap. III & 6 se aleg ca membrii activi următorii:

Președinte: Gheroghe Lupșa student în teologie

Vicepreședinte: Atanasie Miclea

Cassier: Ignat Bârda înv.

Controlor: Nicolae Oprea înv.

Bibliotecar: Marcu Lupșa înv.

Secretar: Floare Galea înv.

Membrii: Ioan Pui înv.

Traian Dârlea

În baza cap III & 7 se aleg ca membrii agitatori următorii:

Petru Nan, Pavel Galea, Pavel Blaj, Iosana Miclea și Ileana Galea.

În baza cap III & 8 adunarea generală hotărăște ca membrii activi și ajutători să plătească anual:

a. membri activi 100 lei

b. membri ajutători 20 lei

Președintele Gheorghe Lupșa după acestea mulțumește tuturor pentru încrederea manifestată și declară că-și va da toată nizuința ca această societate să-și ajungă scopul. După acestea Ioan Ioancu preot, ca director al societății își exprimă mulțumirile față de concursul dat punându-și nădejdea în succesele viitoare ale societății; declară ședința de constituire de închisă.

D. c. m. s.

Președinte
Gheorghe Lupșa m. p.
stud. în teologie

Director
Ioan Iancu m. p.
preot

Secretar
Floare Galea m. p.
învățătoare

[A. P. O. R. Dieci, *Dosar 2 (1931)*, f. 39-39v.]

45.

Înțelegerea preotului Ioan Iancu din Dieci cu pictorul Cionca Eugen privind executarea unor icoane în biserică

[Dieci, 21 noiembrie 1937]

Angajament

Subsemnata parohia ortodoxă din Dieci se angajează să predea Dlui Cionca Eugen din Arad str Barițiu nr 3 pentru pictat pe pânză cu oleu următoarele icoane:

1. Pe iconostasul Sf Biserici 20 bucăți icoane cu: cele de pe iconostas de jos, cele regulamentare pentru luarea vremii, 4 buc cele de sus în formă pătrată cu sărbătorile mari însemnate, cele ovale cu sfinții în bust.

Toate aceste pantru 200 lei bucata, socotindu-se tot materialul necesar.

2. Pe corul și ușile Sf. Biserici, pictura să se facă pe lemn, cu tablouri de grupuri, tot din oleu pe lângă prețurile următoare: a cele de pe uși 100 (unasută lei) bucata, iar cele de pe cor 300 lei bucata.

Cele de pe uși numai în cazul când s-ar anunța credincioșii să le facă

Dl Cionca Eugen se angajează să execute lucrările acestea precum urmează. Cele patru bucăți de la luarea vremii până vineri la 26 Noiembrie ora 10.

Restul în termen de 15 zile adică până la 5 decembrie a c.

La predarea celor 4 bucăți antreprenorul va primi suma de 1 000 lei iar restul după executarea tuturor icoanelor.

Antreprenorul se deobligă ca pe riscul și responsabilitatea sa - dacă pînă la data de mai sus nu va termina lucrarea - să se angajeze alt pictor.

Acest angajament s-a citit și scris de toți.

Dieci la 21 noiembrie 1937

Ioan Iancu
preot

Cionca Eugen
antreprenor

Martori: indescifrabil
indescifrabil

[A. P. O. R. Dieci, Dosar *Acte intrare-ieșire pe anul 1937*, f. 69]